

José Yglesias

I revolutionens hand

Rapport från en kubansk landsortsstad

1968

Översättning (från engelska): Erig Sandin

Författaren av denna annorlunda Kuba-bok är en amerikansk journalist som under 1967 bodde i den kubanska staden Mayarí i Oriente, den provins där den kubanska revolutionen startade tio år tidigare. Staden ligger mitt i sockerdistriktet och med en f. d. amerikansk nickelgruva i närheten. I närheten ligger också den plats där Fidel Castro är född och uppvuxen.

Boken är en personlig rapport om den pågående revolutionen och om den attityd som Kubas folk visade sina ledare och deras ansträngningar vid denna tid.

Den första dagen

Tjänstemännen på utrikesdepartementets pressavdelning skakade på huvudet när jag sa att jag tänkte åka buss till Mayarí, en stad i norra delen av Orienteprovinsen där jag hade tänkt slå mig ner några månader. De visste inte hur lång tid det skulle ta att komma dit från Havanna, men de visste att det skulle bli en obehagligt lång resa. Varför tog jag inte planet till Santiago de Cuba, Orientes viktigaste stad belägen vid Karibiska sjön, och pratade med partiledarna i provinsen för att sedan fortsätta norrut till Mayarí, en liten bit in i landet från atlantkusten räknat, under vederbörlig eskort? — — — eller, la de till när de såg att detta inte föll mig i smaken, med introduktionsbrev till partifunktionärerna i Mayarí. Jag lydde inte något av dessa råd. En måndag i början av februari 1967 klev jag på ettbussen, där jag hade reserverat plats under söndagen, och där fick jag veta av konduktören att resan till Mayarí skulle ta fjorton och en halv timme.

Alla platser var upptagna och det fanns många fler passagerare än platser på bussarna österut. Konduktören försökte jämka genom att flytta över de passagerare som inte skulle så långt till andra bussar. Damen bredvid mig — som med sina femtiofyra år betraktade sig som mycket gammal — gick med på att låta sig flyttas över eftersom hon inte skulle längre än till Matanzas dit det bara tog två timmar. ”Nej då, nej då, det spelar ingen roll”, sa hon. ”Revolutionen tar hand om mig.” Trots denna inledande planering skulle det komma att bli mycket ståhej vid varenda hållplats för under färden österut följer alla bussarna den centrala huvudväg som diktatorn Machado byggde på tjugotalet och som går igenom Kubas viktigaste städer. Folk steg av och på i Matanzas, Santa Clara, Camagüey, Holguín och var som helst längs vägen. Det blev emellertid aldrig några platser tomma.

Innan vi lämnade Havanna stod det klart att vi bara var tio som skulle resa hela vägen till Mayarí och alla de andra föreföll att vara arbetare eller *campesini* (det kubanska ordet för lantarbetare) och när bussen startade började alla tala om vart de var på väg och varför. En fet kvinna som skulle till Mayarí gjorde den långa återresan tre dagar efter det att hon hade gett sig iväg till Havanna; hon hade fått ett telegram från sin svärdotter där som löd: ”Skicka pengar, Antonio i säng” vilket på spanska, *en la cama*, betyder ”Antonio sjuk” men skulle ha

varit "en la caña", på rörfälten, det vill säga arbetar med sockerrörsskörden. I februari var skörden långt framskriden; den hade alltid börjat på nyåret men den här säsongen hade det varit "en liten skörd" före jul i ett försök att nå upp till den nya rekordnoteringen sju miljoner ton; målet är tio miljoner år 1970. "Ni kan förstå", sade den tjocka kvinnan på sin angenäma, sjungande orientedialekt, "att jag rusade iväg med alla mina kilo och en smula pengar för att ta hand om honom!"

Vi gjorde middagsuppehåll i Cabaiguán, halvvägs till andra änden av ön, och åt på en liten restaurang där de goda rätterna undan för undan ströks från matsedeln. Min bänkkamrat och jag tog *pito con huevos y papas*, äggröra och stekt potatis, vitt ris, kubanska kex som de flesta här föredrar framför bröd och flera glas kallt vatten eftersom det inte fanns några andra förfriskningar kvar; som efterrätt mangomarmelad till kexen. Min bänkkamrat hoppades hinna med en buss till Bayamo (i södra delen av Oriente) när vi kom till Holguín där vår buss skulle lämna huvudvägen och fortsätta i två timmar längs den norra kusten till Mayarí. Om han inte kunde hitta någon buss som gick söderut tänkte han ta en taxi för han var nygift och arbetade i Cienegá de Zapata nära Grisbukten, långt borta från sin fru, och nästa dag var det St Vallentins dag, här kallad *El Día de los Enamorados*, de förälskades dag. "Jag vill komma och överraska henne", sa han.

När vi klev på bussen igen gav han mig en komplimang. "Ni är inte lugn och kall som andra utlänningar", sade han och gjorde en rörelse med båda händerna som när en höna flaxar med vingarna. "Ni är mera som vi."

Jag förklarade då, något som jag i fortsättningen fick göra många gånger, att mina föräldrar var födda på Kuba och att det var av dem jag hade lärt mig spanska. "Det förklarar saken", sa den feta kvinnan. "Då tycker ni väl om kubakaffe också och sitter och längtar efter lite ovanpå maten?"

En sergeant som under hela resan hade hjälpt de kvinnliga resenärerna med deras bagage kom tillbaka till bussen med en stor kaka som han hade köpt på restaurangen och bjöd alla i bussen på en bit. Ingen tackade nej och ingen såg ut att tycka att det var något ovanligt, men det fick oss alla att längta ännu mera efter *un buchito*, en klunk kaffe. Kaffe som en gång fanns i överflöd är nu strängt ransonerat och folk står i kö under de timmar som kaffestånden "silar kaffe", ett uttryck som härrör från kubanernas vana att filtrera sitt hembryggda espresso genom en silduk. I nästa stad stod en kvinna på trottoaren vid bakre delen av bussen för att inte vara i vägen; det var förarens hustru som hade med sig en termos med kaffe åt sin man och konduktören. Sergeanten gick och ställde sig borta hos dem tills de bjöd honom på en klunk och han kom in i bussen igen och smackade med läpparna.

Alla skrattade.

Under de tre timmar som det sedan tog att komma till Holguín, den största staden i norra Oriente, var det inte bara slut på förfriskningarna på de ställen där bussen stannade, det fanns inte ens något kallt vatten. Folk satt och dāsade i den tysta, mörka bussen av General Motors fabrikat som hade renoverats efter revolutionen men nu åter började visa tecken på förslitning.

Ett kort samtal följde sedan en kvinna hade blivit avsläppt i närheten av där hon bodde. Den feta kvinnan förklarade att denna hade varit i Santa Clara för att hälsa på sin pojke i ett UMAP-läger. UMAP bildar initialerna till de arbetsläger vilkas fullständiga namn betyder "Militärförband för produktionshjälp" och som upprättades 1965 med det proklamerade syftet att rehabilitera unga män i värnpliktsålder vilkas uppförande gjorde dem olämpliga att placera i reguljära förband. De intellektuella i Havanna var mycket oroade av UMAP eftersom dessa blev en uppsamlingsplats för alla möjliga slags ungdomsbrottslingar som hade angivits av sina grannar, och Fidel sägs ha brännmärkt dem hösten 1966 som koncentrationsläger. I november skickades flera framstående konstnärer och teatermäniskor till UMAP-läger enbart på grund av att de var homosexuella och Konstnärs- och författarföreningen höll ett katastrof-

möte där de försvarade sina kolleger. De hade framgång, aktionen stoppades och man berättade för mig att Fidel och Dorticos och Raul hade hjälpts åt att avlägga personliga besök hos de drabbade för att be dem om ursäkt.

”Hon sa att hennes pojke hade varit utan jobb ett tag och att det var därför de hade tagit honom”, sa den feta kvinnan. En man skrattade till och några fnissade.

”Det sägs att några av dom är i Central Guatemala¹ och skördar sockerrör”, sade den feta kvinnan.

”Det är bara nyttigt för dom att få lära sig arbeta”, sade en man och alla somnade igen.

De av oss som skulle till Mayarí gick inte av i Holguín utan sov vidare och efter ett tag fick vi sällskap av några fler passagerare som också somnade så fort bussen satte igång. År 1960 hade jag en dag gjort en färd i jeep från Holguín till Nicaro, femton minuters väg bortom Mayarí, och jag visste därför att den mörkgröna oceanen på båda sidor om vägen var de havsgröna sockerrörsfälten som en gång ägdes av United Fruit. Jag vaknade till i Cueto (bortom vilket det inte finns någon järnväg i nordöstra delen av Oriente) en halvtimmes resa från Mayarí och en andra gång när den feta kvinnan sa: ”Där är sjukhuset.”

Det var en modern byggnad i tre våningar och det lyste från akutintaget på nedre botten. Vid sjukhuset började de få och svaga gatlyktorna och runt om föreföll det bara att finnas öppna fält, men efter två kvarter hotade bussen plötsligt att skaka sönder en smal och dålig stadsgata. Gatan tog snart slut och bussen svängde in på Storgatan i Mayarí, mörk och tom och alldeles främmande. Jag hade åkt längs den 1960 men kände inte igen den i mörkret.

Konduktören tog fram min stora tunga resväska och min skrivmaskin ur bussens innandömen och talade om för mig att det fanns ett hotell längre neråt gatan: jag kunde känna igen det på att det lyste i bottenvåningen. Jag kånkade iväg med mina saker förbi en rad av en- och tvåvånings trähus som påminde om kulisserna till en av Hollywoods vildavästernstäder; på ett ställe låg en obebyggd tomt, en svart avgrund som tycktes veta ut mot rena landsbygden vilket föreföll egendomligt och oväntat på huvudgatan i en stor stad som Mayarí. Därefter fler trähus till dess ett svagt ljus visade vestibulen till hotellet: trägolv, högt i tak, på ena sidan en disk där man sålde kaffe och cigaretter och i bakgrunden, ett par trappsteg ner, en kal matsal. I ena hörnet gick en trätrappa upp till den enda övervåningen där jag förstod att rummen låg.

Det fanns inget ledigt, sa nattvakten, och jag måste vänta och fråga portieren som skulle komma klockan halv sju, om det blev något ledigt nästa dag. ”Har ni försökt med Bitirí?” frågade han, och jag sa nej. ”Det är det nya motellet. Indiannamnet för en naturlig bro som finns här och där uppe i bergen.”

Han snurrade på veven tills dess han hade lyckats väcka stans telefonist och hörde efter med Bitirí. De hade ett rum och han följde mig till dörren och pekade på en gata som började på andra sidan Storgatan. ”Följ den”, sa han. ”Fortsätt bara gatan fram så kan ni inte missa det. Efter fem sex kvarter ser ni stängslet och bakdörren.”

Väskan och skrivmaskinen var tunga, trottoaren och asfaltbeläggningen ojämna och spruckna och längs ena sidan av gatan löpte ett dike. Ljuset från en och annan naken glödlampa i lyktstolparna trängde nätt och jämt igenom trädens tjocka lövverk och jag måste ofta sätta ner mina saker och vila. En gång dök helt oväntat en man upp på en veranda och sa: ”Klockan är väl nästan fyra, va?” Också han upplyste mig om att jag inte kunde missa Bitirí. Ett kvarter längre bort beslöt sig plötsligt en rätta för att göra en rush över till andra sidan gatan och

¹ Central”, sockercentral, används i originalet dels i betydelsen ”sockerfabrik” (när både själva fabriken och de tillhörande sockerrörsfälten avses), dels som beteckning på det ”brukssamhälle” eller stad som växte upp runt fabriksbyggnaden. För den senare betydelsen har ovanstående beteckningssätt (cenral + namnet) använts, för den förra översättningar som ”sockerfabrik”, ”sockercentral”. e. d. Ö. a.

kolliderade nästan med mig.

Det enda jag kunde se av Bitirí i mörkret var att det var byggt av impregnerat stockvirke, hade rött tegeltak och gångar belagda med glaserade tegelstenar; rummen låg mitt emot var-andra längs två av sidorna i en likbent triangel vars bas utgjordes av en gräsmatta med planteringar. Nedanför triangeln fanns ytterligare ett område där man skymtade ett högt tak vilket jag nästa morgon upptäckte var överdelen av en utomhusmatsal och bortom denna låg en bassäng och en bar. Receptionen fanns där man väntade sig att ett av rummen skulle ligga och en ung man kom fram bakom disken och hälsade mig välkommen.

Han log och det gav hans ljusa ögon ett förväntansfullt uttryck och han tog min tunga väska inte som en anställd på ett hotell som gör det därför att det är hans jobb utan som en vän som vill hjälpa till. ”Ni måste vara trött efter att ha burit den här”, sa han och gick mot rummen på andra sidan rabatterna, precis mitt emot receptionen där han hade suttit. Jag skulle få rum nummer ett.

”Kom ni med bussen från Havanna?”, frågade han. ”Hela vägen från Havanna?”

Rummet var litet, enmanssängen tog upp nästan allt utrymme, men det hade eget badrum, det fanns en skrivskiva fastsatt på väggen, ett nattduksbord, ett klädska och en stol. Utanför rummen gick en täckt pelargång och där stod en högyggad stol för varje rum. Han var stolt över alltsammans och betraktade mig medan jag såg mig omkring. Han stod inte och väntade på dricks och stannade inte bara för att visa mig var jag skulle göra av mina saker utan också för att tala om att han var nattvakten och att han skulle meddela den ordinarie personalen att jag ville ha rummet en längre tid. Inne i det upplysta rummet kunde jag se att han var mager, att hans ansikte var fullt av rynkor och hans ljusa ögon gröna. Hans röst var mjuk och behaglig och han talade med det höga tonläge som är typiskt för *orientales*.

”Bor ni i Havanna?”, frågade han, och jag talade om för honom att jag kom från New York.

”Han blev enormt förtjust. ”Är ni amerikan!” Ögonen blev stora och ansiktets rynkor djupare medan han fortsatte att le och samtidigt stirrade på mig. Han var för blyg för att fråga det som de flesta kubaner genast brukade fråga så jag gav honom svaret direkt: ”Jag sympatiserar med er revolution och jag har kommit hit för att se hur det har gått med den.”

Han stannade inte kvar eftersom han trodde att jag var trött, men jag var i stället klarvaken och upprymd och en liten stund senare när jag gick ut för att röka en sista cigarrett och prova stolen kom han tillbaka. Han hette Armin Vásquez, han var 28 år och hade blivit skadad vid en jeepolycka på Los Pinares de Mayarí, en bergsplatå i närheten, och innan hans skador hade läkts fick han inte arbeta med något mer ansträngande än det här nattvaktsjobbet på Bitirí. Arbetet gjorde honom rastlös för han ville syssla med någonting nyttigare.

När han var 18 hade han anslutit sig till motståndsrörelsen i Mayarí. Till en början hade hans uppgifter bestått i att sälja obligationer för att samla ihop pengar åt rebellerna eller att stå på vakt medan andra placerade ut bomber. Han hade emellertid varit med om andra äventyr också. En gång skickades han till Camagüey för att lämna över ammunition och en del sprängämnen och han bar dem i ett knyte tillsammans med sin baseball-dräkt och sin spelarlicens (han var nämligen med i Mayarís lag) vilka kunde fungera som täckmantel. På hemvägen när han inte hade någonting komprometterande med sig blev han avkommenderad från bussen i Victoria de las Tunas strax före Holguín av en polissergeant och tre *guardi*.

”Skicka ut den där killen, han ser ut som en rebell”, sa sergeanten som stod på trottoaren. Armin sa: ”Jag?”, och de sa ja.

Så Armin hade rest sig upp, berättade han för mig, och alla i bussen hade följt efter honom ut. ”De räddade mitt liv de där präktiga människorna. Sergeanten sa: 'Jag tror att du är rebell och vi tänker ta dig med och undersöka den saken.' Jag sa till dom att jag hade varit i Camagüey

och spelat baseball men sergeanten sa: 'Bussen kan åka och alla ni andra kan försvinna ... vi tänker ge den här rebellen vad han förtjänar.' Men de andra sa att om pojken stannar så tänker vi också 7stanna och sergeanten tittade skarpt på mig och jag försökte se lugn ut. Så sa han: 'Nåja, ge dig iväg då.'

Och vet ni vad, så fort jag stiger av bussen i Mayarí dök en liten negerpolis på mig. Han frågade vilken familj i Mayarí jag hörde till och jag sa Vásquez. Han sa: 'Jaså, då är du kusin till den där grabben som fick tungan och testiklarna avskurna, han som rebellerna dödade.' Jag sa att visst blev han dödad av rebellerna och därför hatar jag dom. Vi stod båda två och ljög för det var Batistas polis som kastrerade honom och slet ut hans tunga och sen hängde honom i en påle, och han var bara nitton år. Men kan ni tänka er, polisen sa att jag måste få nån att identifiera mig och jag ropade på en god vän som gick förbi och han sa: 'Jodå, han är en Vásquez och han är en bra pojke.'

Ändå följde de efter mig när jag gick hem. Jag tog av mig skorna för att inte göra nåt buller när jag sprang och lyckades komma fram före deras bil och knuffade kvickt upp dörren på glänt och smet in. Jag tittade på dom genom ett kikhål och de stannade utanför vårt hus en lång stund. Stackars mamma och pappa, vilken tid det var för dom, för min yngre bror var redan uppe i bergen med rebellerna.

En gång kastade jag ner en handgranat från skolhustaket på en jeep med fem karlar i och kan ni tänka er, den bara studsade på tygtaket och ner på gatan utan att explodera. Jösses vad jag sprang den natten! Jag hade aldrig funderat så mycket på revolution och sånt, det var min yngre bror Argelio som fick mig att gå med i motståndsrörelsen och jag ville ge mig upp i bergen men Argelio sa 'inte än'.

En gång hämtade jag en pistol och ammunition från ett hus här i stan för att skicka upp till bergen och jag stod utanför huset med pistolen och ammunitionen i händerna utan att veta att det stod en jeep med tre av dom i parkerad strax bakom mig. Jag vet inte ... jag kan inte förklara hur jag såg dom men jag stod som fastfrusen. För att lura dom sa jag till kvinnan som stod i dörren: 'Kan frun ge mig ett glas vatten?', men hon blev rädd och sprang in och kom inte tillbaka. Om de ropade på mig eller om jag vände mig om skulle de få syn på pistolen och i bästa fall skulle jag hinna döda en innan jag själv blev dödad för de hade ett maskingevär. Då hostade en av poliserna till och de for sin väg vilken tur!

Till slut 1958 kom min bror till stan förklädd i polisernas gula uniform — jag brukade stå mitt i gatan och hålla utkik för ibland skickade han bud att han tänkte komma — och han sa att jag kunde komma upp i bergen när som helst nu eftersom det inte var så viktigt med motståndsrörelsen längre. Jag måste skaffa ett gevär för det var så det gick till, man skaffade sig ett gevär på ett eller annat sätt och sen stack man upp i bergen. En morgon klockan åtta när jag var på spaning efter ett, fick jag se tio poliser vid ett kaffestånd i närheten av baseballplanen strax här bredvid. Nio av dom gav sig iväg men en stannade kvar eftersom han tyckte om att dricka kaffe också tidigt på morgonen. Jag lånade en slaktarkniv, satte den mot revbenen på honom och avväpnade honom. Jag sprang ut på fältet som ligger på andra sidan stan för att komma upp i bergen. Polisen hade ställt till ett sånt oväsen att de andra sköt efter mig från stan och jag fick hålla på att hoppa mellan mayabuskarna och jag fick faktiskt inte ens en skräma, varken av kulorna eller av de vassa taggarna på mayan, som är ungefär som ananas. Men de skickade ut en *avioneta*, ett av de där små planen de hade, och det fanns ingenstans att gömma sig på det långa fältet så jag gick längs vägen som en lantarbetare så lugnt jag kunde. Jag gömde bössan under skjortan och slet bort den 26-juliarmbindel som jag hade satt på mig eftersom planet kunde gå mycket lågt och kanske få syn på den. Det kom bakom och över mig med ett väldigt oväsen och jag tittade uppåt med ögonen men utan att vända mig om eller visa att jag tittade. Då var jag verkligen rädd — ryggen kändes kall som is. Piloten skevade för att ta sig en titt på mig och sen kom ett rytande så att jag trodde att nu var det ute med mig, men

det var bara planet som steg brant och flög bort. Jag gick till Seboruco där det fanns en rebellpostering och dit polisen inte vågade sig annat än i hela kompanier med pansarvagnar och bazookas. De skickade efter min bror och vi föll i varandras armar.

Den sista strid vi var med om var i Guanina när hela poliskompaniet i Mayarí på 400 man försökte fly till Central Guatemala, det som förut hette Preston, för att få tag på en båt. Jag var inte med på kullen vid vägen men när trumpeteten ljud kom vi ner från de andra kullarna och omringade dom. Vi förlorade tolv man. Innan dess hade jag brukat ta mig in i Mayarí om nätterna för att skjuta sönder gatlyktor och ställa till så mycket oreda som möjligt och då brukade jag bara ha pistol eftersom man blev upptäckt på långt håll om man hade gevär. En gång gick jag förbi ett hus där det stod fem människor på verandan och jag hörde hur en man sa: 'Titta på den där grabben, han är en rebell!' Jag drog min pistol och sköt fyra skott i luften och ni skulle ha sett dom när de försökte komma in i huset allihopa på en gång och genom samma dörr! Folket här i stan var på vår sida, de stödde oss, men det här var en oförsiktighet som kunde ha gjort oss skada och jag var tvungen att ge dom en läxa.

Efter Guanina befriades Mayarí, den 30 december, men alla i stan var skräckslagna därför att radion hela tiden sa att fem bombare var på väg för att bomba oss. Folk sprang ner i tunnarna de hade grävt under golvet på sina hus för att klara sig undan skjutandet på nätterna de sista två åren. Min far byggde sin på gården för det förstår man ju att om huset blir bombat och börjar brinna så kvävs man i en sån tunnel. Det var hemskt här i Mayarí under diktaturen — om en gift man gick ut och gick med sin fru kunde det hända att poliserna *piroperade* henne, gjorde henne skamliga förslag, medan han hörde på. Nog är det bättre att ha det litet besvärligt men vara fri, inte sant?

Så poliserna bar sig åt, och det bara för att det föll dom in, för att de tyckte det var roligt. Min kusin som bara var nitton år och inte hade gjort nånting. Visst var han med i motståndsrörelsen men det hade de aldrig kunnat bevisa. Det var bara det att de hade bestämt sig för att ha ihjäl tre stycken den natten och att min kusin hade oturen att falla i händerna på dom. De hade en lista där de prickade för namnen — det var poliser härifrån så de visste vem som hörde till vilket namn. Det går en allé här i närheten som kallas Dödens allé därför att man hittade sex av Batistas poliser döda där en morgon klockan sex. De hade dödat en lantarbetare, en gammal man som kom in till stan tillsammans med en liten pojke — de sköt ner honom när han kom gående längs gatan och kulan gick rakt igenom honom och dödade pojken också. Bara för nöjes skull gjorde de det.

Uppe i bergen var vi alla som bröder. Vi stod på vakt och när ordern kom — tre man till det eller det — gick vi och gjorde det eller nåt annat. När revolutionen hade segrat och jag kom tillbaka hem var det hemskt för jag saknade bergen så. Jag hade alltid hållit mig litet för mig själv innan jag gick med i motståndsrörelsen och nu önskade jag att jag var tillbaka i bergen igen med mina kamrater och lantarbetarna. Tänk, nu när jag kommer ut på landsbygden kan de inte göra nog för mig för att jag var med den gången. De ropar in mig, alla vill att jag ska äta hos dom, de ger mig kycklingar i present — å!”

Telefonen i Bitirís portierloge ringde och Armin gick för att svara. När jag gick in till mig hörde jag honom säga att det inte fanns något ledigt rum. Jag öppnade klädkåpet för att hänga upp de kläder som jag hade tagit av mig men fann inga hängare, och i badrummet kom det inget vatten när jag vred på kranarna. Klockan nio nästa morgon var rummet så ljust av solen att jag inte kunde sova längre: jag hade inte dragit till spjälluckorna framför fönstren och det fanns inget annat sätt att stänga ute ljuset. Det fanns fortfarande inget vatten så jag tog litet från en kara på nattduksbordet och stänkte i ansiktet.

När jag kom ut visade sig Bitirí vara en angenäm överraskning: en blandning av INIT:s (Turistinstitutets) arkitektur som kombinerar de kubanska indianernas stockvirke med spanjorernas tegel och den moderna tropiska stilens lätthet och öppenhet. Mitt emot rum

nummer ett där jag befann mig låg gräsmattan och blomsterrabatterna, till vänster fortsatte rummen på båda sidor upp emot triangeln spets och till höger låg den cirkelrunda uppfarten, matsalen med sitt välvda tak, ljus och luftig i solskenet, och bortom den handbolls- och basketbollplanerna, en tom simbassäng och ett högt staket som emellertid inte var så högt att det skymde topparna på de kraftiga mangoträden på andra sidan. Himlen var blå, solen sken och jag var glad att jag hade valt Mayarí.

I portierlogen mitt emot satt en ung kvinna och en man. De tittade på mig med oförställd nyfikenhet så jag gick fram och presenterade mig. Jag sa att jag hade tänkt stanna ett tag och flickan bad att jag skulle fylla i deras formulär. Mannen var direktören för motellet och jag påpekade att nattvakten genom ett förbiseende hade gett mig ett rum utan vatten och också att det fattades hängare i klädskalet.

Direktören sa att det var bra att jag hade påmint honom om klädhängarna för de hade varit beställda ända sedan Bitirí öppnades, men i dag skulle han få några även om de bara var av ståltråd. ”Men vatten”, sa han. ”Det är det stora problemet — det finns inget vatten i Mayarí.” Jag var så förbluffad att det tog emot att ställa den naturliga frågan hur man då skulle klara sig. När han såg mitt ansiktsuttryck la han till att någon gång under dagen kom tankbilar och fyllde på cisternen och då skulle jag kunna ta en dusch. ”På eftermiddagen, före middagen”, sa han — en kuban kan aldrig sätta sig vid middagsbordet utan ett bad och en ren, nystärkt skjorta.

På den här sidan fortsatte den gemensamma loggiagången fram till baksidan av matsalen där köksregionerna låg och jag öppnade dörren i det höga stängslet för att gå tillbaka samma väg som jag hade kommit på natten; någon frukost gick nämligen inte att få på Bitirí så långt fram på förmiddagen. Gatan på andra sidan hade förlorat den mystik natten hade skänkt den och saknade motellets charm och renlighet.

I närheten, på andra sidan den dammiga och ojämna gatan låg ett förfallet hus byggt av omålade gamla bräder, uthus på gården, några bananträdklumpar, några fåror med majs, buskar, diverse fruktträd planterade på måfå, allt detta sträckte sig obestämt bort från stan och ut på rena landsbygden; en gris stod bunden vid en påle, några kycklingar gick och pickade i gräset och ett smutsigt barn stannade och stirrade på mig. Närmast bredvid, i riktning in mot stan, låg emellertid ett ”stucco”-hus, det vill säga ett hus byggt av saltorkat tegel som sedan rappsats. Det fanns ytterligare några sådana hus utmed gatan och de såg alla ut att vara byggda under de sista tio åren. De flesta var dock gamla trähus som låg tätt intill varandra och var av samma typ som man ser i alla Kubas småstäder: verandan löper alldeles intill trottoaren och i samma plan som den så att man när man går förbi kan se in i vardagsrummet, i köket där bakom och, om bakdörren är öppen, ut på bakgården. Att bottenvåningen ligger i samma plan som gatan och att rumshöjden är väl tilltagen är de enda kvarvarande spåren av kolonialtidens proportioner och elegans; bräderna och bristen på färg gör emellertid att husen ser ut som lador.

Denna gata, som så småningom skulle bli mig så välbekant att det fordrades en medveten ansträngning för att se att den var ful, sträckte sig längs fyra kvarter innan den mynnade ut i Storgatan, och den var enkelriktad så att trafiken bara kunde gå ut ifrån stan. Sidogatorna var inte belagda med asfalt men hade i alla fall grus nervältat i leran, och den första bortom Bitirís höga vägg hade ett stort öppet dike längs ena sidan så att jag måste gå ut i gatan när jag kom fram till den på min väg in till stan. Längs gatan låg bensinstationer, livsmedelsbutiker, ett advokatkontor, domstolen, en bar och ett par kaffestånd samt Micons' (Byggnadsministeriets) kontor inströdda mellan boningshusen av trä och ibland omöjliga att skilja från dessa.

Mörkret hade varit barmhärtigt mot gatan: inget enda hus såg ut att ha blivit målat på länge och där en smula färg hade överlevt årens nötning hade den bleknat så att helhetsintrycket blev enbart grått. Träden som hade kastat sådana väldiga skuggor var små och trottoarerna

ännu mer sönderspruckna än de hade verkat föregående kväll och i gathörnet fanns det vattenpussar som jag helt mirakulöst hade lyckats undvika i mörkret. Varje gång en bil eller lastbil körde förbi rev den upp ett dammoln som nästan tvingade en att blunda och hålla andan. På en metallskylt på ett av hörnhusen läste jag att gatan hette Antonio Marceo, ett storstilat namn, den legendariske negergeneralen från befrielsekriget, Bronshjälten.

Mörkret hade emellertid också berövat gatan dess liv. Det fanns folk överallt: kvinnor som skurade vardagsrummen och verandorna som om de hade varit gjorda av tegel i stället för av gammalt trött trä, en man som lagade bilar och gamla däck, en flicka i hårrullar och slacks som skötte tankningen vid en av bensinstationerna, små barn på trottoarerna, karlar som stod och pratade i gathörnen, i baren och vid stånden med förfriskningar, grupper av kvinnor i matvaru- och köttaffärerna. Längs gatan kom campesinos på motorcyklar, i jeepar, nya lastbilar, person-bilar så gamla att de verkade att gå på rena viljestyrkan eller körande åsnekärror med tvåhundra liter stunnor från vilka kvinnorna fyllde sina vattenkärl. Radioapparater stod på för fullt, den gälla, sjungande orientedialekten hördes överallt och om man hälsade på någon stannade han till, nickade, sa ”*Buenas*” eller ”*Que tal?*” eller ”*Bueno y oue?*”, färdig för en pratstund.

Den enda planteringen hörde till den katolska kyrkan i slutet av gatan, och den var vanvårdad. På huvudgatan, Leyte Vidal, var arkitekturen densamma bortsett från att de flesta husen här var affärer; samtliga låg i linje och några, men bara några, var i två våningar liksom hotellet: Leyte Vidal verkade instängd också mitt på ljusa dan. Jag svängde till vänster och i nästa kvarter träffade jag på ett nybygge som jag inte hade lagt märke till i mörkret, en byggnad i rappat tegel som var nästan färdig och som hade en skylt utanför på trottoaren där det stod: Mayarí Pizzeria. Regeringens ansträngningar att skaffa kubanerna omväxling i dieten — speciellt att finna något som delvis kan ersätta det svåråtkomliga riset — gjorde sig gällande till och med i det avlägsna Oriente.

Pizzerians matsal låg ute i det fria och bredvid den hade ett par hus rivits — det låg fortfarande skräp och bråte kvar på marken — och lämnat en öppning på den sida av gatan som vette åt Maceohållet. Föregående kväll hade den verkat som en mörk avgrund, nu var den ett fönster åt sydöst med en utsikt så charmant att jag förvånade mig över att inte alla på gatan hade samlats för att betrakta den. Den skräpiga tomten låg alldeles vid kanten av en stor dalgång där marken stupade brant ner mot en flod som rann parallellt med gatan för att sedan svänga av bort från staden över fältet i förgrunden. På dess stränder betade hästar och kor och på den bortre sidan låg bondgårdar med tak av torkad spillning. Dalen höjde sig sakta upp mot några kullar, gröna av sockerrörsfält, och sedan brant till en bergskedja där de blå och rödbruna färgskiftningarna bröts av en stor fläck av orange. Här och där fanns kungspalmer: smidiga, ståtliga och stränga tycktes de marschera fram genom landskapet. Ovanför den klara, blå, tropiska himlen.

Medan jag följde gatan mot nordväst förbi det ställe där bussen hade stannat kände jag fortfarande inte igen någonting från den dagen 1960 när jag hade passerat igenom stan. Här fanns affärer, kaffestånd, frisörsalonger, kontor, en biograf som såg ny ut, ytterligare två öppningar, ungefär så stora som ett litet hus, med en något annorlunda utsikt över dalen och sedan mynnade gatan ut i ett trekantigt torg med en plantering mitt på där det fanns cementbänkar och några skuggande träd. På andra sidan torget låg ett kafé som hette El Parque Cafeteria och som hade uthyrningsrum på andra våningen, och snett över, på triangeln bas, låg — äntligen! — La Casa Gold. Nu visste jag att om jag fortsatte Storgatan fram ytterligare två kvarter skulle den ta slut och en väg gå ner till höger och över floden på en lång, slarvigt byggd träbro. Jag tittade efter och bron verkade att vara stadigare och ligga högre över vattnet än den vi hade åkt över 1960; emellertid var det ingen trafik på vägen och det fick mig att börja tvivla på att det var den som ledde till Nicaro.

När jag kom tillbaka till torget fick jag syn på en byggnad mitt emot El Parque som jag förstod måste ha varit en klubb men som nu, enligt vad en skylt förkunnade, var Regional de Cultura, byrån för kulturella aktiviteter i regionen. När jag gick fram mot den kom två unga män ut och ställde sig överst på trappan. Jag tyckte att det här verkade att vara ett bra ställe att börja ta reda på något om stans offentliga liv och presenterade mig. De var emellertid på väg till en annan stad och sa att jag var välkommen tillbaka en annan gång. När som helst. Under zafran, som den tiden kallas då sockerrören skördas och bearbetas, sysslade de huvudsakligen med att samla ihop grupper av artister som kunde ge sig ut till *albergues* — det betyder värdshus men på Kuba menar man numera nästan alltid de baracker, tält, lador eller skjul som sockerrörsarbetarna bor i. Vilken dag som helst vid halvsjudraget på eftermiddagen kunde jag komma och få följa med en grupp ut till sockerrörsfälten där de skulle stå för underhållningen på kvällen.

Klockan var nu tio på förmiddagen, man silade kaffe på El Parque Cafeteria och de följde med mig dit och bjöd mig på en kopp. Vi stod vid den långa disken tills alla hade fått sin klunk espresso. De undrade om jag inte skulle råka i klammeri med myndigheterna hemma när dessa kom underfund med att jag hade varit på Kuba, om jag kunde skriva sanningen om Kuba, om inte myndigheterna åtminstone skulle försöka hålla ner försäljningen av boken. ”Ni måste komma till oss, det är så mycket jag vill fråga om”, sa den ene och den andre undrade om jag bodde på Bitirí. ”Vad tycker ni om det?” frågade han stolt. Jag sa att jag tyckte mycket om det och lät bli att nämna något om bristen på vatten. ”Fidel tyckte i alla fall inte om det” sa han lika stolt, för kubanerna tycker att Castros retlighet är charmerande. ”På grund av läget — för bullrigt — och så för att de har en nattklubbsshow varje lördag—söndag.”

På andra sidan torget, mitt emot El Parque, stod stans taxi-bilar, allesammans amerikanare av äldre årgång, och jag la märke till en Plymouth av en årsmodell som jag hade köpt samma år den kom och sålt fem år senare i betydligt sämre skick för 250 dollar; taxin däremot var i förstklassigt skick. När de andra gick beslöt jag mig för att leta rätt på den lokala partibyrån. Ministeriet i Havanna hade påstått att den skulle kunna vara mig till hjälp och påpekat att om jag skulle studera livet i en stad kunde jag knappast hoppa över partiet. Jag frågade en taxichaufför var partibyrån låg och han betraktade mig inte som en kund utan talade om för mig hur jag skulle gå för att komma dit.

Den låg på en livligt trafikerad sidogata som löpte parallellt med Leyte Vidal i ett rappat tvåvåningshus som såg ut att tidigare ha rymt två bostadslägenheter. Mitt emot låg Inrikesministeriets provinskontor (som har hand om polisväsendet och också om säkerhetspolisen) i två tegelhus som säkert hade tagits över efter några medelklassflyktingar, och över uppfartsvägen mellan husen hängde en bågformad neonskylt som meddelade att detta var Inrikesministeriet. Här stod en vakt men inte utanför partibyrån där jag gick in och meddelade mitt ärende till en sekreterare. Hon sa att jag skulle gå ut igen och gå uppför en trappa utanpå huset upp till första våningen och fråga efter Franklin Rodriguez. ”Franklin?”, frågade jag och hon nickade utan att visa någon reaktion.

En flicka som höll på med att sopa ett av rummen i övervåningen gick och letade reda på honom och han kom nästan med det samma, en storväxt allvarlig man på omkring trettio år. Han var partiombudsman i regionen (en region är en del av en provins) och han talade om för mig att det här var partihögkvarteret för Mayarí-Sagua-Moaregionen och lyssnade intresserat till mitt ärende i Mayarí. Jag gav honom namnet på den partimedlem som ministeriet i Havanna hade skickat mig till och han log och nickade och sa att han skulle höra efter med denne. ”Men naturligtvis får ni röra er helt fritt”, la han till och jag kom ihåg att man hade sagt på ministeriet att jag inte skulle få något besvär med myndigheterna när jag reste på Kuba utan snarare med de vanliga människorna som alltid var på sin vakt mot CIA:s aktiviteter.

Jag sa att jag ville att partiet skulle hjälpa mig med en del saker: med introduktionsbrev till

Central Guatemala och Nicaro och logi på dessa ställen och med introduktioner till stans myndigheter som stadsförvaltningen, kvinnoförbundet, polisen och Kommittéerna för revolutionens bevarande; jag ville också få följa med honom själv en dag — en helt vanlig dag — för att få se hur en partifunktionärs dag förflöt. Han såg förlägen ut och sa att han först måste diskutera den saken med sina kamrater. När jag sa att jag ville vara med vid ett sammanträde med regionens partikommitté sa han nej, vänligt men bestämt.

Han sa att under zafran kunde det bli svårt att finna logi åt mig i Central Guatemala medan det nog skulle gå bra i Nicaro. Han föreslog att jag skulle bo kvar på Bitirí eftersom miljön där var lämplig för den som ämnade skriva. Bitirí var dyrt, sa han, men det fanns fortfarande folk med pengar eller höga löner och på ett sånt ställe fick ledningen inte slöa till och låta vattnet ta slut. Bristen på vatten i Mayarí var ett arv från kapitalismen; man höll nu på med att bygga en vattenledning — jag hade väl lagt märke till de upprivna gatorna — men det skulle dröja ett par år innan den var färdig. ”Det finns så mycket att göra och så få som ska göra det”, sa han. Under den förra regimen hade macheteros, arbetarna på sockerrörsfälten, tjänat så litet som femtio cent om dagen, 100 dollar per säsong om jordägarna var vänliga nog att ge dem arbete, för arbetslösheten hade varit enorm och det hade bara varit att tacka eller gå. Han sa också att ordföranden för COR (partiets Kommitté för revolutionsupplysning, det vill säga avdelningen för propaganda) skulle ta kontakt med mig om ett par dagar; han var borta från stan men han var den som skulle hjälpa mig.

När jag kom tillbaka till Bitirí fanns det fortfarande inget vatten och städerskan hade tagit lakanen ur sängen och hängt dem över stolen utanför. Det fanns fortfarande vatten i karaffen och jag funderade ut en metod att raka mig med hjälp av en halv liter vatten som jag skulle komma att få stor nytta av. I baren hade de just fått hem *suaves*, milda cigaretter, och jag lyckades komma över två paket. Jag drog in röken med välbehag och föreställde mig att så här måste en kubansk husmor känna sig när hon kom till ett grönsaksstånd i rätt ögonblick, ty fast man alltid kan köpa starka cigaretter, sådana som kubanerna själva föredrar, är de milda svåra att få tag på.

Alla de sexton borden i den luftiga matsalen var upptagna och en av servitriserna föreslog att jag skulle sätta mig vid samma bord som en annan ensam gäst. Av det sätt hon tittade på mig förstod jag att hon visste att jag var den amerikanske gästen. Min bordskamrat var en medelålders man från Central Frank Pais (det som tidigare hette Central Tánamo och som då ägdes av den kubanske industrimannen och bankiren Julio Lobo) och han var i Mayarí för att vara med på en konferens för konfektionschefer i regionen där man skulle diskutera distributionsproblem. Han hade arbetat i olika affärer i sin hemtrakt ända sedan han var liten pojke, men i år hade han varit ute på sockerrörs-fälten ända sedan början av zafran; han föredrog det framför att betjäna kunderna i butiken.

Han sa att dessa distributionskonferenser var onödiga för hittills hade distributionen då inte förbättrats trots alla diskussioner. Han hade stora storlekar av allting på lager, men när han beställde de mest efterfrågade storlekarna fick han ännu fler av de stora. ”Tack och lov för folket från Jamaica”, sa han, ”de har stora fötter. Folk har börjat köpa byxor i nummer 40 och klippa av dom så att de blir lagom stora men med skor är det värre.”

Det fanns en man i hans distrikt som drog storlek 50 runt midjan och honom hade man lyckats skaffa ett par byxor som var lagom stora där men inga som nådde om buken.

Min affärsman bodde några kilometer utanför Sagua (som han sa hade blivit nästan helt nerbränt under upproret) och ägde litet jord som han brukade. Han sa att många människor hade flytt och att många väntade på ett tillfälle, i synnerhet bland tjänstemännen på sockerfabriken. ”Man kan väl säga att de utgör medelklassen. De som hade mycket pengar och stora egendomar har gett sig iväg för länge sen.” Eftersom han hade haft fast arbete före revolutionen frågade jag honom om han hade fått det sämre nu. ”Nej, jag har alltid bott på

landet”, sa han. ”Mina föräldrar också.” Detta med en påtaglig brist på entusiasm, en smula entonigt. Han föreföll att vara en av dem som varken attraherades eller stöttes bort av revolutionen. Han berättade att det fanns betydligt fler frivilliga på sockerfälten i år. Förra året hade fabriken varit tvungen att hålla upp vissa dagar på grund av att det inte fanns några sockerrör att bearbeta. ”Men inte i år, det kommer att bli en god skörd och bra är det”, sa han tyst. Han frågade mig inte om jag var utlänning, så antingen tog han mig för kuban eller brydde han sig inte om vilket.

Under lunchen började det mulna, men jag promenerade tillbaka till Storgatan när jag hade ätit färdigt för att få håret klippt. Bland de många frisersalonger jag hade sett under förmiddagen valde jag en enmansbetjänad affär, ett snyggt och trevligt ställe bredvid Stadsplanekontoret där människor satt lutade över stora ritbord och mitt emot det lilla INIT-kontoret och Playa Girón, ett matställe med en bardisk lika slingrande som konturen hos en chokladkaka med hela nötter. Frisören hette Clemente Columbie och var mulatt. Före mig i tur var en kolsvart pojke och en ljushyad neger och vi blev alla mycket väl klippa, var och en med hänsyn till sitt hårs fall och textur. Det är svårt att tänka i raser och färger på Kuba eftersom ingen annan tycks göra det.

Columbie och den ljushyade negern, Hores, var båda en bra bit över femtio och gamla vänner. Hores hade börjat som musiker men slutat som skräddare. De talade om skolor och efter en pliktskyldig tribut till revolutionens strävanden inom detta område sa skräddaren: ”Undervisningen nuförtiden är nyttigare, men den är lättare.”

”Visst är den det, det kan man inte säga annat.”

”Jag vet det för jag kan se det på mina barnbarn.”

”Humberto Rosales satte en verkligen i arbete. Han måste ha hållit på tills han var över åttio.”

”Jag läste modersmål, historia, geografi, matematik, kristendom och samhällslära.”

De blev oense om huruvida den gamla skolan i Mayarí hade varit fem- eller sexklassig.

Det började regna ute och det fick dem båda att tänka på orkanen Flora 1963. De berättade för mig att Mayarí hade varit översvämmat i fyra dagar, den första översvämningen i dess historia, och att det hade tagit två månader att få bort slammet. I de övre delarna av stan, bortåt Bitirí, som verkar att ligga högre men inte gör det, hade husen stått under vatten. ”På andra sidan gatan”, sa Columbie och pekade mot den sida av Leyte Vidal som ligger närmast dalgången, ”sveptes husen med — där nere såg det ut som ett hav.”

”De ska snart riva resten av de där rucklen”, sa skräddaren; det skulle bli en *malecón*, en promenadväg, längs hela den sidan av Leyte Vidal. ”Det blir nog fint, tror inte ni det också?” När det blev min tur stannade skräddaren kvar på grund av regnet och *il norte americano*. De diskuterade en artikel om Sockerrörsarbetarförbundet i sista numret av veckotidskriften ”Bohemia” och Columbie la den i mitt knä. Artikeln handlade om en strejk på trettioalet riktad mot United Fruit, och de skrattade åt att en viss man här beskrevs som militant — han hade till en början varit med i strejkkommittén men hade snart, som var och en i Bitirí visste, blivit strejkbrytare. ”De måste ha hämtat sina namn ur protokollen utan att prata med nån här”, sa Columbie och skrockade.

Det hade varit en våldsam strejk och skräddaren berättade att arbetarna hade måst fly in i Mayarí för om de hade stannat kvar ute på landsbygden skulle de ha blivit dödade. De flesta tog sin tillflykt till metodisternas kyrka — ”Metodisterna var bra på det sättet”, sköt Columbie in — och folket i stan hade hjälpt dem med mat. Skräddaren mindes att en polissergeant som rekryterade strejkbrytare hade erbjudit honom arbete på sockerfabriken och hur han hade svarat att han hade arbete ”när jag i själva verket höll på att dö av hunger”. Polisen behövde inte tvinga någon att bli strejkbrytare för det fanns så många hungriga människor i trakten

som var villiga att ta de strejkande arbetarnas plats, och när strejken sedan hade förlorats måste Jesús Menéndez komma tillbaka en gång till för att bygga upp fackföreningen, så fruktansvärda var repressalierna och skräcken. Jesús Menéndez var en framstående kommunist som senare mördades i Manzanillo och skräddaren och Columbie tvistade om huruvida det var Batistaregimen eller Grau San Martinregimen som hade mördat honom.

Columbie påstod bestämt att det var Grau som hade gjort det.

Enligt 1940 års konstitution hade kommunisterna suttit med i regeringen men när Grau vann valet under den nya konstitutionen uppstod frågan om han skulle få tillträda sitt ämbete. ”Graus generalstabschef för till Staterna”, sa Columbie, ”och där fick han veta att kommunisterna måste stoppas. Annars skulle USA se till att störta regeringen.” Han vände sig till mig för att förklara: ”Ni förstår, att Jesus Menendez var älskad av alla betyder inte att sockerrörsarbetarna var kommunister. Ta oss frisörer till exempel, vi var liberaler och allt möjligt annat men våra fackföreningsledare var kommunister och när det gällde fackliga frågor stödde vi dom alla som en man.”

Innan han kammade mig sprayade Columbie mitt hår med en väldoftande vätska och frågade om jag ville ha någon hårkräm. Jag sa automatiskt nej och han sa att han hade frågat bara för att det skulle så vara för han visste att jag inte skulle vilja ha någon eftersom jag höll på att bli skallig. Både han och skräddaren sa att jag borde använda jodvatten för att få behålla det hår jag hade kvar. De var förvånade över att jag inte kände till det. Receptet är en liten flaska jod till fyra liter vatten och till det saften från tio till femton limoner. ”Det är alldeles rätt av er att inte använda hårkräm, men ni måste använda jodvatten för ni vill väl inte tappa håret alldeles”, sa Columbie lika allvarligt som när han diskuterade politik, och skräddaren nickade.

De talade om för mig hur jag skulle gå för att komma till posten där jag skulle skicka iväg ett brev och telegrafera min nya adress till New York. Framför telegramluckan stod mest folk som skulle skicka St Valentinhälsningar; den unge mannen framför mig skickade iväg sex stycken. På disken stod en klisterburk och de som köpte frimärken sinkade kön genom att stryka klister på alla frimärkena. Det var inte det minsta fel på frimärkenas eget klister men folk tittade undrande och nyfiket på när jag slickade på mina. När jag gick tillbaka mot Leyte Vidal la jag för första gången märke till att hur gammalt och omålat huset än var där den höll till hade varje officiell institution en skinande ny skylt; det var bara partibyrån som saknade en. Jeepar, lastbilar och personbilar som ägdes av någon myndighet hade nästan alltid, oavsett om de var gamla eller nya, ett tecken målat på dörren närmast förarplatsen som visade vart de hörde. Överallt fanns det också textade affischer som prisade Den sjunde folkskörden, ”Plan Tomate” i Los Pinares de Mayarí eller Det hjältemodiga Vietnam. På torget satt en med texten: ”Länge leve den dynamiska teknologiundervisningen!” På en annan stod det: ”Vi hyllar de fackföreningsledare som har valt att arbeta två år på sockerrörsfälten.”

Biblioteket vid torget hade också sitt plakat som vände sig till barnen:

”A la escuela iré
y Pionero seré
y al plan de la calle asistiré.”

(Till skolan skall jag gå
och bli en pionjär
och hjälpa till med gatubyggnadsplanen.)

Där inne satt på framsidan av en disk som stod vänd ut mot gatan ett plakat som löd: ”Vi är på sockerrörsfälten så länge ett enda rör står kvar.” Jag frågade bibliotekarierna efter en bok som kom ut 1961 och som bland andra dokument från revolutionen också innehöll Raul Castros dagbok från motståndsrörelsens första tid här i bergen. De hade den inte: orkanen Flora hade förstört hela deras bokbestånd och nästan allt de hade nu var sådant som hade kommit ut efter

1963. Jag sa att jag trodde att den hade publicerats i armétidningen "Verde Olivo" och bibliotekarien sa att de hade äldre årgångar av denna; de skulle gärna plocka fram dem när jag ville. När jag nu hade fått svar på min fråga sa den ena av dem, en fyllig negerkvinna: "Säg, kommer ni inte att få besvär med myndigheterna i ert land när ni kommer tillbaka ...?" Den andra sa ivrigt: "Ja, jag undrade just också på det!"

På Bitirí sa flickan bakom disken att nyckeln satt i dörren och jag behövde bara kasta en blick över gården för att se att dörren stod öppen. "Nu finns det vatten också", sa hon. "Tankbilen har varit här." (I fortsättningen lämnade jag alltid nyckeln i och dörren olåst och de brukade hojta tvärs över gården: "José, dags för din dusch — vattnet har kommit!") Rumsstäderskan som hade citrongul klänning och en liten hätta fastnålad på sidan av huvudet — den kvinnliga uniformen här — hade just slutat svabba tegelgolvet. Hon var ung, späd och mycket blyg men log ett förstulet leende medan hon tittade rakt igenom mig eller åt sidan. Jag satte mig utanför och väntade på att golvet skulle torka. Hon talade om för mig att hon hette Angela, att hon var nitton år, hade en pojke på ett år och var skild från sin man. "Hur kommer det sig?", frågade jag. Hon ryckte på axlarna och log och gick sin väg som om jag hade gjort henne ett skamligt förslag.

Hon hade satt jasminer från en av rabatterna utanför i ett glas på nattduksbordet och deras väldoft fyllde rummet. Det fanns vatten i badrummet men inte något varmvatten. Nu på eftermiddagen var matsalen inte lika fullsatt som vid lunchen och jag åt ensam. Efteråt i baren hade jag ett samtal med Aldo Gonzalez, en ung man på tjugo år som stod och pratade flickor med den unge, chokladbrune bartendern. Aldo var vit, men kubanerna säger gärna: "*Los que no somos del Congo somos de Carabalí!*" — "De av oss som inte är från Kongo härstammar från Karabalistammen." Han stod och väntade på en av flickorna som slutade klockan tio. "Man måste försöka", sa han, "annars tappar man formen."

Han var från landet och arbetade nu i Mayarí på kontoret till distributionscentralen för "förfrysningar". Eftersom jag var amerikan berättade han för mig att det var mister Jacoby, en amerikansk jordbrukare i hans hemby, som hade lärt honom att köra jeep och det var också mister Jacoby som hade fått honom antagen vid en av metodisternas lantbruksskolor. Alla amerikaner hade gett sig av men han visste att en del av dem hade sympatiserat med revolutionen och en slöt sig till rebellerna och blev sårad i armen; han visste inte vad denne hette och det var ett tag sen han hade hört talas om saken. Efter revolutionen hade Aldo studerat fyra år i Havanna på stipendium och sedan kommit in på en sjökrigsskola för att utbilda sig till officer, men han klarade inte av en del kurser och tröttnade och for tillbaka till Mayarí. Han hade arbetat på Bitirí en månad helt nyligen men sedan hade man bestämt att bara män som var trettiotvå år eller äldre fick arbeta här — "För att dom inte skulle hitta på nära dumheter med flickorna."

Bartendern avbröt för att säga: "Du hugger i sten när du bjuder ut den här — det är den lilla som ger nåt."

Aldo skakade på huvudet. "Den lilla kommer man ingenstans med. Men den här rullar över på rygg så fort hon har fått ett par drinkar i sig. Hon blir säkert givmild." Han tittade på klockan och den var tio. Han började gå men kom tillbaka och skakade hand med mig. "Man måste försöka", sa han.

Jag gick bort till Leyte Vidal en gång till och mitt emot där man höll på att bygga pizzerian hördes musik från Prague Club. Jag gick inte in, för den sekunda rom som jag hade druckit på Bitirí hade inte bekommit mig väl: all fin rom går numera på export. I stället stannade jag till vid disken till den kafeteria som låg mitt emot frisörsalongen där jag hade klippt mig. Flickan som serverade mig frågade så högt att alla kunde höra det: "Ni är visst inte från Mayarí?" Jag sa att det var jag inte. "Från Nicaro kanske?" Jag förklarade att jag var från New York, en yankee.

Hon skrattade till men behärskade sig och sa: ”Ta då och tala om för Johnson att han borde ha en bomb i skallen så att han blev sprängd i tusen bitar!”

Alla skrattade.

”Det där kriget i Vietnam är en förbrytelse”, fortsatte hon och väntade på att få höra min mening. Jag sa att det var illa.

”Ni får det besvärligt när ni kommer hem.” Jag talade om för henne att jag inte trodde det eftersom jag hade fått tillstånd att resa. ”I så fall låter dom er inte skriva bra saker om Kuba. För i det landet lever dom på lögn.” Hon sa inte ”ert land” eftersom det skulle ha varit oartigt.

När jag vandrade hemåt längs Leyte Vidal gick jag förbi en man som vände ansiktet mot mig och log. ”Ni är visst inte från Mayarí?”, sa han. Jag svarade att jag var amerikan och han sa: ”Kors!”. Han hette José Martínez — han stannade och tog mig i hand när han sa det och sa sedan: ”En ny vän” — och var folkskollärare. Vi gjorde sällskap tre kvarter och han berättade för mig att han var en av fem bröder, en studerade till läkare, en var i Polen för att utbilda sig till ingenjör och de andra var arbetare.

”Ni som är författare”, sa han, ”vad tycker ni om José Martí?”

Han var på väg hem från en studiecirkel i pedagogik. ”Vi har många problem. Vi frågar oss till exempel om vi inte ger barnen allt för fria tyglar när vi bygger upp det nya samhället. De små vill säga, de äldre som studerar på stipendium vet att den utbildning de får är en frukt av revolutionen.” Han skakade hand med mig en gång till och betraktade mig medan jag rundade en vattenpöl. ”Välkommen till Kuba”, sa han när jag vände mig om för att vinka.

På rummet hittade jag en skinntorr negerkvinna som bad om ursäkt för att hon inte hade fyllt min karaff med kallt vatten tidigare. Hon talade med lantbons kraftigt sjungande tonfall och tittade på mig efter varje ord som om hon ställde en fråga. ”Ni är den nye gästen”, sa hon och var tyst en liten stund. ”Är det sant att ni är från Amerika?”

”Ja”, sa jag. ”Men inte en elak amerikan, inte en sån som gör invasion.”

”Å, det finns bra folk överallt och med er känner man det”, sa hon och fortsatte att titta på mig. Så nickade hon. ”Vi är alla både onda och goda. Men alla är egentligen goda. Det är vad jag tror, ja, alla är vi goda.”

Hon tittade på mig en stund till med kisande ögon. ”Jaså, ni kommer norrifrån. Där som ingenting är ransonerat!”

Det hade varit en lång dag och jag sträckte ut mig på sängen och försökte göra anteckningar medan jag låg på rygg. Jag knäppte på radion på nattduksbordet och måste försöka skilja två stationer som slogs om samma våglängd. Den jag valde visade sig vara en station som sände på spanska från Miami. En kvinna förklarade med överdrivna tonfall att det inte fanns något bättre bevis för castrokommunismens strävan att bryta sönder den kubanska familjen än det faktum att barnen var borta fem dagar i veckan i skolan. Jag antog att hon syftade på inackor-deringsskolorna och knäppte av henne. Tre månader senare när jag läste igenom mina anteckningar från den första dagen i Mayarí upptäckte jag att det jag hade sett och hört den dagen var som en gammaldags overtyr: alla temata hade spelats upp, det återstod nu att utveckla dem.

Ett försenat förord

Att en amerikan befinner sig på Kuba år 1967 är något som behöver en förklaring, ty det är för mina landsmän inte en lika naturlig tingens ordning som flottbasen i Guantamo. (För kubanerna är båda dessa fenomen en källa till omfattande diskussioner av vilka jag har försökt

att redovisa en del i den här boken.) Jag reste alltså till Kuba på uppdrag av Pantheon Books för att skriva en bok i deras ”by”-serie, så lyckosamt påbörjad genom Jan Myrdals ”Rapport från kinesisk by” och framgångsrikt fortsatt med Studs Terkels ”Division Street: America”. En av förlagets medarbetare, Sara Blackburn, erbjöd mig uppdraget vid en lunch och jag svarade omedelbart ja och slog i iver ut en orörd martini.

Pantheons hade inga strikta krav på hur boken skulle se ut — varken i fråga om form eller innehåll eller ens på vad som skulle menas med en by — och utgick ifrån att jag skulle vilja resa runt på Kuba ett slag innan jag bestämde mig för en plats som passade mig. Innan den nya martinin hann komma på bordet talade jag om för miss Blackburn att jag tänkte resa till Mayarí, en stad inte långt från atlantkusten i nordöst som jag hade kört igenom i december 1960 på väg till Nicaro och där jag på återvägen två timmar senare hade suttit arresterad en stund medan en armésergeant per telefon kollade våra papper med Holguín. Det hade varit en synnerligen angenäm upplevelse och jag ville gärna återse trakten.

Detta sentimentala motiv för mitt val var naturligtvis inte det jag uppgav för miss Blackburn. Jag hittade på flera stycken respektabla skäl i stället. För det första låg det i Oriente, den östligaste provinsen på Kuba och känt som den kubanska revolutionens vagga, men inte i södra Oriente i närheten av Sierra Maestre — det skulle vara att redan från början utgå från det som skulle bevisas, det vill säga folkets revolutionära moral, eftersom det var från Sierra Maestre som Castro hade börjat resningen. För det andra låg Mayarí i hjärtat av sockerområdet, fortfarande Kubas viktigaste naturtillgång. För det tredje kunde man räkna med att närheten till Nicaro, där Förenta staterna under andra världskriget hade haft en anläggning för brytning och framställning av nickel, betydde att folket i trakten hade varit i kontakt med och kände till amerikaner, ett faktum som gör Mayaris historia mera representativ för hela Kubas. För det fjärde hade det förekommit strider där under revolutionen för det var bland de omgivande bergsområdena Sierra de Cristal och Sierra del Nipe som Raul Castro hade öppnat en andra front 1958.

Jag visste att de närbelägna sockerrörsfälten hade ägts av United Fruit men inte att bolagets största sockerfabrik, Guatemala, låg lika nära Mayarí som Nicaro gjorde fast åt motsatt håll. Inte heller att Biran, där Fidel och Raul Castro är födda och uppväxta, låg tjugo minuters bilresa sydöst om stan. Deras far var en förmögen godsägare men han var en immigrant från Galizien utan sociala ambitioner, och i vilket fall låg deras hem i en alltför avlägsen trakt för att pojkarna skulle kunna ha några kamrater ur sin egen klass: men så finns det också mycket av nordorientes campesino hos både Fidel och Raul Castro.

I slutet av 1965 ansökte jag alltså om visum hos kubanerna och om resetillstånd från Utrikesdepartementet. Det senare gjorde sig ingen brådska — Leonard Boudin, medborgarrättsadvokaten, måste sätta litet fart på dem — men kubanerna var ännu mycket långsammare med att svara: de tog tretton månader på sig. Jag skrev till vänner på Kuba och bad dem lägga sig ut för mig, ringde upp tjeckiska ambassaden i Washington otaliga gånger och gjorde till och med en resa till Prag för att tala med kubanska ambassaden där. När jag hade givit upp allt hopp, första veckan av 1967, ett år för vilket ett av mina nyårslöften var att inte tänka på min visumansökan, meddelade kubanerna att den hade beviljats. Jag kunde hämta visumet i Mexico City.

Tre dagar innan jag skulle resa kom jag underfund med att jag behövde ett särskilt tillstånd från myndigheterna för att få göra av med pengar på mat och logi på Kuba. Utan ett sådant kunde jag bli åtalad enligt Lagen om handel med rikets fiender. Finansdepartementet visade sig emellertid mycket tillmötesgående och jag kom iväg på utsatt dag. I Mexico City försvann flygplats-personalens vänliga leenden när jag meddelade att min biljett till Madrid hade ändrats till att omfatta en mellanlandning i Havanna och taxichaufförerna ville inte gärna köra mig till kubanska konsulatet — vad var jag för en sorts gringo?

Jag hade inte med mig någon bandspelare och inga sociologiska teorier, bara en skrivmaskin, fyra anteckningsböcker och tre kulspeppennor. Den här boken behöver inte tacka någon annan för sin tillkomst än de som redan är nämnda. Inte ens min maskinskriverska eller min fru. Den förra har varit jag själv och den senare vinkade surmulen och avundsjuk av mig: hon ville att det skulle ha varit som 1960 när vilken amerikansk medborgare som helst kunde resa till Kuba bara för att han ville det. Jag också: slut på alla företal.

Stad utan soppa

Om de flesta kubanska städer har man sagt att det är stan utan soppa — *pueblo sin sopa* — men det moderna Mayarí har till och med en apokryfisk historia som förklaring till epitetet. En campesino med bara några ören på fickan väntade tre timmar i Mayarí mellan två bussar och han tillbringade dem med att gå runt mellan de fåtaliga matställena och försöka skaffa sig ett mål mat, men på alla ställena fann han när han försökte beställa en tallrik soppa — som hans fattiga ören skulle ha räckt till att soppan var slut. Han kom med sin buss så småningom och när den lämnade stan tittade han bakåt på dammolnet som bussen hade rivit upp på Leyte Vidal och sa medan han vinkade: ”Farväl Mayarí, du stad utan soppa!” Invånarna i Mayarí berättar gärna denna historia och under årens lopp har de lagt till ytterligare egenskaper så att det nu har blivit en sorts orimlad ramsa med titeln ”Mayarí”, en nidvisa över stan.

”Pueblo sin sopa,
Río sin pescado,
Mujeres putas
y niños malcriados.
Cocal sin cocos,
Guayabo sín guayaba,
Naranjal sín naranja,
Guerrita sín guerra,
y Linea sín ferrocarril.
Narciso Prieto no es prieto,
y Noel Noës si es!

(Stad utan soppa
flod utan fisk
horande kvinna
bortskämda barn.
Palm utan nötter
guava utan frukt
apelsinträd utan apelsiner.
Krig utan strid
och räls utan tåg.
Narciso Prieto är inte svart
men Noel Noës är det!)

Cocal (dunge med kokosnötpalmer), Naranjal (apelsinlund) och så vidare är namn på olika stadsdelar eller bostadsområden i Mayarí av vilka det finns ungefär ett dussin med särskilda namn; Narciso Prieto, vars efternamn betyder svart, är en man i staden liksom Noel Noës och eftersom dennes efternamn betyder ”han-är-inte” och han dessutom är en inbiten ungtung blir påståendet att han är — nämligen homosexuell — lika oundvikligt som amen i kyrkan.

”Det här är en riktig skvallerhåla”, sa doktor Celia Chacón, en ung kvinna som höll på att fullgöra sitt andra år av landsbygdspraktik vid sjukhuset i Mayarí och var särskilt känslig för småstadsskvallret därför att hon och en av de unga läkarna på sjukhuset försökte gå i sällskap utan att sätta tungorna i rörelse. Vi satt på Bitirí och hängde en söndagseftermiddag, den enda

lediga tid läkare tycks ha, och de andra i sällskapet som också arbetade på sjukhuset jämförde den med de städer i regionen där de hade gjort sitt första praktikår. Ingen hade något gott att säga om Mayarí: folk var skvallriga, ovänliga, envisa och egoistiska.

”Ja, jag har fått nog av vischan”, sa tandläkarens fru. ”Vi har tre månaders landsbygdspraktik, sen blir det gudskelov Havanna igen för oss!”

Doktor Paul Padrón, sjukhusets styresman, som också han höll på med sitt andra landsbygdsår, gillade inte kommentaren. Han var en tjugonioårig neger från Havanna och hängiven revolutionen och tyckte inte att någon borde klaga över att behöva vara ute i landsorten. ”Det är inte det att stan är provinsiell, det väntade man sig”, sa han. ”Cayo Mambi ligger inte långt härifrån och det är en mycket liten stad men det år jag var där var det lyckligaste jag har varit med om. Jag skulle gärna tjänstgöra där så länge som revolutionen ansåg det nödvändigt!”

Doktor Padrón funderade ett tag och la sedan till: ”Förresten skulle jag tjänstgöra lika många i Mayarí också om revolutionen krävde det.”

”Snälla doktorn”, stönade tandläkarens fru.

När hon hade gått fortsatte doktor Padrón att kritisera Mayarí, mera frispråkigt nu när han inte riskerade att förse henne med ammunition. ”Folket i Mayarí är provinsiella utan lantbornas underbara öppenhet och sundhet.” Folk från Havanna använder alltid ordet ”sund” för att karakterisera moralen — den revolutionära, inte den sexuella — hos landsbygdsbefolkningen. ”Ta bara det där trasslet ni hade med polisen först ni kom hit — det berodde på att folk här alltid ska lägga näsan i blöt och att de saknar finess”, fortsatte han vänd till mig.

Andra dagen i Mayarí gick jag till biblioteket igen för att läsa Raul Castros dagbok från den andra frontens tid och den fylliga negerbibliotekarien tog mig med in i ett inre rum och plockade fram en hög med gamla nummer av den tidskrift där den hade publicerats. Innan hon lämnade mig åt mitt arbete satte hon sig vid ett annat bord och frågade i förtrolig ton, som om hon var trött på det artigt formella sätt vi hittills hade bemött varandra på: ”Nå, vem är ni nu egentligen? Vilket är ert ärende här?” Jag blev förvånad för jag hade förklarat detta dagen innan och hon lät som om hon trodde att det var något skumt med min historia.

Jag gjorde det misstaget att jag inte svarade i samma ton utan i stället drog fram min plånbok och visade det presskort som ministeriet i Havanna hade givit mig som identitetsbevis och jag upprepade också min historia om vilken slags bok jag tänkte försöka skriva. För att inte vara sämre förklarade hon gång på gång att de på biblioteket också hade sina rutiner: en månadsrapport över bibliotekets verksamhet, en rapport som — det var hon övertygad om att jag förstod — måste inkludera en förteckning över utländska besökare. Hon var hela tiden mycket vänlig, men inom en halvtimme visade hon in en soldat och två civilpersoner i det tomma inre rummet.

Hon sa att han — det vill säga soldaten — hade kommit och frågat efter mig och jag gjorde dem förvirrade genom att rusa upp och skaka hand med honom och tacka honom, för jag tog honom för en ung soldat som jag hade hört talas om som hade varit med vid nationaliseringen av United Fruit och som jag ville intervjua. Inom ett ögonblick stod det emellertid klart att soldaten hörde till *Orden Pública* (polisen); den ene civilklädde mannen verkade att vara någon sorts myndighetsperson, den andre bara nyfiken och han gav sig därför snart iväg. Bibliotekarien stannade kvar för att avnjuta utfrågningen och den eventuella arresteringen av amerikanen.

Soldaten verkade nervös, dödligt allvarlig och besvärad och ville veta vem jag var och vad jag gjorde här medan den kvarvarande civilisten som satt vid ett annat bord hela tiden log ett förstulet leende. Saker som andra kubaner brukade fråga om med undran och förtjusning — som varför jag talade spanska så bra att jag lät som en kuban — lät som anklagelser. När de var färdiga frågade jag dem om en del och skrev upp soldatens namn i en anteckningsbok,

något som jag inte brukade göra men nu gjorde för att jag trodde att det skulle göra honom orolig. Sedan vände jag mig till den civile som hade skrivit ner en del av de upplysningar jag hade lämnat och sade: ”Jag kan se av den här compañerons uniform varför han frågar ut mig, men var kommer ni in i bilden? Är ni från Inrikesdepartementet? Från Kommittén för revolutionens bevarande?” Han såg först åt ena sidan och sen åt den andra medan han hela tiden log så att han gav intryck av att inte vara från någondera. ”Då är ni alltså bara en vaksam kubansk medborgare?” Han nickade, förtjust över den möjlighet jag hade givit honom och gick ut ur rummet tillsammans med bibliotekarien.

När vi var ensamma blev soldaten, som hette Emilio Blet, mindre spänd — han talade till och med om för mig att alla kallade honom El Chino — och förklarade varför han hade varit tvungen att komma och fråga ut mig när han fick veta att jag var på biblioteket. ”Ni kommer ju faktiskt från ett land där en del av människorna är våra fiender.” Han försäkrade mig att så snart han hade fått tillstånd — för en del av det han gjorde var hemligt — skulle han gärna prata med mig och presentera mig för sådana som var mycket intressantare än han. Sedan bad han mig om sitt namn. Jag låtsades inte begripa och sa att jag hade skrivit ner det men att jag fortfarande kom ihåg det och kunde läsa upp det för honom om han ville. Om han ville kunde jag skriva ner det och ge honom en kopia av det. Han svalde och sa att han ville att jag skulle riva ut sidan med hans namn på ur anteckningsboken och ge den till honom. Jag gjorde det och han skakade hand med mig upprepade gånger innan han gick och lät tacksamheten flöda. Jag tyckte om honom och när vi sa adjö många veckor senare nämnde han vårt första möte. ”Å, va nervös jag var när jag skulle gå och ta reda på vem den där misstänkta figuren var!”, sa han. Vid det laget hade också den civilklädde, som var detektiv, kommit över sin förlägenhet över att springa i armarna på mig varenda gång jag hade ett ärende in på polisstationen. Bibliotekariens motiv hade nog delvis varit revolutionär vaksamhet men jag var villig att ge doktor Padrón rätt i att lusten att lägga näsan i blöt också hade spelat in.

Samtalet med läkarna den där söndagseftermiddagen ägde rum två månader efter det att jag hade kommit till Mayarí och jag hade hunnit bli van vid den sortens anmärkningar, inte bara från utsocknes utan också från mayaríborna själva. Under de två första veckorna i Mayarí var jag mycket tillsammans med doktor Morales, en framstående kirurg från Havanna som frivilligt hade rest till Mayarí på två veckor för att ge konsultationer vid sjukhuset eftersom myndigheterna inte längre tillät läkarna att ge sig ut på sockerrörsfälten under skördetiden och han ändå ville föröka hjälpa till med något. Han var rastlös, spekulativ och kvick och han ställde de mest förödande frågor om Mayarí: ”Tala om för mig vad Mayarí har för existensberättigande. Tänk efter den har ingen industri, ingen sockerfabrik, ingen järnväg, ingenting!”

Jag framhöll att den var ett kommersiellt centrum, att folket från den omgivande trakten kom till Mayarí för att handla. Vi gick längs Leyte Vidal och det ironiska i mitt påstående undgick ingen av oss: affärerna hade nästan ingenting att sälja och var stängda oftare än de var öppna. Det kom Morales att tänka på en rolig historia. Två kontrarevolutionärer har blivit fördömda men får en möjlighet att välja mellan ett kapitalistiskt och ett socialistiskt helvete. Den som väljer det socialistiska helvetet förklarar: ”Inga knivar, inga gafflar, inga spikar att tortera med och ingen bensin till elden ...” När jag började skratta blev Morales mycket allvarlig och förebrädde mig genom att säga att sådana historier nu ogillades och att han var en god partimedlem. ”Diplomatiska bjudningar brukade förfalla till såna ytliga skämt”, sa han; sen frågade han: ”Men varför ska egentligen Mayarí finnas?” och skrattade som förut.

Det fanns ingen historik över platsen, ingen referenssamling på biblioteket där man kunde slå upp svaret, där fanns bara de gamla stadsborna och en av dessa kom ut ur Columbies frisörsalong och hejdade oss. Det var Felix Estol, Columbies svåger och han trodde inte som så många andra under de där två första veckorna när jag var tillsammans med doktor Morales att jag var den nye barnläkaren från Havanna. ”Jag har hört talas om att ni pratar som en av oss fast ni är amerikan”, sa han med den påflugenhets som de gamla kan tillåta sig. ”Få höra nu

hur ni låter.”

Jag frågade honom om han hade bott i Mayarí när han var liten och om det var sant att Mayarffloden hade varit segelbar på den tiden. Han var 67 år och barnfödd i Mayarí. ”På den tiden när den här gatan som vi står på nu var den enda som fanns. Den kallades för stan med en gata.” Han uttryckte sig mycket elegant och vi blev stående en timma på gatan medan han berättade.

”Floden gick närmare stan på den tiden”, började Felix. ”Somliga förstår inte det där men floder är som levande varelser och de ändrar sitt lopp. Just där pizzerian ligger, floden var högre då än nu, just där fanns kajerna. Båtarna — naturligtvis inga stora båtar — brukade lägga till vid kajerna och följde sedan floden som den rinner nu ner till mynningen i Nipebukten, strax bredvid den lilla halvön där Central Preston låg. Där tog man färjan över viken till Antilla som var den stora hamnen då som nu.

Inte förrän på tjugotalet — vi har pratat mer om den tiden efter orkanen Flora 1963 och Inez i fjol — breddades åsnestigen till Cueto där det finns järnväg. Man breddade den bara, la ingen beläggning alls på den så när det regnade blev den oframkomlig och folket tog båten härifrån till Antilla nästan vart de än skulle resa och det så sent som på tjugotalet. Men jag höll på att berätta om när jag var pojke. I början på seklet, när jag var åtta år brukade jag resa hela den långa vägen till Antilla en gång i veckan tillsammans med min far för jag var en sån busunge att mor, som inte klarade av mig, bad far att han skulle ta mig med de sex dagar i veckan han arbetade i Antilla.

Det var då som United Fruit började bygga sockerfabriken och köpa upp jord häromkring och plantera sockerrör. Det var förstås aldrig bara sockerrör utan en hel del tobak också som faktiskt skaffade sig ett visst rykte och nu sen revolutionen har segrat finns det de som har börjat odla den igen. Det har till och med kommit igång en liten cigarrfabrik. Men det som Mayarí verkligen var berömt för var cedrarna och caobaträden och pinjerna som växte här. De hade stått här sen urminnes tid och två kvarter härifrån, där domstolen ligger, just där började de breda ut sig åt öster och väster och söder så att den lilla åsnestigen till Cueto löpte mellan jättelika träd. Ända upp emot Los Pinares sträckte sig träden.

Vet ni hur mycket all den där fina skogen var värd? Jag tror att det måste ha varit åtminstone mellan tio och tjugotusen miljoner pesos! La United sålde hela rasket till Las Bahamas och träden högs ner och sen man hade slagit en rälsspik i änden på varje stock blev de nerrullade i floden. För mig är det ett mysterium — en sån där sak som ändå har nån vetenskaplig förklaring hur de där stora spikarna kunde göra så att de tunga stockarna flöt, men det gjorde de i alla fall.

De där träden var riktiga underverk och för att nå runt somliga av dom måste flera män hålla varandra i händerna. En gång såg jag när de fällde ett caobaträd vid en bäck som rinner ut i Guayabo — ni vet den lilla Guayabofloden på vägen till Los Pinares där vattnet fortfarande är rent och smakar underbart och det var så stort att jag tror att det skulle ha behövts tio man för att det ska kunna flyta i den? Och pappa förklarade för det när den här lilla bäcken inte har nog med vatten på våren för att det ska kunna flyta i den?” Och pappa förklarade för mig att man kunde klyva det i fyra bitar och om det ändå inte ville följa med strömmen kunde man klyva bitarna en gång till. Vet ni vad jag tror att ett sånt träd skulle vara värt i dag? Jag skulle säga mellan tio och tolv tusen pesos!

På den tiden kördes folk bort från sin egen jord fastän de hade papper ända från kolonialtiden som visade att den var deras - bara för att nån korrumpierad tjänsteman hade sålt den till La United. De började avstyckningen av väldiga områden med bara en millimeters felmarginal i början, men när de drog ut den där linjen över stora avstånd växte avvikelserna så att hela städer och bondgårdar kom med. Ni kan själva förstå hur långt det hade gått när jag säger att vi till slut var tvungna att titta La United om en ynklig liten jordbit att ha till kyrkogård! Det var

såna saker som gav en bestämda idéer om världen.

Jag har alltid haft idéer som har placerat mig på vänsterkanten, inte bland kommunisterna förstår ni, men på vänsterkanten.

Man skulle kunna säga att jag är en tam vänsterradikal för jag har alltid vetat att det som skapar människan är de ekonomiska och politiska intressena och hjärtats passioner och att det inte är nån mening med att försöka ändra på de sakerna. Vad är det människorna söker annat än makt över andra, en möjlighet att tvinga på andra sin vilja? Jag har förstått att det är meningslöst att ställa sig mellan människorna och deras förhoppningar i den vägen. Jag har alltid velat att det skulle vara fred och att människorna skulle vara någorlunda hyggliga mot varandra och att det skulle bli slut på såna intressen som skapar orättvisor. Men det var bara dårskap från min sida för så kunde det aldrig bli. Om ni vill kan ni i alla fall få höra vilken löjlig situation jag hamnade i genom att vara en tam vänsterman.

Jag var *alzado*, rebell, här 1918, ännu en av mina dårsaker för det var ingen skillnad mellan den grupp som satt vid makten och den som inte gjorde det, men vi var våra stycken som gav oss upp i bergen och blev rebeller utan att förstå att det var fråga om två borgerliga partier och att det enda som skilde dom åt var ledarnas strävan efter makt. Då visste jag inte sånt, det har jag lärt mig sen när revolutionen kom — revolutionen har lärt kubanerna mycket. Vi kubaner har aldrig tyckt om att arbeta till exempel, för vi har alltid sett att när man vill skaffa sig det ena eller det andra så gör man det inte genom att studera eller arbeta flitigt utan alltid med hjälp av förbindelser och intriger.

Sånt var inte svårt att märka, för människorna pratar för det mesta om det de går och tänker på. Ibland upprepar de sånt som de har hört eller säger sånt som de tror att man vill höra men för det mesta pratar de om det de har i tankarna. Därför kom jag att tänka när jag hörde folk prata att det här tar aldrig slut: Samma intressen kommer att härska över människan alltid. Så var det första gången jag var med om en revolution och när jag var med Machadato på tjugotalet och sen 1933 och sen igen med Grau och Batista. Varför skulle jag hoppas?

Revolutionen segrade här och under de första månaderna sa jag för mig själv: 'Det är samma gamla visa igen.' Den och den ville bli borgmästare och domarna var samma ena som hade sålt sina tjänster och alla de gamla vanliga människorna stod i för att kunna sitta kvar på sina tjänster eller byta till någon annan för det fanns verkligen gott om lediga platser. Tiden gick och innan jag visste ordet av hände nåt stort. Revolutionen sa till La United: 'Varsågod och försvinn, jag säger att du ska försvinna och då ska du också försvinna.' Och så blev det. La United försvann — fantastiskt!

Och kubanerna, som inte tycker om att arbeta, ger sig ut i hela härskaror för att skörda sockerrör utan ersättning, femtio procent äkta frivilliga fyllda av entusiasm och femtio procent — tja, de drivs med av de andra och snappar upp en del av deras entusiasm åtminstone för stunden. För regeringen sköter saken fantastiskt fint. De hugger inte tag i första bästa och säger: 'Ni där, ut och skörda sockerrör!' Nejdå, ingen blir tvingad längre. I stället vänder de sig till en arbetsplats och säger: 'Vi hoppas att här finns tre eller fyra man som kan komma med och skörda sockerrör, för det skulle vi behöva.' De säger det till nån i ansvarig ställning och sen är det hans sak att med hjälp av psykologi och sin egen eingtuusti.asm skaffa fram tre eller fyra eller ännu fler som vill ge sig ut.

Därför befann jag mig för tre år sen i den löjliga situationen att allt det jag hade lärt mig under ett helt långt liv plötsligt hade upphört att gälla. Den verkliga revolutionen finns och de där träden kommer aldrig mer att bli nerhuggna och bortfraktade för att nån annan ska göra sig pengar på dom. Det är klart att de inte finns där nu, man ersätter inte den fina skogen på så kort tid — den var århundradens verk — men man planterar överallt och med vetenskapliga metoder och pinjerna och fruktträden växer fortare och bär frukt tidigare. Titta på de där husen bakom er, gamla och sneda precis som jag, de ska rivas och det ska bli en promenadväg

där, där man kan gå och se på utsikten.” ”Jag vet vad ni tänker säga”, sa jag till doktor Morales när vi hade skilts från Felix Estol. ”Ni tänker säga att det fanns skäl för Mayarí att komma till men att det inte finns några skäl för den att fortsätta att existera i socialismens tid, eller hur?” ”Just det”, sa han.

En förmiddag när doktor Morales föreläste för läkarna på Mayarísjukhuset och sjukhusen och sjukstugorna runt omkring gick jag upp till Administración Regional för att ställa frågan till dem. Regionalstyret — det kallas ofta *poder regional* (regionalmakten) — härskar över norra delen av Oriente och Mayarí är en av de fjorton kommunerna i regionen. Administrationsbyggnaden ligger ett kvarter från den påbörjade pizzerian, i hörnet av Maximo Gomez och Carlos Manuel de Céspedes, den senare en parallellgata till Leyte Vidal och Mayarí näst största. Céspedes ledde revolutionen 1868 och Gomez var general i samma resning och deltog också i Tioårskriget som slutade 1878 och i det framgångsrika upproret 1898 medan Leyte Vidal var en godsägare i Mayarítrakten som anslöt sig till upproret 1868. Gathörnet verkar inte att digna under tyngden av dessa namn: trottoarerna är spruckna och raden av yppigt grönskande träd måste klippas ner så att de nästan liknar buskar för att gå klara för de lågt hängande ledningstrådarna. Bussen tar upp nästan hela gatans bredd när den kör förbi och en gottkiosk gjord av bräder ligger mitt emot entrén till Regionalstyrets lokaler, vilka är inrymda i ett rappat envåningshus mot vilket folk står lutade och pratar och där de går ut och in utan att visa någon större vördnad.

Första gången gick jag in från Máximo Gómez eftersom det vid den entrén fanns en disk med flera skrivbord bakom, något som gav den en mera officiell prägel (ingången från Céspedes förde rakt in till ett litet kontor och verkade mera privat) men jag lärde mig så småningom att man kunde promenera ut och in genom båda utan att någon hejdade en. Bara om man tvekade frågade någon om ens ärende och då för att hjälpa en till rätta. Om man visste vägen kunde man ostört ta sig in till ett litet kontor i ett av husets inre hörn där man ibland kunde hitta regionens president. Där inne fanns ett gammalt skrivbord där han själv satt, ytterligare ett skrivbord för hans sekreterare, en illa medfaren soffa och ett par pinnstolar. Där fanns ett litet toalett- och tvättrum som bara kunde nås genom presidentens rum och alla använde det utan någon som helst tvekan och utan att be om lov på annat sätt än genom en vänlig nick till den som råkade befinna sig i rummet.

Bakom skrivbordet fanns ett fönster som vette ut mot en bakgård omsluten av tre byggnader och till höger ännu ett fönster med utsikt över den gränd som skilde Regionalstyrets och Kubanska kvinnoförbundets hus åt och där de förbipasserande ibland stannade och pratade med dem som arbetade i kontorsrummen på båda sidor. När den gamla telefonen på skrivbordet ringde svarade presidenten själv så fort han fick en möjlighet och det skulle ringa bra många gånger innan någon annan svarade åt honom. Det fanns inga in- och utkorgar på skrivbordet, inga högar av papper, inga brev som skulle signeras, överhuvudtaget inga tecken på att man inte när som helst kunde störa den som satt bakom det för att få upplysningar, hjälp eller helt enkelt en trevlig pratstund. Presidenten, Alfredo Beccles, var en storväxt neger, lika avspänd och informell som sitt kontor men med en värdighet som männen på lokalkontoren aldrig nådde upp till.

Det fanns två små rum mellan presidentens rum och Céspedesgatan och regionssekreteraren, Antonio Salomon, kom in från ett av dem medan jag höll på att presentera mig. Jag kom så småningom underfund med att man sällan hittade dem utom i varandras sällskap och att de oftare var ute och reste i sin region än de var på sina rum. Alla visste vilka de var men inte många kände deras officiella titlar. Salomon som var av libanesisk härkomst kallades El Moro och Beccles som stammade från Jamaica kallades Soní, kubanernas uttal av smeknamnet Sonny.

El Moro kom från Cueto och Soní från Cayo Mambí och kanske var det därför de hade så

roligt åt min fråga. Båda la sig bakåt i stolarna och skrattade och El Moro tittade på Soní och sa: ”Ja, vad har Mayarí egentligen för existensberättigande?”

Soní förklarade att Mayarí nuförtiden var huvudort i regionen, en naturlig sådan på grund av sitt läge i förhållande till de andra städerna. Själva stan hade ungefär 8 000 invånare och kommunen, som omfattade den omkringliggande landsbygden, ungefär 18 000. Men visst kunde man nu planera städer mera logiskt än vad som hade varit fallet med Mayarí. Den lilla närbelägna byn Levisa längs vägen till Nicaro hade framtiden utstakad för sig: den skulle bli en stad för arbetarna i de gruvor, nickelfabriker och järnverk, som ännu befann sig på projekteringsstadiet. På så sätt kunde det blåsa från vilket håll som helst utan att det fina, inpyrande dammet nådde fram till arbetarnas bostäder.

Soní kände väl till Nicaro där han hade fått sitt första fasta arbete. Innan dess hade han varit säsongarbetare på sockerrörsfäl-

ten under skördetiden och småttigt och småsnattat sig fram under resten av året liksom större delen av männen i regionen. Vid 24 års ålder, 1952, hade han emellertid fått fast arbete som trädgårdsmästare åt Niedermeyers i ett av de fina hus som Förenta staternas regering tillhandahöll åt direktörerna och ingenjörerna i de bolag av olika slag som samarbetade om projekten i Nicaro. Mr Niedermeyer representerade National Lead Company och hade alltså fått ett av de stora husen på den sida av udden som låg längst bort från nickelfabriken och dess rökspyende skorstenar. Där arbetade Soni, som bara hade kunnat gå två klasser i skolan, som trädgårdsmästare i många år.

Medan El Moro var ute ett slag för att diskutera ett problem som hade uppstått i samband med den provisoriska vattenledningen till sjukhuset och Bitirí berättade Sonf om sitt förflutna på en mjuk engelska som var en blandning av jamaica- och sydstatsdialekt, för Niedermeyers hade varit från Texas. ”Vi kom fram till en ömsesidig respekt för varandra”, sa han. ”Efter ett tag visste de att jag bara lyssnade om de sa nåt om nån annan arbetare och att jag aldrig själv sa nånting om honom. Dessutom kom de att lita på mig. De sa — jag vet inte om det var sant — att i Mexiko och andra latin-amerikanska länder där de hade bott hade de varit tvungna att låsa in allting och räkna matsilvret varje dag. 'Alfredo', sa de till mig, 'hur kommer det sig att ni kubaner inte är såna?' ”

Jag skulle komma att träffa Soní många, många gånger under min tid i Mayarí men enda gången jag hörde någon använda namnet Alfredo var i det samtal med Niedermeyers som han berättade om. Jag sa aldrig någonting om det till honom men det verkade på mig som om det hade funnits en intimitet som han inte hade velat tillåta dem. Allt detta hade hänt för länge sedan men Soni tyckte fortfarande att det var konstigt och han frågade mig en gång till om de hade talat sanning när de berättade att man inte kunde lita på tjänstefolket i andra länder. När jag sa att det var mycket möjligt skakade han på huvudet, så egendomligt föreföll det honom.

”På mig litade de nog i alla fall”, fortsatte han, ”för en gång reste de hem till Laredo på semester i fyra månader och lämnade mig ensam i huset. Barnen var så mycket tillsammans med mig att för dom var jag som en medlem av familjen. Man höll på att bygga en simbassäng i området en gång och lille Johnny brukade säga: 'Mamma, jag vill att bassängen ska vara färdig så jag kan gå och bada med Alfredo.' Men jag visste förstås att Alfredo aldrig skulle bada i den bassängen. Där fanns en italiensk-amerikanare — är det så det heter — som sa till mig rent ut: 'Alfredo, jag vill inte se dig i närheten av bassängen för om du skulle råka trilla i skulle du söla ner den.'

Jag vet inte om jag uttrycker mig riktigt, om ni förstår vad jag menar. Ni förstår, när vi på Kuba säger neger är det en vänlighet. Om jag säger 'Hej lilla *negra*' så är det det raraste smeknamn jag kan använda. En gång gjorde jag en segelbåt åt lille Johnny, en leksaksbåt som han kunde segla med, och han var så stolt över den att han tog den med sig till skolan. Det fanns en skola i Nicaro för de amerikanska barnen och Johnny kom hem och berättade för

mig, för han berättade allting för mig och det här var något som gjorde honom bekymrad, att läraren hade visat den för klassen och sagt att negrer var mycket bra på såna saker därför att de inte var mottagliga för bokliga kunskaper. 'Är det så, Alfredo?' det frågade lille Johnny mig.

Niedermeyers var i alla fall mycket snälla mot mig och jag tror faktiskt att de tyckte om mig. Ändå visste jag hela tiden att jag bara var en neger för dom. Förstår ni hur jag menar? När de for hem för gott ville de ta mig med och när jag inte ville skaffade mr Niedermeyer mig ett jobb på fabriken. Det var skönt för jag ville sannerligen inte vara trädgårdsmästare längre. För jag hade hela tiden vetat vad jag ville och hemma var jag upprorisk redan när jag var liten."

Soní hade börjat höra tal om uppror efter angreppet på Moncada i Santiago 1953 men det var inte förrän 1957 när någon på fabriken gav honom en avskrift av den deklaration som avgivits av de studenter som försökte ta livet av Batista som han kom i kontakt med 26-julirörelsen. "Vad tycker du om det här?" hade mannen frågat honom. Soní läste det och sa att han tyckte om det. "Låt oss då talas vid", sa mannen och de talades vid. Snart fann Soní att alla möjliga människor som han inte kände började hälsa på honom medan andra stannade och pratade med honom. När striderna i Sierra Maestre började på allvar ville Soní gärna ge sig upp i bergen. Rörelsen gav sitt godkännande och han for hem till Cayo Mambí och övertalade några vänner att samla ihop bössor och gevär och ge sig upp i bergen tillsammans med honom. Detta hände i början av 1959, innan Raul öppnade den andra fronten i norra delen av Oriente, och Soní kunde inte minnas att man hade diskuterat politik särskilt mycket men han antog att socialism och sådana saker hade diskuterats högre upp.

"Vad jag ville var att se Batista störtad", sa Soní. "Det finns compañeros som påstår att de redan under striderna i början av revolutionen hade en föraning, en sorts kunskap om vad som skulle komma, men för min egen del kan jag inte säga att jag visste nåt sånt. Jag ville det som Fidel ville. Om nån hade frågat mig då skulle jag ha sagt att jag ville det som Fidel ville och lite grann tänker jag nog fortfarande på det viset. Och varför inte? Vad tycker ni om Fidel? Är han inte en märklig man?"

Efter revolutionen var jag fortfarande inte med om nåra diskussioner om kommunismen. Om nån kom till mig och pratade om den brukade jag säga att det där vet jag ingenting om — jag är med på det som Fidel vill. Så småningom kom den revolutionära processen igång förstås och Fidel förklarade allt det där så fint att när Playa Girón (invasionen i Grisbukten) kom var jag beredd att förstå och acceptera socialismen. Men jag vet inte om jag kan förklara det här eller om det ens är riktigt sant — i bergen levde vi i en så total jämlikhet att det var som kommunism." Om någon kom med ett paket med mat, som hände ibland, visste Soní att innan han fick det skulle det öppnas och innehållet delas lika, och om någon var ute på ett uppdrag lades hans del åt sidan så att den fanns där åt honom när han kom tillbaka. "Och det fastän vi nästan jämt var hungriga och gott kunde ha behövt den där lilla portionen som låg och väntade på en compañero."

Inte heller var det så att när det kom fyra paket cigaretter Soní stoppade ett i fickan och lät sina kamrater dela på de andra tre. Nej, alla paketen delades och om det blev två cigaretter per man så fick Soní två cigaretter och inte fler. "Det var en kamratanda där uppe i bergen som jag aldrig ska glömma. Och om jag måste ge mig ut och slåss nån annanstans på samma sätt så ska jag gärna göra det. Inte därför att jag tycker om att döda, det har ingenting med dödande att göra."

"Ja, ja", sa El Moro. Han hade kommit tillbaka in i rummet och hört det sista och han nickade till Soní. Tänk en sådan sann bild det var av vad som skulle komma, tycktes han vilja säga.

När jag frågade dem om deras nuvarande arbete blev de mycket affärsmässiga. Både den regionala och den kommunala administrationen, förklarade de, var serviceorgan med två

huvuduppgifter: distribution till allmänheten och byggande av kommunala serviceanordningar. Byggnadsministeriet ansvarar för större projekt och regionalstyret hjälper till att lösa lokala problem och sysslar också med mindre byggnadsprojekt i regionen, ibland med experthjälp från Byggnadsministeriet (Micons) — parkanläggningar, nödbostäder, underhåll av sådana affärsfastigheter som administreras av Regionalstyret — men det händer aldrig att Micons sätter igång ett projekt någonstans utan att Regionalstyret först har fått yttra sig om det.

Tills för tre år sedan hade all verksamhet varit underkastad nationell kontroll, det vill säga ministerierna i Havanna styrde och administrerade vertikalt så att alla lokala beslut måste konfirmeras i huvudstaden. Det var paralyserande. Det delade ansvaret gav upphov till byråkratiska förseningar, en fördelning av arbetet som verkade mer söndrande än enande på samhället och som hindrade människorna att själva engagera sig i planeringen av det. Decentraliseringen har inneburit ökad demokrati. Tidigare skulle byggandet av vattenledningen ha varit en sak uteslutande för Micons men nu var också kommunen och regionen inkopplade på arbetet. El Moro hade tillsammans med Sarmiento — en ung man som jag ännu inte hade träffat, ledare för kommunen med en ställning motsvarande borgmästarens i Mayarí — det självklara ansvaret för den provisoriska vattenledning som skulle tillgodose sjukhuset, Bitirí och ett kvarter med hyreshus som kallades La Reforma Urbana: ett lokalt projekt som jag fick höra många sura eller skämtsamma kommentarer om under mina tre månader i Mayarí.

Med decentraliseringen uppstod tanken på asambleas — medborgarmöten — som bas och kontrollinstans för all offentlig verksamhet. För Regionalstyret betydde detta att de skulle sammankalla ett möte i varje kommun två gånger om året dit alla i kommunen fick komma för att lyssna, diskutera och lägga fram förslag rörande budget eller arbetsprojekt. Det första mötet i Mayarí hade ägt rum på hösten 1965, nästa på sommaren 1966 och ytterligare ett var planerat för sommaren 1967. Det som skulle ha hållits månaden innan jag hade mitt samtal med Son' hade ersatts med ett möte med de 278 delegaterna från regionens alla smådistrikt eftersom man ansåg det oklokt att förlora en hel dag under sockerskördens, i synnerhet i en region där det fanns så mycket sockerrör.

Förra sommarens möte hade hållits en söndagsförmiddag på basketbollplanen några kvarter från Bitirí och det hade kommit ungefär ett tusen människor. Soní var mycket besviken över anslutningen men tröstade sig med att de mindre kommunerna i regionen hade haft tre eller fyra tusen deltagare därför att de höll sina möten på kvällen. Nästa möte i Mayarí skulle hållas på kvällen. Jag frågade om det var någon som sa något. ”Jodå”, sa Soní. Den mesta kritiken hade riktats mot att stan inte hade satt upp några gatulykter som fanns upptagna i arbetsplanen. Jag skrattade för det verkade som en sådan struntsak men El Moro sa att det var en viktig sak och att lyktorna genast hade satts upp.

Mellan medborgarmötena sköts övervakningen av arbetsplanen och framförandet av kritik av de olika kommittéer som regionens 278 delegater är uppdelade i. Till en början sysslade dessa kommittéer med speciella uppgifter och var till exempel ansvariga för parkanläggningar eller vägar, men man lärde sig så småningom decentraliseringens läxa och de är nu omorganiserade till zon- eller distriktskommittéer som ansvarar för alla former av service inom sitt område. ”Det var som Fidels exempel om trädet som föll tvärs över en väg”, sa El Moro. ”Ingen röjde undan det därför att det inte fanns någon kommitté som hade ansvar för just den saken.”

Soní gick bort till ett arkivskåp och valde ur en hög ut rapporten från sommarmötet i Nicaro. ”Vill ni ta någon annan?”, frågade han och jag skakade på huvudet. Han började läsa den högt för att visa mig hur en sådan rapport var, och varje gång han läste en paragraf som talade om att arbetsplanen inte hade fullföljts tittade han på mig och log för att visa att han hade varit ärlig. Medan han läste fick hans röst ett officiellt tonfall och formuleringarna blev stramare

och jag förstod att det år han hade tillbringat vid partiets skola (1965) också hade innefattat en kurs i konsten att tala offentligt. Senare var jag inte lika säker på saken för jag fann att vanliga människor vid lokala möten kunde ställa sig upp och tala på samma sätt och då också använda sig av ett ordförråd helt olikt samtalsspråkets.

Internationella eller nationella politiska frågor berördes inte alls i rapporten och inte heller fanns det någon blomstrande retorik. Den var en torr, detaljerad uppräkningsplan av planerade arbeten, fullbordade arbeten och nya målsättningar. Hela talet innehöll bara vardagliga detaljer och jag avbröt för att säga att det måste vara svårt att hålla åhörarnas uppmärksamhet fången med sådant. Soní log förstående men El Moro sa: ”Nej, inte alls, det här är sånt som de är intresserade av.” Soní nickade och sa att det var en ny erfarenhet för kubanerna att deras ledare redovisade vad som hände i deras egen stad. Tidigare hade de bara hört talas om anslag till vägar, skolor och sjukhus som aldrig kom.

Den enda personliga och ideologiska delen av rapporten var inledningen: *el responsable*, som kubanerna nu kallar alla som står i spetsen för en organisation antingen han har titeln president, borgmästare, administratör eller direktör, sa att den största svagheten de hade stött på under det gångna halvåret var deras egen brist på administrativ erfarenhet. Denna svaghet var ytterligare en påminnelse om hur nödvändigt det var att decentralisera, att utveckla ledarskapet på det lokala planet och att få alla engagerade i kommunens problem. I slutet av rapporten, i den avdelning som handlade om nya mål tog han upp utbildning av delegaterna och upprättandet av en särskild skola för ändamålet.

Därefter räknade rapporten upp fullgjorda arbeten: antalet frivilliga arbetstimmar som invånarna i Nicaro hade satsat uppdelade på olika projekt som till exempel de nya logementen för ungarlarna på fabriken, barnens lekpark, det nya taket på skolan, de reparationsarbeten som hade nödvändiggjorts av orkanen Inez, arbetet på stadsparken; hur många begravningar som kommunen hade bekostat för medellösa familjer, vilken utrustning som lånats ut till andra kommuner, hur många hus som byggts, hur arbetet framskred på parker och idrottsanläggningar och med beläggandet av trottoarer och röjningar av osunda områden; hur många kubikmeter sopor som körts bort, hur många träd och av vilket slag som hade planterats, hur mycket mat och kläder som delats ut gratis till familjer som drabbats av orkanen. I varje enskilt fall angavs exakt hur många procent av arbetsplanen som hade förverkligats och i de fall när man inte hade lyckats följa denna gavs en förklaring till misslyckandet och en ny tidsplan. Oftast berodde det ofullständiga resultatet på att nödvändig utrustning inte hade levererats i tid.

För att möta den väntade kritiken förde rapporten fram tjugofyra punkter som nya mål. Förutom att utbilda ledarna till bättre administratörer hoppades man kunna samla 2 000 frivilliga till den kommande sockerrörsskörd, röja stora områden rena från ogräs och buskvegetation och plantera 10 000 träd och 10 000 trädgårdsplanter, samla upp minst 6 500 kubikmeter avfall från gatorna, samarbeta med tre massorganisationer för att få husen rena och prydliga, ordna med snabbare distribution av ransonerade varor, reparera simbassängen i Nicaro, förbättra kommunikationerna inom Nicaro och med samhällena i kommunens utkanter, samarbeta med Hälsovårdsministeriet för att höja den hygieniska standarden, ett arbete som huvudsakligen bestod i att försöka att få folk att inte hålla grisar i närheten av huset eller att i varje fall hålla dem bundna så att de inte kunde springa omkring hur som helst. Dessutom skulle man koordinera de kulturella aktiviteterna med Regional de Cultura, som jag misstänkte för att få fler artistgrupper till Nicaro.

En punkt intresserade mig särskilt: att förhindra tillkomsten av ”lönhus”. Jag tittade från Soní till El Moro. ”Lönhus? Har ni kontrarevolutionärer som gömmer sig i Nicaro?”

Jag förstod på ett ungefär vad som menades med lönhus, men jag ställde frågan på det sätt jag gjorde därför att man på Kuba betraktar ett provocativt sätt som en form av kvickhet. När

jag talade med officiella personer låtsades jag alltid vara på spaning efter kontrarevolutionärer eller att jag uppfattade stämningen på orten som antirevolutionär och nästan alla utom Soní svarade med att skylla alla svårigheter på blockaden. Oftast låg de närmaare sanningen än jag men en historia som en frivillig skördearbetare berättade för mig en söndag förmiddag medan vi staplade sockerrör uppskattade jag mycket och det gjorde också alla jag berättade den för. En talare vid en begravning framhöll gång på gång den döde som ett offer för imperialismen ända tills någon invände: ”Kamrat, han blev faktiskt överkörd av en bil!” ”Javisst”, svarade talaren, ”av en Ford!”

”Lönhus”, sa Soní, ”är såna hus som folk bygger sig var som helst utan tillstånd.”

”Och när de väl har flyttat in är det omöjligt att få bort dom”, la El Moro till. ”De är ett verkligt problem.”

Vårt samtal hade blivit avbrutet många gånger under detta mitt första korta besök på Regionalstyret — män från en kooperativ förening som ville ha hjälp med att hitta trävirke för ett frivilligt projekt, en som ville ha en lift till Los Pinares, fyra sockerrörsskördare som bara tittade in för att tala om hur det gick för dem, en soldat som behövde svart färg och var villig att lämna litet vit färg i stället som militären inte behövde — men nu kom någon och påminde Soní om att han måste vara med på ett sammanträde på partibyrån och El Moro ville gärna komma iväg i styrets jeep för att se hur det gick med den provisoriska vattenledningen.

Jag sa till El Moro att jag hoppades att den provisoriska vattenledningen betydde att jag snart skulle kunna ta mig ett bad på Bitirí när jag hade lust och inte behöva sitta halva eftermiddagen och vänta på att stans tankbil skulle komma med vatten till cisternen. ”Om en vecka ska den vara färdig”, sa han. ”Ni kan räkna dagarna. Vi kom fram till att vi kunde göra det själva. Vi behöver inte vänta på att Micons ska ge oss en ingenjör — vi pumpar upp vattnet direkt från Guayabo och lägger nya ledningar fram till den huvudledning som går till sjukhuset, Bitirí och Reforma Urbana. Vi kom på det här om dan, annars hade vi varit tvungna att vänta tills den nya vattenledningen till stan blev färdig och så ont om folk som det är kommer det att dröja länge.”

El Moro skulle komma att få ångra sina ord men just då gjorde de oss båda mycket lyckliga. När jag träffade honom fem dagar senare på söndag eftermiddag glömde jag bort att fråga honom om saken eftersom jag just på egen hand hade upptäckt den största samlingen av lönhus i Mayarí. Jag hade tagit en promenad upp till Loma Rebelde — Rebellkullen — för att få en överblick över staden, floden och dalen som höjde sig upp mot bergen; idén hade jag fått från Jaime Hernandez, en gammal man som sålde fruktsaft från en bod på Maceo, den gata jag alltid gick för att komma till Leyte Vidal.

Hernandez bodde i ett gammalt trähus vilket i likhet med många andra hade rappats på framsidan så att det såg ståtligare ut än det var. På denna rappade framsida hade han målat slagord: på ena sidan en uppmaning till folk att äta kubansk frukt och på den andra en lovsång till vetenskapen och industrin, båda försedda med naivistiska illustrationer. Han hade delat främre delen av huset i två rum med en mellanvägg som inte var högre än att man kunde se från det ena till det andra; ett av rummen var boden där han tillhandahöll förfriskningar, det andra familjens vardagsrum. Han sålde nypressad fruktsaft — sorten berodde på vad det var säsong för — för tio cent glaset.

På väggen bakom disken fanns en stor målning som hette ”Fantasilandskap. Livets vägar”. Mitt på tavlan fanns en bondgård, en bred väg som löpte förbi helt nära, en smal väg som ledde fram till huset och en slingrande flod. Husets fönster var utskuret för ett tag hade Hernandez det upplyst på nätterna och han hade hängt en liten glödlampa där. Den var ett verk av en naivist och det var Hernandez som hade gjort den. Han var 77 och hade börjat måla för tre år sedan. ”Det kom in en dam en dag och beundrade den”, sa han, ”och hon sa till mig att jag borde kalla den ”Livets vägar” därför att den visade hur många sätt folk kan färdas på.”

Senare hade Hernandez hängt ett leksaksflygplan i en tråd från taket i jämnhöjd med den blå himlen och de vita cumulusmolnen.

På en av sidoväggarna fanns en mindre tavla över Havannabukten, avmålad efter ett fotografi i veckotidningen Bohemia och under den en liten handskriven lapp med texten: "Konst, liksom en människas tankar, bör ses ur dens synpunkt som skapade den." Den målning som emellertid intresserade mig mest var en oavslutad muralmålning i vardagsrummet dit jag fick följa med Hernandez för att se på den. Den var ett landskap med Mayarí i förgrunden och med de ängar och berg som man kunde se genom luckorna i husraden på Leyte Vidal som bakgrund. Hernández hade gått upp på Loma Rebelde, en vacker kulle som man kunde se var man än befann sig i Mayarí och först gjort en blyertsteckning. Den visade vartenda hus och varenda gata, och Hernández var orolig för att han med den byggnadsverksamhet som nu var på gång aldrig skulle bli färdig. "I hela mitt liv har jag hoppats på ett stipendium så att jag skulle kunna lära mig måla och nu har jag min pojke i Havanna på ett stipendium men han är intresserad av att skulptera!"

Solen sken hett den där söndagsförmiddagen och stigarna upp till Loma Rebelde var svåra att forcera och började snart luta uppför i fyrtiofem graders vinkel. Jag mötte en gammal kvinna och enligt den vana som landsbygdsbefolkningen på Kuba har att säga något också till okända sa jag: "Det är varmt i dag." Kvinnan suckade och svarade: "Ave Maria Purísima!" och fortsatte in mot stan. Under uppstigningen stannade jag ibland till för att kontrollera hur pass bra Hernandez väggmålning stämde och det kom ut barn från husen och följde efter mig för min kameras skull.

Husen här var illa byggda och fruktansvärt fula, hopplockade av gammalt använt virke, plåtbitar och packlårar, alltsammans omålat. De träd som fanns hade stått där länge och eftersom Loma Rebelde tidigare hade ägts av två jordägare i trakten och då använts som betesmark var de mycket få och de lösgående suggorna låg sömnigt utsträckta i den smala skuggstrimman intill husrucklen medan smågrisarna sprang omkring och snörvlade. Det fanns ingen ordning på husen, somliga låg tätt ihop, andra långt ifrån varandra, somliga vände sidan mot vägen, andra ett hörn och inget tycktes ha någon trädgård eller något staket som markerade var den ena steniga tomten avlöstes av nästa. Uthusen stod för sig i den öppna terrängen och det var svårt att säga vilket som hörde till vilket hus. Lät man emellertid bara bli att titta just på dem var utsikten hänförande.

När jag var på väg ner sa en av kvinnorna som stod utanför husen: "Ni har gjort barnen glada med att ta kort på dom." Hon var solbränd och hade glimtar av blont i håret och i famnen höll hon en ljushyad negerbaby. Mitt svar fick henne att skratta och de andra kvinnorna kom fram och barnen slutade med sina lekar för att lyssna. Jag tog ett kort på dem och de skrattade ännu mera.

Kvinnan som först hade sagt något hette Adelaida och hon berättade för mig att de flesta här hade flyttat till Loma Rebelde efter orkanen Flora. "Naturen har varit vrång de sista åren, det är hela saken", sa hon. "Annars skulle Mayarí vara en mycket vacker stad. Det är inte bara det att trähusen är gamla, Flora dränkte dom i lervälling. Och sen kom Inez nästa år — tänk vad här skulle sett annorlunda ut om inte de hade varit!"

Alla hade sagt till dem att där uppe på kullen skulle de inte kunna få nåt vatten. "Men stan kommer ända hit upp — tankbilar kan ta sig uppför den här vägen — två eller tre gånger i veckan och fyller tunnorna för trettio cent. Så ni ser att vi klarar oss fint."

"Vattnet är särskilt viktigt för er kvinnor", sa jag och menade att de behövde det i hushållet.

"Det är så sant så, vi kvinnor kan inte klara oss utan det en timma!", sa Adelaida. "Annars tror folk att vi har kabeljo i huset!" De skrattade så att de vek sig dubbla åt detta svar, barnen också. Margarita som var 31 sa: "Håll inte på och flörta så där,

Adelaida, bara för att männen är borta och skär sockerrör.”

Det skrattade Adelaida åt för hon var 41 och ansåg sig själv gammal. Hon hade fem barn men tyckte att det var litet. ”Alla familjer här är stora — det finns ingenting annat att göra. Jag ligger lite efter men Margarita gifte sig när hon var 14 och nu har hon också fem.”

En tredje sa utan att vara tillfrågad: ”Jag har varit gift i 14 år och jag har sex.”

Två av Adelaidas barn studerade på stipendier — *becados* - den ene var på fiskeriskolan vid Playa Girón och jag talade om för henne att jag hade varit där och att jag tyckte den var fin. Margarita sa till henne: ”Du skulle åka dit och hälsa på, Adelaida.”

”Å, de andra barnen måste ses efter och det är en lång resa och den kostar 40 dollar. Men nå gång ... Nu hoppas jag att de tre andra ska få *becados*. I *Secundaria* (högstadiet) är de i skolan från sju på morron till sex på kvällen och de får en fin lunch med mjölk och kött och allting. De är nästan som inackorderade. Ni förstår vilken lättnad det är för en mor. Och våra karlar förr i tiden när karlen inte var hemma gick man och var orolig för att han hade blivit misshandlad eller ihjälslagen. Nu är man inte orolig om han inte är hemma vid midnatt eller ens klockan tre på morronen. Låt dom hålla i sig sina fyrtioen romtutingar, hem tar de sig nog i alla fall på ett eller annat sätt. Och blir de fulla plockar de upp dom och låter dom sova av sig det eller ger dom en kall dusch. Men de slår dom aldrig — de rör dom inte ens eller sätter dom i finkan.”

”Se på mig, jag har redan tjänat fyra dollar i dag”, sa Margarita. ”Jag gick upp klockan sex, gjorde barnen i ordning och tvättade kläder och tjänade fyra dollar. När kunde jag ha gjort det förut? Inte ens fyra cent!”

Adelaida pekade på ett klädstreck som var spänt över gården. ”Titta, där hänger kläderna redan på tork.” Alla skrattade som om de hade dragit ödet vid näsan.

Jag upptäckte nu en stor cementcistern bakom ett av husen, den stadigaste konstruktionen på hela Loma Rebelde. ”Vi sålde motorcykeln”, sa Adelaida, ”och byggde den där.”

”Då har ni alltså vatten hela tiden”, sa jag.

”Och mina grannar också, för ibland kan inte stans tankbil ta sig hit upp.” Grannarna tittade på henne och nickade och tittade på mig och nickade igen. Vi stod tysta ett ögonblick och sedan flyttade Adelaida över babyn till den andra armen. ”Det är klart att vi ändå har våra problem här uppe — kommunen kunde bara hjälpa oss med plåt och lite cement när vi började bygga våra hus — men det finns inga problem som inte revolutionen kan lösa. Nej, det finns inga hinder som vi inte kan klara!”

Jag tog mig nerför Loma Rebelde på andra sidan, gick förbi den nya folkskolan, genom den stadsdel som kallades El Naranjal och där det mycket riktigt inte växte några apelsiner och passerade en liten bro som ledde över en smal bäck. I början av Céspedesgatan bromsade Soní in sin jeep bredvid mig och El Moro som satt bredvid honom frågade om jag hade hittat några kontrarevolutionärer. Jag sa att jag hade hittat lönghusen uppe på Loma Rebelde men att alla som bodde i dem hade visat sig vara övertygade revolutionärer. El Moro gjorde en grimas. ”Förstår ni vilket besvär de ställer till med?”, sa han. ”Våra bilar är gamla och svåra att underhålla och så måste de ta sig uppför den där kullen med vatten.”

Jag följde med dem i jeepen och Soní körde sakta och pekade ut de gamla husen i Mayarí som de hoppades få riva för att sedan kunna utnyttja marken till en busstation. ”Vi vill bli kvitt allt sånt där och det är därför vi inte tycker om att se såna hus som uppe på Loma Rebelde.” Han körde Leyte Vidal ut tills asfalteringen upphörde och gatan övergick i en ojämn grusväg. Här var El Cocal, stadsdelen utan kokosnötter, och Soní och El Moro hade åkt ut för att se hur det gick med ett arbete som folket där hade satt igång med, ett staketbygge.

Tills helt nyligen hade vägen varit kantad på en sträcka av flera kvarter med en hög, kraftig häck av maya, en taggig buske som påminner om ananasbusken, men stadsdelen hade liksom en stor del av Mayarí varit hemsökt av råttor och man hade upptäckt att råttorna byggde sina bon i mayahäcken. Stadsdelens kommitté för revolutionens bevarande beslöt att ta bort mayabusarna och anhöll hos Regionalstyret om stolpar och ståltråd till ett nytt staket.

”Se bara hur de har rensat hela området”, sa El Moro. ”Alltsammans genom frivilligt arbete — 35 lastbilslass med mayabuskar har de huggit undan — och när staketet är färdigt tänker de plantera träd.”

Soní hade saktat in för att hälsa på männen som höll på att spänna tråd mellan stolparna och en av dem kom fram och sa att de behövde mera tråd. ”Sarmiento sa det”, sa Soní, ”och vi har fått lite från Micons. Den är nog här snart — jag trodde att den redan hade kommit, det var det jag kom ut för att kolla.”

”Hoppas den kommer snart”, sa mannen. ”Vi vill bli färdiga med det här till på söndag.”

När vi körde vidare sa Soní: ”Ni tycker kanske att vi gör saker och ting på en höft här och visst behöver vi bättre organisation. Men det är också bra att bara sätta igång med en sak även om den inte finns med i arbetsplanen, i synnerhet om folket själva vill det. Där borta på hörnet tänker stadsdelen bygga en lokal för en diversehandel eftersom det inte finns nån sån här i närheten. Det enda vi gör är att vi ger dom byggnadsmaterial och lånar dom en byggnadstekniker som kan göra upp ritningarna.” Vi mötte en liten lastbil på väg ut till El Cocal med mera tråd och det gjorde Soní på gott humör. Jag sa till honom: ”Ni tycker visst mycket om ert arbete?”

”Javisst”, sa han och log och såg åt sidan medan han fortsatte att le: Soní tyckte om frågor som gav honom tillfälle att, som han uttryckte det, säga det som han hade i själen. När han började tala igen förstod vi båda att han hade tagit upp tråden från vårt förra samtal när han hade talat om livet i bergen som var som kommunism.

”Ja, nu har vi ansvar och måste göra det som behöver göras. Jag tycker mycket om mitt arbete men man får inte förälska sig i sitt jobb. Jag vet inte om ni förstår hur jag menar. Den som förälskar sig i sitt jobb tror att bara han kan göra det riktigt fastän vi och partiet håller på att skapa ersättare för allt och alla. Den som är förälskad i sitt arbete gör det dåligt därför att han börjar tro att det han gör är det bästa möjliga. Förstår ni vad jag menar ... jag vet inte om jag uttrycker mig klart nog.”

Läkarna och sjukvården

Doktor Morales, kirurgen från Havanna, kom till Bitirí på kvällen första dagen jag bodde där och jag träffade honom vid lunchen följande dag sedan han hade varit uppe på sjukhuset på morgonen och anmält sin ankomst. Han bar sin milisuniform arméns arbetsbyxor med stora utanpåfickor, en blå skjorta av grovt bomullstyg och sådana tunga ryska armékängor som kubanerna kallar stenkrossar — och satt ensam vid ett bord med ett bistert uttryck i ansiktet som fick honom att se ganska avskräckande ut. I samma ögonblick som jag tilltalade honom log han emellertid ett strålande leende. Han var lång och smärt, hade jämna anletsdrag, stora yviga mustascher och stora svarta ögon med långa, kvinnligt böjda ögonfransar: Hollywoods spanskamerikanske älskartyp från 30-talet. Morales var emellertid kommunist, ömsevis allvarlig och ömsevis lättsinnig, ibland med så täta växlingar att han verkade att ha en alldeles egen sorts humor. Milisuniformen hörde till hans allvarliga sida men efter den första morgonen hade han den inte på sig någon mer gång på sjukhuset. Några veckor senare sa sjukhusets styresman doktor Padrón som beundrade Morales mycket: ”Ni skulle ha sett hur vi stirrade på honom. Ingen sa nåt men sjukhuset i Mayarí är inte skyttegravarna. Jag vill ha ett snyggt och prydligt sjukhus kvinnorna i vita rockar och männen i vita jackor, allt nystärkt och

fint.”

Morales var 36, han tillhörde den sista årskullen som hade fått ut sin medicinska examen innan Batista stängde universitetet i Havanna, och han hade gift sig med en flicka ur sin egen klass eller i varje fall en flicka som förväntade sig en viss typ av umgänge. Innan — antes, som Morales alltid brukade säga när han menade tiden före Batistas fall — räknades en läkare automatiskt till den övre medelklassen. Morales och hans två bröder vilkas far hade ägt en mindre lantegendom i Las Villasprovinsen började som sympatisörer till 26-julirörelsen (som leddes av Castro och som hade fått sitt namn efter det datum 1953 när anfallet mot militärkasernerna i Santiago ägde rum) och hade förblivit revolutionen trogna. Många vänner och släktingar flydde, andra väntade på en möjlighet att lämna landet och Morales hustru skulle säkerligen också ha gjort det om han själv hade visat det minsta tecken åt det hållet. Detta glömde han ibland bort, som den gången för två år sedan när han hade kommit hem och glatt förkunnat att han hade blivit förklarad för Mönsterarbetare vid ett medborgarmöte på sjukhuset.

”Herre gud, herre gud”, stönade hans hustru. ”Det var bara den olyckan som fattades — nu kommer de att göra dig till medlem i partiet!”

Morales sa till mig: ”Den är sällsam, inte sant, revolutionsprocessen?” *El proceso de la Revolución* är en fras som folk ständigt använder, en som för det mesta får dem att hejda sig ett slag därför att den gör det möjligt för dem att ett ögonblick ställa sig vid sidan och ta en överblick över det som har hänt med dem på några få år. ”År 1958 sa jag till en annan student som också var med i rörelsen att jag väntade mig att rörelsen skulle upprätta en anständig, konstitutionell regering och han sa: ”Tror du att det blir det enda resultatet av den här enorma ansträngningen?” Det var första gången jag började ana vilken process vi hade satt i rörelse. Vem hade kunnat tänka sig att den skulle föra oss till socialismen och mig in i partiet!”

Eftersom myndigheterna inte längre tillät läkare att ge sig ut på landet och arbeta heltid med sockerrörsskörden under de två Playa Girónveckorna (i år väntade man att de frivilliga som gav sig ut i samband med firandet av årsdagen av segern i Grisbukten skulle vara borta i sex veckor) hade Morales anmält sig till frivillig medicinsk tjänstgöring i landsorten. Detsamma hade de flesta av läkarna på det sjukhus i Havanna där han arbetade och Morales var med i första omgången. Efter det första besöket på sjukhuset var han rädd för att han skulle få tråkigt för han hade bestämt tid för några operationer om två dagar med den unge kirurgen där och diskuterat de två föreläsningar han skulle hålla för läkarstaben vid de enda tillfällen som alla kunde göra sig lediga samtidigt under hans vistelse i Mayarí, och nu fanns det ingenting han kunde göra. I Havanna hade hans dagar varit fyllda med arbetet som biträdande styresman för sjukhuset, med operationer, konsultationer, undervisning och partimöten. ”Jag har inte kommit hit för att ha semester”, sa han. ”Jag tror jag ska gå till Folkhälsan och erbjuda mina tjänster — ett artighetsbesök är hur som helst påkallat. Sen har vi partibyran, jag bör nog titta in till dom ...”

Jag visade honom var dessa ställen låg och han tyckte att det var en underbar tanke att jag skulle vara hans guide. ”Nej, nej, köp ingen halmhatt!” sa han när han såg att jag kastade mina blickar på några i ett gathörn. ”Ni har redan en kamera — med en halmhatt också skulle det bli som Innan!” Han berättade litet för mig om Folkhälsovårdsbyråns problem, ordnade så att jag skulle få följa med dem upp till Los Pinares, diskuterade de medicinska och sanitära problem som de kunde vänta sig på denna jungfruliga bergsplatå med flera hundra studenter och tolv tusen kvinnor placerade där. ”De är redan mycket bekymrade på Folkhälsan — råttorna har börjat visa sig och det finns flera fall av influensa, saker som har varit totalt okända i Los Pinares tidigare.” Han skakade allvarligt på huvudet men lutade sig plötsligt fram och slog mig på knät. ”Vi ska ta upp den första läkaren dit i morgon — jag har ordnat så att ni får följa med — och vet ni vad han har för specialitet? Gynekologi!”; och han började

gapskratta.

När han talade om Castros februarital till stålarbetarna som genom att i tre veckor frivilligt arbeta extra långa pass utan vilopausar hade lyckats få fram tunga plogar, schaktmaskiner och schaktningsutrustning till vårröjningen och vårplanteringen sa Morales: ”Kostnadsfördelning är ett begrepp som försvinner i och med att socialismen genomförs.” Jag påpekade att utvecklingen i Sovjetunionen föreföll att gå åt rakt motsatt håll och det verkade på hans intresserade uppmärksamhet som om han inte hade hört talas om den saken. ”Mycket intressant”, sa han när jag berättade för honom om tjeckernas ansträngningar vid mitt besök i Prag några månader tidigare att låta olika projekt bära sina egna kostnader. Han var överraskad över att ett annat socialistiskt land kunde vara så annorlunda men upprepade bara: ”Mycket intressant, mycket intressant.”

Han fick en glimt i ögat. ”Vet ni vad det sista är som jag säger till alla släktingar och vänner som ger sig iväg till ert land? Sen vi har diskuterat fram och tillbaka utan att kunna komma överens säger jag slutligen: 'Är du inte intresserad av den här fascinerande processen? Hur kan du ge dig iväg i stället för att stanna kvar och följa en så fantastisk utveckling?' ”

Allt intresserade honom. Trädgårdsodlingsprojektet i Los Pinares, kaffeodlingarna uppe i bergen, mitt eget arbete. Medan han väntade på vattnet för att ta en dusch iakttog han hela tiden tjänsteflickorna Angela och Margarita eller pratade med dem. ”Antingen är åtta timmar en för lång arbetsdag eller också finns här inte tillräckligt att göra för er båda två”, sa han till dem. De skrattade och det gjorde han också men efter en liten stund hade han lyckats dra in dem i en diskussion om deras arbete som fick dem att känna sig viktiga och värdefulla.

Han följde upp mina iakttagelser och kom tillbaka några timmar senare med ytterligare informationer. Jag sa en gång att alla flickor i Mayarí — eller i varje fall på Bitirí, för det var min första vecka i stan — verkade att ha gift sig och fått barn och skilt sig vid tjugo och han blev tillräckligt intresserad av saken för att genast skaffa upplysningar om en, sen om en annan tills dess han kom fram till att det fanns faktiskt ett mönster. ”Det är en blandning av oskuld och sensualitet — och vilken het blandning!” sa han och skrattade. ”Men det är bra flickor och deras moral är anmärkningsvärt hög. Ta nu Angelica: hon har en sextonmånaders pojke och säger att hon är skild men hon talade om för mig att hon inte hade fått nåt än den här månaden det är deras uttryck för mens — och hon har redan dragit på sig två aborter. Tydligt kan inte hennes man vara ansvarig för det här. De här bondtöserna verkar att ta sex ganska lugnt, jag tror det är hela saken. Men ni ska få se hur ansvarskännande och tillgivna de är när det gäller deras barn.”

På tredje dagen efter vårt första sammanträffande sökte han upp mig på mitt rum på morgonen och tog mig med till sjukhuset. ”Vi måste göra nåt åt er Etthundraelva”, sa han. Etthundraelva kallades den influensa som gick i Mayarí eftersom ”den börjar med en, den fortsätter med en och den gör slut på en”. (Ordleken är bättre på spanska.) Huvudet sprängde och bröstet rosslade och jag knegade på i sällskap med Morales längs gatan som snart gick över i den väg längs vilken bussen från Holguín kör in i stan. Bortom Bitirí (där de drog den slutsatsen när de såg mig tillsammans med Morales att jag var barnläkare, en nyhet som de skyndade sig att sprida) fanns ett timmerupplag och efter det en liten bro över Mayarífloden som här bara är ett smalt strömdrag. På vänstra sidan om vägen var husen och sjukhuset rappade och nya, byggda efter revolutionen, på den högra fanns bara gamla ruckel, ett arv efter kapitalismen, sa Mora-les. Längs vägkanten löpte de diken som hade grävts för den nya vattenledningen och bredvid det låg ledningsrör.

Mayarísjukhuset var tre våningar högt och H-format med ena långsidan ungefär tio meter från vägen och den andra vettande ut mot öppna fält och stans kyrkogård. Morales och jag hann just lagom se slutet av ett begravningsståg när det svängde in på den sidoväg bortom sjukhuset som ledde till kyrkogården. Liksom alla andra jag skulle få se bestod det av en öppen bil med

kistan och blommorna på och släktingar och vänner till fots. Från balkongerna på andra och tredje våningen betraktade patienterna skådespelet.

Jag sa till Morales: ”Här borde ju inte kyrkogården ligga det måste verka deprimerande på patienterna att se begravningarna.”

”Det verkar ännu mer deprimerande på doktorerna”, svarade han och skrattade.

Vi gick inte in genom de stora glasdörrarna till entréhallen — de hålls alltid låsta för annars skulle patienternas släktingar slå läger där för att invänta nyheter — utan genom poliklinikin-gången. Mottagningen var ett stort rum med bänkar, ett skrivbord för receptionisten och anslag på väggarna med statistiska översikter över hälsotillståndet i regionen. Alla sittplatser var upptagna, grupper av människor stod och pratade och också i korridoren innanför som kantades av undersökningsrum på båda sidor satt och stod folk och väntade så att det hela liknade en tunnelbanestation i rusningstid; vi måste bana oss väg mellan vänligt nyfikna stadsbor och campesinos bort till dörrarna längst in som ledde till sjukhusets entréhall.

Där var lugnt och stilla och Morales presenterade mig för doktor Padrón, sjukhusets styresman, som redan hade avverkat sin *paso del salon clínico*, morgonronden till varje säng på vårdavdelningarna. Han var en mager, mörkhårig ung man, lugn och värdig och med en stillsam vänlighet, havannabo liksom Morales men uppenbarligen i avsaknad av dennes lediga kamratlighet. Han var på väg till sitt rum men så snart han stannade för att prata med oss blev han genast överfallen av en mängd människor. Det var bara en och en halv månad sedan han hade kommit till Mayarí men han verkade att ha allting under kontroll. Han talade om för mig att en sprayning med penicillin i halsen snabbt skulle få mig bättre, gav intendenten instruktioner om ett hörn av sjukhusområdet som behövde röjas upp, frågade om stan hade hört av sig angående den provisoriska vattenledningen. Allt detta gjorde han lugnt och i tur och ordning, sen gjorde han sig fri från intendentens många frågor och visade mig vägen längs en korridor till akutmottagningen. Där överlämnade han mig i en sköterskas vård.

Jag blev klarare i huvudet men jag höll på hela förmiddagen med att besöka folk och prata med dem så vid ettdraget var den goda effekten försvunnen. Jag åt lunch på Bitirí och en av flickorna, som just hade blivit bra efter sin egen influensa rekommenderade mig tetracyclin: mitt första möte med kubanernas förkärlek för huskurer. ”Två kapslar första gången och sen en var fjärde timma”, sa hon. ”Och så ska ni ta en magnetyl tillsammans med varje kapsel. Med den här etthundraelvan måste man möta våld med våld.” Jag tänkte på hur förfärad vår husläkare i New York skulle ha blivit över en så stark dos antibiotika när det inte var fråga om en verkligt allvarlig infektion och begav mig till det stora apoteket på Leyte Vidal.

Det var ett mycket anlitat och välförsett apotek. Kuba saknar kemisk basindustri och de utländska läkemedelsfirmornas dotterbolag som fanns här före revolutionen sysslade bara med att pressa och förpacka tabletter vilka tillverkades av halvfabrikat. Nu har National-laboratoriet övertagit den verksamheten och köper sitt råmaterial från Europa och de socialistiska länderna. Regeringen har också inlett samarbete med det italienska företaget Carlos Erba när det gäller sådana produkter som inte kan köpas från de socialistiska länderna; Italien har inga patentlagar och företagen där kan tillverka läkemedel som utvecklats av andra företag i andra länder utan att behöva betala licensavgifter. På så sätt har kubanerna ingen svårighet att få tag på läkemedel vilkas originalpatent innehas av amerikanska firmor som inte får handla med Kuba.

Bredvid mig vid disken stod en svart bondkvinna som protesterade när hon fick procain-penicillin som skulle sprutas in. ”Men det är vad doktorn har skrivit på receptet”, sa apoteksbiträdet. Hon skakade på huvudet. ”Hör nu, min pojke är bara arton månader och jag tänker inte ge honom nåt annat än kaliumsaltpenicillin. Det här är en oljesuspension och då får han en stor bula på sin lilla stjärt — nej, ge mig kaliumsaltpenicillin, det löser sig fortare.” Apoteksbiträdet gav efter, tog bort flaskan med procainpenicillin och kom tillbaka med det

hon ville ha. Jag fick veta att den revolutionära regimen hade bestämt att apoteken inte fick sälja läkemedel utan recept men jag fick i ändå mitt tetracyclin när jag sa att det var en läkare som hade rekommenderat det.

Klockan sex låg jag till sängs i mitt rum nummer ett på Bitirí när doktor Padrón knackade på spjälluckan framför fönstret och frågade hur jag kände mig. Jag släppte in honom och talade om för honom att jag hade börjat ta tetracyclin. Han nickade. Jag frågade honom om han inte hade några invändningar men han skakade på huvudet och sa att tetracyclinnet skulle göra mig bra fortare, i synnerhet som jag nog inte bara hade en vanlig enkel snuva. ”Vet ni vem Victoria är, servitrisen?”, frågade jag. ”Det var hon som ordinerade tetracyclinnet.” Han sa att han inte visste vilken av servitriserna som var Victoria eftersom han alltid åt på sjukhuset, men att vilken kuban som helst skulle ha gjort detsamma. ”Varje kuban är en doktor och varje kubanskt hem ett apotek”, sa han och log för att visa att han förstod vad jag tänkte på. Från den stunden var vi vänner.

Padrón bodde i rum nummer tre på Bitirí efter som han hade låtit de andra ungarlarna bland läkarna ta det enda hus som fanns för Mayarísjukhusets personal; motellrummet dög bra att sova i och all läsning och forskning gjorde han på sitt rum på sjukhuset. Jag hade inte lagt märke till honom tidigare för han gick till sjukhuset redan klockan sju på morgonen, kom tillbaka klockan sex på eftermiddagen för att duscha och återvända sedan till sjukhuset för att äta middag, ta sig ytterligare en titt på sina patienter och hålla en sista konferens med intendenten innan han vid tiotidret la sig att läsa. På söndagsmorgnarna vaknade han klockan fem, satte på sig ett par arbetsbyxor, en bomullsskjorta, kängor och en gammal hatt och följde med sjukhusets frivillig-grupp ut för att skörda sockerrör till mitt på dagen; på söndag eftermiddag gjorde han ett besök på sjukhuset men gick ingen rond utom för att titta till något allvarligt fall.

Den här kvällen började han prata om kubanernas huskurer och stannade och åt middag tillsammans med mig på Bitirí i stället för att gå till sjukhuset och göra det. ”Jag hade en gång en kvinna — och hon var inget unikt fall — som kom till mig med sitt barn och sa att hon hade sett små vita maskar i hans avföring och att hon var säker på att det var inälvsparasiter. Jag skulle just säga till henne att så fort jag hade gjort en fecalanalys skulle jag skriva ut nån medicin men hon lät mig inte tala till punkt. 'Nej, nej, doktorn', sa hon, 'jag har redan gett honom det och det i tolv dagar — tolv dagar är väl en hel behandlingsperiod, eller hur doktorn? Jag har tagit hit honom för att doktorn skulle se efter om han har fått blodbrist och om ni då vill vara snäll och skriva ut vitaminer eller nåt annat stärkande.' ”

Padrón slog ihop händerna och skrattade. ”Och visst har de rätt för det mesta. De har känt igen symptomen och diskuterat dom med nån granne som tidigare har provat på en viss medicin.” I Cayo Mambí där han hade varit förra året hade det funnits två dörrar in till hans mottagningsrum. Den ena av dem som alltid hölls stängd var placerad vid kortänden av hans skrivbord och han kunde därför höra vad de patienter som satt och väntade på sin tur talade om. ”Jag kunde höra hur de diskuterade med varandra och rekommenderade varandra vilken medicin de skulle be mig om. Det var svårt att inte visa nåt för den patient man höll på med och råkade jag nån gång när nån som kände mig och frågade hur det stod till med mig säga att jag var förkyld eller täppt i näsan började de genast rekommendera alla möjliga botemedel utan att på minsta sätt visa sig generade.”

Jag sa att revolutionsregeringens beslut att receptbelägga alla läkemedel inte måtte ha varit vidare populärt. ”Ni skulle hört vilket liv det blev! 'Vad är det här för dumheter, doktorn, om att man måste ha ett papper från er för att få köpa medicin? Vi har alltid brukat ha hemma tetracyclin, penicillin, cortison — tänk så bra det är mot värk i lederna — och intravenös sockerlösning som hjälper så fantastiskt när man har laxerat eller varit dålig i magen eller kräcks — det piggar verkligen opp en!’” Padrón skrattade — riktigt högt för att vara han — åt

detta. Apoteken hade varit fulla med flaskor med sockerlösning och indignationen när de började försvinna från hyllorna var stor. ”När folk kom hem och kände sig trötta eller lessna brukade de sticka in nålen och hänga upp flaskan. Med tjugo droppar i minuten måste de snart prima och så var det inte mer med den saken — de var färdiga för nya tag.”

Padrón var förtjust över kubanernas alla egenheter men han kunde också vara skarp och kritisk. ”Fast trots all denna medicinska expertis finns det fortfarande såna som tror att en röntgning är nån sorts behandling.”

Fastän han åt middag med mig återvände Padrón till sjukhuset så snart den var över och jag sa att jag hoppades att han skulle ha tid för en liten pratstund när han kom tillbaka. Det hade han. Han satt utanför mitt rum i en av motellets fåtöljer och pratade och det blev så småningom en vana som han bara bröt när han märkte att jag hade en annan besökare: han förstod att jag höll på med mitt arbete. Längre fram skojade han litet om den hord av människor som ibland kunde samlas ute hos mig och sa att han skulle skaffa en liten skylt av samma slag som alltid sitter på något hus på varje gata och på den skulle det stå: ”Här sammanträder kommittén för Bitirirevolutionens bevarande.”

Jag mindes att han hade sagt vid middagen att han före revolutionen hade fått en helt katolsk uppfostran och jag frågade honom om han fortfarande trodde på Gud.

”Ja”, sa han utan att tveka, ”jag tror fortfarande.”

”Då är ni alltså inte marxist.”

”Jovisst, jag är marxist-leninist — jag är revolutionär.”

Jag tittade frågande på honom och han log och nickade eftertryckligt.

”Brukar ni gå i kyrkan?”

”Jag har aldrig tid”, sa han.

”Och om ni hade tid ...?”

”Jag skulle få lov att fundera på saken ... om jag hade tid och om det fanns en kyrka skulle jag få fundera på om jag skulle gå eller inte.”

I december när han hade haft en hel månads semester hade han stått fadder åt en klasskamrats son i Havanna. Det hände fortfarande att han träffade den gamle pater som hade varit hans biktfar. Han var argentinare men hade inte lämnat Kuba.

Jag frågade: ”Gillade han ...?”

”Ja han gillade den. Och fastän han är gammal och kunde dra sig tillbaka och resa hem till Argentina så vill han inte göra det.” Padrón gjorde en paus och tittade på mig på samma sätt som jag senare la märke till att han brukade titta på sina patienter för att se om jag hade förstått. ”Allt det där är en del av revolutionsprocessen. Den förändrar en. Jag har fått en del svåra chocker — invasionen vid Playa Girón, oktoberkrisen. Jag förlorade en kär vän, en kamrat som jag tyckte mycket om, vid Playa Girón och det fick mig att verkligen börja fundera över revolutionen och över vad den är värd. Och över varför Förenta staterna hatar oss så. Det förändrar en.”

Jag påpekade att det fanns en katolsk kyrka på Leyte Vidal och han sa att han hade sett den. ”Jag såg också — utifrån — att där var fullt med såna gamla fröknar som man kan utgå ifrån är reaktionära och som allesammans går omkring och låtsas att det fortfarande finns en medelklass.”

Han ångrade sitt stingsliga svar och tillade: ”När man arbetar på ett sjukhus, när man är så nära livet, ser man hurudant det är, hurudan den osminkade verkligheten är. Då kan man inte vara så religiös. Inte när man ser att man kan hjälpa, att man kan rädda ett liv — då kan man

inte vara så religiös.”

Hans far hade ägt litet jord i Pinar del Rio där han hade odlat tobak. Han hade hållit familjen i Havanna trots att han själv arbetade på plantagen tillsammans med sina anställda; somliga år hade skörden blivit förstörd, andra hade han inte kunnat sälja den och Padrón trodde att ”det berodde på alla besvikelserna att han dog i hjärtslag.” Fastän familjen inte hade några pengar — där fanns tre pojkar — fick Padrón gå i den finaste katolska skolan som stipendiat, ett svart får bland de rikas söner, men trots det hade han många goda vänner ända tills revolutionen började bryta sönder sådana vänskapsband. Somliga hade han sagt adjö till med jämnmod, andra hade han med korslagda armar och orörligt ansikte stått på flygplatsen och sett försvinna. Till skillnad från Morales argumenterade han inte med dem ”Om inte Fidel kunde övertyga dom, hur skulle jag då kunna hoppas göra det?”

Hans rumskamrat och bäste vän från internatskolan hade inte gett sig iväg och inte heller dennes familj och denne vän, men inte Padrón, var nu partimedlem. Hans förbindelser med de fina familjerna i Havanna och Pinar del Rio tog sig fortfarande uttryck i en speciell form av snobberi som kom fram när talet föll på dem som gick i landsflykt. Han slöt ögonen till hälften och sa: ”När jag ser somliga av de där nollorna ge sig iväg till ert överutvecklade land tänker jag för mig själv: 'Vad tänker de egentligen på? De klarar det aldrig — de kommer för tusan inte ens att kunna gå på era gator utan att halka omkull!'” Padrón började inte studera medicin förrän efter revolutionen och han var mycket stolt över att höra till den första årskullen vid det omorganiserade universitetet i Havanna och över att i samband med sin slutexamen ha bestigit El Pico Turquino (Kubas högsta berg vars bestigande har blivit en revolutionär ritual) tillsammans med Castro och andra framstående medlemmar av regeringen. Hans årskurs hade fått bli mönstret för den nya sorts läkare som revolutionen ville frambringa: de hade avsvurit sig all privatpraktik och kollektivt beslutat att var och en skulle ägna två år åt att tjänstgöra ute i landsorten på det ställe dit Hälsovårdsministeriet skickade dem innan de återvände till Havanna för att börja sin specialistutbildning. Det första beslutet hade blivit lagfäst, det senare fattades av varje årskull med bindande verkan för alla och den senaste årskursen hade röstat för tre års tjänstgöring eftersom utvecklingen av sjukvården i hela landet hade skapat en enorm efterfrågan på läkare.

I Padróns årskurs fanns det från början sexhundra studenter men vid examen hade antalet minskats till fyra hundra. Somliga hade inte kunnat klara studierna — ”Andra märkte från vilket håll vinden blåste och gav sig av tillsammans med sina närmaste. Vi hade ändå inga illusioner ens om de fyra hundra som tog sin examen. Klättringen uppför Pico Turquino var lång och hård, den tog en hel vecka, och när vi kom upp sa Fidel till oss att han visste att inte alla av oss var revolutionärer, att det fanns de ibland oss som skulle komma att svika revolutionen. Det fanns

det. De väntade bara tills de hade fått ut sin läkarexamen.”

Av de fyra hundra hade ungefär fyrtio gett sig iväg eller anmält att de ville ge sig iväg. Till skillnad från andra kubaner som ansöker om utresetillstånd får läkare inte resa förrän chefen för Medicinalstyrelsen har givit dem personligt tillstånd och man väntar sig att de skall stanna kvar i sitt arbete. Unga män som inte fyllt tjugosju år och som inte fullgjort sin treåriga värnplikt får inte ens lägga in en ansökan. Padrón anmärkte att det var synd att man inte under utrensningen i årskursen hade kommit på dem som sedan gav sig iväg.

”Utrensning?”, sa jag och min röst förrådde hur förfärad jag var. ”Hade ni en utrensning?”

Padrón berättade att det hade hållits ett slutet möte där endast de som hörde till årskursen fick vara med och där ordförandeskapet sköttes av dennas ledare, vilka huvudsakligen utgjordes av ungt kommunist. Ledarna avgav en rapport om vilka som under alla åren vid universitetet aldrig hade givit prov på revolutionär anda eller visat sympatier för revolutionen. Fjorton namn nämndes och diskuterades. De utpekade fick tala och försvara sig och andra fick också

yttra sig till deras försvar eller komma med egna synpunkter. Mötesatmosfären var spänd och en del av de anklagade brydde sig inte om att gå i svaromål — något som Padrón ansåg vara ett bevis för anklagelsens riktighet. Han hävdade bestämt att bara sådana studenter som var öppet antirevolutionära rensades ut — några anklagades för kontrarevolutionär verksamhet, till exempel för att ha placerat dynamitladdningar på toaletterna vilket hade inträffat några gånger — och Padrón menade att det var för att sådana studenter som stod neutrala gentemot revolutionen eller var likgiltiga för politik inte blev utfrågade som de fyrtio lyckades slinka igenom.

Jag sa att jag tyckte att det enda rättesnöre en medicinsk fakultet borde ha när den delade ut medicinska examina var hur bra de studerande hade klarat kursfordringarna. Padrón blev uppriktigt förvånad. ”Tycker ni verkligen att revolutionen skulle slösa sina resurser — folkets resurser — på att utbilda unga damer och herrar som håller sig för goda att tjäna folket och som tänker använda sin examen som en inkörsport till ert imperialistiska samhälle? Det kan ni inte gärna mena. Läkaryrket är ett kall och revolutionen har gjort det omöjligt för någon att bli lycklig i det som inte ser det som ett sådant — som ett sätt att tjäna de sjuka.”

När vi hade lärt känna varandra bättre brukade han säga, också när vi bara disputerade om småsaker, att jag tänkte som en kapitalist. Han tog hem retoriska poäng eller bara skojade: i ett sällskap kunde han plötsligt vända sig till mot mig och säga: ”*Los Malos como Ustedes*” — såna skurkar som ert folk — och så avsluta meningen helt överraskande med ”gör de bästa stetoskopen.” Han hade förlorat sitt amerikatillverkade stetoskop och ville gärna komma över ett nytt. Det är en tradition på sjukhusen på Kuba att vilken läkare som helst får plocka upp första bästa kvarglömda stetoskop utan att någon säger något om det. Om jag började protestera täppte han till munnen på mig med en lovsång över den amerikanska läkekonsten. En dag kom han in till mig, jublande glad, med en enorm lunta om haematologi, en översättning av en amerikansk bok som han hade beställt. ”*Lo hemos fusilado!*”, förklarade han. ”Vi har knäppt den och vi ska knäppa så många vi behöver. Jag citerar bara Fidel.” En del av dessa ”knäppa” böcker kommer ut på engelska, fotolitografiska utgåvor av amerikanska verk med bara en liten extra rad på titelbladet: *Ediciones Revolucionarias*.

Sin mest bitande kritik sparade han emellertid inte för imperialisterna — hans enda ord för amerikan — utan för lata, inkompetenta och likgiltiga kubaner, en tendens som förmodligen hade förstärkts genom att han hade arbetat tillsammans med Che Guevara vilken hade rykte om sig att ha kort tålamod med dumbommar. Padrón hade gått på Maribrödernas *Institutio* före revolutionen — det var där som han och hans rumskamrat hade lagrat sprängämnen åt rörelsen på rummet — och detta hade gett honom en lärarexamen. Därför var han efter revolutionen villig att bli ledare för en kvällsskola för arbetare samtidigt som han studerade medicin på dagarna och den skolans ”gudfar” — alla skolor på Kuba har numera en gudfar från krigsmakten — var Che Guevara. Det är huvudsakligen en hederstitel, men Guevara var inte den som tog lätt på något arbete och han kom ofta till skolan och diskuterade igenom dennas problem med Padrón. ”Jag skäms inte för att erkänna”, sa Padrón när han berättade om Castros meddelande att Che skulle lämna Kuba, ”att när Fidel läste brevet från Che och TV-kamerorna visade hans svartklädda hustru då brast jag i gråt där jag satt. Det skäms jag inte för att tala om för er.”

När jag kom hem efter min söndag med Soní och El Moro och framförde El Moros nyhet om den provisoriska vattenledningen som skulle komma att ge oss vatten inom en vecka sa Padrón: ”Bry er inte om att räkna dagarna. Jag tror visst att de håller på och bygger en sån anslutningsledning från Guyabo jag har också fått veta det — men varje morgon ringer jag upp drätselkontoret och frågar var vattnet finns. Jag gör det som en rutinåtgärd och jag tänker inte sluta med det förrän jag ser sjukhusets cistern fylld med vatten.”

Rutinåtgärd! En måndag steg jag upp klockan sju och följde med honom till sjukhuset; till fots

eftersom han inte disponerade någon bil. Intendenten Joaquin Oquendo, en outtröttligt verksam man, hade redan kommit och vid ingången stod trötta campesinos. De hade tillbringat natten hopkurade på trottoaren eller på andra sidan vägen där de sov under någon buske och fastän de alla skulle ha velat fråga Padrón var det bara en som gjorde det. Han ville veta hur hans far mårde. Padrón frågade honom om han hade fått besked föregående kväll genom det lilla fönstret bredvid ingången och han sa ja. ”Då vet ni lika mycket som jag. Jag ska snart titta till honom och ni ska få veta hur det är med honom klockan elva. Men var inte orolig, han borde vara bättre i dag.”

När vi hade kommit in förklarade Padrón att när en campesino togs in på sjukhuset som patient slog hans närmaste släktingar läger utanför tills dess han släpptes ut och på kvällarna kom hans vänner, även om det inte var besöksdag, och höll släktingarna sällskap där ute. Man hade försökt få slut på detta men utan större framgång och två gånger om dagen måste man lämna rapporter nere vid ingången för att tillfredsställa släktingarna. ”Ganska detaljerade såna också”, sa Padrón. ”De nöjer sig inte med mindre.”

Första frågan för dagen ställde Padrón till Oquendo: hur var situationen på vattenfronten? Oquendo, som var mellan trettiofem och fyrtio, liten och spenslig som en orientecampesino och utrustad med en gäll och nervös stämma sa att drätselkontoret hade lovat att tankbilarna skulle komma klockan elva. Det innebar att de biträden som skötte morgonstädningen måste bära hinkar från cisternen på gården och ända upp på tredje våningen. Padrón sa att man höll den hygieniska standarden uppe men att den grundliga rengöring som bara kan göras med tillgång till massor av vatten, också hett, rinnande vatten, inte hade kunnat göras under hans tid på sjukhuset. Det var en ständig källa till bekymmer för honom.

Liksom tvätten. Mayarí hade inget eget tvätteri som kunde ta hand om smutstvätten från ett sjukhus på 140 bäddar men det närbelägna Central Guatemala, en gång ett brukssamhälle i anslutning till United Fruits största sockerfabrik hade ett (ett arv från kapitalismen brukade jag säga för att retas med Padrón) och detta hade åtagit sig att ta hand om Mayarís tvätt. Det var en extra belastning och ibland blev leveranser försenade. ”Dessutom äter de lakan”, brukade Padrón säga och han låg i ständig strid med guatemalasjukhusets direktör om detta och inkom också med den ena framställningen efter den andra om att det skulle byggas ett tvätteri i Mayarí. För ögonblicket hade han en plan på gång att ingå en allians med den nya trädgårdsmästarskolan som skulle startas i Los Pinares för att få fram ett tvätteri som kunde betjäna båda institutionerna.

Padrón berättade allt detta för mig medan vi åt frukost (ett ägg, bröd och caféau lait) i sjukhusets lilla matsal, och när han kom tillbaka till sitt rum ringde han upp guatemalasjukhusets direktör, en ung man på 24 år som jag senare träffade. Tvätten måste levereras i dag, förklarade han, för i morgon skulle de vara utan rena lakan. Guatemalativätteriet var fyra dagar försenat och dagen innan hade Padrón i rena desperationen rekviderat en lastbil och skickat en av sina män att hämta tvätten när bilen från Guatemala inte hade visat sig. Han ville nu veta varför bilen hade måst vända tillbaka tom och direktören förklarade att tvätten hade legat färdig men att lastbilen aldrig hade kommit. ”Vet ni om att den som jag skickade är medlem av partiet? Vill ni påstå att en partimedlem ljugar?”

När samtalet var slut frågade jag honom vad direktören hade svarat. ”Han sa att karlen måste ha fått felaktiga instruktioner”, sa Padrón.

”En partimedlem ljugar aldrig?” sa jag.

Både Padrón och Oquendo skakade på huvudet. ”Han skulle förlora sin militantia”, sa Padrón och med det menade han att han vid den årliga kontrollen av hans arbete för partiet kunde få medlemskortet indraget och åläggas att genomgå någon sorts prov för att återfå sitt medlemskap. Jag såg tvivlande ut och Padrón tog på sig sin högdragna min med de halvslutna ögonen och upprepade: ”En partimedlem ljugar aldrig.”

Den man Padrón hade skickat med lastbilen var i själva verket inte medlem av partiet men kandiderade för att bli det. Någon particell hade ännu inte bildats på sjukhuset men för snart fyra månader sedan hade de lokala partiledarna arrangerat ett möte med sjukhusets alla 139 anställda (en siffra som också inkluderade läkarna) och föreslagit bildandet av en sådan. Mötet hade bevisats av bokstavligen alla på sjukhuset, från styresmannen till städerskorna, och man hade beslutat följa förslaget och efter mycket diskuterande utsett tolv partimedlemmar. (Man kan inte ansöka om medlemskap i partiet, man måste väljas av sina arbetskamrater.) Sedan tog partiet itu med att intervjua var och en av dessa och noggrant undersöka deras förflutna. Man väntade nu att partiet närsomhelst skulle kalla till ett nytt möte, redovisa resultatet för alla de 139 anställda och be dem godkänna partiets beslut.

Den ende läkare som nominerades var den förre styresmannen. Likaså Oquendo. De övriga var sköterskor, laboratoriebiträden och teknisk personal. En del av dem som var uppe på förslag vid mötet föll igenom antingen på grund av invändningar från sina kamrater eller därför att de själva förklarade att de inte uppfyllde de villkor som de visste att partiet skulle komma att kontrollera under sina efterforskningar. För att bli partimedlem måste man vara med i milisen, ha gått ut klass sex i skolan, inte ha haft något samröre med Batistaregimen eller ha röstat i skenvalet 1958 och man förväntas också ta del i frivilligt arbete, visa gott kamratskap mot grannar och arbetskamrater och vara medlem i någon massrörelse som Kommittén för revolutionens bevarande eller Kubanska kvinnoförbundet.

Religionsfrågan berördes inte vid mötet med sjukhuspersonalen men Padrón var säker på att här fanns anledningen till att han själv inte hade blivit upptagen i ungkommunistiska förbundet vid de två tillfällena när han blivit nominerad. ”Jag ljuger inte för partiet”, sa han. ”Jag dolde inte min religiösa tro och de var för finkänsliga för att säga det rent ut i slutintervjun när de som inte hade antagits fick besked om detta.” När compañeron räknade upp de saker som ansågs vara svagheter hade han sagt att man måste vara materialist. ”Och tro mig, innan de fattar sitt beslut har de undersökt till och med färgen på ens avföring.”

Sedan Padrón hade avslutat samtalet med direktören för guatemalasjukhuset och blivit övertygad om att tvätten var på väg gick han tillsammans med Oquendo igenom dagens arbete. Oquendo var inte säker på när militärerna tänkte komma med sina rekryter för undersökning och inte heller på hur många det skulle bli, men han lovade att skaffa fram ett besked innan Padrón kom tillbaka från rondan. Sedan gick de till köksförrådet för att se på Oquendos livsmedelsinköp. Det var en sak som Oquendo ville få godkänd av honom: sex långa snören med prima vitlök som han hade lyckats komma över på den fria marknaden men som skulle kosta 45 dollar. Padrón sa nej och Oquendo förklarade att han skulle lämna tillbaka dem med det samma.

Köket, matförrådet, matsalen, akutintaget och dess behandlingsrum, polikliniken och arbetsrummen låg i bottenvåningen; och eftersom han hade några minuter på sig innan han skulle vara uppe på tredje våningen visade Padrón mig obduktionsrummet på baksidan i närheten av ambulansintaget. Han sa att de brukade obducera nästan alla fall, också när de var ganska säkra på dödsorsaken. Det föreföll mig egendomligt att släktingarna, i synnerhet när det gällde campesinos, gick med på obduktion, och Padrón sa att man inte frågade familjen. Han förstod inte min invändning att det var de som hade rätten att bestämma en sådan sak: obduktioner var ovärderliga för att öka den medicinska kunskapen, en vinning som kom hela folket till godo.

Jag fann emellertid senare att guatemalasjukhuset först inhämtade familjens tillstånd. Obduktionsrummet utgjordes där av ett träskjul en bit ifrån sjukhuset och detta gjorde det omöjligt för dem att dölja obduktioner för familjen. De hade likväl aldrig blivit nekade tillstånd. ”I vissa fall”, sa sjukhusdirektören, ”framställer jag det mycket enkelt. Vill ni att vi ska bli bättre doktorer? Vill ni att vi ska lära oss mer så att vi kan arbeta bättre och rädda flera

liv? De ger alltid efter.”

Så snart vi kom in på den första manliga avdelningen märkte jag att Padróns högdragenhet bara var ett sken som han gärna ville upprätthålla, för vid minsta vädjan från en orolig patient blev han genast full av medkänsla och vänlighet och små skämt som fick den sjuke att känna sig bättre. Innan vi gick in på avdelningen kom avdelningssköterskan ut och mötte honom. ”Är allting färdigt?” frågade han. Hon sa ja, vilket betydde att golven var tvättade, sängarna bäddade, frukosten serverad och avdukad och ett kort med patientens sjukjournal framlagt på stolen bredvid varje säng. Eftersom två biträden låg i etthundraelvan sa Padrón att avdelningssköterskan inte behövde följa med på rondan. Han påpekade detta särskilt för mig. ”Jag vill inte att ni ska tro att jag bara passerar, pratar med patienterna och antecknar på kortet. Jag har alltid tusen saker att fråga sköterskan om och lika många order att ge henne. I dag måste hon läsa igenom alla mina nya anteckningar på korten extra noga för att vara säker på att hon inte missar nånting.”

Den manliga avdelningen hade stora salar med sex sängar i varje. Sängarna var snålt tilltagna och den ensamma stolen gjorde på något sätt rummet ännu kalare för det fanns ingenting sådant som nattsduksbord eller en vas med blommor eller en bokhylla. Det var inte heller förrän vi kom till kvinnoavdelningen som jag såg en sjukhussäng, en som kunde höjas och sänkas och som såg något stadigare ut än en sådan där vikbar turistsäng som man har i garderoben. Jag var förskräckt över att sjukjournalerna las på stolen bredvid patienten så att han om han så ville kunde läsa den. Padrón sa att de visste att de inte fick läsa dem och att de inte gjorde det heller; han sa inte att de flesta förmodligen inte var läskunniga nog för att kunna göra det.

När vi kom in på kvinnoavdelningen på samma våning höll sköterskan just på att föra en spröd gammal kvinna till ett av rummen. ”Å, doktorn, doktorn”, sa hon, skrämmd och lycklig, ”jag trodde aldrig att jag skulle klara mig tills jag kom hit.”

”Men det gjorde ni i alla fall”, sa Padrón och följde henne in i rummet. ”Får jag låna er hand ett slag. Lägg den bara här. Nu behöver ni inte var rädd längre.”

Hon såg upp på honom medan han tog pulsen — en gammal vit kvinna som såg på en ung svart pojke — i fast förtröstan om att han redan höll på att göra henne bättre.

Den andra kvinnan på rummet var en astmapatient och hon hade vikt kudden dubbel för att få upp huvudet och kunna andas lättare. Hon hade också lagt en arm under kudden och såg ut att ha det obekvämt. ”Vänta ska jag visa er nåt”, sa Padrón och fällde upp sängen vid huvudändan. ”Nu kan ni lägga kudden platt och ha det bekvämt.”

I synnerhet på patientavdelningarna var sjukhuset i behov av målning. Det verkade emellertid som om det aldrig skulle bli någon säng tom, och fastän sjukhuset var byggt efter revolutionen hade det nu varit i bruk i många år. Putsen måste dessutom ha varit dålig för alla dörröppningar var kantstötta och började till och med flagna och var man än såg upptäckte man en eller annan skavank. Kvinnoavdelningen bestod av små tvåbäddsrum som låg längs en korridor, helt kal så när som på två högryggade stolar vid ena väggen. Jag begrep inte varför det skulle vara en sådan skillnad mellan avdelningarna och sa det till Padrón.

”Sjukhuset ritades av en mexikansk arkitekt, och jag hoppas att han har rest hem till Mexiko”, sa han. ”Tänk er att bygga ett socialistiskt sjukhus med enskilda rum! Det var vad de här rummen var från början. När jag kom hit i förra månaden lät jag ta bort dörrarna så att vi kunde sätta in en säng till i varje rum. Sen är det det här stora rummet ... om vi bara hade lite möbler kunde vi använda det för såna patienter som går uppe. Men vet ni vad det var tänkt som? — besöksrum för patienterna på den enskilda avdelningen!”

Vi var uppe på tredje våningen i nästan tre timmar och på den tiden hann Padrón med ungefär tjugofem patienter. Allesammans var naturligtvis inte hans patienter men han tog sig en titt på

deras fall varje dag och de läkare på sjukhuset som hade tagit in dem och ordinerat behandlingen av dem kom också upp under dagen för att se till dem. Sjukhuset hade sexton läkare av vilka bara fyra hade varit praktiserande före revolutionen och alla de andra höll på med sitt första eller andra landsortsår. Till polikliniken var också två tandläkare knutna — en nyhet för landsorten för före revolutionen var det bara folk i de stora städerna som gick till tandläkaren.

All behandling på sjukhuset var gratis liksom all den medicin som patienterna fick där. Poliklinikpatienterna betalade däremot för den medicin de blev ordinerade men undantagen — havande kvinnor, olycksfall, barn med smittosamma sjukdomar och ömmande fall — var så många att det var mycket lätt att få medicin gratis. ”I praktiken gör vi alltid så att vi skriver gratis på receptet om vi misstänker att de inte kommer att köpa ut medicinen av ekonomiska skäl”, sa Padrón; tetracyclin jag köpte kostade också bara fjärdedelen så mycket som i Förenta staterna till och med om man räknade med den orealistiska kursen av en peso på en dollar. En gång när jag satt på borgmästarens rum och småretades med honom för den provisoriska vattenledningen som just hade råkat ut för ett nytt bakslag kom en gammal kvinna in och gav honom ett papper som han skrev under samtidigt som han hälsade på henne. Om jag inte hade frågat honom efter det att hon hade gått hade jag aldrig fått reda på att han skrev på hennes recept så att hon skulle få ut sin medicin gratis på apoteket: hon levde på en liten pension och att betala för medicinen skulle ha gjort det besvärligt för henne.

Mellan kvart över elva och tolv klarade Padrón av en rad ärenden på sitt rum. Ett sådant var ett samtal med den unge man från krigsmakten som ansvarade för att de nyinryckta blev läkarundersökta. Som styresman för regionens största sjukhus satt Padrón i det regionala militärrådet och var den som med hjälp av läkarna på sitt eget sjukhus och de tre andra sjukhusen i regionen skulle organisera undersökningen. Den unge mannen vände sig till mig och sa: ”Är det ni som är amerikanen? Min faster berättade att ni hade frågat efter mig.” Han var mannen på det berömda fotografiet av nationaliseringen av United Fruit 1960 som jag ville intervjua och under några minuter fylldes Padróns rum av ryggdunkningar och allmänt småprat. Roberto Silvera lovade att komma till Bitirí och ha en ordentlig pratstund med mig men fastän jag så småningom blev så bekant med honom att jag kallade honom Roberto var han aldrig på ett och samma ställe så lång stund i taget att han kunde ge mig någon riktig intervju; på samma sätt som Roberto aldrig fick det kort på Padrón som han behövde för att göra iordning Padróns militära identitetskort. Frågan om rekryterna blev i alla fall löst.

Det blev några minuter över medan Padrón sorterade undan en del medicinska tidskrifter som han tänkte läsa litet senare — eftersom han inte hade någon poliklinikmottagning den dagen - och då passade jag på att fråga honom om han inte som styresman tyckte illa om att det fanns en particell på hans sjukhus som ju på sätt och vis stod över honom och till och med kunde ge honom order. ”Det finns ingenting jag hellre vill”, sa han på det tålmodiga sätt som jag brukade kalla hans docencias — hans professionella utläggningar. ”Förstår ni inte vad det betyder för mig att ha nån på laboratoriet som är partimedlem? Det betyder att jag behöver bekymra mig mycket mindre för arbetet på laboratoriet — att där finns nån som med all makt försöker se till att arbetsplanen fullföljs.”

”Jovisst, men kommer de inte att vilja diktera arbetsplanen för er?”

Padrón hade enorma ögon och han kunde spärra upp dem ännu mera när han ville visa att man hade sagt något utländskt. ”Tror ni att man skulle komma med något förslag för sjukhusets verksamhet innan man har diskuterat det med mig eller Oquendo? Vad tror ni att medlemskap i partiet innebär om inte att man ska sträva efter att fullfölja och överträffa den arbetsplan som gäller för ens arbetsplats?”

Klockan tolv åt vi lunch: tämligen intetsägende, men den omfattade i alla fall kött, ris, grönsaker, efterrätt och en liten kopp kaffe. Tjugo över tolv var vi tillbaka på tredje våningen igen på en liten balkong utanför huvudkorridoren. Padrón flyttade ut en stol och tre andra

läkare följde hans exempel. Ingen av dem hade polikliniktjänstgöring den eftermiddagen och därför samlades de, som de gjorde flera gånger i veckan, för en detaljerad diskussion av de fall på avdelningarna som var tillräckligt komplicerade för att vara av medicinskt intresse. Den här dagen var det Padróns uppgift att sammanfatta diskussionen. Han frågade läkarna i tur och ordning om vilken diagnos de skulle ha ställt på fallet och vilken behandling de förordade och sedan gav han en så detaljerad analys att det tog tre kvart innan han hade pratat färdigt. En av komplikationerna var att patienten led av för högt blodtryck och han passade på att ge mig en släng: ”Reserpin säljs tonvis i Förenta staterna där livet är så pressande att förhöjt blodtryck är det normala.”

Mellan halv tre och halv fyra gick Padrón och Oquendo en runda på sjukhusområdet och diskuterade de röjningar och planteringar som måste göras. Han hade en gång kommit tillbaka mycket deprimerad från en inspektion av en liten sjukstuga där det hade sprungit omkring kycklingar på gårdsplanen och där det varken fanns gräs eller buskar eller träd planterade. ”Ett sjukhus är mer än bara ett ställe där man portionerar ut penicillin.” Han hade alla möjliga planer för mayarísjukhuset. En vecka senare fann jag honom i samspråk med trädgårdsmästaren på Bitirí om var man kunde få tag på en viss sorts gräs som växte där och som han hade beundrat därför att det hade hållit sig grönt under en hel torkmånad.

Halv fyra var han tillbaka på sitt rum igen där folk från Oquendos kontor höll på med att dela ut lönekuverten. Padrón tjänade 305 dollar i månaden och betalade två dollar i fackför-eningsavgift. Grundlönen var 225 dollar men han fick ett tillägg för att det var hans andra landsortsår och ytterligare ett för att han var styresman för sjukhuset så att hans 305 dollar var mer än de flesta läkare i hans ålder tjänade. Han skickade en del pengar till sin mor som han underhöll tillsammans med en av sina bröder. Han sparade litet för den händelse att han någon gång skulle kunna köpa en bil för det var det enda han verkligen saknade. ”Det skulle vara en avkoppling att kunna köra en runda i provinsen nån kväll eller söndag eftermiddag.”

Utom genomgången av de medicinska tidskrifterna sysslade han den här eftermiddagen med att ställa samman slutprovet för de undersköterskeelever som hade gjort sitt första utbildningsår på sjukhuset. Han var inte nöjd med den utbildning de hade fått och inte heller med urvalsmetoden — det var åtskilliga som hade slutat — och han planerade nu för den nya klass som skulle väljas bland de kandidater som blev föreslagna av kommittéerna för revolutionens bevarande. Nu när det var han som bestämde skulle fordringarna bli mycket strängare.

”Jag vet att man betraktar mig som rena skräcken här därför att jag fordrar så mycket. Jag vet att jag är fruktansvärt pedantisk men det bryr jag mig inte om, lika litet som om de tycker om mig eller inte. Jag blir inte arg eller höjer rösten för det kan jag inte men jag ger mina instruktioner om och om igen. Fröken, det här måste göras så och det här så. Jag tjarar om samma sak så många gånger som det behövs. Jag har haft sköterskor som började sitt samarbete med mig med att säga: 'Doktorn, det verkar som om jag skulle behöva skaffa ett par rullskridskor' och jag säger: 'Inte rullskridskor, vingar'. Det har kommit en ny städerska på tredje våningen. Jag märkte på köket att hon var bra och nu har jag börjat undervisa henne. Fidel säger att vi behöver administratörer och att få fram dom från den nya generationen är en sak som tar tid — fast det finns förstås ingenting som går upp mot en kuban när det kniper.”

Jag följde honom ut från hans rum och pratade med doktor Jimenez, en ung läkare som var knuten till Folkhälsobyrå för regionen, medan Padrón bad flickan bakom receptionsdisken hämta fram några tidningar. När han kom tillbaka till oss sa Jimenez att han tyckte att Padrón i egenskap av nytillträdd chef borde kunna utverka tillstånd att anställa en kontorsflicka till och placera henne vid akutintaget så att man kunde föra statistik över alla som kom, inte bara över de fall som togs in.

Padrón var mycket kylig mot honom. ”Det finns ingen plats där nere för nåt sånt”, sa han.

”Äsch, det räcker med ett litet bord”, sa Jimenez.

”Vi kan sannerligen inte hålla på och anställa extra folk nu när det är så mycket vi behöver till sjukhuset.”

Jimenez föreslog att han skulle flytta ner flickan i receptions-disken i entréhallen så att hon kunde sköta båda sysslorna. ”Ni behandlar alla som kommer, men för ni inte statistik över dom så har i själva verket inget arbete blivit uträttat.”

”Tala om för mig hur hon ska bära sig åt för att göra båda sysslorna där nere”, sa Padrón utan att helt kunna dölja sin irritation.

Jimenez ryckte på axlarna.

”Statistikföring är inget arbete för ett sjukhus”, sa Padrón och slöt ögonen till hälften, ”har de fått sin behandling så är det bevis nog för mig att arbetet har blivit gjort.”

För att komma undan Jimenez och eftersom han inte hade någon poliklinikjour på eftermiddagen beslöt han sig för att sluta tidigare och följa med mig tillbaka till Bitirí. Vi gick ut via poliklinikkorridoren och den var lika full som den morgonen när Morales hade tagit mig med till sjukhuset. Fem läkare tjänstgör fem dagar i veckan på förmiddagar och eftermiddagar och mottagningssköterskan får boka in så mycket som trettio patienter per läkare på förmiddagen och trettio på eftermiddagen. ”Har ni alltid lika fullt?”, frågade jag.

Padrón nickade, fortfarande högdragen efter dispyten med Jimenez. ”Och de som sa att campesinos inte skulle komma till nån läkarbehandling!”

På vägen hem slappnade han plötsligt av och sa: ”Den där doktor Jimenez — och den ska vara doktor i hygien! — ja, där ser ni att alla unga läkare inte är revolutionärer. Titta på gamle doktor Panades, han har så gott som slutat med sin privatpraktik. Han tar bara emot såna som bönfaller honom om att få komma till honom, för det finns fortfarande folk som tror att man får bättre vård om man betalar doktorn. Doktor Panades går upp varenda morgon klockan fem och skär sockerrör ett par tre timmar innan han kommer till sjukhuset.”

Han sa inget mera om Jimenez. Jag visste att Jimenez tillbringade större delen av sin lediga tid vid Bitirís portierdisk för att prata med flickorna där. Han skar inga sockerrör och han deltog inte i något frivilligt arbete.

Eftersom han hade gått ifrån sin dagsrutin frågade Padrón om jag ville gå på bio med honom, det var en engelsk film som han sa hette ”Den begråtna idolen” på spanska. Han kom tillbaka från sjukhuset före åtta och filmen visade sig vara ”This Sporting Life” som jag hade missat i New York och som jag gärna ville se eftersom jag hade hört att det var en stark skildring av den engelska arbetarklassens liv. Vi kom in mot slutet av första föreställningen och efter ett par sekunder blev Padrón utkallad. När han inte hade kommit tillbaka efter fem minuter gick jag ut och hittade honom i vestibulen där han stod i livligt samspråk med en lång flicka med ljus kastanjebrunt hår.

”Det här är Xiomara”, sa han ivrigt och jag visste att hon var en medicine studerande som hade tillbringat förra årets månad av frivilligt arbete på sjukhuset i Cayo Mambí. Hon hade just kommit och var på väg i en av Folkhälsans jeepar till sitt nya frivilligarbete i Marcané men hade låtit kalla ut honom för att få hälsa på honom under de få minuter hon var i stan. Hon var vacker och parant, en sofistikerad storstadsflicka, och de pratade hela tiden ända tills jeepen kom.

Jag stod kvar på trottoaren tillsammans med Padrón och en man från Folkhälsan sedan hon hade åkt och jag sa: ”Det verkar som om ni hade ett särskilt intresse för Xiomara.”

”Hon är gift”, sa Padrón.

Mannen från folkhälsan sa: ”Vet ni inte? De har separerat och jag tror att de kanske till och

med ska skiljas.”

Padrón var tyst en liten stund men när vi var på väg tillbaka in sa han: ”Jag tror Xiomara skämdes för att berätta det för mig.”

Publiken förstod inte det våldsamma och tragiska i den engelske arbetarens liv, märkte inte hur den professionella rugbyens etik brutaliserade honom eller att hans kärleksförhållande till den unga arbetaränkan förstördes genom detta och genom det arv av kärlekslöshet som han bar med sig. Den skrattade åt filmen och det fanns ingenting av den spänning och koncentration i salongen som skulle ha funnits på en biograf för kvalitetsfilm i New York. Den här publiken fick mig att inse att filmen trots sina konstnärliga förtjänster (i synnerhet regin var mycket fin) gav en falsk bild av livet: lantborna här visste att det som saknades i den var den vardagliga vänligheten, att den inte räknade med den glädje som de vet finns där så snart de skrankor är rivna som hindrar oss att njuta av den. Det behövs ingen revolution för att veta detta, bara litet livserfarenhet.

När jag gick hemåt tillsammans med Padrón och narkosläkaren och hans hustru var de överens om att både hjälten och hjältinnan var psykopater. Padrón sa: ”Det var en mycket skickligt gjord film. Han som spelade huvudrollen var bra, verkligt bra: man riktigt såg hur han förändrades, såg hur han förlorade tänderna, blev ful och allt det andra. Men egentligen var alltsammans överklighet, det är där felet ligger. Jag menar, när en änka har en älskare som bor hos henne har hon fått en ny make och de levde ju också som gifta, eller hur? Varför då alla dessa gräl och slitningar? De led båda av olika former av psykopati och på så sätt fick filmen inget tema, ingen verklighetsförankring skulle man kunna säga.”

Han satt utanför mitt rum medan jag rökte en sista cigarrett och berättade att han tänkte få Folkhälsan att skicka upp ett sällskap till Marcané någon söndag. ”Det är en artighet som vi är skyldiga studenter som Xiomara när de kommer ut i landsorten.”

”A-ha!”, sa jag.

Efter en stund sa han sorgset: ”Jag är slav under min religiösa uppfostran. Jag dricker inte, jag röker inte, jag bryr mig inte om såna maskulina nöjen som för det mesta kallas laster. Den unga generationen har inte mina hämningar eller vanor — den är mera öppen mot livet. Jag önskar att jag var annorlunda men jag är som jag är.”

Klagomål

De ståltrådshängare som direktören för Bitirí lovade mig första morgonen kom förstås aldrig. Ingenting sas om dem och jag frågade inte: en närmare titt på affärerna i stan fick mig att känna det som om jag hade varit taktlös. Amelia, den uppasserska som tjänstgjorde mellan två på eftermiddagen och tio på kvällen sa att hon skulle leta rätt på några och efter två dagars grundligt letande på Bitirí kom hon med två rakitiska exemplar. Jag tog dem och gick ut för att se om jag kunde hitta några till på Leyte Vidal, och till slut lyckades jag hitta fyra stycken i en quincalla, en sorts lumpbod, som var så liten att den bokstavligen inte var mer än ett håll i väggen på den sida av Leyte Vidal som så småningom skulle rivas. Hängarna var hemmagjorda, hopsatta av en inte fullt utträtad järntråd och en ohyvlat träbit där mina skjortor och byxor ofta hakade upp sig: ett litet irritationsmoment som symboliserade de betydligt allvarligare svårigheter som folket i Mayarí hade att dras med.

Tack vare hängarna kunde jag nu tömma ett par av mina väskor — jag lärde mig att hänga två par byxor och tre skjortor på varje hängare — och placera dessa på en ställning inne i garderoben så att de kunde fungera som ersättning för den obefintliga byrån. Skrivskivan på väggen bredvid dörren var förmodligen tänkt som toalettbord för det satt en spegel ovanför den som knappast kunde ha placerats där för att hjälpa författare i deras funderingar. Jag placerade skrivmaskinen, anteckningsböckerna, böckerna, tidskrifterna och blyertspennorna på den lilla

ytan och tidigt på eftermiddagen när rummet äntligen hade städats färdigt av Angela eller Margarita satte jag mig på en spjälbänk utan ryggstöd för att arbeta. För det mesta stod en av flickorna eller någon av tandläkarens pojkar lutade mot dörrkarmen och tittade på. Så fort jag tog en bok och började läsa sa flickorna: ”Å, José, du studerar!”

När Amelia om kvällarna fyllde karaffen med kallt vatten för- sökte jag låta bli att dricka utav det för jag behövde alltsammans till tandborstning och rakning nästa morgon. En full karaff blev, allteftersom min skicklighet tilltog, rena lyxen. Jag lärde mig att inte spola på toaletten förrän på morgonen för vattnet var bara påsläppt sent på eftermiddagen eller tidigt på kvällen. Om jag inte hann hem till Bitirí under den eller de timmar som vattnet var påsläppt ställde jag mig utanför mitt rum och skrek, lika högt som alla andra: ”Amelia, sötnos, ge mig en hink vatten till badet!” Hon sänkte ner en spann i ett rep i cisternen bakom köket och kom med den medan hon suckade över hur många hinkar hon hade fått bära under dagen.

Man blev inte fäst vid Amelia för hon var en förskräcklig gnäll-maja. När hon kom klockan två var hon redan trött och tillbringade den första timmen med att sitta på kontoret bredvid portierlogen och lyssna på radio. Hon hade också separerat eller skilt sig, det var sådant som man inte frågade alltför ingående om för ofta hade det aldrig funnits något äktenskap — ett par hade varit arrimados, hade varit ”nära varandra” och nu var de det inte längre. Det var inte konstigt om hon var trött för hon hade en pojke på fyra och en på sju hemma (en annan var ute på landet tillsammans med hennes mor och den äldste som var fjorton studerade på stipendium i Havanna) och hon hade utträttat åtskilligt med hushållsarbete innan hon kom till Bitirí. Bortsett från att fylla på karafferna och bära vattenhinkar åt försenade gäster gjorde hon emellertid inte mycket annat än skvallrade och gnällde. Om någon av uppasserskorna på förmiddagspasset var borta och något rum fortfarande inte var städad var det meningen att hon skulle göra det. Då gick hon omkring och grumsade hela eftermiddagen med ansiktet hopskrynklad av självmedlidande och chansen var fifty-fifty att karafferna inte blev fyllda.

Rumsbetjäningen på morgonpasset arbetade faktiskt hårdare än Amelia men de var inte snabbare. De började göra i ordning rummen före klockan åtta på morgonen, startade i triangelns spets och gick neråt så att Angela som hade min sida inte kom fram till mitt rum förrän efter lunch. Innan de var färdiga låg de använda sängkläderna på vilstolarna utanför rummen och jag kunde inte, som jag gärna ville, sätta mig i mitt rum och arbeta ostört eller sträcka ut mig på sängen och ta mig en tupplur. Alltså satt jag utanför mitt rum med ett anteckningsblock och lyssnade på vad Angela och Margarita ropade till varandra medan de långsamt arbetade sig neråt. Margarita var djärvare än Angela, hon skojade med gästerna och så fort hon såg två eller flera människor stå och prata brukade hon kila fram och blanda sig i samtalet.

”Vi har så mycket roligt med gästerna”, sa Margarita en gång. ”När de stannar mer än en dag blir de som familjemedlemmar.”

Här låg egentligen hela problemet med servicen på Bitirí: de flesta flickorna, inte alla, kände det som om de var hemma hos sig och passade upp någon familjemedlem. Därför behövde ett sovrum inte vara färdigt förrän det var läggdags och maten kom på bordet när kocken kom sig för att ta itu med den. Hela personalen hade gått på en utbildningskurs i Holguín innan Bitirí öppnades och alla var mycket stolta över sin utbildning, men ibland verkade det som om de bara hade plockat upp några smådetaljer och lagt dem till sin naturliga vänlighet. De gick alltid mycket raka i ryggen och vad de än bar fram från köket till matsalen, från en liten tallrik plátano (en bananliknande frukt) till en bricka lastad med tre middagsbeställningar, höll de det med en hand i axelhöjd, gick snabbt med högburet huvud och ett svagt leende på läpparna, mycket belåtna med sig själva.

Bitirí var det nyaste och modernaste motellet och matstället i hela norra orienteregionen och i likhet med alla småstadsflickor tyckte flickorna här om att vara med där det hände något. En

av servitriserna, Victoria, brukade ofta komma dit på sin lediga tid klädd i sina bästa kläder. ”Det finns ingen annanstans man kan gå så jag kommer hit för att träffa mina vänner”, brukade hon säga. Victoria var den korrekteste och effektivaste av flickorna och en gång utsåg de henne att resa till Santiago för att vara med på ett möte med gastronómicos — restaurangarbetarna där man skulle diskutera service och andra problem. Vid mötet hade hon rest sig upp och förklarat att de på Bitirí inte kunde lämna en så god service som de skulle önska på grund av bristen på vatten och det otillräckliga köket. ”Vi har bara en kock och ett köksbiträde”, sa hon.

Ibland när det hade gått en halvtimma och ingen mat hade kommit kunde någon av flickorna komma bort till en och tycka synd om en men bara om man klagade. Annars hoppades de att man inte skulle lägga märke till det. Om man klagade brukade de säga: ”Det är hemskt tråkigt, mi hijito — min lille pojke men kocken har inte hunnit fram till din beställning än.” Om man envisades, som många gjorde som bodde på Bitirí någon natt i tjänsten, var flickorna beredda att starta ett friskt, ordentligt gräl, men ett familjegräl. Det var bara gentemot de två ryska jordbruksteknikerna som bodde på Bitirí och som när de blev otåliga använde sig av en arrogant ton som flickorna kunde visa kall ilska. De kunde förstå om någon utan förvarning reste sig upp och gick efter att ha väntat länge men arrogans allt som inte innebar ett bemötande på jämställd fot — gjorde dem rasande. Huruvida kunden hade rätt var en sak som man kunde diskutera om.

Kort efter min ankomst fick Bitirí en ny chef och en av de nya saker han införde var att låta servera frukost varje dag — tidigare hade den förekommit synnerligen sporadiskt — vid de fyra borden i baren. Benilda, som förut bara hade satt fram flaskor i matsalen tilldelades detta jobb. Det var för mycket för henne. Hon var en mager, nervös flicka med gäll röst och en övertygelse om att hon aldrig kunde göra fel. Att få fram en kopp kaffe och en smörgås tog en halvtimma och hon hann aldrig med att torka bort smulorna på bordet efter föregående gäst. Hon skrev ner beställningen vid bordet med en kopia och mycken möda; överst präntade hon omsorgsfullt namnet Bitirí och under satte hon dit en schwungfull namnteckning. Hon gjorde så många onödiga turer mellan baren och köket att hon var som en trasa efter sitt tvåtimmarspass.

Tre unga män från Nationella filminstitutet som hade bråttom att komma upp till Los Pinares där de höll på med ett journalfilmsinslag försökte en morgon hitta någon annan än henne att klaga för och det blev ett våldsamt gräl. När de gick sin väg efter tre kvart — utan frukost — la Benilda ut texten för de andra gästerna med sin gälla stämma. ”Och den där lille var värst av dom allihop”, sa hon. ”Han hade mage att prata om revolutionen! Vad vet han om revolutionen? Ni kan ge er på att han vill att vi skall smila mot varenda gäst precis som servitriserna var tvungna att göra förr i tiden!”

Att bli serverad frukost av Benilda var inget bra sätt att börja dagen på. Hon var emellertid medveten om sina brister och när det någon gång blev en stund över brukade hon be om ursäkt. Jag la märke till en dag att karbonpapperet som hon använde till beställningskopian var alldeles utnött så jag gav henne några från mitt rum. Det fanns inget kaffe den morgonen — det brukade vara slut halva veckan — men hon serverade mig litet som en av flickorna hade haft med sig hemifrån. Jag såg också att hon vid lunchen delade med sig av sitt förråd till de två flickorna som tog upp beställningar vid lunchen.

”Ibland tror jag att det verkliga beviset för revolutionens styrka har varit bristen på kaffe”, sa en revolutionär i Havanna till mig en gång. ”Om ni tänker på hur vi kubaner var vana vid att få oss en klunk kaffe hundra gånger om dan — visst är det ett rent under att vi har stått ut med så lite kaffe.”

Så var det inte i Mayarí för i bergen runtomkring odlades kaffe och många hade släktingar som skickade dem färska kaffebönor. En del brydde sig faktiskt inte ens om att använda sina

kaffekuponger eftersom de ville ha kaffet rostat efter sitt eget recept. Amelia brukade ha med sig kaffe åt mig hemifrån och hon förklarade att det var så där mörkt som jag ville ha det därför att hon alltid rostade börnorna med litet farinsocker och sen malde till varje kok. (Jag kom så småningom underfund med att denna metod är typisk för norra Oriente.) Kaffe var det enda Amelia inte klagade över. Hon var inte typisk men det var genom henne som jag omedelbart fick upp ögonen för kubanernas hunger efter sådana konsumtionsvaror som inte funnits att köpa på länge.

Amelia hade lovat att lämna min tvätt till en granne och första gången hon kom tillbaka med en hög och la den på min säng lät hon händerna smeka varenda skjorta och mumlade förtjust. ”Tänk, det är min favoritfärg”, sa hon om en blå skjorta. ”Och den, det är den finaste, den allra allra finaste av dom allihopa!” Det var en wash-and-wearskjorta; glöd från en av mina många cigaretter hade bränt ett hål i den och jag sa att hon kunde få den. ”Å, den är alldeles för fin”, invände hon men hon släppte den inte. Jag sa att jag hade tänkt kasta den. ”Den blir en gudomlig blus!” och hon hängde den över armen och sprang ut ur rummet.

”José, José, du har förvridit huvudet alldeles på henne med den där skjortan”, sa flickan i receptionsdisken när jag gick ut en stund senare.

”Du kommer att behöva en fabrik för att kunna förse oss alla,” ropade en annan.

”José, José, kasta aldrig bort en skjorta, aldrig!”

Det var alltså inte nyfikenhet som hade gjort att Angela hade ropat till Margarita att komma bort till mitt rum. ”Å, titta vilken konstig sak! Va underbart!”, jag kunde höra deras utrop inne i rummet medan de undersökte den ena ägodelen efter den andra och jag otåligt väntade utanför på att rummet skulle bli städat och längtade så efter min siesta att jag knappt kunde hålla ögonen öppna. Givetvis tog de aldrig någonting men en gång när jag satt vid mitt improviserade skrivbord såg jag att Angela hade provat en av mina kulspeppennor genom att rita två streck i kanten på en tidning. De två linjerna dansade av liv; vilken mäktig förundran uttryckte de inte!

En dag när jag gick förbi receptionsdisken på väg ut genom bakdörren frågade lilla Miriam som skötte räkenskaperna om hon fick låna min nageltång. Jag sa att hon kunde hitta den på min skrivskiva men varnade henne för att den var en nageltång för män som kanske var för kraftig och hade en alltför grov fil för kvinnonaglar. ”Nej då, den blir säkert bra”, sa hon. Det var inte förrän jag kom ut på Leyte Vidal som jag kom på att Miriam aldrig hade varit inne i mitt rum och att hon bara kunde veta om nageltången därför att mina ägodelar var ett allmänt samtalsämne.

Ibland när jag gick på Leyte Vidal tänkte jag att enda sättet för folk att se på mig att jag inte var kuban var att titta på mina skor för jag hade vida byxor och skjortan hängande utanpå som alla andra kubaner. Männen som satt på trottoaren bredvid banken och väntade på sin buss som stannade på andra sidan gatan lyfte ofta inte blicken högre än till mina vrister. Ransoneringskortet medgav ett par fin skor och ett par arbetsskor per år men skoaffärerna hade aldrig så många par att det räckte och det fanns många som inte hade kunnat köpa sig ett par skor på två eller tre år. ”Vi kubaner har ett nationaldrag, det måste jag erkänna”, sa en revolutionär i Mayarí till mig och han sa det som om han vidgick ett fel för på Kuba har ordet ”nationaldrag” negativ klang, betecknar närmast en svaghet. ”Vi tycker om skor och vi tycker om snygga kläder.”

”Det gör väl alla”, sa jag.

”Ja, men vi bryr oss särskilt mycket om det”, sa han. ”Vi tänker för mycket på det.”

Sedan jul hade affärerna längs Leyte Vidal inte fått in några kläder eller skor och en ung man som inte hade köpt några nya skor sedan ransoneringsordningen infördes — ”Jag ställer mig inte i en

kö för aldrig det!” — sa att det inte fanns ett par mansbyxor att uppbringa i hela Oriente som inte var olivgröna eller kakifärgade. Han var en *disgustado* — en av de missnöjda — men ingen motsade påståendet när jag upprepade det.

Jorge, en av de unga männen i stan och medhjälpare hos en rörmontör, var mycket bekymrad över detta för han ville gifta sig med en flicka från Victoria de las Tunas, och för att kunna an hålla om hennes hand måste han kunna visa upp sig i presentabelt skick. ”Här sitter jag nu i Mayarí över veckoslutet när hon väntar att jag ska komma och prata med hennes far i kväll”, sa han. ”Jag har skickat henne ett telegram och sagt att jag kommer nästa lördag.”

”För att du inte har ett par snygga byxor?”, frågade jag.

”Titta bara på de här”, sa han och visade mig de fransiga fickorna och den slitna grenen.

”Ja, om du bara kunde hålla tassarna borta från Petter Nicklas så”, sa en av hans vänner och vi skrattade. Kubanerna rättar ogenerat till honom offentligt eller klappar honom tillgivet eller helt enkelt bara kollar att han fortfarande hänger med.

”Jag gör så, jag gör så r, sa Jorge, ”för byxor är inte det enda som det är ont om!”

Vi stod utanför INDER, idrottskansliet i Mayarí, och när Jorge hade gått sin väg sa idrottsinstruktören Eider Cesar: ”Jorge är en bra pojke men *muy enamorado* — alldeles för lättantändlig.”

Jorge hade börjat spela baseball för ett år sedan och hade skött sig så bra som kastare att han hade avancerat ända upp i provinslaget. Han var nitton år och alla trodde att han skulle komma med i landslaget nästa år. ”Om han fortsätter”, la någon till, ”för han är väldigt ombytlig.”

”Jag förstår honom mycket väl”, sa en stadgad ung man på tjugosex. ”Jag minns att jag själv var hemsk när jag var i hans ålder.”

Jorge — hans kamrater kallade honom *Mangera*, trädgårdsslangen, och när jag frågade varför brast de i skratt och pekade mot Jorges skrev — tog upp ämnet igen två kvällar senare. Han och en vän gick förbi Bitirí och anslöt sig till sällskapet utanför mitt rum. Jorge ville inte sätta sig ner, så rastlös var han. Han stod på gräsmattan och medan han pratade gjorde han rörelser som om han kastade.

”Å, José, det är *de alma* i Mayarí för oss unga!” började han; *de alma* — från själen — betyder på ungdomarnas språk detsamma som bottendåligt, urtrist. ”Det finns ingenting att göra, inga flickor, inga kläder, ingenting! *Jebas, jebas* — brudar, brudar — det är vad jag behöver. Min ståndare ruttnar bort. För en halvtimme sen drog jag en handtralla. Nej, jag skojar, men den kommer att ruttna bort. När jag badar vågar jag inte röra vid den för då står den som ett spett!”

Jag måste gifta mig fort, jag kan inte vänta. Ibland när jag håller på och kysser min flicka med armarna om henne, så här, och en brud går förbi och jag vänder på huvut och tittar säger flickan: 'Jorge!' Jag måste se till att gifta mig fast jag inte har nåra kläder.”

Han snärtade till och följde med blicken den imaginära boll han hade kastat på dess väg mot sitt mål. ”*Etrai* — strike!”, skrek han och gjorde sig färdig för ett nytt kast. ”Nästa år kommer jag med i landslaget. Tänk dig det, José, min far hade tjugonio barn med en massa fruntimmer. Han var stor och stark och han tog livet av sig för att han hade socker i blodet eller nåt sånt, jag vet inte så noga. Du märker vem jag brås på — jag måste ha tag på en brud. I år kommer jag med i landslaget och då ska jag åka till Havanna och det blir precis som i det militära — brudar, brudar, brudar! Det är det enda jag vill ha — brudar och så pengar till rom!”

Doktor Morales hade bekymrat talat om Jorges problem redan under vår första vecka till-

sammans. ”Ni förstår”, sa han mycket allvarligt, ”här finns sexualproblem och de kommer att bli värre — tänk bara på när de har trängt ihop tolv tusen kvinnor uppe i Los Pinares! Och här i Mayarí finns ingen *posada* — ett ställe där män kan köpa en kvinna för några timmar eller en dag, den närmaste finns i Holguín. Så de gör det i bilar eller på undanskymda ställen dit de fotvandrar.” Han log mot mig den sofistikerade havannabons leende — när han sa ”fotvandrar” men sa sedan strängt till mig: ”Ni kan skratta ni som är gammal. Det här är ett allvarligt problem.”

Till och med Inrikesdepartementets regionschef hade nämnt om saken även om han inte betraktade den som ett problem. Han kom och sökte mig på Bitirí den första söndagen jag var i Mayarí och jag blev utkallad från matsalen. Han var klädd i uniform och ännu en gång trodde jag att det var Roberto Silvera, den unge mannen på fotografiet från nationaliseringen av United Fruits. Han var tjugofyra år, såg bra ut och hade ett trevligt sätt och jag skrattade högt när han sa att han var Inrikesdepartementets regionschef.

”Den fruktade hemliga polisen?”, sa jag.

Han nickade och skrattade också.

Han kom för att tala om för mig att han visste vad jag tänkte syssla med i Mayarí och för att försäkra mig om att jag kunde bege mig vartsomhelst och prata med vemsomhelst. Jag log. Han log. Jag sa: ”Än biblioteket då? Får jag sitta där och läsa gamla tidskrifter?” Han skrattade högt och sa att det inte skulle bli någon upprepning, i varje fall inte från polisens sida.

”Vi är inte en organisation som förtrycker folk”, sa han. ”Det finns till exempel inga posadas här i Mayarí och därför kan alla par parkera var som helst och veta att de inte blir störda. Våra karlar vet bättre än att gå och titta in i en bil som står parkerad på nåt undanskymt ställe på kvällen. Vi vet att det finns par som har skrivit in sig som gifta på Bitirí som i själva verket inte är det. Men vi tycker inte att det är nåt som angår oss.”

Men om det blev skandal?

”Ja, det är klart om det blir skandalhistorier”, sa han. ”Fast inte ens då officiellt. Nån på arbetet — det behöver inte ens vara en partimedlem — skulle bli orolig och ge honom ett gott råd i enrum. Det är förmodligen det enda som skulle hända.”

Det skulle senare utspelas något av en skandal på Bitirí — den hade att göra med Angela och den historien kommer att berättas längre fram — och fastän saken gick till domstol var polisen aldrig inkopplad utom i samband med själva arresteringen.

Under tiden hade Jorge inte ett par byxor så att han kunde anhänga om sin flickas hand. ”Och strumpor, strumpor också, man kan aldrig få tag på tillräckligt många par”, sa han. ”Och du José, när du reser norrut igen, kan du inte skicka mig en kasthandske, en för vänsterhänta?”

Alla hade något som de ville ha norrifrån, det visade sig alltid förr eller senare. Hur snart berodde på graden av deras revolutionära övertygelse och många kom sig för med att fråga bara därför att de kände sig säkra på att jag inte skulle döma revolutionen för en sådan saks skull. Doktor Padróns sätt blev stelt och iskallt när han hörde Amelia komma ut ur mitt rum och säga: ”O, José, den där sprayflaskan du har i badrummet, är det nånting mot armsvett? Tänk va fin den är, va, fantastisk. Om jag bara kunde köpa en här! Jag skulle behöva en.”

När hon hade gått sa jag: ”Bry er inte om det, Padrón, jag vet att Amelia inte är någon revolutionär och att det är därför som hon bär sig åt som hon gör.”

Han gav mig ett tacksamt leende. ”Det är verkligen skönt att ni har förstått det.”

Tack vare att Amelias äldste pojke studerade på stipendium i Havanna slapp hon bekymra sig om hans uppfostran, hon hade genom 26-juliprojektet fått ett nytt hus av soltorkat tegel när

orkanen svepte bort hennes gamla och arbetet på Bitirí gjorde att hon slapp försörja sig som tvätterska. Ändå sa hon aldrig frivilligt ett gott ord om revolutionen. När jag frågade henne om hon trodde på regeringens löften att ransoneringarna så småningom skulle ta slut tack vare de jordbruksprojekt som nu hade påbörjats, var det mest positiva man kunde få ur henne ett ”Vi får väl se, vi får väl se.” En revolutionär tyckte att hennes inställning var den rätta. ”På sätt och vis har hon rätt — låt revolutionen visa vad den duger till, låt den lösa problemen, inte bara förklara dom.”

Angela med sin undvikande blick och sitt mångtydiga sätt hade goda saker att säga om revolutionen — dock först så småningom. Jag frågade henne varför hon skickade bort sin 16-månaders baby till *circulo infantil* (barnkrubba) fast hon bodde hos sin moster och morbror. ”Därför att där får småbarnen all den mat som det kan vara svårt att få tag i åt dom annars för att allting är ransonerat.” Hon tystnade för att betrakta Margarita när hon pratade med en gäst på andra sidan. Drömmande tog hon upp samtalstråden igen: ”Att vi behöver ha ransoneringar — utom för att vi säljer mat till andra länder för att få sånt vi behöver — ja, det beror på att alla har pengar nu så att de kan köpa de där sakerna som det fanns så gott om förut. Om man bara skulle öppna en affär nu — vips skulle det inte finnas en enda människa på trottoaren som stod och tittade på sakerna i fönstret. De skulle vara där inne och köpa dom.”

En ung man som bjöd mig på en kopp kaffe på El Parques Cafeteria sa något liknande. ”Om varenda människa i Mexiko hade råd att köpa sig ett par skor, hur många par tror ni då att det skulle finnas kvar i butikerna?”

Han hade på sig ett par gammalmodiga vita byxor av ylletyg med en smal svart rand; byxbenen var lätt utsvängda längst nere vid ankarna och paret var uppenbarligen ett arvegods. Jag talade om för honom att sådana byxor var högsta modet i Förenta staterna och han tittade tvivlande på mig, en smula sårad för att jag kanske satt och drev med honom. ”Det är säkert”, sa jag. ”Det är sista modet.” Han log och sa: ”Det var som katten!” och gick hem till lunch med litet svajigare gång, inbillade jag mig, tack vare det han hade fått veta.

Förr i tiden skulle han ha bjudit mig med hem på lunch också. Ransoneringarna gör numera en sådan gästfrihet omöjlig: man ser hur tanken dyker upp hos varenda kuban man träffar — han har inbjudan på tungan — och hur han förkastar den. Följaktligen kan man inte gå förbi ett kaffestånd där man håller på att sila kaffe utan att bli bjuden på en klunk eller stå vid en bardisk utan att bli bjuden på drinkar, och ofta envisades vilt främmande människor som delade bord med mig på Bitirí med att vilja betala för min lunch eller middag. Insikten om hur mycket ransoneringarna inkräktar på deras umgängesliv gör att man till en början drar sig för att ställa mera detaljerade frågor.

När jag hade varit i Mayarí i två veckor gick jag slutligen upp till OFICODA, ransoneringsbyrån, och gick igenom en ransoneringsbok för livsmedel med dem och antecknade den exakta tilldelningen per person: 2 kilo ris per månad, 1/2 kilo margarin eller olja per treveckorsperiod, 375 gram bönor, 60 gram smör och 1 kilo malanga — en potatisliknande rotknöl per månad (fastän tillgången på grönsaker är ojämn finns det ofta så att det räcker och därför används de ransoneringskortet sällan); 45 gram kaffe per vecka, 1 tvål per person för tvätt och personlig hygien, 1 flaska färskmjölk per månad, ett varierande antal burkar med tormjolk för barn upp till 13 år och 4 burkar för vuxna över 65 år, 1/2 burk tomatpuré, 250 gram salt och 1/2 kilo lök per månad, 125 gram kött per vecka samt 1 kyckling per månad och familj. Allt som inte fanns med på denna lista, som till exempel bröd och fisk, var inte ransonerat.

Jag visste att köttransonen i Havanna var 375 gram per vecka och man förklarade för mig att denna högre ranson berodde på att de som bodde i Havanna hade svårare att komma ut på landet och köpa mat av lantbefolkningen på den fria marknaden. Inte heller kan folk i en storstad odla sina egna grönsaker, föda upp kycklingar eller grisar — det sistnämnda dock sett med

oblida ögon även i Mayarí. Priserna på ransonerade varor hade legat mer eller mindre stilla efter revolutionen men de flesta lantbor tar upp till tre gånger det officiella priset; myndigheterna gillar det inte men nöjer sig med att försöka övertala dem att sälja till de officiella priserna. Man kan köpa en hel gris eller en kyckling av en campesino men inte bitar; att göra detta liksom att sälja det köpta djuret vidare räknas som ett ekonomiskt brott.

Vi var några stycken som gav oss av tidigt en lördagsmorgon för att tillbringa en dag på badstranden och så snart vi hade nått den gräns där Mayarí officiellt slutar blev vi stoppade och bagageutrymmet genomsökt av soldater. Hade vi haft med oss mer än 12 kilo per person av sådant som man kan köpa av campesinos kunde vi ha blivit arresterade för svartbörshandel. De flesta passagerarna var läkare från sjukhuset och en av soldaterna visste det — han hade blivit behandlad av en av dem — men det gjorde inte undersökningen mindre grundlig. Ingen i bilen hade förresten något att invända.

Jag studerade förteckningen från OFICODA vid lunchen och försökte räkna ut vad en husmor skulle kunna få ut av den och till slut frågade jag två av servitriserna som stod i närheten: ”Är det svårt att få ransonerna att räcka till?”

Båda två såg ut som om de var ledsna över att jag hade fört saken på tal. Så sa den ena med en grimas av självmedlidande: ”Ja, José, det är mycket svårt.”

Den andra nickade. ”Det tjänar ingenting till att låtsas nåt annat.”

”Men Fidel ljög aldrig för oss om den saken. Han sa att ibland skulle det inte finnas så det räckte och ibland skulle vi kunna få allt vi ville. Fidel ljög aldrig.”

Efter lunchen när jag som vanligt stannade vid den lilla boden som sålde fruktsaft för att dricka ett glas avbröt Jaime Hernandez, som alltid var ytterst artig, för första och enda gången ett av våra många samtal. ”Snälla ni, ursäkta mig”, sa han och pekade tvärs över gatan, ”men slaktarn har just öppnat och jag måste skynda mig dit så att vi får en fin bit.”

Om man hade lust kunde man gå omkring varenda dag i Mayarí och lägga märke till saker som fattades och olägenheter och irritationsanledningar av alla slag. Man behövde bara se sig om för att upptäcka att det rädde brist på målarfärg. Efter det att jag hade lämnat Hernandez hade jag en timma framför mig innan de började sila kaffe på El Parque — jag hade redan hunnit vänja mig vid denna väntan liksom vid bristen på kaffe på Bitirí — och jag använde den till att leta längs Leyte Vidal efter tre saker som jag behövde: bläck, kuvert och anteckningsböcker. Bokhandeln var öppen — bara det var en överraskning för den var sällan öppen under den tid jag var i Mayarí: ett offer för skördetiden — men fastän de hade ett gott urval av böcker fanns ingen av dessa saker.

”Ni förstår, barnen får det de behöver i skolan”, sa bokhandelsmedhjälparen och jag tog det som en varning.

Jag hittade en stor flaska bläck i lumpboden; flaskan var importerad från Kina och såg ut som om den hade överlevt orkanen. Jag tog den med till Despaigne, trädgårdsmästaren på Bitirí, för att han skulle hjälpa mig att öppna den. Han var betydligt starkare i nyporna än jag men måste ändå leta rätt på en tång för att få upp den.

Inga kuvert. På posten såldes frankerade kuvert men det hände att de också tog slut. Doktor Padrón hittade en gammal anteckningsbok från universitetstiden, skar ut de tio första sidorna som var fyllda med anteckningar — ”Jag kastar aldrig bort nånting” — och gav mig resten som en present. En vecka senare när jag var på besök under några dagar i Central Guatemala fick jag köpa en skolskrivbok i diversehandeln där och jag tackade dem översvallande för jag visste att de hade gjort ett undantag för min skull: anteckningsböcker var reserverade för skolelever.

Jag kom till El Parque med min bläckflaska strax innan kaffet var färdigt och slog mig i slang

med taxichaufförerna som alltid hängde vid disken medan de väntade på passagerare. En av dem som hade en dubbelknäppt kavaj slängd över axlarna var rasande. ”Det är inte nog med det här förbannade bråket om däcken — varför måste de pracka på oss den där lackeraren som de har bestämt ska lackera våra bilar? Ge oss lacken i stället. Vi kan göra det bättre själva eller skaffa nån som vi vill ha!”

”Gör dig inte dummare än du är”, sa en av de äldre. ”Det är samma sak som med däcken. Vi får däck för att vi ska kunna

göra jobbet — inte för att tjäna pengar på att sälja dom vidare.” ”Men de låter en ju inte ens hyra dom!”, sa den indignerade chauffören.

Den äldre av dem tittade på mig och blinkade. ”Du kan alltid låna”, sa han. ”Jag har ett på min bil som jag har lånat av en god vän.”

Han småskrattade och skakade på huvudet för att visa att han naturligtvis hade köpt det.

Kaffet började serveras och det avbröt dispyten, men den äldre chauffören och jag hamnade bredvid varandra vid inre änden av disken. Vi måste först huta åt ett par småpojkar som slogs i sågspånet på golvet. Den ene av dem var svart och han reste sig upp och sa till den andre: ”Så går det när man ger sig på en neger!” fastän han inte alls hade klarat sig lika bra som den vite pojken och sen försvann de tillsammans som såta vänner. Jag sa till taxichauffören: ”Man måste vara från Staterna för att verkligen uppskatta det där.”

”Ja, jag vet att ni inte har nåra problem med bildäck”, sa han och bekräftade mitt påstående genom att missförstå det, ”men de är faktiskt rätt hyggliga när det gäller de stackars däck som finns. Killen som sköter fördelningen är ju i alla fall inte längre bort än i slutet på den här gatan. Han kan se det nya däck på min bil med egna ögon — tror ni att han tror att jag har lånat det?”

Man måste ansöka om nya däck och vänta tills det blir ens tur. När man får dem kan de vara av kubansk, tjeckisk eller engelsk tillverkning och priset kan vara så lågt som 74 dollar för fyra stycken. Emellertid höjer de värdet på bilen med 1 000 dollar eftersom ett nytt däck är värt 250 dollar på svarta börsen. Detta är anledningen till att taxichaufförerna, som får förtur vid fördelningen, inte har tillåtelse att sälja sin bil efter det att de har nya däck, i varje fall inte så att däcken också ingår i köpet.

”Privatbilisterna är i smöret dom”, sa chauffören. ”En doktor här i stan tjänade en massa pengar för ett tag sen — han sålde sin bil så fort han hade fått nya däck!”

Han sa det godmodigt och funderade över det en liten stund. ”En god vän till mig betalade 700 dollar för tre nya däck till sin taxi för inte så länge sen”, fortsatte han. ”Man får jobba hårt för att kunna betala ett sånt pris om ni tänker på att allt man får för en körning till Nicaro är femtio cent.”

Jag fick senare veta att det var den normala taxan när sex sju personer hade samlats vid taxistationen och sedan delade på en bil. Om man, som hände mig en gång, måste åka ensam och på sekunden — jag skulle hinna med ett plan från flygfältet i Nicaro — kunde det kosta tio dollar för en åktur på en kvart.

På Bitirí satt jag utanför mitt rum och väntade på att Angela skulle bli färdig och Margarita stod lutad mot en pelare i närheten av dörren och skvallrade med henne. Plötsligt hördes över gräsmattan tandläkarfruns gälla röst från receptionsdisken. Angela kom fram till dörren för att se vad som stod på. ”Hon håller fortfarande på om den där rätten”, sa Margarita. ”Vilken pratkvart hon är.”

”Det är klart, hon har en rätta, det kunde man ju räkna ut”, sa Angela.

Tandläkaren och hans fru och deras två små pojkar hade ett dubbelrum och hon hade skaffat

ett tvålågigt fotogenkök att koka kaffe på eftersom de kunde äta alla mål uppe på sjukhuset för fem procent av hans lön. Trots det hade hon nu börjat laga mat på det. ”En hel vägg är nerflottad av hennes matlagning”, sa Margarita. ”Jag kunde sätta stopp för den saken, det är jag som sköter städningen och det är mot reglerna.”

Tandläkarfrun var övertygad om att det fanns ett råttbo i rabatten utanför hennes rum och hennes klagomål gjorde trädgårdsmästaren Despaigne orolig eftersom han misstänkte att hon ville ha rabatten igenlagd. För att slippa gå den korta biten bort till entrén hade hon redan börjat ta vägen ut från Bitirí genom en häck i närheten av hennes rum och haft omkull en stor kaktus för att få fri passage.

”Nej”, sa Margarita, ”hör ska ni få höra, hon har blivit av med nåt igen!”

Städerskorna var förbjudna att gå in i hennes rum för att göra det iordning eftersom hon hade blivit av med någonting strax efter det att hon flyttade in på Bitirí och det hade fått henne att bestämma sig för att det var säkrast att hon själv städade rummet. Den här gången hade hon förlorat en ask med en anteckningsbok och två pennor. El Gallego, den nye direktören, försökte hela tiden avleda hennes ilska genom att skämta med henne; han var ung och snygg och hade ett trevligt sätt. Efter ett litet tag blev hennes röst mjukare och hon försäkrade honom gång på gång: ”Jag är en godtrogen själ, det är jag. Kom inte och säg att jag är misstänksam.”

Vid ett eller annat tillfälle den dagen pratade alla flickorna med mig om tandläkarfrun. De flesta tyckte att fruntimret skulle fara tillbaka till Havanna och ”bo i det där fina huset hon pratar så mycket om” och låta sin man fullgöra resten av sin landsortsperiod i fred.

”Har hon berättat för dig om sitt fina hus i Havanna, José?”, frågade Margarita och fnös.

Angela slöt ögonen till hälften, något som gav alla hennes yttranden en mångtydig karaktär. ”Det är sin fine man hon är orolig för ...”

Mercedes, en äldre kvinna som arbetade på andra sidan av triangeln under dagarna kom bort till oss för att slippa bli inblandad i tandläkarfruns uppträde. Hon såg upp mot himlen och anmärkte: ”Det är inte rätt av en kvinna att hänga efter sin man överallt. Hon har sina barn. Min man är uppe i Los Pinares hela veckan. Hin ta honom — vem bryr sig om vad han håller på med!”

Råttorna tog Mercedes däremot på allvar. Hon hade nyligen haft en fruktansvärd erfarenhet av 1080, namnet på ett gift som nu var förbjudet att använda men som tog död på dem omedelbart. Hon hade fått syn på ett hål i marken under 200-literstunnan på gården där de hade sitt vatten och strödde litet 1080 på en brödbit och stoppade in den i hålet. Nästa morgon låg det tio råttor — ”styva som stockar” — på marken, bara några decimeter från hålet. ”Så snabbt verkar det giftet”, sa hon och såg sig omkring och sänkte rösten.

Samma dag hade hennes dotterdotters hundvalp börjat bära sig underligt åt. Man skrattade åt den för man trodde att den hade mardrömmar. På kvällen började den få fradga kring munnen och Mercedes gav honom varm mjölk med olja. ”Men det hjälpte inte och nästa morron var han död. Då blev jag alldeles tokig för min dotterdotter hade lekt med valpen och tänk om hon hade fått på sig av hans saliv! Jag tvättade händerna på henne om och om igen. Jag använde till och med sprit!”

En kyckling dog för en granne och de kom och frågade henne om hon visste om det var någon som hade använt 1080, men Mercedes trodde att kycklingen och hundvalpen måste ha fått i sig giftet någon annanstans för hon hade stoppat brödbiten djupt ner i hålet. ”Jag tänker aldrig nånsin använda 1080 igen, så sant mig Gud hjälpe!” Sedan skrattade hon till.

Jag frågade: ”Varför skrattade ni?”

”Jag sa Gud, det går av gammal vana. De tror ju inte på Gud längre.” Och hon fnissade.

När jag satt utanför mitt rum på kvällarna kunde jag se hur råttorna sprang mellan rabatterna. Om jag satt tillräckligt stilla kom de försiktigt fram tills de inte var mer än ett par decimeter ifrån mig, sedan kilade de snabbt iväg. När jag satt i matsalen en gång måste jag stampa till med foten för att avskräcka en från att kliva på. Det fanns rabatter runt matsalen och inuti den också och där satt råttorna och väntade för att kunna komma åt smulorna som föll på golvet, för matsalen sopades inte förrän på morgonen. Servitriserna skrattade åt min manöver; ingen var egentligen rädd för råttor.

”Det är bara det att de äter upp all mat de kan komma över och Gud nåde den som råkar låta nåt plagg med en fettfläck på ligga framme!” sa en gammal man som jag ibland tog en drink tillsammans med på en bar vid Maceogatan. Han var nattvakt och varje dag innan han gick till arbetet gillrade han en fälla hemma hos sig.

”Det är ett litet fängelse av ståltråd min fälla, som en fågelbur”, sa han. ”Längst in lägger jag en bit kex och så fort de börjar knapra på den stängs dörren bakom dom. Jag fångar en varenda dag, ibland två. Det finns aldrig mindre än en i den. Jag kommer hem på morronen, tömmer fällan i en påse och ger den ett par slag. Somliga bränner upp dom men det tycker jag inte om att göra. Jag har inte hållt räkning på dom men jag måste ha fångat hundratals vid det här laget. Råttor är det ingen brist på.”

”Att inte orkanen Flora dränkte dom allihop”, sa jag för vårt samtalsämne kom sig av att jag hade sett två döda råttor på

Maceo samma morgon, dränkta av ett skyfallsliknande regn under natten.

”Nejdå”, sa den gamle mannen, ”De flyter, de klamrar sig fast vid träbitar. Man kunde se hur de gjorde det under orkanen. Alla de där djuren kom ner från bergen samtidigt som ytskiktet — ja, inte det av jord men allt annat på marken som de tycker om att äta. Det är faktiskt efter orkanen som vi har fått så mycket råttor.”

El Gallego, den nye direktören, visste inte vad han skulle göra åt råttorna på Bitirí. ”Jag vågar inte använda 1080 fast ni kan vara säker på att det skulle utrota dom”, sa han. Han hade växt upp i Nicaro och varit med rebellerna uppe i bergen och därför tilltalades han av tanken på en sådan direkt attack, men han var medlem av partiet och tänkte inte bryta mot lagen. ”Tänk om en av dom levde länge nog för att springa bort till vattencisternen och trilla i !”

”Jag vet inte om det är lagligt”, sa han. ”Det bryr jag mig förresten inte så mycket om, det är risken för att vattnet ska bli förgiftat som gör mig rädd.”

Jag trodde honom för han hade en gång tidigare gått emot partiets föreskrifter när han ansåg att de var felaktiga. Det var för ungefär fyra år sedan när partiet höll på att ta form och hette Integrerade revolutionära förbundet (ORI) och Anibal Escalante, en av ledarna för det för-revolutionära Folksocialistiska partiet (kommunisterna) försökte upprätta ett sekteristiskt och diktatoriskt parti. ”Ni minns att Fidel till slut upplöste det och att Anibal lämnade landet”, sa El Gallego. ”Det fanns gott om extremister på den tiden och i Nicaro skickade de mig för att prata med en kvinna som hade flyttat in med alla sina barn i ett av de fina husen som hade blivit tomma.” Han skulle övertala henne att flytta därifrån och fastän han sa till partiledningen att han tyckte det var fel insisterade de på att han skulle gå och prata med henne. När han kom för att träffa henne samlades grannarna och i stället för att övertala henne att flytta ställde han sig och höll ett tal och sa att det här var inte vad han hade fått lära sig på de kurser i revolutionskunskap som han hade varit med på.

Kvinnan fick behålla huset men El Gallego ombads lämna partiet. ”Det var bara en vecka eller lite mer efteråt som Fidel höll sitt berömda tal”, sa El Gallego, ”så jag hade rätt i alla fall.

Och partiet bad mig komma tillbaka!”

Det som El Gallego helst ville göra med råttorna var att skjuta dem. Han hade stannat kvar på

Bitirí en natt och sett dem mitt i natten i den mörka matsalen. ”Om jag fick ta med mig bössan och sitta där i lugn och ro och knäppa dom en efter en — det vore saker det!” El Gallego tyckte om att prata men nu måste han gå hem och raka sig. Jag erbjöd honom ett rakblad — ”om ni inte har nåt emot det”, sa jag.

”Om jag har nåt emot det!” svarade han. ”Om ni visste vad jag har funderat över hur jag skulle kunna be er om ett!”

När han kom tillbaka nyrakad sa han: ”Vilken skillnad mot det ryska Tattras. Det här kan jag använda många gånger.”

I fortsättningen gav jag alltid bort rakblad till de män jag träffade och reaktionen var alltid densamma. Jag gav doktor Padrón en förpackning om fem och han utstrålade en stilla lycka. ”Jag tror att jag kan få dom att räcka ända till jul om jag hushållar med dom. Titta vad välrakad jag blev — jag tror knappt att jag behöver raka mig nån mer gång den här veckan. Jag till och med skar mig bara för att mitt skägg blev så upphetsat att det fick gåshud!”

Det som kvinnorna längtade mest efter var nylonstrumpor ”finstrumpor” som de kallar dem — även om bristen på sådana knappast kan ha inneburit några större umbäranden i ett land med tropiskt klimat. Vid en mitternissuppvisning i skolan Frank Pais kom en av lärarna, en ungersk flicka som hade gift sig med en pojke från Mayarí när han var i Ungern och studerade, med ett par vita nätstrumpor, inte lika djärva som helt genomskinliga strumpor men ändå mycket eleganta. ”Ååå”, sa de andra lärarna, ”va snygga! Har du fått dom från Europa?” Hon skakade på huvudet och sa att hon hade fått tag på dem i Havanna när hon var där på en gymnastikkurs. ”Jag måste åka till Havanna och skaffa mig ett par”, utbrast en av lärarna.

Hon menade kanske inte precis att hon tänkte åka till Havanna bara för att köpa ett par *mayas*, som strumporna kallas, men det finns folk som åker dit bara för att handla. I Havanna finns det fler tillverkare av sådant som det råder brist på och en livligare svart marknad. En ung man i Mayarí hade på sig ett par mycket trevliga mockasiner med träsula och överdel av mörkblå segelduk: när han stod rakt upp och ner verkade sulorna att vara av solitt läder men när han lyfte på foten och böjde upp den såg man att de var gjorda av kvartstums träribbor som fogats samman så skickligt att skon ändå blev smidig. Han hade köpt dem i Havanna hos en skomakare som hade som specialitet att tillverka sådana.

Han som ägde skorna var anhängare av revolutionen, de som stod och beundrade dem var unga män som var mycket starkt medvetna om de försakelser som de tyckte att revolutionen tvingade dem till. ”Det behövs bara lite fantasi”, sa ägaren till skorna. ”Man kan skaffa sig allt man vill ha bara man är tillräckligt angelägen.”

Jorge fick sina byxor. Lördagen efter det vi hade pratats vid stötte jag på honom på Leyte Vidal utanför glassbaren. Han var tillsammans med några vänner och allesammans hade nystärkta kulörta sportskjortor som hängde utanpå byxorna, skinande blanka skor och vattenkammat hår. Det var rätt mörkt i gathörnet men hans byxor såg presentabla ut.

”Nästa lördag ska jag åka till Tunas, José”, sa han. ”Jag har skickat henne ett telegram. Jag har köpt byxor av en vän som inte behövde det par som de delade ut i julas.”

”Och varför denna stass i kväll?”, frågade jag.

Jorges vänner skrattade. ”Jag begår en cochinada”, svarade han.

”En cochinada?” Det betyder ordagrant översatt ”en svinaktighet”.

Jorge började bli rastlös, han vred på överkroppen och trevade mot grenen. ”Akta dig så att du inte nöter ut dom”, sa en av pojkarna. Slutligen kom han fram med det: ”Lite kutter med en flicka i andra änden av Leyte Vidal. Det är en anständig flicka och vi pratade bara, det var för det jag gick dit. Hon blir glad och jag håller mig i form.”

Inga fler råttor syntes till i tandläkarens rum och han klagade aldrig — när man skar sockerrör på söndagarna var han bland de muntraste — men tandläkarfruns röst när hon ropade på pojkar blev allt gällare för var dag som gick. Juli och slutet på hennes mans landsortstjänstgöring måste ha förefallit mycket avlägsen. Med undantag av Margarita som var villig att glömma och förlåta allt för en liten pratstund (gamla Mercedes sa om henne: ”Den flickan kan man inte hålla borta från nånting utom arbete”) talade tandläkarfrun och flickorna på Bitirí sällan med varandra.

Vid det här laget fanns Angela inte längre kvar på Bitirí utan gamla Mercedes städade nu rummen på min sida. Hon var snabbare och effektivare och började berätta olika saker för mig. Hon höll just på att berätta för mig om den Heliga veckan det var långfredag — när tandläkarfrun fick ett utbrott och började skälla ut en av flickorna. ”På långfredan städade eller badade ingen för då kunde man få skabb. Man åt caballeroböner och jams med socker och så bad man hela dan. Och så var det palmsöndan när man satte palmblad bakom dörren på huset för att skydda sig mot åskan ...”

Just då började tandläkarfrun skrika. ”Oj, oj”, sa Mercedes, ”Nereida måste ha sagt till henne att hon inte får gå ut genom häcken.”

Tandläkarfrun var illröd i ansiktet. ”Ska en flicksnärta som ni komma och tala om för mig vad jag får göra!”, skrek hon. Nereida, en stillsam, litet överlägsen flicka som arbetade på kontoret tog ett par steg bakåt och stod bara och hörde på. ”Jag tänker gå var jag vill!”

Vi hörde vad Nereida svarade. ”Vilken satmara!” sa Mercedes.

Tandläkarfrun böjde sig framåt, nästan som om hon — absurt nog — tänkte ”sätta handflatorna i marken” och i denna ställning kunde hon fylla lungorna med luft och skrika ännu högre.

”Om ni är en sån fin revolutionär varför gör ni då ingenting åt den här eländiga tillvaron som jag måste stå ut med här? Jag har lidit mycket för revolutionen, jag får tåla många saker — jag går tusen vändor om dan bara för att det inte finns nåt vatten. Och jag tänker gå ut var jag vill — nu, på sekunden, det ska ni få se!” Hon tog ett av barnen och började gå sin genväg. ”Gå ni och sköt om att det här stället blir beboeligt istället!” skrek hon, och den här gången gick Nereida sin väg.

Ett ögonblick efteråt kom Margarita släpande på två väldiga kaktéer åt Despaigne som skulle komma längre fram på eftermiddagen och plantera dem i den öppning som tandläkarfrun hade gjort. ”Varför sa hon det där om revolutionen?”, frågade Mercedes.

”Det är vad Nereida också skulle vilja veta”, sa Margarita. ”Hon gav henne aldrig en chans att säga mer än att hon inte fick förstöra häcken.” Margarita ryckte på sina fylliga axlar. ”Vad har revolutionen med den saken att göra?”

Jag gick och klippte mig för tredje gången efter min ankomst till Mayarí. I vanliga fall brukar jag vänta längre mellan gångerna men på Kuba känns det obehagligt iögonenfallande att gå omkring med lurvigt hår och förresten var det en fröjd att lyssna till Columbie. ”Hur står det till på Bitirí?”, frågade han inledningsvis.

Vi hade nu blivit vänner så jag sa: ”Där är en massa tjänstemän av alla möjliga slag som kommer och far. Jag gillar kampen mot byråkratiseringen, Columbie, men —” och jag provade frasen för första gången —” det verkar på mig som om det var risk för att ni ska få en ambulerande byråkrati.”

Columbie tog ett steg baklänges så att jag skulle kunna se honom ordentligt och slamrade med saxen, ett tecken till att jag skulle höra på honom.

”Det kan inte fortsätta, alla de där människorna som far ikring och inte gör nåt och inte

producerar nåt. Traktamentssystemet måste bort. Det finns ju såna som tjänar sex eller sju pesos om dan och som har ett dagtraktamente på tolv! Hotellen och motellen och vandrarhemmen som har byggts för turisterna används inte av turisterna utan av alla möjliga delegater och funktionärer med traktamenten. Det är såna där ställen som jag aldrig har råd att ta in på, eller i alla fall inte mer än för en natt, men när man än kommer så är de fulla med såna där figurer som betalar för sig med statens pengar — vi säger inte ens det utan folkets pengar. Har ni sett alla soldaterna och officerarna som kör omkring i sina bilar och äter på Bitirí där maten är god men också dyr — det måste bli slut på allt det där för det gör revolutionen till en fars!

Visst är det sant att man aldrig ser ledarna för partiet leva på det viset, men det skulle också bara fattas annat! Det enda som får mig att hoppas är att partiet och fler och fler av ledarna nuförtiden väljs av folket, att det som utmärker en kommunist inte är en viss utbildning som man just nu bara kan ha skaffat sig genom särskilda privilegier, utan det han eller hon gör och är. En annan sak som är bra är att de där ambulerande byråkraterna som ni kallar dom måste ge sig ut ibland och skära sockerrör.

Skära rör, det är ett slitgöra. Jag är barberare och jag kan inte skära rör men jag skär rör och jag kommer att fortsätta med att skära rör därför att det är riktigt att vi gör det allesammans. Och om vi gör det så producerar vi nåt för vårt land som inte de där som kutar runt med små portföljer och äter på Bitirí och bor på hotell på traktamente kan slösa bort.”

Han började klippa håret på mig igen och jag hörde att han andades häftigt efter sin monolog. Så slamrade han ännu en gång med saxen.

”Det finns en sak som revolutionen saknar och det är en konstitution, en sån som Sovjet har och andra länder som har genomfört en socialistisk revolution. En konstitution där det står klart och tydligt skrivet vad alla kan och inte kan göra, vilka rättigheter man har och vilka man inte har. Till och med Fidel själv, så att han också vet vad han kan göra och vad han inte kan göra. Fidel gjorde den här revolutionen och han är vår ledare och det är som det ska vara, men han behöver också få veta innanför vilka gränser han måste hålla sig. Så att han inte kan ta miljoner pesos och investera dom i det ena eller det andra som sen går åt skogen för honom så att han förlorar hela alltet.

Jag ska tala om för er varför vi behöver en konstitution. Visserligen stöder sig regeringen på konstitutionen från 1940 men bara när den vill, det vill säga bara när det passar dom. Det gjorde Batista också. Vi behöver en konstitution som är sån att pojkarna i *Orden Pública* inte kan bära sig åt hur som helst. Tro inte att jag säger det här bara till er. Jag säger det till representanten för Inrikesministeriet också. Som det är nu tar polisen en man och sätter honom i fängelse och efter en vecka säger de 'Jaha, *chico*, vi har inga bevis så du kan gå. Så du kan gå! De skulle vara tvungna att stå till svars för att de har tagit ifrån honom hans frihet en hel vecka. Mannen ska ha rätt att stämma dom och säga: 'Ni har hållit mig i fängelse olagligt och det misstaget ska ni få sota för.' Vi har nämligen gott om otåliga män som behöver en konstitution som kan lugna ner dom. Med det menar jag inte att de inte är bra karlar — jodå, det är de visst det och de har kämpat för revolutionen men de behöver nåt som tvingar dom att hålla sig till lagens bokstav. Såna där saker som jag berättade nyss kan inte hända i Sovjet för där finns det en konstitution och den respekterar de.”

När jag kom tillbaka till Bitirí hittade jag doktor Padrón utanför och visserligen visade han inte sin otålighet men han var förbluffad över att militärläkaren från Santiago, som hade avtalat en tid för ett sammanträffande med honom och chefen för Folkhälsan, hade skrivit in sig på Bitirí och sedan försvunnit. Eftersom det hade fallit så väl ut med Columbie så jag till Padrón att militärläkaren bara var ytterligare ett exempel på den nya företeelsen ”den ambulerande byråkratin”. Padrón spärrade upp ögonen av förtjusning. ”Det var bra sagt, mycket bra sagt”, utbrast han. ”Ni håller minsann på att bli lika smart som vi kubaner.”

Jag behövde inte vänta på Soní och El Moro som jag skulle få åka med till Central Guatemala, United Fruits före detta sockerfabrik dit det tog ungefär en kvart med bil. Jag provade inte min nya fräs på dem men jag sa att jag hade hört från en del håll att många av de tusentals människor som hade gett sig iväg eller väntade på att få göra det inte gjorde det enbart av politiska skäl eller ens i första hand för att de var antikommunistiska: de var trötta på ransoneringarna, knappheten på varor och den enorma påfrestningen att ständigt leva ur hand i mun.

”Soní, minns du de lappade byxorna?”, sa El Moro som om han inte hade hört mig. ”Kommer du ihåg alla karlarna i stan som hade så slitna och lappade byxor att man inte kunde gissa sig till hur de hade sett ut från början?”

Soní nickade för han visste vad El Moro tänkte säga.

”När de hade gått förbi en behövde man inte ens vända sig om för att veta att byxbaken var en enda stor lapp.” El Moro vände sig mot mig. ”Har ni sett nåra såna karlar i Mayarí? Har ni sett en enda trashank?”

Jag skakade på huvudet.

”Och vad beträffar ransoneringarna”, fortsatte El Moro, ”så är Soní och jag inte de rätta att fråga om vi tycker att de är besvärliga. Soní och jag skulle hålla på revolutionen om det så bara fanns jamsrötter att äta. De som säger nåt annat — de som ger sig av — vet ni vad det är som de inte står ut med? Jämlikheten. De tycker inte om att se mig och Soní arbeta tillsammans. Där är det som skon verkligen klämmer.”

I revolutionens hand

De amerikanska tjänstemännen vid sockercentralen Guatemala på den tiden när den hette Preston — bodde på La Avenida, en gata som kantad av ståtliga kokospalmer löper längs den blå-gröna Nipebuktens strand. Deras sydstatshus med långa, breda, svängda och avskärmade verandor sköttes vart och ett av en kock, en städare och en trädgårdsmästare vilka avlönades från ett månatligt anslag som bolaget betalade ut till sina chefstjänstemän. Vid järnvägs korsningen bakom La Avenida och vid den ände av avenyn som låg närmast sockerfabriken stod alltid beväpnade vakter med uppgift att hålla alla kubaner borta som inte kom i något bestämt ärende. Nu är asfaltbeläggningen sprucken och trädgårdarna vanskötta, den vita färgen på husen flagnar och tre av dem har brunnit ner. Kinesen Luis Chao som arbetade åt direktören när inte styrelsens vice ordförande var där och tog hans tjänster i anspråk för sitt kök, stod utanför Gästhuset, tidigare direktörens, och utbrast: ”Illa, illa, illa, de här mänskorna vet inte hur man ska uppföra sig.” 1960 när sockerfabriken nationaliserades hade de fattigaste bland de fattiga, de med de största familjerna från ett område som kallades Brooklyn, blivit flyttade till La Avenida: två familjer i varje hus där det sällan hade bott mer än två eller tre personer. De hade gjort avenyn till sin: barnen till *los tiznados* — de sotiga, den gamla benämningen på de fattigaste arbetarna som oftast också var negrer — sparkar boll på gatan och här vid avenyn har man fått plats att hålla kycklingar, getter, kor och svin. Lugnet på gatan är för alltid borta.

La Avenida heter numera Katanga men de andra stadsdelarna i denna *batey* — namnet på en stad runt en sockerfabrik heter fortfarande Brooklyn och New York och där bor de flesta av Guatemalas 6 000 invånare. På andra sidan järnvägen från Katanga räknat ligger New York och här, i de bättre husen i närheten av administrationsbyggnaden, bodde de kubanska kontorsarbetarna medan de kvalificerade arbetarna på fabriken bodde i de något mindre fina husen längre bort från kontoret. Brooklyn är också delat i två delar: på ena sidan järnvägen ligger tvåfamiljshus om tre rum och kök, på den andra barackliknande byggnader kallade *barracones* — det gamla namnet på slavernas bostadslängor vilka var byggda enligt ungefär

samma princip — och som består av ett tjugotal rum på tre gånger tre meter med en familj i varje rum.

Jag hade fått en skymt av allt det här under den korta färden från Mayarí till torget i Guatemala. Vi åkte ut ur Mayarí på den gropiga grusväg som löper genom stadsdelen El Naranjal och fortsatte norrut tills vi kom fram till den nya asfalterade vägen till Nicaro. Vi korsade denna och fortsatte mot nordväst på en annan bra väg som går direkt till den lilla halvö i Nipebukten där Guatemala ligger. Strax före den punkt där vägen löper ner på slätten framför halvöns näs och övergår till grusväg en bit igen ("Skördesäsongen satte stopp för arbetet på vägen", sa El Moro) körde vi förbi en vacker, rund kulle som inte såg särskilt olycksbådande ut. "Guanina?", frågade jag. El Moro nickade.

Det var här de fyra hundra soldaterna i förläggningen i Mayarí försökte undkomma — den 30 december 1958, dagen innan Batista flydde från Kuba — därför att de fruktade för rebellerna som höll den omgivande landsbygden. De marscherade längs vägen och kände sig säkra i dagsljuset och i vetskapen om att de var på väg mot en stad som knappast kunde kallas kubansk. United Fruit ägde allting i den, varenda jordbit, vartenda hus — till och med polisen — *guardia jurados* — utgjordes av bolagets vakter. De olika linjerna i bolagets eget järnvägsnät genomkorsade de drygt 13 000 hektaren sockerrörsfält vilka gjorde Nipebukten (19 kilometer vid och 13 kilometer djup) till ett enskilt vatten och sammanstrålade framför näset, och på andra sidan sockerfabriken låg bolagets egna kajer där fraktfartygen brukade lägga till för att lasta socker. Soldaterna väntade sig inga svårigheter med att få tag på en båt som kunde föra dem därifrån till något säkrare ställe, förmodligen Havanna. De skulle säkert heller inte ha haft några sådana svårigheter om inte en skara unga rebeller hade kommit ner från den vackra kullen vid Guanina och förgjort dem alla.

Det stod en liten hemmagjord triumfbåge utanför Guatemala som verkade högst malplacerad så långt från själva stan och från sockerfabrikens upptornade massor. Den angav emellertid tonen för de dagar jag tillbringade i stan; där stod: "Vi skall förvandla alla rören till socker denna sjunde skörd." Det var en mycket liten båge och det fanns ingen plats för att som annars kalla skörden för Folkets Skörd. Egentligen var årets skörd den nionde efter revolutionen men det var den sjunde efter sockerindustrins nationalisering.

I ett sankt område strax bortom triumfbågen låg Brooklyn som såg så eländigt ut redan från vägen, som löper jämsides med järnvägen, att en enda titt in på en sidogata genom bilfönstret räckte för att göra mig generad. Jag förstod att det här, liksom Loma Rebelde var något som måste göra mina vänner från Mayarí ledsna. Efter en liten stund kom vi i alla fall in i New York och fastän alla husen här var målade i samma senapsgula färg som La United använde till allting utom sina amerikanska chefstjänstemäns hus var skillnaden slående. De brädkladda husen hade veranda och en rejäl tomt och fastän bristen på målarfärg hade gjort det omöjligt att måla dem på många år gav de yppiga buskagen och de blommande träden dem en smula färg och individualitet.

Två månader senare när jag kom för att säga adjö åt de vänner jag hade skaffat mig i Guatemala liftade jag med doktor Padrón och några andra läkare vid sjukhuset i Mayarí som skulle åka och titta på Guatemala för första gången. De hade sett liknande samhällen förut och reagerade därför inte när vi hade passerat bågen och kunde se sidogatornas *barracones*. Men när vi kom till New York och på vägen till sjukhuset i Guatemala körde förbi en liten vik där husen låg med utsikt över vattnet tittade de på varandra. "Förtjusande, alldeles förtjusande!", sa de och var så nöjda med vad de hade sett att när jag påpekade att det påminde om en stad i Sydstaterna sa de att det mycket riktigt påminde om såna som man såg på bio och glömde alldeles bort att svara mig med låtsad avsky.

Strax intill den vackra stadsparken, som hade gjorts om helt efter revolutionen, låg stadsförvaltningens kontor i ett gammalt trähus och här överantvårdades jag i Juan Paredes händer.

Denne var Guatemalas motsvarighet till borgmästare. Han var liten och senig och hade snabba svarta ögon, älskade det oväntade, som till exempel att få en amerikan till Guatemala, och var förresten särskilt lycklig just den här dagen därför att stans arbetsplan hade fullföljts hela tre dagar före månadens slut. Han hade på sig blåbyxor och arbetsblus och jag satte mig bakom honom på en motorcykel, det enda fordon han disponerade men som han var lika glad för som om det hade varit en Cadillac, för att köra till hotellet där han hoppades att det skulle finnas ett rum ledigt åt mig.

Hotellet ligger längst ut på halvön Guatemala men ett kvarter innan man kommer dit passerar man fabriken kontorsbyggnad och så fort jag frågade om den stannade Paredes. ”Vi går in och hälsar på folket där”, sa han. ”Förr eller senare ska ni ändå träffa dom och vi har gott om tid.” Paredes var inte den som hoppade över någon och han tittade därför in på kontoret i den nedre av husets två våningar och presenterade mig för Cutier, en ljushyad neger som hade arbetat åt La United i hela sitt liv. Här nere låg personal- och driftsavdelningarna och bredvid Cutiers skrivbord hängde en karta som för många år sedan hade ritats av La Uniteds ingenjörer och som visade bolagets egendomar, sockerfabrikerna och sockerrörsfälten runt Nipebukten. Här och där stod det lakoniskt: ”Ägt av annan.”

”La Uniteds politik var att dela upp arbetarna i klasser och raser”, sa Cutier, och det var han som först gav mig en översikt över de gamla stadsdelarna. Han höjde på ögonbrynen varje gång han framhävde en viss sak och gjorde en paus för att låta den sjunka in. Han stod vid skrivbordet och beledsagade sin flytande framställning med gester. ”Om nån fick ihop tillräckligt med pengar — och jag kan försäkra er att det inte hände ofta för alla var ständigt skuldsatta — för att köpa sig ett eget hus fanns här inget han kunde köpa. Han fick flytta till Mayarí eller Guaro — här i Guatemala var allting deras och de sålde ingenting. De hade sitt eget lilla rike här och de formade det till en avbild — jag hoppas att ni ursäktar mig och räknar med att ni förstår att ni själv är välkommen till det socialistiska Kuba till en avbild av det land ni kommer ifrån.”

Paredes som inte hade lika lätt för att uttrycka sig tittade beundrande på honom som om han tänkte börja applådera om Cutier fortsatte. Han blev emellertid generad när Cutier slutade med ett så nedsättande påstående om Förenta staterna. Han såg först ner i golvet och tittade sedan upp med ett allvarligt uttryck i ansiktet efter att ha tänkt igenom det och kommit fram till att det inte var ett orättvist påstående. Han blev glad och lättad när jag förstod. Det fick honom att skratta högt.

En trappa upp förde oss direktörens sekreterare, en äldre man vid namn Paco Ortega, direkt in till direktörens kontor. En partifunktionär, överingenjören och en del andra från fabriken satt i ett sammanträde med direktören men de hade ingenting emot att prata en stund. Bakom direktörens skrivbord satt ett stort fotografi av Camilo Cienfuego, en av de ursprungliga tolv som började upproret i Sierra Maestre och som omkom när hans lilla flygplan sveptes ut till havs under revolutionens första år. Det var en lång, stilig ung man med ett ansikte som bara kan kallas vackert och dess muntra leende möter man överallt på Kuba. Snett ovanför hängde mindre bilder av Marti och Maceo. Jag frågade om dessa två hade hängt där när La Uniteds direktör hade haft kontoret. Alla skrattade.

La United hade lämnat mycket litet efter sig. När revolutionen segrade förstod de vad som skulle hända. I och med jordreformen 1959 förlorade de sina sockerrörsfält. Under 1960 fortsatte de driften men när fabriken nationaliserades på sensommaren fanns inte en enda amerikansk chefstjänsteman kvar och husen på La Avenida var tomma. La Uniteds direktör vid tiden för nationaliseringen var en före detta assistent på bokföringsavdelningen, numera bosatt i Miami. ”En som hette Suarez”, sa direktören.

”Min svåger”, sa Paco Ortega som om han ville att de andra inte skulle spara hans känslor.

”Det är i alla fall en som heter Suárez”, sa direktören. ”Det har ingenting med dig att göra.”

Ortega berättade att La United hade lämnat kvar en ingenjör som chef på sockerfabriken i Banés, en ung kuban som hade fått sin utbildning i Förenta staterna. Han blev kvar som direktör efter nationaliseringen och en vacker dag upptäckte man att han varje kväll ringde huvudkontoret i USA och talade om hur produktionen utvecklade sig.

”Tänk er bara en sån sak!”, sa direktören.

Ortega som var noga med detaljerna fortsatte: ”Men han blev bra sen. Nu arbetar han i Havanna för revolutionen.”

”Nej, han menade inget illa med det”, medgav direktören. ”Han kunde bara inte fatta att fabriken faktiskt inte var La Uniteds längre.”

”Den gamla mentaliteten”, sa någon.

Lille Paredes nickade och upprepade: ”Den gamla mentaliteten.” Sedan lät han sina snabba bruna ögon spela runt kretsen av ansikten. ”Men vem skulle ha kunnat föreställa sig nåt sånt va?”

Någon berättade historien om Roberto Henderson, en historia som jag skulle komma att få höra många gånger i Guatemala. Henderson var överingenjör vid fabriken och en rejäl karl och han var den ende som svarade på den amerikanske direktörens ilska påståenden att kubanerna inte skulle kunna göra socker utan dem. Han sa att amerikanerna aldrig hade gjort nåt socker för det hade varit kubanernas arbete. ”Det sa han den siste direktören rakt i ansiktet och den var ändå en riktig ärkeskurk!” Henderson var nu i Havanna och han hade spelat en viktig roll vid uppbyggandet av Acopio, den organisation som sköter livsmedelsdistributionen.

Någon log och sa att Henderson först hade följt med de andra chefstjänstemännen tillbaka till Förenta staterna men kommit tillbaka efter ett tag. ”Det var hans kubanska fru”, sa Paco Ortega. ”Det var hon som ville resa dit upp. Han tog ut skilsmässa från henne. Han sa att nu har vi varit här i tre månader och nu tänker jag åka tillbaka. Så småningom kom hon i alla fall efter och nu är de omgifta och bor i Havanna.”

Jag fick höra historien om Roberto Henderson så många gånger med utsmyckningar för att göra den längre och funderingar för att göra den djupare att Henderson blev en mytisk figur för mig. Så en dag när jag bläddrade igenom en veckotidning hittade jag en artikel om Acopio och på en bild av några av dess tjänstemän fanns en blond, mager, medelålders man som visade sig vara han. Varje gång efter det som Henderson kom på tal återställde historien honom — ty han hade krympt i min föreställning genom att finnas med på bilden — till hans rätta proportioner. Denna tvesyn delas av alla kubaner: deras hjältar går omkring bland dem både som vanliga människor och som legender och gatan man bor på och fabriken man arbetar på har sett historia skapas.

Direktören sa till Paredes att hotellet inte var något bra ställe för en författare — det var fyllt av unga män, kvalificerade arbetare som hade kommit för att arbeta på fabriken under skörden — och rådde honom att i stället ta mig med till Gästhuset som disponeras av fabriken och partiet och där man brukar inkvartera tillfälliga gäster för en natt eller två. ”En författare behöver lugn och ro”, sa han. ”Luis Chao sköter om huset. Han är en utomordentlig kock och brukade arbeta åt amerikanerna. Hans politiska åsikter är nog inte de allra bästa men han är en bra kock. Det är synd att ni inte får tillfälle att pröva på hans kokkonst.”

De som bodde i Gästhuset måste numera gå till hotellet eller baren vid torget för att äta men Luis Chao hade alltid varmt kaffe på spisen trots att han just nu inte själv drack något eftersom han hade smärtor i magen och måste vara försiktig med vad han åt. Det hände aldrig att jag gick in eller ut utan att han bjöd mig på en kopp eller att jag inte tackade ja, precis som både Paredes och jag genast gjorde den här första dan. Paredes var orolig för Luis' hälsa och

frågade honom hur gammal han var. Han var sjuttiotre, född i Kanton och hade bott på Kuba i fyrtiosex år. Han var alldeles ensam, alla hans släktingar hade dött, och det fanns bara ett par jämnåriga bekanta kvar som bodde i Havanna.

Till skillnad från andra kineser som jag träffade på Kuba pratade Luis en sorts pidginspanska, korta påståendesatser i presens. Det måste ha slagit Paredes för första gången för han frågade Luis om man bara talade ett språk i Asien. ”Nej, nej”, sa Luis. ”I Kina många språk. Kina bara ett land i Asien. Så de pratar många språk.”

Paredes blev förtjust när han fick höra detta. ”Naturligtvis, naturligtvis”, sa han, ”det borde jag ha förstått. Till och med på Kuba finns det olika ord för en del saker i Oriente och i Havanna. *Es de carajo* — det är ett helsicke, va?”

Jag påpekade att på Kuba och i de latinamerikanska länderna brukar man aldrig använda den familjära formen av andra personen pluralis — *vosotros*.

”Jo då, när man vill vara artig”, sa Paredes helt ologiskt men ändå korrekt, för *vosotros* har för latinamerikaner en högtidligare klang än det grammatiskt mer formella *ustedes*. ”President Dorticos använder det ofta. Han är — hur ska jag säga, en djupsinnig lagtolkare. Inte som Fidel som tala om för en rakt på sak att så och så är det. Det är verkligen intressant. När jag hör nån prata om idiosynkrasier så skyndar jag mig att slå upp i lexikon vad det betyder. Snedvridna vanor — det är vad det betyder. Som om jag dör och lämnar efter mig min lille son och han får idiosynkrasier. Vilket ord, va?” Han skrattade åt att han hade pratat så mycket. ”*Es de carajo!*”

Gästhuset hade tidigare varit bostad åt La Uniteds direktör och låg längst upp på La Avenida. Visserligen fanns det ett hus ovanför det — den amerikanska skolan — men detta hade ingång från den gata som löper bakom husen på La Avenida. Mittemot Gästhuset fanns inget annat hus och man hade följaktligen fri sikt ut över bukten, en grön oändlighet längst ut med vajande vykorts-palmer i förgrunden. Huset hade noga räknat inte mer än två sovrum men alla rummen var så stora att det nu rymdes åtta bäddar i matsalen och sex i det lilla sovrummet medan dubbelsängen i det stora sovrummet tronade i ensamt majestät. Sex vilstolar av rotting och tre små bord stod kvar på verandan från en tidigare epok men de fyllde bara ett litet hörn. Luis bodde i en liten pigkammare bakom köket.

När han kom på mig med att betrakta utsikten från verandan sa jag: ”Vattnet är verkligen vackert.”

Han höjde ett varnande finger. ”Ni vara mycket försiktig. Ni sticker fot i vattnet. Haj biter av den. Ni sätter inte fot i vattnet. För många hajar.”

Jag sa att alla runt omkring tydligen höll grisar. Han skakade på huvudet. ”Illa, illa, de är inte rädda om trädgården.” Jag sa att grisarna drygade ut det de kunde köpa i affärerna. Han höjde åter ett varnande finger. ”Ni vara mycket försiktig. Inte döda gris för att sälja. Ni döda gris åt er själv — all right. Men inte för att sälja, ni vara mycket försiktig!”

Jag frågade honom hurdana amerikanerna hade varit och han bredde ut armarna från höfterna, en lycklig gest vid minnet av den gamla goda tiden. ”Alla bra människor. Man säker på deras ord. De säger: 'Okay, Luis' — så. blev det gjort. Inte nu.” Han pekade på ett arbetslag som höll på med att förlänga gatan bortom kröken ner mot lastkajerna som låg några kvarter längre bort. ”Titta på de där. De arbetar. De säger de vara färdiga i morgon. De aldrig färdiga. Man inte veta. Amerikaner säga vi göra så, man vara säker på att de göra det.”

När man emellertid gick utanför Luis' egen situation — det vill säga hur det hade varit för honom själv — hade han en del gott att säga om revolutionen: att alla arbetade nu, alla tjänade pengar, alla barn gick i skolan. Och när vi kom in på Los Pinaresprojektet talade han med värme om de fina tomater som odlades där. ”En och en insvepta i ett fint papper. Fint

packade. För att sälja till andra länder. Mycket bra.”

Vi hade många samtal i husets stora kök medan jag drack Luis' utmärkta kaffe och ibland var hans medhjälpare också där, en mager, försynt kuban som beundrade Luis enormt, utan att Luis någonsin brydde sig om att dämpa sin kritik eller sovra bland sina minnen. Luis kunde tala om för mig hur mycket kött man kunde köpa för femtio cent förr i tiden och hans medhjälpare såg ner i golvet och sa: ”Visst, visst, det fanns en massa kött i affärerna då. Fast”, la han till, ”det fanns förstås ingen som hade pengar att köpa det”, och Luis som var en rättvis man nickade och sa att det var ju sant.

Ibland drack Antonio El Japones kaffe tillsammans med oss. Det var den japanske trädgårdsmästare som hade hand om den prydliga och välansade stadsparken med dess många olika slag av buskar och träd. Varje gång man uttryckte sin beundran för parken sa den man pratade med: ”Det är Antonio El Japones förtjänst, han är en baddare till trädgårdsmästare.” Antonio frågade alltid först Luis hur han mätte och berättade sedan hur det stod till med hans egna krämpor. Han nickade åt allt vi sa för allting intresserade honom lika mycket. Luis frågade alltid Antonio hurudan filmen hade varit som han hade sett kvällen innan och kritiken bestod i att han omsorgsfullt fastslog om det hade varit en ungersk eller bulgarisk eller tjeckisk eller italiensk film. Antonio gick på bio varje kväll även om programmet var oförändrat.

Det tog ett par dagar innan jag kom underfund med Luis' reaktionsmönster: allt nytt som revolutionen hade skapat beundrade han, allt som den tog över, antingen det gällde distributionen av skor eller framställningen av socker fann han bristfälligt. Han skilde alltså på ursprunget. Så fort samtalet kom in på till exempel sockerframställningen vid fabriken — det huvudsakliga samtalsämnet i Guatemala — där det inte bara gällde en jämförelse med den gamla tiden utan också mellan kubaner och amerikaner var hans reaktion så gott som automatisk: amerikanerna var bättre.

La Uniteds direktör måste ha talat mot bättre vetande; det rädde aldrig något tvivel om att fabriken i Guatemala skulle fortsätta att producera socker. Överallt i stan — till och med från andra sidan bukten — kan man se de två rökspyende skorstenarna. Det är en av de verkligt stora fabrikerna på Kuba och kan pressa 7 500 ton sockerrör om dagen, 450 stora burar på järnvägsvagnar vilka hämtar sockerrören kilometervis från halvöns landfäste. Men diskussionen gällde om fabriken arbetade effektivt, eller rättare sagt lika effektivt som förut, och svaret var oftast — ehuru inte alltid — en mätare på den talandes politiska inställning. Det behövs med andra ord många samtal för att komma underfund med alla nyanserna i de olika argumenten.

Luis Chao nöjde sig med ett naket konstaterande: La United med sin korta 90-dagarsskörd producerade nästan lika mycket som man nu gör under sju månaders drift. Fabriken kom ofta upp i 13 000 etthundratjugokilossäckar socker om dagen, nu låg medelproduktionen på mellan 8 000 och 9 000.

Luis' medhjälpare nickade: ”Ja, men —”

Luis avbröt honom. ”Amerikanerna tvingar alla att arbeta mycket hårt, mycket hårt. Men de gör mer.”

Detta var den första i raden av förklaringar som jag skulle komma att stöta på under mina fem dagar i Guatemala; var och en jag talade med hade nämligen sin. Maskinparken är gammal och kan inte arbeta med maximal effektivitet, när något går sönder måste det för det mesta ersättas med reparerade delar, inte med nya reservdelar som La United kunde göra. La United hade 850 järnvägsvagnar till sitt förfogande medan Minaz (Sockerministeriet) hade lånat ut 200 av dessa till andra fabriker. Det socker som produceras ligger bara en reningsgrad under högraffinerat vitt socker medan La United bara framställde brunt råsocker.

Alla är emellertid överens om att problemen ligger på sockerrörsfälten, inte i fabriken. La

United hade inga svårigheter att hitta 14 000 heltidsanställda skördearbetare när bara en minoritet av folket på landsbygden hade fast arbete; många var familjefäder och hustru och barn hjälpte dem att rensa, samla ihop och bunta sockerrören utan betalning. Fram till fyrtioalet brukade man frakta in båtlastar av hungriga haitibor i samband med skörden för att hjälpa till. Alla beundrade deras uthållighet och deras prestationer har gett upphov till uttrycket ”För att skära rör behöver man bara en huggkniv, en jamsrot och en haitier”. Arbetet på fälten övervakades av *mayorales* och *guardias jurados* (uppsyningsmän och bolagsvakter) och deras uppträdande har givit dessa ord en mörk och hotfull klang.

La Uniteds uppsyningsmän avbröt och återupptog arbetet så att det alltid var nyskurna sockerrör som kom till fabriken, något de kunde ha råd med eftersom arbetarna skar rören på ackord. Eftersom sockerkvoter begränsade skörden kunde de också välja de fält som gav den bästa skörden. Sockerarbetarförbundet kunde vinna fördelar för sina arbetare på fabriken där dessas skicklighet och möjlighet att lamslå fabriken med en strejk gav dem en viss makt, men lantarbetarna på fälten var helt utan skydd. Som Columbie, frisören i Mayarí, sa behövde polisen aldrig tvinga någon på sockerrörsfälten att bli strejkbrytare — det fanns alltid nog med hungriga campesinos som gärna gjorde arbetet.

Varken fälten eller skördearbetarna har försvunnit. Liksom överallt på Kuba har man gjort nyodlingar för att öka tillgången på råvara ty regeringen har satt som mål en avkastning år 1970 på nio miljoner ton socker. Man till och med gödslar sockerrören och rensar fälten från ogräs och själva planteringen görs nu mera vetenskapligt sedan man funnit att sockerrören blir bättre om raderna placeras i vissa vinklar mot solen. I en mening har ändå skördearbetarna försvunnit. Det råder full sysselsättning och detta slitgöra som Columbie kallade det har nu blivit en hela folkets angelägenhet.

Efter att en förmiddag ha blastat och lagt upp rören i staplar, som sedan skulle lastas på lastbilar eller järnvägsvagnar, var jag dödstrött och det dröjde flera dagar innan stelheten i lederna försvann. Trujillo, en vaktmästare på sjukhuset som jag arbetade sida vid sida med, skrattade när han såg mig kliva upp på lastbilen som skulle köra oss tillbaka till Mayarí vid middagstiden. ”Nu har ni lärt er samma läxa som alla frivilliga från stan”, sa han. ”Nu vet ni lite om hur det är att vara campesino.”

Som med så många andra revolutionserfarenheter har man förvandlat denna svårighet till en ideologisk tillgång, låtit den bli en drivande kraft bakom massornas jämlikhetssträvan. Svårigheterna ute på fälten finns dock fortfarande kvar, för de sovjetkonstruerade skördemaskinerna svarar efter fem års användning och experimenterande bara för en mycket liten del av arbetet, och konstruktionerna måste ändras mycket än innan man kan börja vänta sig mera av dem. Sockerröret måste skäras ända nere vid marken — högst en tum av stjälken får vara kvar annars blir de nya skotten tunnare och kortare — och samtidigt måste maskinen också kapa av toppen på det. Detta innebär att maskinen bara fungerar på slätmark och med jämnt växande rör medan fälten ofta ligger i backig terräng och sockerrören, som inte behöver planteras om mer än vart tionde år, ofta växer snett och också fortsätter att skjuta lika sneda skott.

Skördemaskinerna och de lyftkranar som används för hopsamling och lastning av rören på bilarna kör fast på fälten efter ett kraftigt regn. ”Vänta tills regnet kommer i maj”, sa en frivillig. ”Ni kommer att få se oss plumsa omkring och slåss med leran.”

Fastän halva armen numera hjälper till med skörden kan man inte hålla en arbetsstyrka beredd för det gynnsammaste ögonblicket: heltidsanställda skördearbetare och frivilliga som arbetar på morgnar eller över veckoslut eller fjorton dagar i sträck måste hållas med kontinuerligt arbete. Därför blir rören ofta liggande ett par veckor ute på fälten efter det att de har blivit skurna och staplade medan saften torkar och halten av bitterämnen ökar, och när de kommer till fabriken ger de lägre avkastning.

Sent på eftermiddagen första dagen i Guatemala lämnade jag Gästhuset via den bakgata som

leder raka vägen till järnvägsforsningen och vägen till hotellet där jag tänkte äta middag. Tre långa rader med järnvägsvagnar stod och väntade på att få lämna av sin last av sockerrör i fabriken. De fyllde luften med den sötaktiga doften av sockerrör och jag hejdade mig och tog mig för första gången en närmare titt på dessa. De var lastade huller om buller eftersom en lastmaskin bara hade släppt dem rakt ner i buren och detta medförde att lastutrymmet inte kunde utnyttjas lika bra som när lastningen skedde för hand och det kunde också ibland förorsaka tillfälliga stopp i urlastningen inne i fabriken när innehållet tippades ut på bandtransportörerna som forslade rören till tuggnings- och malningsmaskinerna.

Vaktmannen med flaggan vid järnvägsforsningen var en ung campesino och han ropade till mig: ”Inte så bra, va?” Jag frågade varför och han reste sig och kom framlänkande varvid bältan förklarade varför han hade tilldelats en så föga krävande syssla. ”Det är torrt”, svarade han och sträckte ut handen efter en stjälk från den närmaste vagnen. ”Titta på ändarna ... de är torra. Det betyder att rören har förlorat en massa saft.” Han kastade stjälken tillbaka in i vagnen; hade den varit färskare hade han kanske skalat den och tuggat den vita mörken för att få smaka den söta, svala saften.

Jag kom fram till hotellet innan matsalen öppnades och stod tillsammans med några andra vid cigarrett- och kaffedisken och väntade. De flesta var unga män men en av dem var äldre och när han sa att vattentrycket hade varit dåligt i dag igen frågade jag varför och han började redogöra för en del problem på fabriken. ”Det här vattentrycket som jag pratar om gäller saltvattnet som vi använder på ett ställe i tillverkningen”, sa han, ”och man måste pumpa upp det för att trycket ska bli stort nog.” Jag sa att jag skulle gå igenom fabriken samma kväll och att det var den första jag tittade på och han började förklara en smula av den artontimmarsprocess som fordras för att förvandla sockerrören som tippas ner på bandtransportörerna till socker. I Guatemala tröttnar man aldrig på att höra talas om detta och gruppen vid cigarrettdisken växte.

Han hade hunnit fram till de faktorer som bestämmer avkastningen när partifunktionären som jag hade träffat uppe på direktörens kontor tidigare på eftermiddagen kom in för att köpa cigaretter. ”Det är kortsynt att vi inte gör rent lika ofta som amerikanarna gjorde”, sa mannen just som partifunktionären stannade för att lyssna. ”En gång i veckan stoppade de allting och alla maskinerna och faten — allting — fick en ordentlig rengöring.”

Partifunktionären fick ett allvarligt uttryck i ansiktet. ”Hör på, kamrat”, sa han och jag märkte att han inte kände mannen som hade pratat. ”Jag måste påminna dig om att vi här på Kuba inte har råd med våra lyxavbrott i produktionen eftersom det är på den hela revolutionens framgång beror. Sockret är vår ekonomi, vårt liv, och produktionen av det kan inte stoppas.” När han slutade var han röd i ansiktet.

Den andre tittade besvärat på honom. ”Jag tror du måste ha missförstått mig”, sa han. ”Jag har arbetat många år på fabriken och gör det fortfarande och jag är revolutionär.” Han såg sig om för att se om någon skulle säga emot honom och partifunktionären nickade som om han ville be om ursäkt för den ton han hade använt. ”Jag vet”, fortsatte mannen och nu var allas intresse koncentrerat på honom, ”att amerikanarna inte brydde sig om kostnaderna på samma sätt som vi, att de inte reparerade trasiga maskindelar utan bara ersatte dem med nya, att de inte brydde sig om hur mycket olja det gick åt till ugnarna medan vi bara kör dem på *bagazo* — allt det där vet jag. Vad jag menar är att rengöringen är en mycket viktig sak om man vill ha en hög avkastning, även om jag vet — och det vill jag säga en gång till — varför vi inte gör det.”

En av de unga männen vände sig direkt till partifunktionären. ”Förstår du hur han menar? Vi gör rent var tionde dag eller ändå mera sällan — det är inte ofta nog.”

”Det här var intressant att höra”, sa partifunktionären. ”Verkligen intressant.”

Jag kom honom till undsättning. ”Han ville inte att jag skulle få saker och ting om bakfoten”,

sa jag. ”Jag är från Förenta staterna.”

Det fick dem alla att skratta men mannen från fabriken insåg sin plikt och räknade upp alla framsteg som hade gjorts vid fabriken. Det socker som nu producerades var av högsta kvalitet; ugnarna eldades med enbart *bagazo*, de torkade sockerrörsfibrerna; *cachaza*, en svart svampliknande massa som är den sista förorening som klarningsbassängerna avlägsnar innan kristalliseringsförfarandet börjar brukade tidigare bara slängas men användes nu som gödningsmedel; den smaklösa lag som av centrifugerna extraherades under kristalliseringen i slutskedet av framställningsprocessen fylldes nu på tunnor och exporterades — för att användas som tillsatsmedel till kreatursfoder och vid framställningen av spritdrycker och laxermedel — under det fantastiska namnet *la miel final*, sluthonung. ”Allt det här var sånt som La United inte brydde sig om”, sa mannen. ”Men det allra viktigaste är att vi nu arbetar åt oss själva.”

Han glömde att nämna en nyhet som jag såg samma kväll när Paredes tog mig med till fabriken, nämligen tryckluftsmunstycken som satte fart på de sammantrasslade sockerrören i en tippad bur när det inte räckte med bara själva tippningen för att få rören att falla ner på bandet som skulle föra dem till tuggningsmaskinen. Mina tre guider — Paredes, direktören och fackföreningsbasen — betraktade denna anordning med stolthet: någonting som La Uniteds chefer inte skulle känna igen om de gick igenom fabriken i dag. Två timmar senare, när jag hade gått igenom hela fabriken och pratat med arbetsledare och arbetare jag hade fått följa hela den fascinerande processen ända fram till det ögonblick då sockret rinner ut ur centrifugerna och ner i den trattbehållare som automatiskt fyller varje säck med 120 kilo — efter allt detta stod vi vid ingången tillsammans med en grupp människor som hade samlats runt mig och nästan alla som kom fram till oss frågade: ”Ni har väl visat honom hur rören lossas nu för tiden?”

Folksamlingen omkring mig växte. Där stod partifunktionären, Paredes, vicedirektören, polischefen (en ung man på 23 som hette José Fuentes), arbetare vid fabriken och milismän, alla vänliga, nyfikna och fulla av frågor. Det var min första upplevelse av det här slaget på Kuba och det var litet förvånande att den skulle komma just i Guatemala där det hade funnits så många amerikaner; kanske ville de prova på hur det kändes att tala med en sådan på jämställd fot. Några som hade kommit ut för att köpa kaffe i ståndet innanför grindarna stannade till ett ögonblick, slängde fram en fråga och lösgjorde sig sedan från gruppen för att hämta kaffe åt dem som inte kunde gå ifrån sina arbeten. Där ute i den balsamiska kvällsluften med den intensiva verksamheten inne i fabriken bakom oss var denna gruppintervju en fascinerande upplevelse. För ett ögonblick tyckte jag att jag förstod hur en celebritet känner det, en sådan som man kan se på bilder och journalfilmer när han vandrar omkring bland de nyfikna, bland hälsningsropen och de framsträckta händerna.

De ville veta vad jag tyckte om Kuba, vad jag ansåg om revolutionen, inte den abstrakta revolutionen utan de offentliga projekten, utbildningsprogrammet, Fidel; dessutom ville de också lägga ut texten om allt detta för mig. Mycket av det de sa hade jag hört förut och frågorna var också välbekanta. Jag invände att det inte var meningen att de skulle intervjua mig och det skrattade de åt. Frågorna fortsatte emellertid och detta var vad de ville veta:

- 1 Vad tyckte amerikanerna om kriget i Vietnam?
- 2 Kommer man att tala om sanningen om mordet på Kennedy?
3. Kommer negrerna i Amerika att resa sig och göra revolution?
- 4 Vad tycker amerikanerna om Kuba? Vad säger de när de hör Fidels tal?
- 5 Vad skulle de amerikanska myndigheterna komma att göra med mig när jag kom tillbaka? Skulle de låta mig skriva sanningen om Kuba?

Polischefen, den unge José Fuentes, betraktade mig med mörka, intensiva ögon. Till slut kunde han inte bärga sig längre utan sa att han visste att det amerikanska folket inte bar ansvaret för regeringens handlingar, att det inte hade velat ha krig i Vietnam. ”Ni har varit här på Kuba ett tag och ni vet att vi inte hatar amerikanerna — men”, han gjorde en paus för att formulera frågan sakligt. ”Men varför far unga arbetare — varför far negrer till Vietnam för att slåss? Varför vägrar de inte att begå ett sånt brott?”

Det blev tyst bland de cirka trettio människorna i gruppen medan man väntade på mitt svar. Jag svarade att man inte sa till soldaterna att de skulle kämpa för imperialismen. ”De får veta att de ska hjälpa ett litet land som hotas av kommunistisk imperialism”, sa jag. ”Man säger till dem att detta land som kämpar för att bevara ett demokratiskt styrelseskick har bett oss om hjälp mot anfall utifrån. Det är i demokratins namn som Amerikas unga skickas till Vietnam. Och om nån säger att det är fråga om ekonomisk imperialism kan Utrikesdepartementet skratta åt honom. De säger: 'Vad kan vi hoppas på för vinst från ett fattigt land som Vietnam? Hur ska vi ens kunna hoppas få tillbaka alla de pengar som hjälpen till vietnameserna har kostat oss?' ”

När jag hade slutat var alla fortfarande tysta och José Fuentes såg på mig med ett bittert småleende. ”Förstår ni?”, frågade jag honom. Han ville inte säga vare sig ja eller nej.

Då bröt lille Paredes den spända tystnaden. ”De där imperialisterna är ena listiga rackare”, sa han.

”Men det är ett brott”, sa José Fuentes.

”Ja visst”, sa jag och alla slappnade av när de kom ihåg att jag inte var någon talesman för det amerikanska utrikesdepartementet.

Sedan började någon fundera över om amerikanska folket var lika rädda för kommunismen som de (kubanerna) hade varit. ”Kommer ni ihåg all propagandan”, sa han. ”Vi var rädda för kommunismen.” Jag hade hört andra ge samma förklaring till att de hade varit antikommunister före revolutionen och den här gången frågade jag varför deras kommunisträdsla inte hade avhållit dem från att stödja revolutionen också när den blev mer och mer socialistisk. Jag gick från den ene till den andre och frågade var och en om samma sak.

En gammal man sa: ”Jag hade en annan fruktan — fruktan för att min son skulle bli överfallen och dödad av Batistas polis, att nån av dom skulle tycka att min dotter var vacker. Det var det ena jag fruktade. Att min son skulle växa upp utan utbildning och arbete och börja röka marijuana och att min dotter skulle sluta på en bordell. Det var det jag fruktade mest av allt.”

”Hur har det gått för dom?”, frågade jag.

”Båda två går på universitetet nu”, sa han. ”Den utbildning de får nu kunde bara en rik man ha gett dom förut.”

”Kom nu”, sa någon, ”de har börjat sila kaffe i ståndet.” Precis det rätta sättet att avsluta ett givande samtal på.

Nästa morgon efter Luis Chaos kaffe gav jag mig iväg för att titta närmare på Brooklyn. Vid järnvägsövergången var den tjänstgörande vakten en medelålders mörk man med trevligt utseende som tidigare hade nöjt sig med att bara nicka åt mig. I dag hade han sällskap av en gubbe där han satt på sin post. Jag kastade en blick neråt de tre järnvägsspåren men bortsett från några vagnar som redan hade varit inne i fabriken var de tomma ända bort emot Brooklyn.

”Var är vagnarna?”, frågade jag.

Någonting i vaktmannens sätt att titta på mig när han reste sig upp för att prata med mig avslöjade att han visste vem jag var. Han ryckte på axlarna för att uttrycka sitt missnöje och sa

att ett av transportbanden hade måst stoppas därför att det inte fanns tillräckligt med sockerrör.

Den gamle mannen hade också kommit fram till mig. ”Den gamla vanliga bristen på effektivitet”, sa han. ”Ingenting kan de göra ordentligt!”

Alla transportbanden fylldes några timmar senare och fullastade vagnar stod och väntade på att få komma fram men vaktmannen och hans kompis som var glada över att få någon ny människa att prata med gav sig in på en total nersabbling av allt och alla på Kuba. ”Det ska jag säga er”, sa vaktmannen, ”att om det kom femti båtar in i bukten just precis nu så skulle de sjunka under alla dom som skulle försöka ge sig iväg.”

”Varför bara femti?”, sa den gamle mannen. ”Om så hela bukten var full med båtar så skulle det inte räcka till.”

Det var svårt att fråga dem om någonting sedan de hade kommit underfund med att jag var villig att höra på. De gav varandra repliker som ett par komiker i en vaudeville och var så lyckliga över att få kverulera att de inte kunde stå stilla utan gick fram och tillbaka och fäktade med armarna. Alla svälter, sa de. ”Kaffe och bröd, det är vad man får både till frukost och middag”, sa den gamle mannen.

”Om vetet tar slut kommer folk att börja svimma på gatorna.”

”Förr fanns det alltid majs, det kunde man alltid få tag på”, sa den gamle mannen. ”Det är väl ingen konst att odla majs. Så var är majsen?”

Jag lyckades till slut få ett ord med i laget. ”Det sägs att det fanns fler erfarna *macheteros* till skörden förr i tiden.”

”Det sägs och det sägs”, svarade vaktmannen. ”Det sägs att man planterar mera av allting på hela Kuba — i så fall, var är maten?”

Den gamle gjorde en otålig gest med handen. ”Skördearbetarna är flera nu. Hela landet skär sockerrör, affärerna är stängda hela tiden för att personalen ska kunna skära rör, men de kan inte göra nånting ordentligt.”

Vaktmannen förklarade: ”Inte vet *de* hur man skär rör. De riktiga *macheteros* är soldater allihopa.”

”Men soldaterna skär ju rör”, svarade jag.

”Varför skulle de skära rör”, sa vaktmannen, ”när de inte får tillräckligt med mat.”

”Men campesinos finns kvar och de vet väl hur man ska skära rör?”, sa jag.

Vaktmannen blev röd i ansiktet av ilska. ”Campesinos är ena riktiga as!”

Detta var en verkligt grov hädelse, för på sätt och vis hade revolutionen gjorts för deras skull. Den gjorde oss alla tre tysta. Den gamle tittade på mig för att se om vaktmannen hade gått för långt. Vaktmannen såg bort. För att bryta spänningen frågade jag hur mycket de tjänade. Vaktmannen tjänade fyra dollar om dagen; den gamle mannen kom bort till mig och skrev i handflatan så att bara jag kunde läsa det: två dollar och åttio cent om dagen.

Hans pension var mer än dubbelt så stor som den han skulle ha fått före revolutionen, men då fanns det inga ransoneringar och affärerna i stan var fulla med varor och dessutom sålde campesinos och fiskare sina förnödenheter ännu billigare än affärerna. Numera fungerar nog ransoneringen som den skall och priserna i de statsägda butikerna är ungefär desamma som före revolutionen men campesinos säljer för det mesta sina kycklingar och grönsaker till tre gånger det officiella priset. Den som före revolutionen var fast anställd på fabriken, som vaktmannen och den gamle hade varit, kunde visserligen vara skuldsatt upp över öronen när den korta skördesäsongen kom men han kunde skaffa de nödvändigaste livsmedlen lättare och

i större kvantiteter än nu. Jag föreställer mig också att de, eftersom så många andra då hade det så mycket värre, måste ha känt det som om de klarade sig riktigt bra.

Under skördesäsongen arbetar sockerfabrikens arbetare sju dagar i veckan och får då för fem dollar och sjuttioen cent följande extra tilldelning per månad: 2½ kilo ris, 225 gram bönor, ½ kilo margarin, 1 burk vacuumtorkat kött av ryskt fabrikat, 1 burk fläsk, också det från Sovjet, 225 gram korv, ½ kilo majsmjöl, 1 burk frukostkorv, 225 gram torsk, ½ kilo kaffe, 2 burkar tormjolk och 2 burkar konserverad småfisk. Ändå tillbringar en husmor åtskillig tid med att hålla utkik efter grönsaksbilen som kommer och fyller på hennes förråd, och det mest positiva som till och med en revolutionär kan säga om ransoneringen är att ”vi klarar oss, vi måste sälja det som vi producerar så att vi kan betala allt det nya som revolutionen bygger upp.”

När jag hade kommit förbi fabriken kontorsbyggnad och var på väg genom New York ropade en kvinna på mig från en veranda. Jag kände inte igen henne förrän hon sa att hon var Juana Poyato. Jag hade träffat henne på fabriken föregående kväll och pratat med henne eftersom jag hade blivit förvånad över att se en kvinna — i synnerhet en gråhårig kvinna — på nitton- till-treskiftet. Hon var 56 år gammal och hade elva barn och hennes arbete bestod i att med en lång, tung kvast se till så att *guarapon*, sockerrörssaften som fortfarande innehöll en hel del fibrer, flöt i en jämn ström. När jag frågade henne om hon inte tyckte att arbetet var tungt utbrast hon: ”Å, jag önskar att jag var yngre så att jag kunde arbeta tjugo år till för revolutionen!”

Hennes man satt tillsammans med henne på verandan och två av döttrarna, den ena med ett barn på armen, kom ut liksom en son som nu bodde i Havanna med sin unga familj men som hade fått ledigt från sitt arbete under skörden för att fara hem och arbeta i fabriken. Tills för fyra år sedan hade de bott i ett av tre-rumshusen i Brooklyn. ”Och titta nu på vårt slott!”, sa hon. De odlade grönsaker bakom huset och hade planterat buskar överallt och varje dag skurade de huset från golv till tak, något som den ena dottern just hade blivit klar med, för att hålla det riktigt skinande rent.

”Det fanns gånger”, sa Mrs Poyato, ”när vi bodde arton personer i de där tre rummen i Brooklyn, för att vi fick ta hand om släktingar eller för att de äldre barnen gifte sig och fick egna barn. Varför kallar jag dom förresten för rum? Det var i själva verket tre avbalkningar, tre ynkligt små avbalkningar. Ett av rummen skulle föreställa kök men när barnen kom fick det bli deras och vi flyttade ut spisen och satte den ute på vår lilla gårdsplätt. Vi byggde ett litet skjul över den — ni vet, bara för att skydda den mot regnet — men en av bolagsvakterna kom dit och sa att han inte ville se det där nästa gång han gick förbi. Jag fick riva ner det med egna händer. Å, det tog en hårt — att riva ner nånting som man själv hade byggt.

Jag lät spisen stå kvar ute och lagade mat på gården i ur och skur för jag kunde inte ta utrymmet från barnen. När det hade gått ett tag sa jag att jag struntar i hur det går, nu tänker jag bygga opp det igen, och det gjorde jag. Då kom det en annan vakt och jag sa till honom att komma in så att jag fick visa honom våra tre rum. 'Nå, herrn', sa jag, 'tycker ni att jag ska stå och laga mat där mina barn sover?' Vet ni vad som hände. Han rapporterade mig till bolaget och de skickade bud att jag skulle komma till stora kontoret och där talade de om för mig vilka rättigheter jag inte hade!

Min man brukade arbeta tio dagar i månaden under skörden som städare på fabriken. Annars var han kolare eller sålde konfekt från en kärra eller putsade skor. En gång hade han just kommit hem och satt ute på verandan och hade tagit av sig skorna för att vila sig när en vaktsergeant kom förbi och ropade till honom från sin jeep att han skulle komma. Han reste sig för att stå till tjänst, för det måste man göra, och mannen slog till honom hårt på båda kinderna. Jag stod inne och såg det och jag sprang ut och sa: 'Vad är det ni gör? Tänker ni slå ihjäl honom?' och sergeanten sa att det var inte nån dum idé.

Jag bredde ut armarna och tjöt: 'Slå ihjäl mig då, så kan ni skryta med sen att ni har haft ihjäl

en kvinna!' En av grannarna hade sett mig och kom och tog tag i handleden på mig och sa: 'Kom nu!' Han drog in mig i sitt hus för han var rädd att jag skulle säga för mycket och att de verkligen skulle slå ihjäl mig. Den kvällen tog vi våra kläder och flyttade till en moster till mig som bodde oppe i bergen men vi blev tvungna att flytta tillbaka för bolaget skrev och sa att om min man slutade sitt jobb skulle vi mista huset.

Min man råkade alltid illa ut med sin konfektkärra för vakterna hade bestämt sig för att han smugglade meddelanden till rebellerna. Han måste akta sig för att komma förbi deras lokaler fastän de låg mitt i stan bredvid parken och det var där som det var störst chans att hitta såna som ville köpa konfekt. Ett par gånger kallade sergeanten in honom och tvingade honom att tömma ut konfekten på ett bord. Sen åt de lite av den och letade efter meddelanden och sen sa sergeanten åt de andra att hålla ut konfekten på golvet och det som gick sönder var ju min man tvungen att betala för. Såna var bolagsvakterna.

Sen var det Batistas polis ute på landsbygden. En dag kom min brorson, en underbar pojke, gående på vägen tillsammans med nio andra som hade varit ute och skurit rör. En jeep full med poliser kom körande och de sa till dom att ta bort ett träd som hade fallit tvärs över vägen och när de hade gjort det föste poliserna ut dom på ett fält och sa att de tänkte skjuta dom. 'Den som vill kan få dricka lite vatten', sa de, 'för nu ska ni dö.' Nåra av pojkarna sa att de inte var törstiga — de trodde att alltsammans var ett skämt. Men poliserna sköt dom och två fick huvudena bortsjutna helt och hållet. Tre av mina brorsöner har järnbitar i kroppen än ifrån den tiden. Mina egna barn släppte jag aldrig ur sikte efter klockan sex på kvällen.

Min käre man här han har haft ett sånt bekymmer med att ta hand om alla barna jag har gett honom. Han var tjugo och jag sexton när han gifte sig med mig och jag hade alltid sagt att jag inte tänkte gifta mig med nån som söp eller var lat eller elak. Men han har alltid varit snäll. Titta på honom — han var lika snygg som pojken hans här — en verkligt grann karl var han. Och om det är som de säger att jag har plockat köttet av honom under alla de här åren så får jag väl hålla till godo med benen nu."

"Bah", sa mr Poyato. "Hon har hållit mig kvar med smicker."

Mrs Poyato drog upp knäna och la armarna om dem som en ung flicka.

Jag frågade henne om ransoneringen. "Jag vet inte om den är besvärlig — jag menar det faktiskt — för jag har alltid haft det besvärligt", sa hon. "Jag kan ju inte säga att det inte finns nån skinka när vi aldrig har haft nån skinka. Vet ni hur det var när vi hade skinka? En av mina pojkar arbetade åt nåra amerikaner i deras trädgård och när de hade skinka och hade skurit bort allt köttet från benet slog de in det i papper och gav det till honom och sa: 'Ta hem det till din mamma.' Jag brukade lägga det i en gryta med vatten och grönsaker — och bönor om det fanns nåra — och hoppas på att det skulle mätta i barnens magar."

När jag tog adjö av Poyatos var det redan lunchdags och jag beslöt mig för att skjuta på besöket i Brooklyn och äta på självserveringen vid stadsparken. Jag tog "speciallunchen" vilken liksom på hotellet kostade tre dollar och åttio cent: mer än vad den gamle mannen hade i pension per dag. Den bestod av soppa, bröd, sallad, ris, oxstek eller hummer eller fläsk-kotletter, en flaska mjölk och en kaka till kaffet. På Bitirí skulle måltiden ha varit bättre tillagad men också mycket dyrare för där kostade oxsteken fem dollar och femtio cent på å la cartematsedeln.

Föreståndaren för serveringen kom fram och presenterade sig. Hans fru var en av bibliotekarierna i Mayarí och hon hade berättat om mig. De bodde i ett hus strax intill torget och alla kallade honom Chanda. Allt han sa fick folk att dra på munnen och det kom genast fram några män till oss för de visste att han snart skulle säga något roligt. Han hade stått för tjänstemannaklubben på La Uniteds tid och hörde till stans medelklass — jag fick till och med höra att han hade varit *garrotero*, en privatdiskontör — men han var glad över revolutionen

utan att säga så mycket om saken. Den gav honom en sorts rörlighet som han tyckte om: det fanns knappast ett matställe i hela regionen som inte han hade skött efter revolutionen, och när den nya pizzerian i Mayarí öppnade skulle han bli föreståndare för den.

Någon förmådde honom att pröva sina engelskkunskaper på mig och det fick honom att minnas första gången han arbetade för amerikanerna. Han var ung då och kunde ingen engelska men en vän till honom sa upp sig från sin plats som kypare för att flytta till en amerikansk ungarbarrack i Guantanamo. Det hela kom mycket plötsligt, han hade ungefär en timma på sig innan han skulle servera frukosten och ingen hade brytt sig om att pröva hans kunskaper i engelska. Två amerikaner kom ner till frukosten just som han hade tittat i ett lexikon och han sa: ”Juice, ja? Kaffe, ja?” Då svarade den ene amerikanen på perfekt kubanska: ”Kaffe med mjölk och smör och bröd — och låt för Guds skull bli att försöka prata engelska!” Chanda slog sig på knäna av förtjusning och alla skrattade.

Efter lunchen gick jag bort till andra änden av parken medan jag beundrade Antonio El Japones trädgårdskonst och steg upp på apotekets höga veranda för att ta ett kort på parken. Efter ett litet tag var jag invecklad i ett samtal med apotekaren och de fyra kvinnliga biträdena som expedierade kunderna. Eftersom jag just kom från Chanda var det apotekaren som intresserade mig för han borde också ha varit en given deltagare i flyttfågelssträcket mot Miami. Han hade varit apotekare i Guatemala i trettio år, bodde i ett av husen i den finare delen av New York och hade till och med en gång varit ordförande i det arbetsutskott som styrde kubanernas societetsklubb. Han var vän med Chanda liksom med Paco Ortega och det var hans fru som jag hade träffat på bokföringsavdelningen i kontorsbyggnaden första dan: de utgjorde en decimerad grupp i Guatemala eftersom så många av deras gamla vänner hade gett sig av och för mig var de ett mysterium.

Första gången jag frågade apotekaren varför inte han hade gett sig av trodde han att jag skämtade. ”Men ni kan inte ha det lika bra nu som då”, sa jag.

”Vi har det mycket bättre”, sa han.

”Jag menar er själv. Ni kan inte ha fått det bättre.”

”Titta på den där vackra parken där ute”, sa han. ”Den var helt vanvårdad förut. Där fanns två stora eucalyptusträd en gång och karlarna brukade sitta under dom för att få skugga. Dom lät La United hugga ner för det vet man väl vad arbetslösa karlar pratar om när de kommer tillsammans!”

”I alla fall kan ni inte äta lika gott nu”, sa jag.

”Ni menar att jag inte kan få tag på oxkött”, sa han. ”Jodå, förr i världen kunde man hitta kött hos slaktarn också efter klockan tio på förmiddagen. Men varför säga tio — när som helst på dan. Det brukade ligga där och ruttna.”

Jag ville inte säga att han och Chanda och Ortega var ett mysterium för mig. I stället sa jag: ”Och därför ...”

”Ni förstår man måste vara lite mänsklig här i livet”, sa han. ”Vad var det för glädje med att äta gott när hundratals svalt runtomkring?”

Jag frågade vad det var i revolutionen som var till fördel för honom personligen. ”Allting”, försäkrade han. Jag slog ut med armarna i en resignerad gest. ”Ja, ja, jag ska tala om för er vad det är jag tycker om”, sa han. ”Jag älskar att se saker och ting byggas upp och när jag ser husen och skolorna som byggs — vänta bara tills ni kommer till Levisa utanför Nicaro och få se hur man bygger en helt ny stad — när jag ser alla våra stora projekt under utveckling blir jag glad.”

Han tog ett djupt andetag och log. ”Nu när ni har fått mig att börja prata ska jag tala om för er

vad vi slösade bort vår tid på förut. Vad var det vi gjorde? — och observera att jag inte lägger skulden på La United, jag lägger den på regimen — jo, vi försökte armbåga oss fram till en fin ställning. Först upp från undersidan av barackerna — jodå, folk bodde *under* barackerna i Brooklyn och satte upp pappskivor och säckar som väggar. Upp i ett av de där rummen som ligger tio och tio. Sen från Brooklyn till New York och sen in i ett av husen i den bättre halvan eller på en gata med gatlyktor, för det fanns alltid nån småsak som gjorde andra överlägsna eller underlägsna en själv.”

Vid det här laget hade vi hamnat inne i apotekets förrådsrum tillsammans med en massa andra människor för apotekaren trodde på åskådningsundervisning och ropade hela tiden in kunder för att de skulle berätta sina upplevelser för mig. ”De som ger sig av — mina gamla vänner — vet inte varför de gör det. Jodå, jag har pratat med dom. Ni har inte fått sparken från era jobb, säger jag. Nej, säger de. Jag frågar dom, tycker ni illa om skolsystemet? Nej, säger de. Tycker ni att de nya husen åt de fattiga är nånting gålet? Nej, säger de. Tycker ni att den fulla sysselsättningen är nånting dåligt? Nej, säger de. Vad är det då ni inte tycker om? Jag tycker inte om det helt enkelt. Så i själva verket vet de inte varför. Det är som med guldrushen på artonhundratalet. Nån hittade guld och alla gav sig iväg och nästan ingen hittade guld. De vet inte varför de ger sig av för det finns ingen speciell sak som de tycker illa om.”

En ljushyllt negerkvinna sa: ”Det som de i själva verket inte tycker om är den sociala jämlikheten.”

”Sen när de kommer till ert land får de plötsligt målföret tillbaka. De säger att folk svälter och att det är så många döda att vi inte begraver dom utan bara kastar dom i Nipebukten.”

En av männen skrattade. ”Det var Eliseo Reyes det. Vi hörde honom på radio.”

Apotekaren hade lagt ena handen på en muskulös ung man vars svällande bröstmuskler hotade att spränga skjortan. ”Det här är Alcides Salazar. Han blev kubansk mästare i mellanviktsbrottning och tvåa i lätt tungvikt i fjol. Förut bodde han i Brooklyn tillsammans med fjorton andra i tre rum och på dagarna var han gräsplockare i parken. Vi kallade dom gräsplockare för att de brukade tugga på ett grässtrå ibland medan de satt där och väntade på att utroparen från kontoret skulle komma och tala om för dom att han hade arbete åt dom nästa vecka. Så hade han det förut och nu bor han i ett stort hus i New York och har arbete hela året som reparatör och är en framstående idrottsman.”

Apotekaren var så upptänd att jag inte kom till Brooklyn den dagen men däremot följde jag med Alcides Salazar hem till det hus som hans föräldrar hade fått flytta in i i New York. Mitt emot på andra sidan järnvägen låg fabriken huvudingång och entrén till själva huset var som en berså av buskar och klängrankor. Vi hade gemensamma bekanta i Mayarí för Eider Cesar, den ljushyllte negern på INDER, hade lärt Alcides att brottas. ”Men jag lärde honom tyngdlyftning”, sa Alcides stolt. ”Vi är bröder.” Jag ville inte precis påpeka att Eider var neger så jag sa att de ju inte hade samma efternamn. Alcides förklarade: ”Vi är *hermanos de crianza* — vi har växt upp tillsammans.”

Jag sa att jag hade hört att Eider trodde på trolldom och ett ögonblick trodde jag att jag hade trampat i klaveret för Alcides svarade inte. Jag började tala om mitt besök på fabriken. Då sa han: ”Det finns såna som tror att man kan göra folk illa med förbannelser och trollkonster och sånt.” Jag nickade och sa att jag hade hört att det förekom ganska mycket sådant i Oriente. Han förklarade att de som trodde på andar kallades för spiritualister, trolldom var att sätta andarna i arbete och *santería* ett sätt att bota folk med hjälp av trolldom. ”Här i Guatemala?” frågade jag.

Alcides vände på huvudet för att se efter om det var någon i vardagsrummet och började sedan tala med ett dämpat tonfall som han annars inte använde. Ibland blev han förlägen och satt tyst ett litet tag.

”När jag var liten”, sa Alcides, ”bodde det en man hos oss, en god man. Mina föräldrar såg att han var en god man och att han inte hade nånstans att bo så de bad honom att komma och bo hos oss. Det var i Brooklyn. Han var en campesino från Los Pinares och andarna hade befallt honom att bara göra goda gärningar i femton år och det höll han på med nu. En sån befallning betydde att han inte fick arbeta utan bara gå omkring och göra gott mot folk utan att ta betalt för det och att han måste leva på det som folk gav honom. Det var inte bara han som berättade det för mig utan hans föräldrar också och de var bra människor som inte ljög.

När han var ung trodde han inte på nånting och det värsta var att han gjorde narr av såna saker. Sen en dag började han rätt som det var att hoppa omkring i huset och de sa att han hade hoppat ända upp i taket och ut genom fönstret på gården och upp i träden. Det var jättehopp som ingen vanlig människa kunde ha gjort, som om han hade varit en fågel. Det var då han började tro och fick andarnas befallning och började gå omkring från plats till plats och hjälpa folk utan att ta betalt. Han blev en sån där *santero*. När han bodde hemma hos oss i Brooklyn kom de dit med folk och han gjorde dom bra.

En av dom han gjorde bra var min farbror. De kom med min farbror från Nicaro där han arbetade och han hade blivit heltokig. Kvinnan som han bodde ihop med hade gett honom en *bretage* — ett uppkok på olika örter — för att hon trodde att han tänkte överge henne för en annan kvinna och han satt i ett hörn och det verkade som om han inte la märke till nånting. Det verkade inte som om han hörde nåt heller och ibland babblade han bara en massa obegripliga saker. På tre gånger gjorde santeron honom bra igen.

När de började på med min farbror där hemma brukade jag gå ut så jag kan inte säga precis vad santeron gjorde. Jag tyckte inte om sånt där och inte om såna människor heller fastän det här var en god man, det var han faktiskt, och kunde bota sjuka och göra saker som man inte kan förklara på nåt annat sätt. Jag tror att jag tyckte illa om alltihopa och gick hemifrån för att såna där jämt är så nere och lessna. De gjorde ingenting för att själva bli bättre människor och de var fattiga och inskränkta och utan nåra vyer. Fast santeron var äkta — ibland föll han i trans och pratade främmande språk så att folk som kunde dom förstod vad han sa.

Jag har också träffat en en gång som hade en sån där övernaturlig kunskap. Det var första gången jag for till Havanna för att försöka få jobb. Jag var sjutton och reste alldeles ensam. På andra sidan mittgången, snett framför mig så att hon inte kunde se mig utan att vända sig om, satt det en stor fet kvinna. Jag satt alldeles tyst utan att prata med nån för jag satt och funderade och då sa kvinnan: 'Var inte orolig för din mor mera, min pojke, hon mår bra och ingenting kommer att hända henne.' Och hon talade om annat för mig som jag hade suttit och oroat mig för och försökte lugna mig. Just då hade jag en chans att fara till ert land och jag hade börjat ordna med pass och andra saker och det kunde den där negerkvinnan också berätta för mig. 'Men om du åker eller inte det vet jag inte,' sa hon. Och det var sant — jag kunde inte bestämma mig och kom aldrig iväg.

Det finns folk här i Guatemala som fortfarande tror på andar och som erkänner att de gör det, men santeria finns det inte mycket av nu för tiden. Allt sånt där håller på att försvinna. Kanske för att det finns så nåra såna kvar och för att ungdomen inte har nåt intresse för det. Självt vet jag inte, fast jag kan ju inte förneka sånt som jag själv har varit med om. Jag tror att jag tror på det goda, på att göra gott. Allt det där om *bretage* och förbannelser och svartkonst tror jag inte på. Jag tror på *lo bueno* det goda.”

”Jag såg att ni köpte medicin på apoteket”, sa jag. ”Santeron gjorde tydligen inte nåt djupare intryck på er.”

Det skrattade Alcides åt. ”Revolutionen har gett folk annat att tänka på”, sa han.

”Hur gick det med santeron?”

”Å, han gifte sig och nu bor han på ett kollektivjordbruk”, sa Alcides. ”Vi träffar honom

fortfarande ibland men han har slutat med allt det där. Han var väl färdig med sin botgöring.”

Hotellet i Guatemala är en trevånings träbyggnad som ligger på halvöns yttersta spets. Det har gräsmattor som sluttar ner mot havet och som gränsar till den stora parken — mer välvårdad förr än nu — omkring det hus som en gång var reserverat för La Uniteds vice verkställande direktör. Detta är nu en skola för utbildning av partifunktionärer och alla man pratar med påpekar för en att där nu ryms nästan hundra elever medan det för i världen användes två eller tre månader på året och då bara av direktören och hans systerdotter. Hotellet är emellertid tämligen blygsamt, av samma typ som man fortfarande hittar i en del amerikanska småstäder: en liten veranda på framsidan med gungstolar, en liten foajé innanför med receptionsdisken som ett litet krypin mitt emot ingången. Ena hälften av bottenvåningen är matsal och i korridoren som leder dit ligger kaffe- och cigarrettdisken där hotellets gäster och de andra middagsgästerna samlas före och efter middagen.

De flesta var unga män och jag trodde först att det var stans gathörnsdonjuaner. Första gången jag lyssnade på dem pratade de om hur mycket man fick betala för amerikanska cigaretter till engelska, grekiska, spanska och bulgariska sjömän när båtarna löpte in i hamnen i Nipebukten eller Nicaro och de gav sig in på en semantisk diskussion av ”kan” och ”bör” och ”skall” i förhållande till lagen. Snart förstod jag emellertid att allesammans var gifta män, tekniker som bodde på hotellet under skördesäsongen; alla for hem på lördag eftermiddag och kom tillbaka på söndag kväll.

Deras samtal om svartabörscigaretterna slutade också på ett typiskt kubanskt sätt. ”Det är inte bara för att myndigheterna förlorar tullpengar som det är olagligt”, sa en. ”Det är en sorts exploatering också och exploatering är nåt som man inte hittar längre i det här landet.”

”Jodå, nog finns det exploatering”, sa den unge mannen som arbetade i brödbutiken mitt emot hotellet. ”Så länge det finns ransoneringar finns det exploatering, så länge det är brist på saker och ting finns det exploatering —”

”Inte, hur kan du få det till det?”

”Jag ska tala om för dig att så länge det finns en enda campesino kvar som sliter som ett djur med att bruka jorden medan andra sitter på kontor — så länge finns det exploatering!”

En av fabriken anställda som arbetade på kontoret gav sig in på en förklaring av bristerna och orättvisorna. ”Jag vet, jag vet”, sa den andre. ”En dag finns allt det där inte längre. Men vid det laget har vi verkligen genomfört kommunismen och då kommer det inte att finnas nån exploatering.”

Gruppen som samlades vid cigarrettdisken före middagen bestod inte alltid av samma människor men vi var några stycken som alltid brukade komma tidigt beroende på att det sällan fanns mer än ett dussin ”specialmiddagar” i matsalen. ”Specialen” var den dyraste middagen och man måste ha en kupong till den liksom till det eller de andra alternativen som i sista minuten skrevs upp på en griffeltavla där inne. Specialmiddagen kostade tre dollar och åttio cent, de andra en och sextio eller en och åttio; skillnaden var att till specialen hörde en flaska öl och att varmrätten här var antingen hummer eller fläskkotlett eller oxstek medan den för de andra två alternativen var spagetti, ägg, lever eller annan inälvsmat. Om man inte ställde sig i kö framför kassan så fort dörrarna öppnades blev för det mesta de tolv kupongerna till specialen sålda till dem som stod före i kön.

Tredje kvällen var det oxstek och den unge mannen från brödbutiken svor över att hans dagtraktamente på sex dollar inte räckte till det. En av dem som arbetade på fabriken blev litet otålig på honom. ”Till oxstek bryr jag mig inte om om jag måste ta en del av mina egna pengar”, sa han. ”Jag har inte heller mer än sex dollar.”

Vi satt vid ett runt bord och en ung man på ungefär trettio år föreföll att vara den som alla

självklart riktade sina ord till. Han var mild och försynt till sättet men han var också verk-mästare på fabriken utökade reparationsavdelning och de andra arbetade tillsammans med honom. En man på cirka trettiofem år som satte sig vid vårt bord när vi hade hunnit igenom halva middagen förklarade: "Juan här har lärt upp oss allesammans på verkstan. För en vecka sen ställde vi till med en fest till hans ära."

Juan sa: "Det var bara för att ni skulle få en förevändning för att slakta ett par griskultingar och stoppa i er en massa mat."

Ventura, som den äldre mannen hette, skrattade: "Nog för att alla vet att jag tycker om att äta mycket men vi ordnade den faktiskt till hans ära."

Trots det kom Ventura tillbaka till sin aptit gång på gång under middagen och också senare när vi gick till stadsparken och satte oss där och pratade. Han åt på hotellet därför att hans fru hade tagit deras två pojkar med sig och rest ut på landet för att hälsa på sin mor och för att försöka få köpa mat av lantbefolkningen. "Pojkarna är också som jag", sa han. "Jag har en suga och tre smågrisar och här om dan stod en av pojkarna och kände på den ena. 'Jag tror den är fet nog', sa han, 'vi har en gryta med vatten på elden i morron när du kommer hem från arbetet!'" Han skrattade. "Jag älskar fläsk, jag önskar att borsten var ätliga så att jag kunde äta dom också."

"Får ni nog med mat nu under ransoneringen?", frågade jag.

"Det får jag, men fråga inte mig — jag är en av de privilegierade", svarade han, och när jag höjde på ögonbrynen förklarade han: "Jag arbetar på reparationsverkstan och tjänar tio dollar om dan. Så jag springer runt i alla livsmedelsaffärerna och köper extraransonerna av dom som inte vill ha dom. Jag kan sätta i mig två och ett halvt kilo räkor på en gång."

En av de andra nämnde, eftersom han visste att jag var intresserad, att Ventura under lång tid hade varit fackföreningsombud på fabriken. "Var ni det?", frågade jag. Han nickade men höll ögonen nerslagna. "På La Uniteds tid?" Han nickade igen. "Varför inte nu?", frågade jag. Han ryckte på axlarna och verkade illa berörd men så glittrade det till av ett utmanande leende i ögonen och han sa: "Det finns en del kvalifikationer som jag inte uppfyller. Jag är inte milis-man."

Sedan berättade han för mig vilken bra karl verkmästaren var och de andra instämde. Ventura sa: "Han har lärt mig allt jag vet." Han skrattade till. "Förut skulle ingen ha gjort nåt sånt för en." Verkmästaren tittade blygsamt ner och medan de andra fortsatte att berömma honom såg Ventura på mig med ett leende i ögonen så länge att jag ett ögonblick misstänkte att han tyckte att verkmästaren var en dumbom.

När det kom fram att jag var författare och att jag var intresserad av hur det var att leva i stan på La Uniteds tid började Ventura berätta för mig om creditsystemet. Under lågsäsongen fick de fast anställda arbetarna kredit i affärerna och summan drog bolaget sedan av på deras lön. Fackföreningen borgade för krediten och utan en sådan borgen kunde man inte få någon kredit. Så fanns det enskilda *garroteros*, privatdiskontörer, vilka som namnet antyder pressade av arbetarna skyhöga räntor. "En del av dom bor fortfarande kvar i stan", sa Ventura. "En gång en avlöningsdag — de brukade hänga omkring i närheten av utbetalningsluckan på avlöningsdagarna — var det en av dom som siktade på en av sina gäldenärer med en pistol och hotade att skjuta honom om han inte betalade. Han bor kvar här, och ett bra jobb har han också. Alla vet nog vem jag menar." Han skrattade och de andra såg litet besvärade ut.

Jag visste att han menade Chanda men jag frågade inte. I stället sa jag: "Tycker ni att det var riktigt att fackföreningen medverkade i ett system som satte arbetarna i skuld?" För att få pengar köpte folk hushållsartiklar och for till Mayarí och sålde dem för halva inköpspriset. De fick skulder men räntan — de fyrtio eller femtio procentens prisskillnad som de skulle betala med sin kommande lön, var mindre än de måste betala en *garrotero*.

Ventura reagerade mycket häftigt. ”Visst var det riktigt. Vem skulle ha fört arbetarnas talan om inte fackföreningen hade gjort det?” Sedan log han och sa: ”När revolutionen segrade hade jag skulder av det slaget på 1 800 dollar i affärerna.”

En av männen sa att det fanns många som efter den korta skördesäsongen fick en blank check. ”Där siffrorna brukar stå på en check fanns det bara en rad med stjärnor. En som fick en sån brukade vi kalla *commandante* — som om han hade varit officer.”

Efter middagen gick vi allesammans långsamt bort emot stadsparken. På vägen dit berättade jag en historia som jag hade hört av Paco Ortegas fru. Mrs Ortega, en kultiverad medelklass-kvinna som höll mig med böcker om revolutionen som hon trodde skulle kunna vara till nytta för mig, arbetade på bokföringsavdelningen, ett arbete som hon hade haft i många år. Jag hade hoppats att hon skulle kunna hitta ett exemplar åt mig av en broschyr om konsten att handskas med kubaner som La United brukade ge till sina nyanlända amerikanska medarbetare. Att ett sådant häfte, oåtkomligt för alla kubaner, hade tryckts av La United tog samtliga mina sagesmän som en outhärdlig skymf och Mrs Ortega sa: ”Ni måste väl medge att det är fantastiskt, att ha en speciell instruktion för hur man skulle behandla oss kubaner? Fantastiskt. Jag vet att den fanns men de släppte den aldrig ifrån sig. Vänskapliga förbindelser med kubaner betraktades faktiskt med stor ovilja.”

Jag brydde mig inte om att berätta för henne att häftet förmodligen var ett försök att upplysa amerikanerna om hur de skulle bära sig åt för att inte sära kubanernas känslor, en form av upplysning som amerikanska firmor med dotterbolag utomlands ganska ofta praktiserade efter kriget.

”Det var en ung ingenjör, en mycket trevlig man, som kom ut hit för att efterträda en av avdelningscheferna som skulle gå i pension. Han umgicks med oss. Varje kväll efter middagen kom han hit och drack kaffe med oss. Han var god vän med apotekaren också, som ni har träffat. 'Bill', brukade jag retas med honom, 'du vet att vi inte blir stötta när du inte längre kan komma och hälsa på oss. Vi kommer att förstå varför.' Bill brukade skratta och säga att det skulle aldrig komma att hända. Men naturligtvis dröjde det inte länge förrän han slutade att komma till oss. Och till apotekarens. På kontoret låtsades han som om ingenting hade hänt. Vi gjorde naturligtvis likadant.”

När jag hade slutat sa Ventura: ”Det där vet jag ingenting om, men så mycket kan jag säga att den där amerikanen spelade baseball med oss — han var alltid mycket vänlig. Vad beträffar Paco Ortega var han alltid med och svängde sig hela natten på amerikanernas danser. Fast Mrs Ortega har förstås alltid varit mera revolutionär än han. De bodde i New Yorks A-sektion och det gör de fortfarande.”

Vi hade kommit fram till stadsparken och stod på hörnet vid biografen där bussarna från Mayarí har sin ändhållplats och såg stadsborna promenera omkring i parken. Förmannen drog ett djupt andetag och sa: ”Jag älskar den här sortens himmel, jag älskar vädret, att kunna gå i skjortärmarna så här års. Jag skulle aldrig kunna fara bort från Kuba. Ibland måste man komma bort från politiken och bara leva i fred och ro. Så är jag.”

En i gruppen, en neger, drog sig till minnes hur annorlunda himlen hade varit uppe i bergen när han bodde där hos några campesinos under läskunnighetskampanjen.

”Där tror jag att Fidel har gjort ett misstag”, sa Ventura. ”Jag tror att han har gett campesinos för mycket luft under vingarna, låtit dom få bestämma för mycket.”

”Den här revolutionen har lärt dom ett och annat”, sa negern. ”Jag säger ingenting om det. För det första har de lärt sig att läsa och skriva nu. Jag gjorde det också. Vet ni vad det vill säga att kunna gå omkring och läsa på skyltarna? Kommer ni ihåg hur det brukade stå en hög med människor vid busstationen och fråga varandra vart bussen gick — för att de inte kunde läsa det som stod skrivet med stora bokstäver frampå den?”

Förmannen återvände motvilligt till politiken men bara för att berätta om läskunnighetskampanjen: ”Jag måste säga att jag tycker det var roligt med läskunnighetskampanjen. Visst hände det ibland att jag fick påminna campesinos om att jag hade kommit dit för att lära dom att läsa och skriva, inte för att arbeta på gården. Men ni förstår hur man kände sig när man satte sig och skulle äta och såg att det fanns tre fyra extra rätter åt en som de olika familjerna hade skickat.”

”Ja, det var inte illa”, medgav Ventura. Han skrattade till. ”En del av flickorna kom tillbaka och var med barn. Campesinos satt där bredvid dom medan de undervisade och sa: 'Titta min lilla kyckling hur min tuppe bär sig åt — hur ska jag kunna lära mig nåt när den är sån?' ”

Alla skrattade och jag märkte att folk vände sig om och tittade på oss. Jag såg en fet kvinna som påstods ha ansökt om utresetillstånd tillsammans med en man som klev av bussen från Mayarí och båda tittade på mig, förmodligen för att de hade fått höra att jag var amerikan, en blivande landsman. Jag frågade mina följeslagare om det var sant att hon väntade på att få ge sig iväg. Förmannen visste inte men Ventura och negern sa ja. ”Hon försörjer sig på att sälja konfekt — hon gör den och han går ut och säljer den. De bor två hus bakom fabrikskontoret.”

Jag frågade om de trodde att hon skulle prata med mig om jag gick hem till dem. Verk-mästaren sa: ”Jag vet inte”, men man kunde se på hans ansiktsuttryck att han själv aldrig skulle göra det; inte för att han tyckte illa om folk som gick i landsflykt utan av finkänslighet. Negern sa: ”Hon hade ett bra jobb på kontoret här och han ett lika bra i Nicaro. De har alltid haft det bra förut så ni kan nog räkna ut vad de kommer att säga.” Ventura blev upprörd av min fråga men det enda han sa var: ”Försöka duger.”

Innan de allesammans gick in för att titta på filmen ställde jag en sista fråga till dem: hade de blivit förvånade när revolutionen utvecklade sig i socialistisk riktning? Jag antecknade inte svaren så jag minns bara Venturas. Förmodligen tack vare det som hände dan efter. Han sa att han kom ihåg hur direktören för La United strax efter revolutionens seger tog honom i enrum — de stod på god fot med varandra tack vare alla förhandlingar de hade varit inblandade i tillsammans — och visade honom ett exemplar av Det Bästa med en artikel där det stod att Raul Castro och Vilma Espin, hans hustru, var kommunister och hade varit i Moskva före revolutionen. Direktören hade varnat honom för att det var en kommunistisk revolution. ”Jag måste säga”, sa Ventura till oss, ”att där var amerikanerna smartare än vi.”

Nästa gång jag såg Ventura var jag på väg mot järnvägsövergången längs gatan bakom Gästhuset och han kunde inte se mig. Den som hade vakten var han som avskydde campesinos och den gamle mannen höll honom sällskap igen. De satt på huk men reste sig upp för att hälsa på honom och han växlade några vänliga ord med dem som jag inte kunde höra. Innan jag kom fram till övergången cyklade han vidare men när han kom fram till kontorshuset såg han sig om, upptäckte mig och stannade för att vänta på mig.

”Har ni pratat med henne?”, frågade han genast och nickade neråt gatan där hon som tänkte ge sig av bodde. Jag sa att jag var på väg dit och frågade honom vad han gjorde här mitt på blanka förmiddagen. Arbetarna i reparationsverkstaden hade en och en halv timmes lunchrast, förklarade han, och han var på väg till den stora livsmedelsaffären runt hörnet för att se om de hade fått hem någon torrmjölk. ”Lycka till”, sa han till mig.

När jag kom fram till huset sa några ungdomar som satt på verandan att den familj jag frågade efter bodde i nästa kvarter. Jag blev en smula förvånad och beslöt mig för att gå till fabrikskontoret och höra med mrs Ortega vems hus det var som låg i det kvarteret. Mrs Ortega sa att jag hade varit i rätt kvarter men id fel hus. ”Jag är glad över att ni tänker träffa henne”, sa on. ”Hon är inte nån förstockad reaktionär som kommer att proppa er full med lögn och överdrifter. Vi är goda vänner och jag kommer att sakna henne. Jag bryter inte med såna vänner, vi undviker helt enkelt att tala politik. Varför kan inte våra länder också vara såna — ha normala förbindelser och inte lägga sig i varandras politik? Då skulle jag kunna få se min

dotter och mina två barnbarn i Florida ...”

Jag hade bråttom och stannade inte för att prata för jag tänkte fara med bussen nästa morgon och ville se Brooklyn under dagen. Dessutom ville jag hinna till partibyrån och få ett exemplar av en rapport om livsmedelskonsumtionen av förste partiombudsmannen Alfonso Ricardo, där det efter vad han sa framgick att folk åt mera nu än på Batistas tid. Medan jag tänkte på detta gick jag tillbaka till det kvarter där jag hade varit först och knackade på i ett annat hus den här gången. Det var stort och välhållet och det föll mig in att det förmodligen fanns de i Brooklyn som väntade lika ivrigt på att de skulle få ge sig iväg till Miami som de själva gjorde. Några män som höll på och lagade gatan tittade på mig. Det verkade inte att vara någon hemma och när jag kom ut genom grinden kände jag igen en av arbetarna från samtalet på apoteket.

”De är inte hemma”, sa han. ”De gick ut för en timme sen. Kanske att de har fått sitt tillstånd!”

Mitemot kontoret stod Ventura lutad mot sin cykel och iakttog mig medan jag gick bort till honom. Han flyttade sig runt hörnet och väntade på mig där. ”Det är ingen hemma”, sa jag.

Han granskade mig ingående. ”Jag antar att ni måste ha det besvärligt”, sa han. ”Folk är förmodligen rädda för att prata med er.”

Jag sa att jag inte hade märkt något sådant och att jag hade det intrycket att kubaner aldrig tvekade att säga vad de menade. Han log och såg åt sidan. ”Är ni säkra på det?”

Jag sa att om det var någonting en författare måste lita på så var det sin förmåga kunna avgöra när folk var uppriktiga.

”Nåja, ni har gjort ett gott intryck här”, sa han utan att göra något medgivande. ”Ni springer inte omkring med en liten anteckningsbok och skriver upp namn ...”

Jag väntade.

”I går kväll ...”, sa han och kisade med ögonen, ”tror ni att jag var uppriktig mot er då?”

”Till ungefär sextio procent”, sa jag och plötsligt brast vi båda i skratt när mina ord löste spänningen.

”Ni har rätt”, medgav han. ”Jag är en *disgustado*, en av de missnöjda. Det finns mycket som jag inte tycker om.”

Jag frågade honom vad det var.

”Hörde ni i går kväll när jag sa att min fru och barnen tänker ge sig iväg?”, sa han. ”Jag lät undfalla mig det men ni frågade inte. Visste ni det redan?”

Jag sa att jag hade trott att han skämtade.

”Jag kan nämna en sak som jag inte tycker om. De försöker tvinga pojkarna att bli medlemmar i en pionjärgrupp och det vill jag inte att de ska bli. Jag gick till skolan och pratade med rektorn och påminde honom om att det var sagt att det skulle vara frivilligt. Han medgav att de gjorde allt de kunde för att övertala eleverna att gå med. Jag vill inte att nån annan än jag ska bestämma över pojkarna. Jag vill inte att nån ska säga åt dom att vara på ett ställe när jag vill ha dom på ett annat.”

Tänkte han verkligen låta sig fru och barnen resa?

”Min fru har släkt i Puerto Rico och de har lagt sig ut för henne och till slut sa jag att hon kunde resa. Jag vet att det är hårt men jag tror att jag ska låta dom resa.” Han tystnade och kikade på mig. ”Kanske blir jag själv frälst för tanken lite längre fram och följer efter. Vad säger ni om det?”

Jag sa ingenting. Jag tänkte för mig själv att han naturligtvis redan hade bestämt sig för att resa och att de gjorde det i den här ordningen bara på grund av de kubanska myndigheternas föreskrifter. När man väl har skickat in sin ansökan om utresetillstånd och fått den godkänd (läkare och män i värnpliktsåldern är undantagna) skickas en avskrift till den sökandes arbete. Han blir omedelbart avskedad. Det enda arbete han får lov att utföra är jordbruksarbete, ett öde som större delen av de blivande landsflyktiga desperat strävar efter att undkomma, och under den långa väntetiden — som enligt kubanerna beror på Förenta staternas kontroll-procedur — har de sökande det besvärligt. De kan inte sälja några av sina saker för att klara uppehållet, för samtidigt som deras ansökan godkänns gör polisen tillsammans med en granne som är medlem i Kommittén för revolutionens bevarande en inventering av allt som finns i huset; den senares uppgift är att kontrollera om någon större sak sålts under det gångna året. När telegrammet med uppgift om vilket färdssätt de skall använda kommer görs en ny inventering för att se efter så att ingenting fattas.

Det förekommer en del undantag. Jag hörde talas om en man som bodde i stadsdelen New York vars fru hade dött för ett par år sedan och som bestämde sig för att resa därför att hans ende son bodde i Förenta staterna. Han gick och väntade flera månader på det slutgiltiga telegrammet men fick behålla sitt arbete på fabriken. Alla tyckte synd om honom. ”Man kan egentligen inte kalla honom för en *gusano*”, förklarade Paredes — *gusano*, mask, är benämningen på landsflyktiga. Kubaner gillar allting som ger till resultat att en familj hålls samman, det må sedan vara på Kuba eller i Förenta staterna. Ändå sa direktören på fabriken i Nicaro — samtidigt som han påstod sig vara för att släppa iväg alla som ville fara — med ironisk avsmak om sin mor: ”Mina dagars upphov reste upp för en månad sen till en bror som bor ensam i New York City — jag får lära mig att klara mig utan henne.”

Eftersom Ventura inte hade ansökt om något utresetillstånd gällde ingenting av detta för honom och därför skulle hans fru och barn inte behöva lida under den långa väntetiden. Han själv hade bra lön och det skulle inte bli svårt för honom när den tiden kom att vänta ensam. Jag frågade: ”Har ni haft nåt obehag efter det att de ansökte?”

Han skakade på huvudet. ”Nej, om nån frågar om det är sant säger jag ja, de vill resa och jag låter dom resa.”

Nu var det sagt och han måste rättfärdiga sig själv. ”Jovisst, jag medger att jag inte bör vara fackföreningsledare längre även om jag har blivit vald med stor majoritet varenda gång tidigare. En sån ledare ska vara med i milisen. Förresten kan jag inte leda en fackförening av det här slaget. Jag är van vid att diskutera och förhandla med bolaget för att skaffa fram förmåner åt arbetarna. Nu är fackföreningen och bolaget samma sak och har samma mål. Dessutom tycker jag inte om det sätt de använde när de petade ledarna för fackföreningsrörelsen 1960. De kom in till högste ledaren och sa att nu fick han ge sig iväg för det skulle bli nya val. De arresterade honom inte men det stod milismän i rummet. Vad tycker ni om det?”

Han hade varit med i 26-julirörelsen så jag frågade honom när han hade börjat bli besviken på revolutionen. ”Efter Playa Girón”, sa han. ”Efter det tappade jag intresset för alltsammans. Jag tyckte inte om utväxlingen av fångar. Om de förtjänade att sättas i fängelse eller skjutas skulle de ha fått sitt straff. Man ska inte schackra med människoliv.”

Jag frågade honom om andra saker som disgustados brukar klaga över men han höll inte alltid med dem. ”När det gäller barracones, de dåliga bostäderna, kan man inte skylla på revolutionen — det är La Uniteds fel.” Och: ”De bråkar aldrig med mig på jobbet. Jag har ett av de bästa arbetena och det finns till och med batistaanhängare som arbetar på fabriken. Så länge man sköter sitt arbete bryr de sig inte om vilka åsikter man har.” Och: ”Jag vet inte om jag skulle tycka om Förenta staterna för jag avskyr kapitalismen.” När han sa det sista skrattade jag högt och han log försiktigt som om han erkände att han bara lurades när han presenterade en sammansatt bild av sig själv genom att ursäkta och berömma revolutionen.

Det var dessa lögner, denna katt-och-råttalek som han lekte med mig som fick mig att tycka illa om honom och det måtte ha synt på mig för han försökte på en annan bog. ”Sovjetryssland tycker jag om”, sa han och nickade. ”Det gör jag verkligen. Ni vet att de inte litar på de gamla kommunisterna här.” Jag nickade. Det verkade på mig som om Ventura efter alla sina år som fackföreningsledare kände sig olycklig över att inte längre vara ”med” men ändå inte hade lust att satsa det enorma arbete och den hängivenhet som fordrades av en partimedlem på Kuba: det gav honom helt enkelt inte någonting.

Han svängde benet över ramen, han måste vidare. Men han var olycklig och också orolig för den uppfattning jag hade fått om honom. ”Vad säger ni om att de avskedar dom som vill ge sig av?”, sa han. ”Det är omänskligt.”

Jag sa ingenting. ”Visst tycker ni väl att det är orättvist?”, sa han. ”Tycker ni inte det?”

Jag sa att jag var utlänning och att vad jag tyckte inte spelade någon roll.

”Jo, jag vill veta det. Jag har varit ärlig mot er —”. Han skrattade. ”Uppriktigt talat, vad tycker ni?”

Jag sa: ”Jag kanske ändrar mig längre fram men just nu tycker jag att om nån överger sitt land så har hans land också rätt att överge honom.”

Chocken fick honom att titta bort. ”Ni skulle inte lämna ert land ... inte ens om politiken där gick stick i stäv mot er egen uppfattning?”, sa han.

Han kramade cykelhandtagen hårt. Han tittade inte upp för att se om jag tänkte svara. När han slutligen vände sig mot mig lyste ögonen av falskhet; han var sitt gamla förhandlingsjag igen. ”Ni har rätt”, sa han. ”Jag tänker inte lämna mitt land. Revolutionen går framåt — ingenting kan hejda den!”

Ventura fortsatte mot fabriken och jag gav mig av mot Brooklyn den längre vägen längs landtungans östra strand. Här låg rappade hus, byggda efter revolutionen och den gamla kubanska tjänstemannaklubben som nu var förvandlad till nattklubb. Nedanför husen låg små segelbåtar förtöjda och in emot fastlandet blev marken sank innan den höjde sig upp mot den gamla golfklubbens jämna och släta bana. I det sumpiga området höll några av de närboende grisar, en sak som Regionstyret hade uppmuntrat dem till.

På den gamla golfbanan låg nu en baseballplan och jag såg José Fuentes, polischefen, stå och värma upp sig före en match. På andra sidan fältet låg nödbostäderna, målade och snygga, som hade byggts åt dem som förlorade sina hem under orkanen. Där fanns också en del stabilare hus av tegel som hade byggts under revolutionens första år och mitt emot sjukhuset höll ett bygge om sjuttiofem lägenheter på att färdigställas. Jag gick förbi allt detta, över ett öppet fält med en svacka där det tidigare varit ett kärr och som nu var halvfylld med skräp och *cachaza*, gödningsämnet från fabriken, och kom in i Brooklyn bakvägen. Jag ställde mig i den första skugga jag hittade, bredvid en kiosk som låg mitt i gatan vid slutet av en återvändsgränd.

Mannen som skötte kiosken hade träben och han gjorde plats för mig uppe på verandan där vi snart fick sällskap av en mörkhyad neger och en ung mulatt. Det bodde vita i Brooklyn men just här såg man bara färgade av olika nyanser, allesammans livliga och pratsamma och sällskapliga. Där jag satt på verandan kunde jag se att baraccones var byggda på en till en och en halv meter höga pålar så att det hade gått att ordna någon sorts bostad under dem. De flesta av dem är sextio år gamla och är byggda efter den ursprungliga tio-tioplanen, tio rum, med en familj i varje rum, rygg mot rygg med tio andra i varje barracón. Bredvid ligger en gemensam toalett, kar att tvätta kläder i och skilda duschar för män och kvinnor. Runt själva byggnaderna finns cementrännor för regnvattnet, allting annat inklusive gatorna är bara lera.

Utom de hus som blev lediga i New York och Katanga efter revolutionen har det bara byggts

175 nya bostäder (plus de 75 som är under uppförande) och myndigheterna har bara kunnat riva två barracones. Ytterligare två kunde ha rivits men till en början visste inte myndigheterna att om inte detta gjordes i samma ögonblick som en familj flyttade ut så flyttade en annan som var angelägen om större utrymme in. ”Och revolutionen vräker ingen förstår ni”, sa mannen i kiosken.

”Kommer du ihåg Sanchez?”, sa negern. ”Han var bolagsvakt och brukade patrullera omkring i det här området och köra ut dom som bodde under husen. En dag blev han pensionerad och de vräkte honom ur hans hus precis som de gjorde med alla som blev pensionerade och med familjerna till dom som dog. Så det slutade med att han fick bo under en barracón!”

Alla hade byggt en skranglig veranda utanför sin bostad men det var den enda tillbyggnad som var möjlig. På fyrtiotalet strejkade man för att få elektricitet indragen men det var inte förrän i och med revolutionen som man fick rinnande vatten inne i rummen. Den unge mulatten hade flyttat in i ett nära kiosken när familjen som bodde där fick en av nödbostäderna. Han var gift och hade en liten flicka och tidigare hade han bott i en annan barracón hos sina föräldrar. ”Å, vad jag önskar att de här barracones försvann”, suckade han.

Mannen i kiosken sa: ”Det finns så mycket att göra att de inte kan hinna med allting. De vill inte måla de här barackerna, inte bara för att det är ont om målarfärg utan också för att de tänker riva dom.”

Jag frågade om det var problem med råttorna i barracones och den unge mulatten lutade sig bakåt för att få en bättre överblick över den som var så naiv att han frågade om en sådan sak. Sen skrattade han.

Mannen i kiosken sa: ”Jag blev biten i fotleden i natt.”

Mulatten hade hittat två stycken i sin fälla samma morgon och en av grannens hönor hade fått krävan avbiten medan hon låg i sitt rede och sov.

”Vi har all vår mat i flaskor”, sa negern. ”Peña sa häromdan att hans förbaskade gås var dålig på att ruva men sen tittade han närmare på äggen och såg att det bara var alldeles tomma skal. Det är rena trollerit hur de bär sig åt för att kunna suga ur ett ägg genom ett hål som inte är större än efter en knappnål.”

Det fick alla att brista i skratt.

”Det finns två karlar här som fick ollonet avbitet när de låg och sov”, sa mannen i kiosken. ”El Chino måste de köra till sjukhuset när han äntligen vaknade.”

Negern skrattade. ”Jag tror ta mig tusan att råttorna bedövar innan de börjar tugga. Fast de här två var förstås gamla.”

Mulatten tittade på mig. ”Ni må tro att det finns många lortgrisar kvar här”, sa han. ”Ibland när man ska duscha är det nån som har varit där och skitit.” Han suckade. ”Gud vad jag önskar att vi slapp från de här barracones!”

Jag frågade om maten. ”Vi klarar oss”, sa en och de andra nickade: ett tecken på att de var goda revolutionärer.

När jag reste mig för att gå kom jag att stå bredvid negern och jag såg att han bar en kedja av små svarta pärlor under skjortan. Vi stod en liten bit ifrån de andra och jag frågade honom vad det var. Han vände bort ansiktet från de andra och sa: ”*Eso es de Regla*.” Ordagrant översatt sa han att det ”tillhör Regla”, jungfrun av Regla vid vars dyrkan riter av afrikanskt ursprung praktiseras och som egentligen är den afrikanska gudinnan Yemayá. Vi nickade mot varandra och han log och tog mig i hand men jag frågade inte mot vilken särskild olycka svarta pärlor skyddar, för hans vänner tillhörde inte de troende.

Alfonso Ricardo, partiombudsmannen, var inte på partibyrån och denna var stängd. Jag

väntade för jag ville se, om de nu hade hittat rapporten, hur de bar sig åt för att fastställa att folk åt mera nu. Jag fick sällskap med en kvinna i femtioårsåldern med sitt lilla barnbarn som hade kommit för att träffa flickan på partibyrån. Hon hoppades på att det skulle ha kommit svar på hennes yngsta dotters ansökan om ett studiestipendium som hon kunde få enligt "räddningsprogrammet", ett utbildningsprogram avsett för tonåringar som hade slutat skolan efter sjätte klass. Ingen av oss fick det vi ville ha för partiombudsmannen sa till mig att han inte hade kunnat hitta kopian föregående kväll och till Luisa Duran, som talade om vem hon var och frågade efter sekreteraren, att byrån inte var öppen mer förrän nästa dag.

"Jag är rädd att min flicka inte får det där stipendiet", suckade hon, "hon har aldrig nån tur."

"Jag tycker det är konstigt att hon inte fick nåt i höstas", svarade han. "Då var det sju hundra härifrån som fick."

Luisa ryckte på axlarna och partiombudsmannen vände sig mot mig. "Jag såg er i Brooklyn men jag hade inte tillfälle att stanna till. Ni vet att vi tänker få bort alla barracones. Alle-sammans utom en — den ska bli museum, för det var där som de gamla revolutionärerna brukade träffas och planlägga strejker."

Luisa log ett tvivlande leende. "När det gäller bostäder är det likadant här nu som före revolutionen."

Jag frågade varför.

"Lura mig inte att säga nåt", sa hon. "Vad tjänar det till?" Partiombudsmannen manade på henne.

"Hör på", sa hon, "jag har varit här förut och jag har varit i stan jag vet inte hur många gånger. Jag önskar att Fidel kom hit så att jag fick prata med honom. Jag är inte rädd för jag ljuger inte. Jag är revolutionär, en av de gamla revolutionärerna, kommunist redan i Socialistiska partiet och jag ska säga er att det är skamligt som de har behandlat min man så att han bor kvar i Brooklyn än." Hon hade berättat för mig att hon hade fyra barn, att hennes man var pensionerad och att de bodde i ett av trerumshusen.

"Men det är ju just det som är problemet", förklarade ombudsmannen, "att vi behöver nya bostäder åt alla och att det tar tid. Nu kan vi åtminstone säga att alla har en rimlig hygienisk standard."

"Hygienisk standard?" sa hon och gav honom en blick av avsmak. "Kom och titta på huset bara där jag har bott i tjugosex år! Och prata inte med mig om gastroenteritis! Ett nytt ord som revolutionen har gett oss! Det är kräkningar och diarré och det enda det beror på är dålig matsmältning. Jag vet, jag vet, ni tänker tala om för mig att det är grisarna vi har som gör att vi får gastroenteritis. Låt bara nån av de där nya små doktorerna komma och säga det till mig så ska jag tala om för honom att han ljuger!"

"Låt oss inte diskutera den saken. Det är vad vetenskapsmännen säger och ni och jag får nöja oss med det", sa han utan någon större entusiasm för han hade varit campesino tills för bara några år sedan och det måste ha kostat på för honom att inte få hålla ett par grisar.

"Jag säger bara det att revolutionen bryr sig inte om oss gamla", sa Luisa. "Min man har varit pensionerad i tre år och har usla 38 dollar i månaden när han har arbetat i hela sitt liv och tjänat in till två pensioner."

Partimannen sa att han inte kunde ha så liten pension om han hade varit stuvare.

"Jag vet, jag vet", sa Luisa. "Han blev pensionerad innan den nya lagen om höjda pensioner gick igenom. Det är det jag säger, är man gammal bryr de sig inte om en. Jag var socialist innan ni var det och man måste ha varit socialist på den tiden för att veta hur hård den var."

Partimannen log och teg som om han hade en annan åsikt om gamla socialister. "Det hela rör

sig alltså om att ni vill flytta till ett bättre hus”, sa han. ”Men folk som bor ännu sämre har förtur, det vet ni väl?”

”Vet ni vilka det är som får hus?” sa hon föraktfullt.

Jag sa att det bodde stora familjer i Katanga.

”Det var till att börja med det”, sa hon i vänlig ton eftersom jag var ny i stan. Sedan tittade hon anklagande på partiombudsmannen.

”Det är sant att vi måste ge teknikerna en del av de nya husen”, sa han.

”Aha!”, utbrast Luisa.

”De har egna hus hemma i Havanna och vi vill att de ska komma hit med sina specialkunskaper. Vi kan inte erbjuda dom det värsta vi har.”

”Var bor ni själv?”, frågade Luisa misstänksamt.

Det visade sig att han bodde i en av de monteringsfärdiga nödbostäderna vid baseballplanen. Hans hem bestod av två sovrum, ett litet vardagsrum och en kokvrå. Det fick Luisa att hejda sig ett ögonblick men sedan sa hon: ”Hur många är ni?”

”Åtta”, svarade han.

”Då vet ni att de där husen inte är nåt att ha. Jag skulle aldrig vilja bo där.”

”Skulle inte vilja bo där!” utbrast han. ”Ni måste ha varit en av de privilegierade på den gamla tiden. Ni har sagt att ni aldrig hade nära svårigheter med att bli behandlad på sjukhuset — tänk på folket ute på landsbygden som inte hade era goda förbindelser med doktor Ruiz som skaffade er det privilegiet!”

”Jag är inte den som ljugar”, sa Luisa. ”Jag var socialist långt innan ni var det och jag ljugar inte. Enda gången jag ljugar är när jag ser en neger och kallar honom mulatt och när jag ser en mulatt och låtsas att jag inte märker nåt. Doktor Ruiz nekade aldrig att behandla mig eller ge mig medicin när ingen båt hade kommit.”

”Och hur lång tid kunde det gå när det inte kom någon båt för att, lasta socker?”

”En gång kom det ingen båt på tre månader och tjugo dagar. Men doktor Ruiz och Raspail i affären var hyggliga mot oss. Raspail gav oss kredit men nuförtiden får man ingenting om man inte har tjugo cent.”

”Och förr i tiden, kunde ni ha stått här på gatan och kritiserat och klagat?”, frågade partimannen. ”Jag menar inte för en tjänsteman utan bara för en granne.”

”Tydligen måste det finnas nåt sånt som tur”, svarade Luisa, ”för jag har aldrig tigit still. Och jag ljugar inte.”

”Nejdå, det är ingen som har bett er att ljuga”, sa han, ”men då får ni också gå med på att campesinos inte fick nån kredit eller nån vård på sjukhuset som ni fick.”

”Och om jag säger att campesinos alltid blev gratis behandlade på sjukhuset?”

Partiombudsmannen blev röd i ansiktet och fattade humör för första gången. ”Då ska jag berätta för er om min syster. Vi korn bärande med henne i en hängmatta för hon var så sjuk att vi trodde att hon höll på att dö och för att det inte fanns nån ambulans, ingenting som kunde ta henne in till stan. Och när vi kom till sjukhuset sa er doktor Ruiz — han som är så snäll och som har rest till Staterna nu — 'Lägg henne där, vi kan inte ta in henne om ni inte betalar 175 dollar i förskott!' Och vi rusade runt stan som dårar för att låna ihop pengarna.”

”Men hon fick vård?”

”Ja, och vi sålde alla våra djur för att kunna betala för den.” En flintskallig, undersätsig man med en lampa i handen hade lyssnat på deras meningsutbyte och han berättade för Luisa och mig att han hade börjat arbeta på La Uniteds järnväg för fyrtiofem cent om dagen och kommit upp i en dollar och tio cent efter många års arbete; nu hade han sex dollar och femtio cent och arbete hela året. Huset han bodde i brann ner och han hade fått flytta in i ett av de monteringsfärdiga.

”Det är för att ni arbetar”, sa Luisa. ”Hade ni varit pensionerad som min man hade ni aldrig fått nåt hus.”

”Hör på”, sa partiombudsmannen och försökte behärska sig, ”ni har fyra barn, en flicka som är gift i Havanna och arbetar på sjukhus där, en pojke som arbetar på fabriken, en flicka som är lärare och en som söker stipendium, inte sant?” Han vände sig mot mig. ”Ni kan tänka er hur mycket pengar det kommer in i den familjen.”

Luisa protesterade och sa att sonen och dottern som var gifta

inte kunde bidra till deras uppehälle och att hon som var lärare inte hade mer än 86 dollar i månaden.

”Är inte er pojke i milisen?”, sa partimannen. ”Jag tror jag vet vem han är.”

Det var han, och likaså hennes dotter.

”Och ni själv, ni skulle också ta till vapen, eller hur?”

”Om de kom, om det blev invasion? Jag skulle laga mat åt soldaterna, jag är för gammal för att slåss.”

Det gjorde dem sams igen. Jag frågade Luisa hur hennes hus egentligen såg ut för jag hade ännu inte varit i den delen av Brooklyn. Hon tog barnbarnet vid handen och började gå. ”Kom med mig så ska jag visa er”, sa hon, nu åter med ett kränkt tonfall.

Det var ett bedrövligt ställe. En smal veranda som knappt rymde fyra personer och som avgränsades från en likadan som hörde till andra hälften av huset av ett lågt träräcke. Rummen var små och en säng tog upp större delen av utrymmet i vardagsrummet. Det visade sig emellertid att hennes gifte son bodde i andra halvan av huset och att dottern som var lärarinna snart skulle flytta för att komma närmare den aftonskola hon själv gick på. Sedan skulle de bara vara tre: lysande jämfört med barracones.

Hennes sonson hoppade över träräcket och öppnade dörren till sin halva av huset. Hans mamma kom ut: lång, smärt och ljus i skinnet men utan minsta tvivel neger. Hon hälsade på mig och Mirda, dottern som var lärarinna. Luisa svarade inte sin svärdotter: hon var en sådan där mulatt som Luisa smickrade genom att inte låtsas märka något.

”Jag sa rent ut till han på byrån att vi har blivit mycket illa behandlade”, sa hon till Mirda.

Jag frågade Mirda om hon tyckte likadant som sin mor. Hon betraktade mig med försiktig misstrohet och sa nej. Jag frågade om hon gillade revolutionen. Hon sa ja. ”Jag har inte min mors erfarenheter och jag tycker om det här. Det är det enda jag känner till.”

Svärdottern nickade och log och gick in med sitt barn på armen.

Luisa vände bort blicken och sa: ”Gamla socialister för dom, det är sånt folk som ska hållas kort.”

”Men mamma, det är hurdan du är nu som räknas”, sa Mirda, ”inte hurdan du var.”

”Du är väldigt ung och grön, Mirda”, sa hennes mor. ”En vacker dag blir du också gammal och betraktad som onyttig för produktionen.”

”Och när de tycker det får de kasta mig åt sidan.”

När jag gick sa Luisa: ”Om ni är författare bor ni väl i Havanna?”

Jag sa att jag bodde i New York och att jag kom från Förenta staterna och jag märkte att fastän hon blev mycket intresserad — jag måste svara på den vanliga frågan om vad som skulle hända mig när jag kom hem igen — var hon ändå besviken över att ha pratat med någon som inte kunde hjälpa henne bort från Brooklyn.

I den ände av den obelagda gatan där Luisa bodde och som slutade vid järnvägen stod en stor neger i jeans.

Medan jag gick fram emot honom vinkade han till mig och ropade: ”Herrn, herrn, kommer ni ihåg mig?” på mjuk jamaicaengelska. Jag sa att det gjorde jag men han märkte att jag inte var riktigt säker på vem han var. ”Vi träffades på fabriken häromkvällen och jag heter Roland H. Miller.”

Mr Miller kom hit för att skära rör för fyrtiosex år sedan och blev kvar. ”Men först såg jag nästan hela världen medan jag arbetade på en båt och jag har slagits för engelska imperiet i arabländerna. Det var i början av första världskriget. Och de sista tretti åren har jag kört dressin här på järnvägen.”

Jag frågade honom hur gammal han var.

”Jag är sjuttiotre nu”, sa han och brast i skratt. ”Jag är pensionerad redan och jag får full lön tills dess pensionen kommer. Är det inte fint gjort av revolutionsregeringen?”

Jag sa att jag skulle fara med nästa buss och frågade om jag fick ta ett kort på honom. Han spände ut bröstet och poserade och tittade sedan på medan jag skrev upp vad han hette. ”Namnet är Roland H. Miller”, upprepade han. ”Det är ett namn som Fidel känner till.”

Jag såg förvånad ut och han förklarade: ”Jag kände Fidel och Raul och deras pappa också. Jag arbetade åt honom i Biran när de var små och titta nu vilken man det har blivit av Fidel! Jag är pensionerad med högre lön och jag får behålla mitt hus. Tänk er det, de kastar inte ut mig! Är det inte fint? Visst är det väl fint, va?”

Flickorna på Bitirí

”Oooh, José! Vi trodde att du hade glömt oss där borta i Guatemala”, klagade Miriam i receptionsdisken på Bitirí. ”Det gjorde du, jag vet att du glömde bort oss.”

Minín, en av servitriserna, stämde in. ”Vi frågade: 'Var är José? Vart har han tagit vägen? Han älskar oss inte längre!' ”

Det var inte fråga om annat än att jag var en medlem av familjen nu. Jag hade bott där, jag hade rest bort, jag hade kommit tillbaka: det betydde mycket. Despaigne, trädgårdsmästaren, rätade på ryggen där han stod och klippte gräsmattan med en vanlig trädgårdssax och vinkade åt mig. Angela kom ut ur ett av rummen på andra sidan av triangeln och nickade och log ett förstulet leende. Den knubbiga Margarita (doktor Padrón kallade henne Skeppslasten) kom kilande nerför gången som ledde till portierlogen med gungande bröst och lår. ”Där är han!”, ropade hon. ”Där är han!”

”Ta det lugnt”, sa jag, ”jag for bara bort medan de gjorde färdig den provisoriska vattenledningen. Nu när jag kan duscha när jag vill ska jag aldrig åka härifrån mer.”

”Oooh, José”, sa Miriam med låtsad förfäran, ”det finns inget vatten ...”

Minín skrattade.

Jag låtsades vara chockerad. ”Finns det inget vatten!”

”De hade skruvat ihop alla rören”, sa Miriam, ”och en dag rann vattnet fint —”

”Cisternen blev full”, insköt Margarita.

”Sen fyllde de igen diket och jämnade till marken med en traktor — och den krossade alla rören!”

”Jag kan tala om för er”, sa jag, ”att i Guatemala fanns det inte bara vatten hela tiden utan det fanns till och med varmvatten!”

”Äh, det där Guatemala är fullt av gusanos”, sa Minín. ”Det är därför som José tycker om det.”

”Oroa dig inte”, sa Margarita. ”Vill du duscha nu med det samma? Gå bara in i badrummet och gör dig iordning så ska jag komma med en spann vatten.”

Minín gömde ansiktet i händerna och pep: ”Men Margarita!”

När jag kom till mitt rum stod Angela utanför och lutade sig på sin kvast. ”Nu när du har kommit tillbaka ska jag lägga lakan i sängen och en svabba golvet”, sa hon.

”Du har haft nästan en hel vecka på dig och det är ändå inte gjort”, utbrast jag, och med en fras som jag snappat upp i Guatemala la jag till: ”Här finns ingen tillgivenhet — *no hay cariño*.”

”Ojojodå, han måste ha haft det fint värre i Guatemala”, sa Angela med halvslutna ögon och började göra i ordning rummet.

Jag satt utanför och lyssnade på hur Despaigne improviserade en sång. Eller rättare sagt diktade en. Despaigne var en färgad man i fyrtioårsåldern som i många år hade varit Mayarís blomsterhandlare. Han hade fortfarande kvar affären i sitt hus men tillbringade nu större delen av sin tid på Bitirí som hade stora gräsmattor men ingen gräsklippare, ett faktum som tvingade honom att som nu i timal gå dubbelvikt och klippa dem med en stor trädgårdssax. Första gången jag pratade med honom var efter det att jag hade berättat för honom att hans namn betydde ”från Spanien” på franska.

Det visste han inte och det intresserade honom inte särskilt mycket. Det som intresserade honom var blommor och buskar. Och folkmusik. Det var inte han som berättade om diktandet utan jag fick veta det i Guatemala av någon som i likhet med så många andra arbetade där och bodde i Mayarí. Bitirís trädgård talade han emellertid alltid gärna om, och att jag hade börjat prata med honom gav honom ett tillfälle att berätta om de växtsjukdomar som härjade buskarna. Han förde mig runt och pekade på svartnade buskar som hade angripits av svamp. ”De kommer att ruttna bort”, sa han och drog upp några stycken. ”Och de här — titta på de där små vita fläckarna — har *wawa-chincha* och de kommer också att dö.” Besprutningsmedel fanns inte att få, han hade till och med rest till Holguín men inte hittat något. ”Jag kunde bota dom om jag bara hade lite kopparsulfat, inte mycket, bara lite grann. Jag vet hur man ska göra blandningen.” Sedan sa han, som om han just hade kommit att tänka på det fast jag misstänkte att det inte var så: ”Tror ni att sjukhuset kan ha nåt i sitt laboratorium?” Despaigne var inte den förste som försökte få kontakt med doktor Padrón via mig.

Den dagen jag kom tillbaka från Guatemala höll Despaigne på att dikta en *guaracha*, en traditionell dikttyp som passar bra för satiriska kommentarer, och han hade redan hittat den rad som varje strof skulle ha som omkväde: *Se acabaron los colchones* — det finns ingen mer madrass. Ämnet borde kunna göra lycka i Mayarí för orkanen Flora hade förstört varenda madrass och fast myndigheterna hade distribuerat ett stort antal fanns det förmodligen inget hus i stan där man inte hade behövt en eller två till. En vecka tidigare hade möbelaffären på Leyte Vidal fått hem några stycken och de var mycket strängt ransonerade. När jag gick förbi kom en man ut från affären med ett besviket uttryck i ansiktet och tilltalade mig som om han kände mig: ”Jag får aldrig nån!” Jag frågade varför. ”De vill inte sälja en åt mig för att jag bor i Nicaro och Nicaro får aldrig en enda djäkla sändning.”

Utan att upphöra med gräsklippningen sjöng Despaigne sin nyckelrad om och om igen medan han försökte hitta rim med mening i. ”Butiksföreståndarn säger /stå inte och trängs i kön./ Ni har bara sönder fönstret/ och det finns ingen mer madrass!” Men han hade tänjt melodin väl hårt och fick försöka spotta fram orden som en kulsprutesalva. Efter en stund gav han upp guarachan och började arbeta på en bolero med nyckelraden ”Jag är bongotrumslagarnas konung!”

”Här finns ingen tillgivenhet”, ropade jag otåligt till Angela.

Hon kom utsläntrande. ”Det är färdigt”, sa hon och höll fram en hand mot mig för att jag skulle titta på den. ”Reumatismen hindrar mig”, förklarade hon.

”Vilken reumatism?”, sa jag. ”Du är ju bara nitton.”

Hon förklarade att hon fyllde tjugo i morgon och visade mig att hon inte kunde räta ut lillfingret på höger hand och försäkrade att fingerlederna värkte. ”Ibland på natten kan jag inte sova för värk i lederna”, sa hon. ”Du kanske kan fråga doktor Padrón om det?”

Innan hon hade slutat beskriva sina symptom kom Padrón händelsevis förbi på väg till sitt rum för att hämta ett eller annat. Jag berättade för honom om Angela medan hon stod och hörde på som om det inte hade varit henne samtalet gällde. ”Brukar ni bli anfådd?”, frågade han och hon nickade obestämt. Han sa till henne att komma till honom nästa gång han hade mottagning, om två dagar, så skulle han se till att hon kom in den dagen. ”Det här är en högst verklig sjukdom”, sa han.

När Padrón hade gått sa Angela att hon inte visste hur hon skulle kunna bli ledig från arbetet för att komma iväg till honom. Jag sa att det nog skulle gå bra och påminde henne om det avtalade läkarbesöket när jag träffade henne igen nästa dag strax innan hon slutade sitt pass tidigt på eftermiddagen. Jag gav henne också en födelsedagspresent. Jag nämner det därför att presenten gav henne mod att — senare samma dag — bjuda mig till en fest som Basilio, den vänligare av de två sovjetiska teknikerna, skulle ha i deras rum på kvällen; Basilio fyllde nämligen också år samma dag. Redan vid middagen hade jag hört talas om festen av en ung man som råkade in i allt det trassel med Angelica som, inbillade jag mig, skulle ha blivit mitt öde om jag hade tackat ja till hennes inbjudan. Så småningom kom jag underfund med att det var många andra som också kände det som om de med knapp nöd hade klarat sig undan.

Den unge mannen hette Granda och arbetade tillfälligt på Bitirí för att hjälpa till med att höja standarden på uppässningen i matsalen. El Gallego, den nye direktören, hade börjat genomföra en del förändringar och han hade fått Granda att offra några veckor på att instruera personalen på Bitirí innan han började förbereda den nya pizzerian och dennas nya, oerfarna personal för den stora invigningsdagen. Granda var utbildad vid Kubas bästa restaurantskola och hade arbetat på de finaste restauranterna i Havanna och gått i lära hos de gamla uvarna där. Det fanns ingenting han tyckte så mycket om som att prata om olika typer av vin- och spritglas eller berätta om hur man med två dagars varsel ordnar en bankett för trehundra personer i för små lokaler i Holguín.

Det verkligt anmärkningsvärda med honom tycktes ha gått honom själv förbi och det var bara tack vare att jag kände igen hans dialekt som det kom fram att han var spanjor och från Asturien. Hon kom från Arriondas, en liten stad i närheten av Oviedo som jag en gång hade varit i, och vi utbytte upplysningar om folk där. Granda hade lämnat Arriondas 1960 för att resa till Guatemala där en farbror till honom som drev flera små företag hade erbjudit honom arbete. På vägen dit stannade han till på Kuba för att hälsa på en kusin som han inte hade träffat sedan han var liten pojke och kom aldrig till Guatemala. Han älskade den kubanska revolutionen även om det enda han verkligen tyckte om att prata om var restaurantservice.

Han berättade allt det här för mig därför att jag råkade nämna när han tog emot beställningen att jag tyckte det var bra att de mörkfärgade lampkuporna i matsalen hade försvunnit; nu

kunde man ju läsa vad det stod på matsedeln vid middagen. Det hade varit ett av hans ändringsförslag och han pekade längst ner på matsedeln där det stod att Bitirí nu bjöd sina gäster på ett glas likör efter middagen. ”Det finns ingenting som är så bra som en sån där liten vänlig gest strax innan notan kommer”, sa Granda.

När El Gallego gick förbi avbröt han sig ett ögonblick och sa att han hade accepterat en inbjudan från Basilio att komma och ta en drink på hans rum för att fira hans födelsedag. ”Jag tyckte inte att jag kunde tacka nej”, sa han, tydligen beredd att inte gå om El Gallego inte gillade det. El Gallego sa att han hade gjort rätt. Nästa gång jag såg Granda hade han ett bandage som täckte nästan hela vänstra sidan av ansiktet och letade efter Margarita för att hon skulle ge honom en penicillinspruta.

Efter middagen satt jag utanför mitt rum och väntade på den lärare som jag hade träffat första kvällen i Mayarí och såg hur Basilio iförd ren skjorta fast det var mitt i veckan sprang fram och tillbaka mellan baren och sitt rum vid triangelns spets med ölflaskor. Han verkade glad och inte alls surmulen som han och hans rumskamrat alltid gjorde på morgnarna när de också brukade dricka minst två flaskor öl till frukost för att klara sig fram till lunchen. Angela dök upp klädd i en kort åtsittande klänning och berättade att hon hade måst komma tillbaka för att få El Gallegos tillstånd att vara borta från arbetet nästa dag. Det var nu hon bjöd mig till Basilios fest. ”Han säger att jag måste komma för att jag också fyller år i dag”, sa hon.

Min skollärare kom naturligtvis inte. Jag var van vid att kubaner inte passade tiden när det gällde informella sammanträffanden och blev inte irriterad för jag visste att den unge mannen inte heller skulle bli det om han kom senare och inte hittade mig där. Det hade inte varit något kaffe efter maten på Bitirí så jag tog min vanliga promenad till El Parque för att få mig en kopp. På Maceo ropade Jaime Hernandez, han som sålde fruktsaft, på mig och kom glatt upphetsad över på min sida av gatan. ”Hon klarade sig, hon klarade sig!”, sa han och det dröjde några sekunder innan jag kom ihåg att hans dotter hade klarat inträdesprovet till undersköterskekursen på sjukhuset. ”Min fru är också glad fast hon säger att nu försvinner båda våra barn, men då säger jag att hon ju ska bo kvar här i Mayarí och kan komma och hälsa på oss på kvällarna.”

Jag sa att doktor Padrón säkert hade planerat ett späckat program för den nya kursen och han nickade upprepade gånger. ”Javisst, javisst, det är mycket bra”, sa han. ”Min dotter tar det här mycket allvarligt — det är ett kall för henne och jag är glad att jag har en sån dotter. Hon tänker absolut fortsätta och bli sjuksköterska.”

På El Parque bjöd en av tjänstemännen på Folkhälsan mig på en kopp kaffe och jag följde med honom tillbaka till byrån ett par kvarter därifrån. De skulle kanske snart ge sig iväg ut på en inspektionstur till Cueto. Beto Maseto, en lastbilschaufför som jag hade hört talas om tidigare, stod lutad mot sin gamla lastbil utanför Folkhälsobyrån. Han tog olika körningsuppdrag men under sista året hade han huvudsakligen arbetat åt byrån. Hans utseende passade ihop med hans namn — en massiv man med ett runt, glatt ansikte — och när han skakade hand med mig fick kraften i handslaget mig att ofrivilligt se ner; det kändes som om jag hade tagit i en knuten näve.

Hugo, mannen som hade skött presentationen, märkte det och skrattade. ”Skaplig näve, va?”

Beto hade varit utkastare på det *bayus* — ett kafé med jukebox och rum innanför för flickorna — som hade legat där Bitirí nu ligger. ”Tänk er att bli gripen och utkastad av de där händerna”, sa Hugo.

”Allt det där är borta”, sa Beto, ”nu sen Fidel har tagit på sig prästrocken.” Han pekade på Hugo och Folkhälsans jeepförare. ”De där är hans kyrkotjänare.”

En flicka kom ut på verandan till ett av husen bredvid och Hugo ropade: ”Tittar du efter El Resbaloso?” El Resbaloso den hale — hade varit det allmänna samtalsämnet under de två

sista veckorna och i flera av Mayarís stadsdelar hade kvinnorna sett en fönstertittare vid sina fönster och han hade redan fått namnet El Resbaloso.

Beto trodde inte på El Resbaloso. ”Alltihopa började med att en kvinna hade kommit överens med en man om att han skulle komma till hennes sovrum sen det hade blivit mörkt i huset. Men just den natten fick en av hennes döttrar för sig att hon skulle sova inne hos mamman och hon ställde till med ett oherrans liv när karlen kom inhoppende.” Beto slog ut med armarna som en höjdhoppare och spelade upp varje scen i historien. ”Den stackarn åkte fast men blev släppt igen när mamman bekände att det var fråga om en inbjudan, inte ett inbrott. Men satte det stopp för skvallret som redan gick? Inte! Ett fruntimmer hade köpt en sån där tam kyckling från ett kollektivjordbruk som hon brukade stänga in mellan nåra stolar i vardagsrummet på nätterna. Nå, en natt fick kycklingen syn på en kackerlacka på väggen och hackade efter den — pick, pick — och ut kom fruntimret gallskrikande 'El Resbaloso, El Resbaloso!' Det fanns inte en chans att få stopp på historien längre.”

Medan Beto pratade retades Hugo med flickan i huset bredvid. Han satte långfingret mot kinden och strök med det över den. Flickan skrattade och gick in och jag frågade Hugo vad gesten egentligen betydde. Hugo sa till Bett) att visa mig sitt högra långfinger och Beto lydde. ”Det är ett defloreringsinstrument och flickan förstod att jag menade Betos berömda finger”, sa Hugo. ”Den där!”, sa Beto. ”Hennes mödis är redan spräckt.”

Turen till Cueto blev inställd och jag kom tillbaka till Bitirí tidigt. Det fanns tid till en drink i baren innan den stängde. Flickorna höll på att duka av borden och det fanns ingen i baren utom Marta, en söt färgad flicka som arbetade som matsalskassörska. Hennes mor hade dött strax innan jag reste till Guatemala och det här var första dagen hon arbetade igen efter en sorgevecka. Hon var klädd helt i svart och skämtade och retades inte med mig som hon brukade. Hon satt med huvudet i ena handen medan hon pratade med Minín och ibland torkade bort stora tårar med den andra.

”Min mamma och jag var som två goda vänner”, sa Marta. ”Jag berättade mina allra hemligaste sorger för henne och när jag tänker på att det inte finns nån att prata med längre när jag kommer hem ...”

”Ja, ja”, sa Minín och grät hon också.

”Jag förstår mig inte på barn som bär sig illa åt mot sin mamma, det gör jag inte. Man tänker inte på sin mamma som en som man behöver förrän hon är borta.”

”När man är sjuk”, sa Minín, ”finns det ingen man vill ha utom henne, ingen enda.”

”Å, mamma, mamma!”, sa Marta.

”Om man visste att hon kom tillbaka om en månad eller så kunde man trösta sig.” Minín skakade på huvudet. ”Men att hon är borta för alltid —”

”Mormor klagar och säger att jag inte älskar henne”, sa Marta. ”Hon säger att jag inte är glad för att hon bor hos mig. Men det är inte det. Jag behöver min mamma, hon är mamma, det är hela saken.”

”Ja, ja”, instämde Minín.

”Om huset är fullt med folk — än sen — det räcker inte utan henne.”

När Marta lämnade Bitirí en halvtimme senare tillsammans med Amelia — båda bodde på andra sidan sjukhuset i det nya bostadsområdet där — kände hon sig bra nog för att vinka adjö. Jag hade glömt bort Basilio's fest och inga ljud trängde fram till mitt rum. Ingen sa någonting nästa morgon och jag trodde att Margaritas dämpade sätt berodde på att Angela var borta så att hon själv fick mer att göra. Stackars Granda såg så ömklig ut med sitt svullna och bandagerade ansikte att jag nöjde mig med att tala om för honom att Margarita, som skulle ge

honom hans penicillinspruta, var i linneförrådet.

När Padrón kom för att duscha före middagen berättade han att Angela var ett nästan klassiskt fall av ledgångsreumatism, faktiskt så tydligt att han hade ordinerat henne ett salicylicum och en dos steroid redan innan resultaten av de nödvändiga proven var klara. ”Det är en egendomlig flicka”, sa han. ”En smula övererotisk tror jag och allvarligt bekymrad också. Hennes man hade råkat in i ett slagsmål, sa hon, och sitter i fängelse.”

”Men de är skilda”, sa jag. ”Han bor i Guaro.”

”Hon är väl orolig för att han inte ska kunna hjälpa till med att försörja barnet när han sitter i fängelse för jag sa till henne att hon kanske måste försöka få tag på ett arbete där hon inte behöver arbeta så mycket med vatten.”

Vid desserten kom Granda och satte sig hos mig. Han hade fått bandaget utbytt mot ett mindre och det som syntes av ansiktet verkade blåslaget och ännu svullnare. Robertico Silvera, den unge soldaten, satt tillsammans med mig och han gav till ett utrop när han fick syn på honom. ”Vad har du gjort?”, frågade han.

”Om flickan hade varit vacker eller om jag hade legat med henne så kunde man i alla fall ha haft det att trösta sig med. Men hon var då den sista jag valde — bara skinn och ben hela hon! Och hennes man flög på mig innan jag hann få syn på honom en gång.”

”Vänta, vänta”, sa Robertico. ”Ta det från början.”

”Sent i går kväll satt jag i receptionen”, började Granda, ”och då kom en kamrat och frågade om jag ville följa henne• hem eftersom det var sent. Så jag gjorde det —”

”Ahaa!”, sa Robertico.

”Jag sa ju att hon inte var nåt att ha. Jag bara gjorde henne en tjänst precis som jag skulle ha gjort åt vilken compañera som helst som hade bett mig. Det andra föll mig inte ens in. När vi kom i närheten av där hon bodde — bortanför Reforma Urbana — mötte vi en karl. Jag minns att jag la märke till att det verkade som om de kände varandra så jag var inte på min vakt. I nästa sekund och utan att säga ett enda ord till varken henne eller mig gav han mig tidernas snyting!”

En byggnadstekniker från Havanna som satt vid vårt bord sa: ”Det kan han bli dömd för.”

”Det blir han också”, sa Granda. ”Han är anklagad och målet kommer upp om tre veckor. De måste vänta för att se hur det går med mina skador. Under tiden får han sitta i fängelset. Jag visste inte ens att hon var gift och så visar det sig att han är hennes man.”

”Vet du vad jag skulle ha gjort”, sa Robertico helt allvarlig och ritade figurer på bordduken med pekfingeret. ”Jag skulle ha låtit honom löpa och inte tatt honom till polisen. Inte ett ord till dom. Sen nästa gång jag träffade honom ensam skulle jag ha gett honom en riktig omgång. Om jag så skulle ha behövt använda geväret. Det är vad jag skulle ha gjort.”

Det föll inte Robertico eller någon av de andra in att detta var ett egendomligt råd för att komma från en som bar revolutionsarméns uniform.

”Det var inte jag som tog honom till polisen”, avbröt Granda. ”Sen han hade slagit till mig låg jag bara på marken och försökte komma underfund med vad som var upp och vad som var ner och han sprang sin väg med detsamma. Två poliser råkade stå i nästa gathörn — de såg alltsammans och arresterade honom.”

”Jaså, det var en annan sak”, sa Robertico och byggnadsteknikern nickade.

”Händelsevis hade jag en pistol på mig”, medgav Granda, ”för jag var med i polisen i Santiago. Han sprang väldigt fort därifrån och jag var vimmelkantig men en sekund flög det för mig att jag skulle dra pistolen och skjuta efter honom. Jag gjorde det inte och det är jag

glad för. Poliserna hade sett det. Och tänk om jag hade träffat honom — det hade varit ännu värre. Inte för att nån skulle tyckt att det var mitt fel förstås men då hade jag suttit i fängelse nu och fått stanna där både länge och väl.” Han vände sig till mig. ”Vi är mycket stränga mot såna som handskas vårdslöst med skjutvapen.”

”Ni gjorde alldeles rätt”, sa byggnadsteknikern. Han var den äldste vid bordet och det föreföll helt riktigt att Grandas frikännande skulle komma från honom. Vi nickade alla bifall och Granda kände sig bättre till mods.

Ingen frågade vem flickan var. Däremot frågade jag om rättegången och Granda lovade att ta mig med på den. Senare kom jag fram till att flickan måste vara Angela och att Grandas avsikter — eftersom de hade varit på Basilios fest tillsammans inte kunde ha varit riktigt så oskyldiga. Jag var säker på att Angela skulle berätta alltsammans för mig nästa morgon men hon visade sig inte och Margarita kom inte med någon förklaring och inte heller, egendomligt nog, med några klagovisor över det extra arbetet; jag måste nöja mig med att fundera ut förklaringen att doktor Padrón ville att Angela skulle vila sig så mycket som möjligt tills resultaten av proven förelåg.

Inte heller nästa dag kom det någon Angela. ”Kanske hon inte kommer tillbaka för att hon är sjuk”, sa jag.

”Vi får väl se”, sa Margarita mystiskt.

Under veckorna fram till rättegången — väntetiden utsträcktes till fyra veckor trots att Grandas öga blev bättre för varje dag — förvånade det mig att Margarita inte skvallrade om Angela. Doktor Padrón sa: ”Det finns hopp om hennes karaktär. Det är ett tecken på att Margarita börjar få en smula revolutionärt samvete, för man bör känna ett visst ansvar för hur kamraterna på ens arbetsplats uppför sig.”

Inte så Amelia. ”Den där jätan!” utbrast hon och kastade sig in i en jämförelse mellan sitt eget och Angelas uppförande vilken tycktes roa gamla Mercedes som också hörde på: Amelia tycktes ha glömt att Angela såg bra ut och var långt från de trettioåttå. ”Hon är vrickad — säger att hon inte är gift och eggjar opp karlarna. Tror ni att jag skulle be en karl följa mig hem om jag var gift och hade en man som väntade på mig därhemma? Jag har en fästman och det är ingenting mellan oss men när vi blir gifta så tror ni väl inte att jag går omkring och säger att jag inte är det? Jag är vänlig mot gästerna här. Jag säger: 'Hejsan, José, hur står det till?', men jag eggjar inte opp karlarna. Hon måste helt enkelt vara vriden i huvet.”

Så snart Amelia hade gått fnös Mercedes på det sätt hon brukade göra innan hon fällde en sarkastisk anmärkning. ”Fästman! Fästman! Unga flickor har fästmän, inte gamla käringar på trettioåttå med egna barn.”

Gamla Mercedes bekräftade emellertid att Angela hade blivit avskedad. ”Hon hade redan fått en varning. Det fanns en manlig gäst här förut som bodde i ett av mina rum på andra sidan och Angela påstod att han var kär i henne. Sen sa hon att ryssarna var det. Jag brukade säga till henne: 'Angela, du är gift och det är inte rätt av dig att gå omkring och säga att den och den är kär i mig. Jag har aldrig hört på maken! Det är klart att karlarna säger att de är kära i dig, de gör ett försök för att se om du faller, det är bara vad man kan vänta sig.' Men hon ville inte höra på. Man måste vara väldigt försiktig när man arbetar åt staten.”

Hon tänkte efter en stund och berättade sedan om en som hade bott i mitt rum. Angela lät sig en gång bjudas ut av honom och kom inte hem förrän klockan två på morgonen. ”Hennes man klädde henne när hon kom hem och de bodde på var sitt håll nära varandra. Men de skilde sig inte. Han kom tillbaka och levde tillsammans med henne som om han hade varit den värsta karlakt!” Mercedes fnös på sitt speciella sätt för att visa vad hon tänkte om honom.

”Jag brukade försöka varna Angela. Jag sa till henne: 'Säg inte att du inte har nån familj. Du

har din mor, även om hon bor på landet. Finns det nåt bättre här i världen än en mor? Vem kan du gå till och få bättre råd än till din mor?' Inte till nån flicksnärta som Margarita som hon gjorde — hon är också sån att så fort en karl säger nåra ord till henne kommer hon och berättar att han är kär i henne! Jag har gått ut utan min man, med barnen eller ensam — det är inget ont i det. Jag har till och med varit i Havanna i flera dar. I Isle of Pines också. Men aldrig har nån karl sagt nåt till mig. Den respekt man väntar sig från andra måste man först ha för sig själv."

Jag träffade Angela och hennes baby på Leyte Vidal och hon sa att hon kände sig bättre. Doktor Padróns behandling hade hjälpt men hon trodde inte att hon skulle komma tillbaka till Bitirí därför att arbetet där inte var bra för hennes reumatism. Kvinnoförbundet hade lovat henne arbete på en barnkrubba så snart det blev någon vakans. Medan hon väntade vilade hon sig och blev bättre.

När jag hade skilts ifrån henne sa Chepi, fastighetsskötaren för den nya pizzerian, som stod på andra sidan gatan: "Oj, oj, José, nu får du vara utan ditt vanliga ligg när hon inte är kvar på Bitirí."

"Jag är inte nån ungtjur som du, Chepi", sa jag. Och det var just vad han var, satt och rödbrusig och med ljusblå ögon som tycktes ställa den viktigaste av alla frågor varje gång han såg på en kvinna.

"Den där lägger sig på rygg för vem som helst utom sin man." "Hur kan *du* veta det?", skojade jag.

Han sa alldeles lugnt: "Jag la omkull henne en gång på Bitirí. De skickade dit mig för att greja med avloppet i ett av rummen och hon kom in för att bädda. Jag sa till henne att inte byta lakan än och hon frågade varför och jag talade om för henne varför. En benget, inget arsle att studsa på, men hon hade det trevligt med mig för hon sa att de har gäster på Bitirí som inte kan få fjong på staken ens när hon rör vid den. Min stog i brallorna så fort jag hade sagt de första orden till henne."

Jag skrattade och det tyckte han om. "Hon bad mig att komma hem till henne också", sa han. "Tänk bara, jag kunde ha råkat lika illa ut som Granda. De här musklerna är inte till nån nytta om nån flyger på en alldeles oförberett."

Veckan före rätttegången måste jag resa till Havanna på ett par dagar men jag tog flyget tillbaka och kom i tid. På flygplatsen i Havanna fick jag syn på några billiga souvenirer som jag trodde att flickorna på Bitirí skulle uppskatta och köpte en hel hög. Vid middagen samma kväll hade jag just delat ut allesammans när Marta kom utstörtande från köket och också ville ha en. "Du din gamle bedragare", sa hon med låtsad indignation. "Jag ska aldrig säga ett ord till dig mer. Jag vet varför du inte kom ihåg mig — det är för att jag är den fulaste och svartaste av alla flickorna."

Jag hade inte sett henne på så gott humör efter moderns död och när hon hade gått tillbaka till köket fick jag veta att hon var ett av fackföreningsombuden på Bitirí. Nästa morgon kom hon litet för tidigt till arbetet och jag ropade henne till mig där jag satt utanför mitt rum. "Jag har kommit underfund med att du är en mycket allvarlig flicka, Marta", sa jag.

"Låt inte de andra inbilla dig nånting — jag är en flörtig liten svart flicka", sa hon och använde ordet *sata* som är starkare än flörtig. "Men jag är svårfångad."

Hon satte sig mitt emot mig och berättade att utom att hon var fackföreningsombud var hon med i milisen, i den lokala Kommittén för revolutionens bevarande, i Kubanska kvinnoförbundet och Ungkommunisterna. Dessutom var hon rådgivare för en grupp om 31 ungdomar inom Pionjärrörelsen.

"Det kan inte ge dig mycket tid över för att flörta med pojkarna", sa jag.

”Å, jag är förlovad”, sa hon. ”Han är tjugotvå, aktiv inom partiet och arbetar i Los Pinares. Han är en helsnygg *jabao* oh!” En *jabao* är en ljushyllt, ibland blond ung man med afrikanskt utseende och hårkrull. ”Vi skulle ha gift oss den här månaden men vi måste skjuta på det för ...” Hon såg ledsen ut när hon tänkte på modern.

Jag frågade henne vad hon ansåg om fallet Angela.

”Jag tror att det beslut vi kom fram till var det bästa”, sa hon och utgick från att jag kände till hela historien. ”Vi vände oss till fackföreningen och till partiet och partiet sa att det var vi allesammans som fick bestämma vad som skulle göras men att vi inte bara skulle låta det passera. Så vi hade ett sammanträffande med Angela och hon fann sig i vårt beslut: att hon inte fick arbeta på Bitirí under ett år och att vi skulle ta upp fallet till omprövning om tre månader om hon inte hade lyckats få tag på nåt nytt arbete. Just nu hoppas Kvinnoförbundet att de ska kunna skaffa henne arbete på en av barnkrubborna i stan och vi hoppas att hon ska ta lärdom av det som har hänt.

Vi måste göra nåt för annars kunde samma sak ha hänt igen och den som gjorde det kunde säga: 'Men Angela slapp ju undan.' I en liten stad kan en sån där sak ge Bitirí dåligt rykte och det vi vill är att göra det till ett mönstermotel. Snart skulle folk börja säga: 'Jaså, flickorna på Bitirí, ja det vet man väl hur dom är.' ” Så kom hon ihåg att hon hade sagt till mig att hon var *sata* och skrattade och skakade på huvudet.

”I själva verket”, fortsatte hon, ”trampade Angela ordentligt i klaveret. Hon var med oss andra på kursen i Holguín och hon visste mycket väl att en flicka aldrig får gå med en gäst in på hans rum och att en servitris aldrig får ha en kärlekshistoria eller stämma träff med en gäst. Ni vet hur det är till och med när det är ens fästman: man ger honom en kyss och sen kan man inte se honom i ögonen av blygsel och skam. Hur mycket värre måste det inte vara för en flicka att ha ett förhållande med en gäst och sen vara tvungen att passa upp på honom i matsalen. Hon hade redan gjort en ordentlig tabbe i matsalen där hon började — hon hällde tillbaka innehållet i ett glas som gästen redan hade druckit ur i tillbringaren och han anmälde henne. Visserligen hade hon tagit ut tillbringaren i köket och tömt den men det var fel gjort i alla fall.

När hon sen kom till rumsservicen gjorde hon verkligen bort sig. Allt det här pratade vi med henne om — mycket diskret men både hon och vi andra måste få det klart för oss att ett sånt uppförande inte kan tillåtas. För vad är det vi vill att Bitirí ska vara. Jag vill att Bitirí ska bli känt över hela ön som ett underbart ställe att bo på, där kamraterna får den bästa tänkbara service så att Mayarí verkligen gör sig förtjänt av det som revolutionen har gjort för den — att ge en liten stad som vår ett så vackert ställe där det alltid finns god mat och underhållning varje lördag—söndag.

Jag är född i Mateos Sánchez, bortanför Chavaleta på andra sidan floden till höger räknat från där Leyte Vidal slutar. Vet ni var det är? Om ni tar till vänster där Leyte Vidal slutar kommer ni in i El Naranjal. Det här ligger längre ut på landet och mor höll alltid husdjur och odlade grönsaker för att klara oss tre barn. Far skilde sig från henne när hon väntade min bror och jag bara var nära månader gammal och min syster lite över ett år. Ni förstår min far, han hade tjugotvå barn med olika kvinnor, sju med en kvinna i Sagua de Tánamo som han gifte sig med sen, tre med min mor och de andra — ja, ni vet hur det är.

Sedan jag hade fyllt sex år såg jag inte min far förrän efter det att revolutionen hade segrat. Då mötte jag nära av mina bröder från Sagua de Tánamo för de hade varit rebeller uppe i bergen allesammans och kom ner via Guanina. De var vackra och hade långt skägg och jag lärde känna dom och tycka om dom.

Det finns fler som jag inte har träffat än och i Baracoa finns det en som inte ens min far har träffat. En del av mina syskon är lika gamla — två är lika gamla som min syster. Jag brukar

säga till far att jag skulle vilja resa runt i Oriente och riktigt lära känna det men att jag är rädd för att jag ska bli förälskad i nån och att det sen visar sig att han är min bror. Han säger att jag är fasligt frispråkig och jag svarar att sån är jag.

Mor var minderårig när han gjorde henne med barn och det var därför han gifte sig med henne men efter det att de hade skilt sig träffade mor en fin man och de gifte sig och jag har fem syskon från det äktenskapet. Min styvfar arbetar inom partiet och jag bor tillsammans med honom och mina småsyskon. Jag hade tänkt att vi skulle flytta till Havanna när vi blev gifta men jag känner det som om jag hade ansvar för de små så vi kan inte göra det. Jag måste tänka över vad jag ska göra.

Far är svart fastän han är son till en galizier och en kvinna från Jamaica som dog båda två när han var liten. På mors sida var de mycket ljusa i skinnet. Jag minns min galiziske gammelfarfar — han brukade dela med sig av sin mat till mig tills jag sa en dag att han alltid gav mig de sämsta bitarna. Jag blev lik far, svart precis som han. När jag var sex år fick jag och mina syskon gå varje dag till en kvinna i närheten som vi alla kallade Tant och lära oss läsa och skriva och räkna. Hon fick femton cent i veckan och hon lärde oss så bra att vi blev satta i andra klass när vi började riktiga skolan i Mayarí. Men det var inte alls lika trevligt där som hos Tant på grund av rasdiskrimineringen.

En gång råkade jag in i ett skolflicksgräl, ni vet hur såna är och hon var till och med en av mina vänner. Lärarinnan la sig i alla fall i det och sa till mig: 'Må fan ta dig och dina föräldrar och alla sketna niggrrer!' De orden glömmer jag aldrig. Ibland när min syster och jag träffas och pratar säger jag: 'Kommer du ihåg den där lärarinnan och det hon sa?' Vilken skillnad mot skolorna nu där alla får samma behandling, där alla är som bröder och systrar. Mor berättade för mig att före revolutionen brukade man gränsa av en del av stadsparken med rep när det var fiesta så att negrerna kunde dansa på andra sidan repet. Jag själv minns det inte för jag var bara elva år när revolutionen kom.

När den kom kunde vi gå i skola i Mayarí alla tre. Sista året innan hade bara jag och min syster gått eftersom mor inte kunde få ihop kläder så att det räckte till att skicka oss allihopa till skolan. Sen kom läskunnighetskampanjen — när vi var tretton, fjorton och femton år — och vi var vilda på att få ge oss ut och undervisa campesinos och vi tjatade i dagar på mor. Hon gav med sig till slut och vi for alla tre till Varadero för att vara med på kursen i hur man undervisar såna som inte kan läsa. Det var första gången jag var borta från Mayarí och jag ska aldrig glömma det. När vi var klara med kursen reste vi till Havanna över en dag och jag ska aldrig glömma det heller.

Vi valde Oriente som det område där vi ville vara och undervisa för vi hoppades att vi skulle hamna nära hemma, men vi blev skickade till Palenque de Yateras uppe i bergen i Guantanamoområdet och vi hade att göra fem dagar från Guantanamo; de tre sista dagarna gick vi till fots. Vi var trettio stycken och vi hade med oss allt material som behövdes för att undervisa campesinos. Dessutom hade vi en ficklampa, kängor, två uniformer och en hängkoj. Första natten hos campesinos ramlade jag ur kojen fyra gånger och jag lärde mig aldrig att sova i den för de förbarmade sig över mig och gav mig en säng att sova i medan en av dom tog hängkojen.

Fyra stycken i den familjen som jag bodde hos hade anmält sig till läsundervisningen. De var halvlitterata — det vill säga de kunde egentligen inte läsa eller skriva men visste en smula om det — och jag tog med fyra stycken från en annan familj som var helt illitterata. De äldre hade svårt för att lära och en gammal man på sextio lärde sig aldrig mer än att skriva sitt eget namn. Tjugofemåringarna och barnen däremot lärde sig fint men det fanns en karl som aldrig uttalade *Reforma Agraria* — jordreformen — rätt utan alltid sa *Renforma Jagraria*. Tänk vad vi hade roligt åt det!

Jag stannade där åtta månader och var bara hemma och hälsade på en gång på hela tiden och

när vi kom hem gick jag ut *Secundaria Básica* (åldersmässigt ungefär motsvarande grundskolans högstadium) och lärde mig stenografi på kvällarna. Efter det anmälde jag mig till en femårig lärarutbildning. Jag gick ett år i Minas de Frío och ett år i Topes de Collante och på båda ställena var jag sekreterare i Ungkommunisterna. Men i Topes fick jag astma och mor började bli väldigt orolig. 'Jag dör om du inte kommer hem', sa hon. 'Du kan studera i Mayarí.' Jag kom tillbaka och studerade här och gick på en kurs i politik som partiet ordnade i Moa och sen fick jag arbete på partibyrån i Nicaro. Där var jag tills de bestämde att jag behövdes bättre här på Bitirí. I Holguín lärde jag mig både att sköta receptionen och kassan men jag tycker bättre om att vara kassörska."

"Nu, Marta, när jag vet att du inte är *sata*", sa jag, "tänker jag fråga dig om en sak som kommer att göra dig generad. Om två unga människor älskar varandra, tycker du då att det är riktigt om de ligger med varandra?"

Marta skakade på huvudet. "Inte här på Kuba ... "

"Men vad tycker du själv?", sa jag.

"Det här är bara min alldeles privata åsikt, men jag tror att en flicka som ger sig åt en man inte kan hålla kvar hans intresse. Det är inte det att jag misstror männen, jag har bara kommit underfund med att de är såna. Jag har diskuterat det här med min väninna som jag gärna ger goda råd. Min mor hjälpte mig alltid när jag behövde råd och jag vill gärna göra likadant. Männen jagar efter flickorna men om en flicka ger efter tappar han intresset. Två som är kära i varandra är nåt annat och det är flickans sak att hålla sig till det rätta. Jag hoppas att jag ska bli mycket lycklig när jag gifter mig. Kanske bryter vi med varandra, min fästman och jag, men vi är intresserade av samma saker — vi är båda två revolutionärer — och jag tror att vi ska bli lyckliga tillsammans."

Marta tänkte över vad hon hade sagt och verkade inte att vara belåten med det. Jag sa att en ung man (det var Chepi) hade sagt till mig att det fanns mera "förfall" nu fastän bordellerna var borta därför att flickorna var så fria av sig.

"Ungdomen nuförtiden är inte fördärvad, den frestas inte till synd som på den gamla tiden", förklarade Marta bestämt. "Det är klart att det alltid finns såna som är lösaktiga — som är inne på fel väg. Men om en flicka blir sån finns det underbara skolor man kan skicka dom till och när de kommer ut från dom är de allvarliga och ärliga människor som vet vad arbete och ett gott uppförande är värt. På kursen i Holguín hade vi en flicka som inte bar sig anständigt åt. Hon hade en sexuell förbindelse som skadade gruppens anseende och gav ett dåligt exempel just när vi skulle börja lära flickorna från Bitirí hur de skulle uppföra sig. Vi höll ett rådslag, vi pratade med hennes föräldrar och vi talade om för henne själv vad vi tyckte. Hon sa själv att hon hade gjort fel och att hon var ledsen att hon hade gjort så att andan i gruppen blev dålig och hon sa också att hon inte längre var lämplig att vara med i den och avbröt kursen. Det är inte sant som ni har fått höra att förfallet är värre nu och att flickorna går i säng med vem som helst. De unga har storartade möjligheter nu och en underbar entusiasm och de arbetar tillsammans — ni har själv sett hur de drar ut för att skära rör och studera och arbeta. Ja, nog är revolutionen vacker!"

Granda hade fortfarande en blårodnad strimma vid ögat när han och El Gallego kom och hämtade mig nästa morgon för att ta mig med till domstolen och rättegången mot Angelas man. Tiden och penicillinet hade läkt det andra — till och med skvallret. Domstolsbyggnaden låg på Maceo, två kvarter från Bitirís bakport och på vägen dit mötte vi flickorna som hade kommit med på undersköterskekursen; de gick sedesamt par om par på väg till sjukhuset. "De är mina små nunnor", sa doktor Padrón en gång. "Bland det första jag talade om för dom var att kjolarna ska gå ner över knät. De är inte på sjukhuset för att hetsa upp patienterna." Jag hälsade på Jaime Hernandez' dotter och hon lyckades se både stolt och blyg ut på samma gång.

El Palacio de Justicia — somliga använde fortfarande detta storståtliga namn om det — var en gräslig relik från bourgeoisins dagar: det påminde inte om något palats och revolutionärerna ger inte mycket för den rättvisa som utmäts där. ”Vad är det för mening med ett rättsförfarande”, sa partiombudsmannen till mig en dag, ”där en man sitter och säger att man är skyldig och så är man det inte? Om nån är oskyldig borde han inte vara där och om han har gjort nåt galet är det grannarna som ska döma honom och prata igenom saken med honom. Det är vad Folktribunalerna gör. När en man sitter och bestämmer om en annan på det här viset är det ingen som lär sig nåt.” Folktribunalerna började inrättas för två år sedan; i Mayarí saknades de fortfarande men domstolsbyggnaden hade samma undergångsmärkta utseende som Guatemalas barracones.

Den var en envåningsbyggnad uppförd av betonghålsten som bredde ut sig över ett halvt kvarter vid Maceogatan, och efter orkanen Flora hade man nöjt sig med att sopa ut den värsta smutsen ur den. Åtminstone verkade det så. De sönderslagna fönsterrutorna var fortfarande trasiga och de andra såg ut som om de inte hade blivit tvättade sedan dess. Större delen av den markyta huset upptog bestod av en kal, kringbyggd gård från vilken man kom in i en entréhall i samma plan och, längs sidorna, i stora rum med skrivbord där domstolsarbetet sköttes. Ett av de stora rummen var Stadsdomstolen där en dörr ledde till entréhallen, en ut till den kringbyggda gården och en till ett stort, öppet, sjaskigt rum där födslar, giftermål och skilsmässor i staden registrerades av några kontorister. I ena änden av domsalen fanns ett podium där domaren och domstolssekreteraren satt, så pass högt att svaranden, käranden och vittnena när de stod framför dem såg dem rakt i ansiktet. Domarbordet böjde av i rät vinkel vid båda ändarna och där satt åklagaren och försvarsadvokaten, eller rättare sagt skulle ha suttit, för i det hundratal fall jag följde förekom försvarsadvokat bara två gånger och åklagare ingen. Varje gång jag dök upp blev jag inviterad av sekreteraren och domaren att ta en stol och sätta mig bredvid dem, ett högst oortodox handlingsätt av en civildomstol. Det hände också flera gånger att svaranden och olika vittnen absolut ville förklara viktiga punkter för mig, till och med efter det att domen redan var fälld.

Vid det här första besöket tillsammans med Granda och El Gallego fann jag emellertid att jag närmade mig rättssalen med återhållen andedräkt — en kvardröjande rest av vördnad som inte lät sig påverkas av hur Stadsdomstolen i Mayarí såg ut. Det stod inga vakter utanför dubbeldörrarna; det var helt enkelt en ingång till det stora rummet; man kom in strax framför domarpodiet och allt man såg där inne var flyttbara träbänkar med ribbsäten, nötta och bleknade i färgen. Mot borte väggen stod flera stycken trasiga stolar lutade — utan det stödet skulle de ha ramlat omkull — och till vänster om ingången ett nött gammalt bord. Ingen av de där sakerna användes till någonting, de hade bara satts där som på en vind för att kastas någon gång när man fick ett ryck av energi. På bordet och en del av bänkarna satt folk och pratade och rökte och fimpade på cementgolvet; senare när domstolsförhandlingarna började och bänkarna fylldes satt en del till och med och balanserade på de trasiga stolarna medan andra stod lutade mot väggarna. Man kunde inte säga att domstolsförhandlingarna egentligen öppnades — inte i den bemärkelsen att det tog slut på rökandet och pratet och springet ut och in — och vid de två eller tre tillfällen som sekreteraren ropade: ”*Silencio, silencio!*” efterkom mindre än hälften av åhörarna befallningen.

El Gallego kände en del av dem som var där och det gjorde jag också och de som inte kände mig tog mig för en *compañero* från Santiago liksom Granda. Jag hamnade på bordet (så avspänd var atmosfären) bredvid en campesino som hette Conato och som talade om för mig att han var bror till Pancho Gonzales, en av ledarna för den andra fronten, och den här gången förstod jag med det samma att de var barndomsvänner, *hermanos de crianza*. Conato hade också varit med uppe i bergen och till för fyra månader sedan hade han varit polischef i Moa. Han var glad över att han hade blivit förflyttad från Moa just då för bara tjugotre dagar efteråt hade en mängd vänner till honom alla i lika ansvarsfylld ställning som han själv och de flesta

av dem veteraner från andra fronten i upproret — blivit infångade ett par sjömil utanför kusten just som de la sin fina yacht, lastad med de bästa vapen som fanns att uppbringa, på första slaget av en segling som de hoppades skulle föra dem till Venezuela och gerillan där.

”Tjugotre dagar tidigare och jag skulle ha varit en av dom”, sa Conato. ”De hade berättat alltsammans för mig och jag tyckte det var en bra idé.”

”Hur gick det för dom?”, frågade jag.

Conato snärtade till ett par gånger med högerhandens fingrar lösa så att de åstadkom ett knäppande ljud — en uttrycksfull kubansk gest. ”Raul kom dit och gav dom en rejäl utskällning och nu sitter hela bunten i ett UMAP-läger och pluggar politik.” Historien hade inte stått i tidningarna men alla kände till den och alla skrattade när de hörde den igen.

Snart kom Angela, som såg skygg och allvarlig ut. Hon nickade åt mig och gav ett tecken till Granda. Han gick för att prata med henne men drog sig tillbaka så fort han kunde. Hon gick ut i korridoren och såg lugn ut men bet ibland på naglarna. En ung neger på ungefär trettio som förde sig med ledig säkerhet vinkade till El Gallego och han förde Granda och mig in i ett litet rum bakom rättssalen där negern, som hette Roberto Milian, sa att domaren skulle komma vilken minut som helst. Medan vi väntade presenterade han oss för Evelia Belet, en välklädd dam i femtioårsåldern som var domstolens sekreterare och som i likhet med honom själv hade varit där redan före revolutionen. Rummet rymde inte mer än två skrivbord, båda täckta med papper, och några medfarna bokhyllor fyllda med juridiska tidskrifter och referenslitteratur, men de hade lyckats få plats med en kaffekokare och Evelia bjöd genast alla på en kopp. Evelia sa till Granda: ”Domaren kommer att vilja veta hur det står till med ert öga.”

In i det överfyllda rummet vars dörr aldrig stängdes kom domaren med våta händer utsträckta framför sig, på jakt efter en pappershandduk. Han bad om ursäkt för att han hade låtit alla vänta men han hade varit ute och skurit rör hela morgonen och hade blivit svart och kletig om händerna av sockerrörssaften. Han var klädd i milisuniform, en kortväxt allvarlig man i femtioårsåldern som var blygsam när det gällde hans arbete men förtjust över hur mycket bättre det gick för honom att skära rör i år. Han var domare vid överrätten i Holguín men för två veckor sedan hade han tillfälligt flyttats över till Stadsdomstolen i Mayarí och eftersom det under skörden inte var förhandlingar mer än högst två gånger i veckan tillbringade han all sin tid på sockerrörsfälten.

Han tittade på papperen rörande Grandas fall och frågade om ögat var bra nu. Roberto Milian högg en man utanför dörren som var läkare i stan och fick honom att undersöka Grandas öga. Han tyckte det såg fint ut men domaren var inte nöjd utan bad Granda skaffa ett intyg på att det inte förelåg några komplikationer från den läkare som hade behandlat honom på sjukhuset. ”Annars, om det har blivit något bestående men, kan målet inte tas upp av den här domstolen.” Granda såg orolig ut för han var också här på tillfälligt uppdrag och hade inte lust att tillbringa ytterligare en vecka i Mayarí. ”Kila upp till sjukhuset med detsamma”, sa domaren. ”Skaffa fram intyget och kom raka vägen tillbaka hit med det.” El Gallego och Granda skyndade iväg till sjukhuset. Evelia tog upp en bunt mappar av manilapapper innehållande dagens mål och Roberto Milian satte en cigarr i munnen och sa: ”Då var det klart att börja då.” Domaren vände sig till mig: ”Allt det här försvinner förstår ni när Folktribunalerna kommer igång. Det finns redan såna på många håll och de fungerar bra.” Han märkte att jag var intresserad och hejdade sig ett ögonblick för att helt kort förklara att varje stadsdel hade valt domare från sina egna kvarter vid ett folkmöte och att dessa domare nu gick speciella kurser. De skulle emellertid inte ha domarsysslan som sitt yrke utan ha kvar sina vanliga arbeten och bo i den stadsdel där de fungerade som domare. ”Målen tas upp vid en tidpunkt när alla i grannskapet kan komma och meningen är inte att man ska straffa nån eller sätta honom i fängelse för vi ska avskaffa fängelserna också. Dessutom ska tribunalförhandlingarna hållas i stadsdelen och inte i en särskild domstolsbyggnad som den här.”

Jag nickade och vi gick tillsammans in i rättssalen genom en dörr bakom podiet. Roberto Milian lutade sig mot dörrposten för att hålla ett öga på saker och ting men ingen kallade de närvarande till ordningen eller ropade tystnad och ingen reste sig upp. En gammal polis stod nedanför domarbordet med ena armbågen stödd mot det och jag kände honom som Fältgeologen, ett namn som han hade fått, förklarade han, för att han hade vandrat över varenda tumsbredd mark i norra Oriente ända sedan han var liten pojke och kände till terrängen så bra att de sovjetryska geologerna och geologerna från Havanna använde honom som guide vid den geologiska kartläggningen av området. Det var för det mesta han som förde sådana anklagade till domstolen som hade suttit i polisarresten och väntat på att deras mål skulle komma upp: en tvåårs pojke kunde ha smitit från honom.

Innanmätet i de stoppade stolarna vid domarbordet hade fördärvats av orkanen Flora och Evelia hade med sig en egen kudde att lägga ovanpå medan domaren utan vidare satte sig i en där de trasiga spiralfjädrarna bildade en tydlig upphöjning mitt på. Evelia tog den första mappen och läste upp namnen på omslaget men bara ett par personer kom fram och Roberto Milian lämnade sin plats vid dörrposten för att tala om för mig att folk kunde underlåta att efterkomma en kallelse till domstolen till dess skörden var över. En hund kom in från den öppna gården, vädrade ett tag, fann stället ointressant och gick ut på gården igen.

Innan El Gallego och Granda kom tillbaka med intyget från läkaren hann domaren höra ungefär sex mål, och bara i ett fall löd domen på fängelse. (Stadsdomstolar kan inte döma ut mer än sex månader.) Bara i det första målet skickade polisen fram den polisman som hade gjort arresteringen för att vittna, i de övriga räckte det med den anklagelse som stod i papperna — och som lästes upp högt av Evelia — och med de uppgifter som käranden och vittnena lämnade, för att domaren skulle börja sitt förhör. Den enda formalitet som iaktogs var att Evelia sa till svaranden att ställa sig längst till höger och de andra att ställa sig i en rad, armbåge mot armbåge, till vänster. Någon domstolsstenograf fanns inte och ingen höjde rösten för att göra det lättare för publiken att höra.

Det första målet gällde två män och två unga pojkar. De hade slaktat en gris och en av männen och de båda pojkarna skulle just ge sig av för att leverera bitar av den till olika köpare när polisen kom dit. Männen sa att de var oskyldiga: grisen hade slaktats för att användas inom familjen och den ena av männen var bara en granne som hjälpte till vid slakten. En kvinna i publiken reste sig och gick fram mot domarbordet och domaren lät henne komma till tals sedan han fått veta att hon var svärmor till den anklagade och pojkarnas mormor. Hon höll upp ena armen och vände sig till hälften mot åhörarna. ”I mitt hus har det aldrig förekommit nån svartabörshandel med fläsk”, sa hon gällt. De hade inte för avsikt att döda grisen, den hade drunknat i en vattenpöl och de hade måst stycka den. Polismannen som hade gjort anhållandet lyssnade med ett plågat uttryck i ansiktet. ”Min sonson skulle bara gå med ett stycke till en som hör till familjen.” Domaren tittade på den äldre av de båda pojkarna som nickade och sedan på den yngre som sa: ”Jag hade bara en liten skinnbit.” Domaren dömde svärsonen till 120 dollar i böter och de drog sig nöjda tillbaka för att betala böterna till Roberto Milian.

Nu följde ytterligare två mål rörande ”svartabörshandel med livsmedel”. I det första hade en sextonårig bondpojke burit majs från några bönder till privata uppköpare i Levisa. Han arbetade annars på familjens egen gård. Han kunde bära stora bördor och åkte fast för polisen enligt den lag som säger att en transport av mer än tolv kilo livsmedel är ett bevis på svartabörsaffärer. Pojkens mor stod bredvid honom framför domarbordet; han var storväxt och såg ut som en vuxen karl och han nickade när domaren förklarade för honom att han på grund av sin minderårighet inte kunde dömas enligt lagen men att han kunde bli skickad till en korrektionsanstalt. Evelia sa: ”Han är äldste sonen och hans mor är änka.” Domaren förklarade hur viktigt det var för revolutionen att få slut på svartabörshandeln och att pojken utan att mena det hade hjälpt profitörer genom att åta sig att sköta transporterna. ”Du måste

ha misstänkt att det du gjorde inte var rätt”, sa domaren. ”Jag vet vad vi ska göra. Vi ska ta och döma dig till ett års *reclusión en domicilio*.”

Det betydde bara att han under ett år måste hålla sig hemma när han inte gick i skolan eller arbetade men uttrycket lät så högtidligt och domaren hade sagt ”döma” så bondpojken missförstod honom. Han gick inte bort från domarbordet som alla andra gjorde när de hade fått sin dom utan stod där, bedövad av chocken, utan att kunna röra sig. Han stod mitt framför mig och jag såg hur det började rycka i högra kinden på honom. Han förde upp en hand mot ansiktet för att hejda den men sen kunde han inte bärga sig längre: tårarna strömmade och axlarna skakade. Evelia ropade: ”Var inte dum nu. Det är ju ingenting domen är ingenting alls!” Roberto Milian kom snabbt fram från sin plats vid dörren och sa: ”Vi ska inte skicka bort dig nånstans. Kom nu, kom och sätt dig.” Han tog med honom in på kontoret, placerade honom i en stol och gav honom en kopp kaffe och en albyl så snart han hade hämtat sig någorlunda. När Roberto visade sig i dörren igen tittade domaren upp på honom och han nickade och log, pojken var all right.

Det andra målet av den här typen gällde en äldre man som hade arresterats när han steg av bussen på Leyte Vidal bärande på ett knyte med tjugo kilo vitlök. Han kände till lagen och hade bara köpt den för eget och familjens bruk. ”Tjugo kilo?” sa domaren. Mannen förklarade att han egentligen bara hade köpt tolv kilo och att han hade fått resten gratis för att den inte var bra. ”Jag måste döma er efter paragraf 520”, sa domaren, ”som inte medger någon straffnedsättning på grund av förmildrande omständigheter. Fyra månaders fängelse.” Mannen gick spakt sin väg och Fältgeologen såg efter honom med sorgsen min.

Två gifta bondpar steg fram till bordet för nästa mål, den yngre kvinnan med ett litet barn på armen. Det unga paret hade stämt de andra två, anklagade dessa för att göra livet outhärdligt för dem. Den äldre mannen hade ofta kastat skällsord efter den yngre, en gång hade han måst lugnas ner handgripligen, och alla slags illvilliga rykten hade spritts ut om det unga paret. ”Jag är här för att få dom att sluta”, sa den yngre mannen. Domaren började ställa en fråga till den äldre mannen men hans hustru, en mager, rakitisk liten kvinna avbröt honom. ”Det är mitt fel alltsammans”, sa hon. ”Jag trodde att min man var intresserad av henne. Jag är så dum på det sättet.” Domaren rynkade pannan och frågade den yngre mannen: ”Tror ni att de kan bli goda grannar?” Den unge mannen sa: ”Det är det enda jag begär.” Domaren vände sig till dem alla. ”Försök nu att vara goda grannar”, sa han och de gick sin väg, först tillsammans men sedan vek den yngre mannen plötsligt av och förde sin hustru ut genom en sidodörr.

Härnäst kom en grupp på fem män som en sjätte med stöd av märkta sedlar som han hade fått av polisen anklagade för att ha drivit ett nummerlotteri. Alla svor på att de var oskyldiga. En av dem var kommissionär för det statliga penninglotteriet och han framhöll att det hela bara var ett missförstånd — de hade trott att den som nu anklagade dem försökte köpa en penninglott. På rummet hos en av männen hade man hittat en burk full med små lappar med namn och nummer på, men han sa att han nyss hade hyrt rummet och inte visste att burken fanns gömd där. ”Ta papper och penna”, sa domaren. ”Jag tänker diktera för er.” Han hade pappersrem-sorna framför sig.

”Jag kan varken läsa eller skriva”, sa mannen.

”Inte ens siffror?”

”Inte ens siffror.”

Han som vittnade mot dem sa: ”Visserligen tog de emot de märkta sedlarna men jag måste faktiskt medge att ingen av dom gav mig nån nummerlott.” Han tystnade och började sedan om flera gånger innan han kom ihåg vad det var han hade tänkt säga. ”Allihopa arbetar så det kan ju hända att jag har fel.”

”Arbetar ni allesammans på sockerfabriken?”, frågade domaren och när han tittade på dem en

efter en nickade de. ”Det talar väl för er.” Så drog han ett djupt andetag. ”Ni vet att allting i vårt land har ändrats — ingen av oss tjänar längre pengar på andras arbete. Vi arbetar alla hårt för att nå upp till en sån produktionsnivå och en sådan varutillgång att vi ska kunna genomföra kommunismen. Hasardspel är en kapitalistisk synd och den har ingen plats, inget existensberättigande på Kuba. Vi har annat att syssla med nu.”

Han som inte hade haft några märkta sedlar på sig och mot vilken det inte fanns några andra bevis heller frikändes. De andra dömdes till 180 dollar var i böter. Den frikände började säga något men en av de andra knuffade honom i sidan och sa: ”Tyst med dig nu!” Domaren frågade emellertid vad han ville och mannen förklarade att han ville ha tillbaka en helig medaljong som hade tagits ifrån honom när han arresterades. ”Den får ni tillbaka samtidigt med borgensumman”, sa domaren och de troppade ut ur salen och in på det lilla kontoret för att göra upp affären med Roberto Milian. Deras hustrur och släktingar och vänner följde med dem och glada och lättade röster trängde ut i rättssalen.

Jag hoppade ner från min upphöjda plats och anslöt mig till dem.

”Den där Lopez är så dum så han rörde ihop alltsammans”, sa en av männen innan han började lägga upp sedlar från en väldig bunt av femdollar- och endollarsedlar. Han menade mannen som hade gett dem de märkta sedlarna men sedan talade för dem.

”Nej, nej”, sa en lång mager man, den ende ungkarlen i sällskapet. ”Han kom av sig ett tag men han klarade det fint.”

”Tacka ni honom”, sa Roberto Milian. ”Jag vet inte om ni fick honom att säga det han sa, men nog var han er till god hjälp.”

De vågade inte titta på varandra och ingen sa något. Sedan suckade ungkarlen: ”Aldrig, aldrig mer. Så mycket bråk för lite oskyldigt skoj.”

”Så ni är nöjda med domen då?”, sa jag. Tillsammans beta lade de nästan tusen dollar.

”Javisst”, sa ungkarlen.

Han såg att jag tänkte på att de allesammans hade sagt att de var oskyldiga.

”Tja, vad vill ni att man ska göra?”, sa han. ”Så länge jag bara får behålla jobbet, det är det enda jag bryr mig om. Aldrig mer!”

När jag kom tillbaka till min plats stod redan El Gallego, Granda, Angela och hennes man och väntade på att Evelia skulle börja läsa upp polisprotokollet från den kväll anhängandet skedde. Angelas man var en lång, smärt ung man med öppet och godtroget ansikte, ett uttryck som berodde på hans stora, runda ögon som han nu riktade mot domaren med en förbryllad och vädjande blick i. Han var ljus i skinnet liksom Angela men håret var tjockt och krulligt: en jabao. Han stödde båda armbågarna mot domarbordet som om han verkligen behövde det och han tittade inte på någon annan än domaren.

Jag mindes att Amelia hade sagt: ”Det är en så fin pojke. Han har redan fått sitta tio dagar i fängelse. Vilka fler olyckor ska den där galna jantan dra över honom!”

Evelia läste om hur Angela Peman, anställd på Bitirí, av fruktan för El Resbaloso hade bett Granda, tillfälligt förordnad där, att följa henne hem på grund av den sena timmen och hur på vägen dit hennes man hade kommit fram till Granda och gett honom en piñazo som slog honom till marken och skadade honom. När hon nämnde El Resbaloso blev det skratt bland publiken men däremot inte vid slanguttrycket för ett knytnävsslag — un piñazo, det vill säga ordagrant översatt ”ett ananasslag”.

”Vem är den här El Resbaloso?”, frågade domaren. ”Jag är ny här.”

Mera skratt, och en förklaring från Roberto Milian att El Resbaloso — som också kallades

Vampyren eftersom han var i farten på nätterna — var det namn man hade gett en fönstertittare som påstods störa kvinnofriden i Mayarí. Domaren log och det syntes ett svagt återsken av leendet i Angelas mans ansikte. ”Det här med att ni var rädd”, sa domaren och tittade på henne. ”Kvinnorna är inte särskilt rädda av sig nu för tiden eller hur?” Angela tittade obestämt på en punkt någonstans mitt emellan domaren och Evelia.

”Har ni intyget från läkaren?”, frågade domaren och Evelia gav honom det. Han läste igenom det och gav det tillbaka till henne.

Så vände han sig till Granda och Granda sa: ”Jag satt i receptionsdisken när compañeran här kom och bad mig följa henne hem eftersom hon var rädd. Jag tyckte att jag måste hjälpa henne precis som jag skulle ha hjälpt vilken compañera som helst som —”

El Gallego avbröt: ”Vi skjutsar för det mesta hem de flickor som arbetar sent med bil.”

”Men den hade redan kört”, sa Granda, ”och därför promenerade jag hem tillsammans med henne. Jag visste inte vad hon hette och inte om hon var gift eller ogift. Så var det med den saken.”

Domaren frågade Angela om det hade gått till så som det hade framställts, och Angela skruvade på sig och nickade.

Till slut vände sig domaren till Angelas man och denne tittade på honom med ögon som fuktades utan att det likväl blev några riktiga tårar.

Jag tittade på Granda och El Gallego och fann mig vara medlem i en tyst sammansvärjning som hoppades att domaren inte skulle ställa några fler frågor: inte få veta något om Basilios fest eller att Angela inte hade arbetat sent på Bitirí. För om domaren inte kom underfund med det skulle inte Angelas man heller göra det.

”I såna fall där det inte har blivit några bestående men tillåter lagen att man tar hänsyn också till annat än bara nakna fakta i fallet”, sa domaren till Angelas man. Denne tog bort armbågarna från bordet och nickade när domaren gjorde paus: han hade inte förstått vad domaren sa men uppfattade den vänliga tonen.

”I dina tankar trodde du — inte sant? — att det var på ett annat sätt än vad vi har fått höra här”, fortsatte domaren, ”fastän det gick till på det sättet som det har sagts. Stämmer det?”

Angelas man svarade inte men såg ut som om han ville säga emot.

Domaren fortsatte skyndsamt: ”Jag drar därför den slutsatsen att fast det inte fanns nåt skäl för att göra det du gjorde trodde du själv att det fanns det, och jag avskriver därför målet.”

Angelas man höll ögonen fästade på domaren som om han hoppades på att denne skulle fortsätta att trösta honom. Sedan nickade han sakta som om han hade fått alltsammans klart för sig: när man var tillitsfull, som han hade varit inför domstolen, gick allt bra, när man inte var det, som när han stod där på den mörka gatan och väntade på sin fru, blev livet fullt av bekymmer och elände. Han log mot domaren och vände sig om för att följa efter Angela som redan hade lämnat salen.

La Enfermedad

En av gångerna när Jorge, den unge mannen som behövde ett par byxor för att kunna fria till sin flicka, avslutade en av de kaströrelser han höll på med utanför mitt rum föll hans blick på mina fötter och han tog ett steg baklänges av förvåning och beundran. Jag hade satt på mig ett par remsandaler som jag hade köpt i Greenwich Village och som jag bara brukade använda inom Bitirís område, och han hade inte lagt märke till dem förut eftersom det brukade vara kväll när han och hans vänner kom och hälsade på mig. ”Jösses! Titta vilka sandaler!”, sa han till dem. ”José har fått *La Enfermedad*!” Vi skrattade alla för *La Enfermedad* — sjukdomen

— är en sjuka som bara drabbar unga män.

Det vanligaste symptomet på La Enfermedad är en böjelse för åsittande byxor men vilka kläder som helst som unga män i Europa eller Förenta staterna brukar använda skulle räknas som *tremenda enfermedad*. ”Om man klär sig snyggt — det räcker”, fick jag veta av en femtonåring som befann sig i sjukdomens första stadium. ”De börjar misstänka en och DOP (polisen) tar en. Men titta bara lite närmare på dom så ska ni få se att deras uniformer minsann sitter åt. Säg inte det till dom bara och prata inte om La Enfermedad när de hör på — det blir liksom att man anmärker på dom förstår ni. Alla vi unga känner det på samma sätt, José, vi hatar UMAP-lägren. Vi vill klä oss snyggt. Vill du sälja dina solglasögon till mig?”

Till en början är sjukdomen icke-politisk: den unge mannen längtar bara efter flotta saker, vilka för det mesta är omöjliga att skaffa, och han tillbringar en stor del av sin tid med att försöka få tag på dem eller med att prata om dem. (Drömmen ligger något efter sin tid och idealstilen är det italienska modet för fyra år sedan eller tidig Pierre Cardin: de vet ingenting om de modernaste stilarna och skulle förmodligen bli chockerade om de fick se dem.) De blir rastlösa och olyckliga för att de inte kan få tag på sådana kläder och förbittrade på revolutionärerna som tittar snett på dem. I sjukdomens sista stadium är de kontrarevolutionärer som avskyr allt som har med revolutionen att göra och bara väntar på att uppnå den magiska tjugosjuårsgränsen när de kan ansöka om utresetillstånd.

Flickor kan inte få La Enfermedad. Allt en flicka gör för att göra sig vacker och dra uppmärksamheten till sig betraktas med ett gillande som ibland uttrycks högt i form av *piropo* — ”Får jag följa dig hem, sötnos?” — ibland tyst genom att männen låter ögonen rulla runt ett helt varv i sina hålor. Jag brukade smickra mig med att jag kunde känna igen en partimedlem i en samling män: det var han som höll ögonen kvar på rak kurs när ett par blommiga lår passerade. En ung snygg partimedlem som också satt i Kommittén för revolutionens bevarande höll just på att förklara mentaliteten bakom La Enfermedad — ”De som har såna värderingar kan förledas till kontrarevolutionär verksamhet ...” — när en vacker blondin gick förbi och någon i sällskapet utbrast: ”Titta på den! Är inte det nåt som skulle kunna förleda dig?” Partimedlemmen kastade en snabb blick åt det hållet, skrattade och sa: ”Sånt har jag blivit botad för.” Ändå hade han uppenbarligen ingenting emot alla de hjälpmedel — hårfärgningsmedlet, korsetten, den utmanande BH:n, den åtsmitande kjolen — som frestade honom att titta. ”Aha, han tänder en cigaret” sa den andre. ”Hon gör honom nervös.”

Femtonåringen med La Enfermedad verkade inte av det yttre att döma som om han hade blivit smittad — han hade på sig ett par säckiga byxor, nån sorts skjorta, vanliga skor — och jag träffade honom på ett ställe där man knappast väntade sig att träffa på någon med sådana intressen. Eller kanske ändå, för han hade en förtärande hunger efter flickor och vårt sammanträffande ägde rum vid utexamineringen i Los Pinares av tvåhundrafemtio kvinnliga ”lottledare”. De hade varit där i tre månader och lärt sig traktorkörning och praktisk trädgårdsodlingsteknik för att kunna bli förmän för de tolv tusen kvinnor som redan hade anmält sig till arbetet uppe på högplatån. Eftersom det också var Internationella kvinnodagen hade man ställt samman ett program som omfattade tal, sång, utdelning av förtjänsttecken och belöningar och en teaterföreställning, och jag skaffade mig skjuts upp till Los Pinares, som låg en halvtimmas bilfärd ovanför Mayarí, med några kvinnor från Kubanska kvinnoförbundet. Mot slutet av programmet började det regna och vi sökte oss tillbaka till jeepen för att få skydd. Två pojkar kröp in där bak tillsammans med mig och en av dem — visade det sig så småningom — hade La Enfermedad.

Pojkarna spelade bus och jag pratade mest med chauffören och de två kvinnorna som satt i framsätet. Innan pojkarna försvann frågade jag emellertid den ene om han gick på Trädgårdsskolan i Los Pinares. Jeepföraren vände sig om och sa med ett spydigt leende: ”Inte han inte, han är en av grodorna i stan.” Namnet passade honom perfekt: han dök upp överallt under de

sex veckor jag var kvar i Mayarí, och jag fick för vana att kalla honom El Sapito, den lilla grodan.

Han var en ung man som snabbt blev familjär med en: han började använda förnamnet — utan tillåtelse och oavsett hur gammal man var — efter ett enda sammanträffande och hejdade en gärna på Leyte Vidal med våldsamma gester och höga tillrop för att be en växla en tia. Det var alldeles klart att han inte behövde få tian växlad utan att han helt enkelt kände på sig att det var en flott sak att göra. Han tog för vana att titta in på Bitirí, också när han nyss hade träffat mig på gatan eller på El Parque, därför att det skänkte honom status och han älskade att drapera sig över en stol med ena benet svängande utanför karmen och tigga en cigarrett som han sedan rökte med stora gester och knäppte in fimpen bland buskarna med väldig schwung.

Första gången efter ceremonierna i Los Pinares som jag träffade honom berättade han emellertid helt lugnt att han skulle ge sig av till Jordförbättringsskolan i Sierra Maestre nästa dag. Han skulle ta bussen till Bayamo och gå eller lifta därifrån och upp i bergen. Han hade varit lärling i ett garage i närheten av domstolsbyggnaden tills för några dagar sedan men kom fram till att mekanikerjobbet inte passade honom och gick till partibyrån och sa att han ville åka bort någonstans och studera. ”Inte för att jag vet mycket om jordförbättring men jag kan studera det och arbeta med det och sen studera ännu mera och komma någonstans. Inte sant?” Han kom just från partibyrån där han hade visat upp sitt betyg från sjätte klass och ett brev från Kommittén för revolutionens bevarande i hans kvarter som vitsordade hans goda karaktär. Han tog mig i hand när han gick och jag tänkte för mig själv att ingen kunde kalla honom för en av stans grodor längre: han visste sitt mål och strävade mot det.

Tre dagar senare var han tillbaka. Klassen som han skulle ha gått i hade redan gett sig iväg, liksom så många i hela landet redan hade börjat göra, för att arbeta en och en halv månad i lantbruket. El Sapito hade blivit tillsagd att komma tillbaka den 1 maj och alltså hade han sex veckors lov, sa han, innan han började arbeta. Jag frågade honom om han tänkte skära rör på fälten utanför Mayarí eller ägna sig åt något annat frivilligt arbete. ”Det kunde man kanske göra”, sa han men jag märkte att tanken aldrig hade fallit honom in. Det var fredagskväll och han hade kommit till Bitirí för att titta på veckans show. Stolarna framför mitt rum var ett bra ställe för att spana efter kamrater som han kunde göra sällskap med.

”José, är du säker på att du är amerikan?”, sa han. ”Första gången jag såg dig trodde jag att du var från nån av båtarna. Jag vill gärna träffa sjömännen från båtarna. Pang, så fort jag får höra att det ligger en båt i Guatemala eller Nicaro sätter jag mig på bussen och far dit. En grek sålde ett par solglasögon till mig en gång för 15 dollar och jag sålde dom för 30 dollar. Inte så illa, va?”

Jag nickade.

”Vad heter Får jag en cigarrett? Vad heter sockor? Och gummin, vad heter gummin?” Han övade uttrycken ett par gånger. ”Du behöver inte lära mig vad tjockla heter. Och inte Chesterfield eller Lucky Strike eller Camel heller. Fast jag tycker bäst om Chester. Jag är bjuden på bröllop och jag vill ha nåt att visa upp för flickorna. Jag vill komma in med en tjocklabit i munnen — åboy! Det ska visst komma en båt till Guatemala snart har jag hört.”

Han satte sig upp i stolen för att kunna hämta fram något ur en av fickorna. Han såg sig omkring och visade mig ett paket kondomer. ”De är kinesiska. Ser ni fjärilen på omslaget? Vi kallar dom fjärilar. Inte för omslaget, nej då. Det är för att de är så kortlivade. Har man inte gjort det på ett par dar skjuter man rakt igenom dom.”

Man behövde inte svara El Sapito: han pratade bara på, helt övertygad om att man var intresserad.

”Grekerna har mest att sälja”, fortsatte El Sapito. ”De vill alltid ha ett ligg. De säger: 'Knoll-knoll signorina'. Jag brukar ta med dom till ett par lättsamma brudar här i Mayarí som gör det

för fem dollar. Bara som extraknäck förstår ni. Nåra fnask finns det inte längre och dom vill man inte göra det med. Man får syfilis och håret faller av och tänderna ruttnar. Jag går till en kvinna i Cueto. Med henne får jag när jag vill.

Hon var piga i ett av husen i vårt kvarter. Jag la ner lite tid på henne — ni vet, pratade med henne och fick henne att tycka att jag var all right. Jag visste att hon skulle göra det för hon hade missat tåget — hon var tretti år eller mer så hon skulle aldrig bli gift och varför skulle hon inte ta chansen när hon fick den.

Jag sa att jag älskade henne och hon lät mig göra det. Nu far jag till Cueto varenda gång jag vill göra det. Det enda är att det är rätt obekvämt. Jag måste få tag på en flicka här. Eller hur? Är det sant att alla flickor i Staterna gör det? Åboy, det skulle jag gilla! Jag skulle slita ut mig.

Jag hade en flicka en gång som bodde granne med oss. Det gör hon nu med men det är slut. Det var inte jag — jag vill fortfarande. Det var i fjol. Jag var fjorton och hon var arton och en dag när det inte var nån hemma hos nån av oss — jag hade väntat på den chansen — bad jag henne att komma in till mig. 'Det är nåt jag måste tala om för dig', sa jag. Jag var så nervös så jag skakade. Jag sa till henne: 'Jag vill att du ska veta att fast jag bara är fjorton så har jag gått och tittat på dig och jag älskar dig så mycket så jag vet inte vad jag ska göra. När jag älskar dig så mycket kan vi väl vara med varandra, eller hur?' Och hon sa: 'Om du lovar att inte berätta det för nån så kanske vi kan det.' Men hon ville inte göra det då för det var för farligt.

Sen en kväll träffades vi vid Secundaria Básica, den nya skolan på andra sidan fältet vid Reforma Urbana. Där är det mörkt som i en säck på kvällarna. Ingen kommer. Vad skulle de där och göra? Det var första gången hon gjorde det. Jag sa till henne: 'Ställ dig på alla fyra!' Jag hade sett den ställningen på ett av mina franska kort. Jättebra att jag kom ihåg det för hon frågade hur vi skulle göra. Hon ville inte lägga sig ner och bli smutsig. 'Bakifrån', sa jag, 'ställ dig på alla fyra.' Så hon ställde sig på alla fyra och jag lyfte på kjolen. Blodet sprutade så att jag trodde att jag hade gjort henne illa. Jag blev skraj för att jag skulle åka i fängelse eller nåt sånt. Sen kom jag på att hon var arton och jag fjorton så de kunde inte göra mig nåt. Gud vad jag blev glad!

Det var enda gången jag gjorde det med henne. Jag vet inte varför, men hon blev arg på mig. Hon började säga ni till mig. Precis som om jag hade varit nån främmande som hon inte kände. Sen slutade hon prata med mig alldeles. Hon hade förlovat sig med en kille i Guaro. Kan du tänka dig, jag tror inte den stackarn har fått in den i henne än. Han blir tvungen att gifta sig med henne för att få det som jag fick. Men ni vet hur fruntimmer är. Jag jobbade ett par veckor på cigarrettdistributionen och hon ville få tag på Aromas, de milda cigarretterna. Så hon bad min syster att hon skulle be mig att skaffa nåra. Inte mig! Jag skaffade dom åt henne.

Nu har jag ingen flicka, utom hon i Cueto. Nu är det för lite tid kvar också. Fast uppe i Sierra kanske jag får tag på nån flicka. Inte kanske, säkert. Om man väljer ut en och jobbar med henne så får man henne. Dessutom vill jag ha ett par solglasögon och ett par sandaler. Såna saker kan man inte skaffa utan vidare. Man måste få recept på dom. Åboy, solglasögon! Det är nåt med *el feeling* det! Det är väl ett amerikanskt ord, *feeling*, eller hur José? Jag vill ha en sån där italiensk kostym. Riktigt åtsittande, oj vilken feeling! Fast jag kunde ju inte ha den på mig förstås. I Havanna kanske. Här i Mayarí skulle DOP ta en direkt. Solglasögon och sandaler, okay, men inga åtsittande kläder. Man passar sig väl!

Vet du va, José, jag har åkt fast för DOP en gång. Inte en gång, två gånger. De håller ett öga på en om de ser en tillsammans med en utländsk sjöman. De fick syn på mig. Jag köpte lite tjockla och nåra Chester för jag skulle på en förlovningsskiva nästa dag. Jag gick på skivan och delade ut lite av tjocklan. Flickorna fick feeling och sen tänkte jag att jag skulle dela ut nåra Chester. Jag stack ner handen i fickan men det enda jag hade var Aromas. De är inte så dumma men jag ville bräcka till riktigt ordentligt. Jag gick hem för att hämta nåra Chester

men jag kom aldrig så långt för DOP plockade opp mig och visiterade mig. Det enda de hittade var asken med Aromas. Vilken tur!

Den andra gången var det mitt eget fel. Men jag gjorde det för feelingens skull. Jag köpte ett paket av en sjöman på cafeterian och sen tog jag en och lutade mig mot väggen så här och rökte Chestern så här och bara blåste ut röken. Man känner lukten av en amerikansk cigarrett i ett rum fullt med folk som röker. Det är nåt alldeles särskilt med dom, de har feeling. Så de kom och tog mig till polisstation och tvingade mig att ta av mig alla kläderna. Precis varenda sak, och sen frågade de var jag hade fått Chester ifrån och jag sa att jag hade köpt dom. De tittade på mig och sa: 'Har du mer?' Jag sa nej. 'Okay', sa de, 'du kan sticka.' De behöll asken med Chester. Det var det enda de gjorde.

"Hur mycket har du gett för de där skorna", frågade El Sapito.

"Tolv dollar", svarade jag.

"Du kan sälja dom till mig för etthundra", försäkrade han. "Du skulle sälja solglasögonen. Du kan få tretti för dom precis som jag."

Två dagar senare träffade jag honom på Leyte Vidal. Han hade lånat en cykel och trampade omkring och såg ut som om han hade feeling. Han ropade på mig och halade fram ett papper ur fickan. Det var ett recept på solglasögon. "Jag var tvungen att ljuga lite", sa han. "Jag sa att jag körde motorcykel åt militärerna. Nu måste jag fara till Holguín och köpa dom. Här finns inte den sorten som jag vill ha."

"Det är väl för att solen skiner så skarpt här som kubanerna är så förtjusta i solglasögon?", sa jag.

"Nej då, det är för feelingens skull", sa han. "Hör du, José, berättade jag för dig att jag dansade med en flicka på Bitirí den där kvällen vi träffades sist. Där var en massa folk som var med på en fest för en som gifte sig, det kommer du ihåg? De flesta var gusanas från Holguín och en av dom gick opp och dansade med mig. Jag tryckte ordentligt. Jag höll vänster hand om hennes, så här, och sköt den så långt bak jag kunde så hon måste komma nära mig. Jag la på en jädrans fjong på staken och hon låssades som om hon inte märkte nåt. Sen sa hon att jag skulle komma och hälsa på henne i Holguín. Hennes pappa skulle bli så glad att se mig eftersom jag var en så trevlig pojke. Vänta bara tills jag har fått solglasögonen och sen kommer hem till henne. Då ska hon minsann få lov att lägga märke till den!"

Chepi, fastighetsskötaren, kom ut från pizzerian för att prata med mig och han gav bara El Sapito en blick som om han ville säga att "jag vet nog att det barnungar berättar är bara sagor", och El Sapito hittade en förevändning för att lämna oss. Chepi sa att på söndag skulle pizzerian öppnas, en påminnelse om att vi var inbjudna att komma dit och äta vid invigningen. "Det finns inte så mycket kvar som kan gå åt helvete", sa han; öppnandet hade blivit åtskilligt försenat. "Fast kanske lyckas de hitta nåt."

För en vecka sedan hade man planterat rosor och andra buskar i rabatterna längs trottoaren och runda metallbord i den öppna matsalens golv av cementmosaik. Över borden blommade parasoller i klara färger — gult, blått, grönt — formade som upp och nervända tulpaner och de vajade lätt och feminint i brisen: en modern miljö där man kunde sitta med ryggen mot Leyte Vidal och titta ut över min favoritutsikt i Mayarí, dalen med den slingrande floden och de betande hästarna och korna. När söndagen kom var servitriserna klädda i vinröda uniformer med vita manschetter och kragar och när ögonblicket närmade sig rörde de sig liksom i trance mellan borden, rättade till de svarta järnrörsstolarna och dukningen tills de fick allt precis exakt så som de ville ha det. På andra sidan om repet som hade spänts i midjehöjd längs trottoaren stod en massa folk och tittade och pratade.

Solen gick ner, bergen i fjärran färgades i blått och purpur och blev sedan svarta och

folkmassan på gatan växte. Efter en timme vinkade jag till Granda som övervakade flickorna medan de gjorde matsalen i ordning och när han kom bort till oss sa jag att jag hoppades att han hade ett bord åt mig och mina vänner. Granda sa att jag inte behövde vara orolig: de skulle hålla ett bord åt mig. Jag var glad att han inte frågade hur många vi var för det visste jag inte. Chepi kände alla i stan och en mängd nya människor som jag aldrig hade träffat förut kom fram och började prata med oss medan vi stod utanför repet. Dröjsmålet gjorde Chepi otålig: det var ytterligare ett prov på den ineffektivitet som han inte kunde tåla.

Han blev först ironisk, sedan sarkastisk. Han skrattade åt sig själv för att han hade givit upp sin tillvaro som självständig reparatör som tog en arbetsuppgift här och där, och skaffat sig fast anställning på pizzerian. ”Att jobba åt INIT (den statliga turistorganisationen) är *jamon* — skinka — en enkel sak”, sa han med avsmak. ”Jag tror jag ska gifta mig om en månad. Hon är av dålig familj men en bra flicka. Att gifta sig är också ett problem nu för tiden. Jag vill bestämma över min fru och det är inte så lätt längre. Ingenting är särskilt lätt nu längre. Ni ska få se att de inte får serverat en enda djäkla pizza här på hela kvällen.”

Han och hans två bröder var söner till en spanjor — Chepi visste inte från vilken del av Spanien hans pappa hade kommit — som hade arbetat hårt och lyckats öppna två affärer i Mayarí. De två andra bröderna hade gått på skolor och tjänade mycket pengar. ”Men jag var för korkad, och jag är fortfarande korkad. Herre jösses va korkad jag är!” Han slutade skolan, arbetade ett tag i domstolsbyggnaden och gav sig sedan iväg till Nicaro och ”slet som ett djur” med att dika ut träskmarker. 1957 hade han sysslat med litet av varje i fabriksamhället; han hade varit garrotero och lånat ut pengar mot hög ränta, haft en egen bil och sparat ihop tiotusen dollar. ”Sen fick jag en böld på ryggen och for till Havanna för att bli botad. Det fanns inget sjukhus här på den tiden.”

Bölden försvann men han kom inte tillbaka till Mayarí för han hade varit en smula för aktiv i Rörelsen och hans mor varnade honom att det kunde vara farligt att komma hem igen. ”Tro inte att jag var nån stor revolutionär som alla andra som berättar för er nu att de var det. En anledning till att jag inte for från Havanna var att jag levde *la dulce vida*. Jag hade hittat ett hus med småflickor. De sprang omkring i bara byxorna för de var alldeles släta upptill, ingenting att visa där. Första gången jag gick dit hade jag inte haft en kvinna på fem månader för böldens skull och jag blev förvånad när jag fick en liten flicka. Jag trodde att jag aldrig skulle sluta pippa. Jag gick dit varenda dag.”

Chepi var i varje fall inte angripen av La Enfermedad. Han hade inte köpt ett par nya byxor på två år men det struntade han i. Han berättade det — liksom han svor på att ingen kunde besegra Förenta staterna i krig — därför att det var ett faktum och han hade respekt för fakta. ”Och vilken regering på Kuba har gjort lika mycket för landet som den här? Ingen. De offentliga arbetena! Utvecklingen av jordbruket och moderniseringen! Och de är hederliga — ingen tar så mycket som ett öre för egen del!” Det var just när han sa detta som både han och jag märkte att Victor Bermúdez, polischefen, satt och tittade bort mot vårt bord och försökte fånga min uppmärksamhet. Chepi rodnade och vinkade sedan åt Bermúdez, men denna nickade bara åt honom och vinkade mig till sig. Medan jag gick bort till honom visste jag — för jag hade sett hur Bermúdez redan tidigare, innan han fångade min blick, tittade på de andra vid mitt bord med en allvarlig, värderande blick — att han inte tyckte om det sällskap jag hade hamnat i.

Bermúdez verkade emellertid bara att vilja visa mig köket. Stolta visade han och Granda och distriktschefen för INIT mig runt. Där fanns fryskamrar som man kunde gå in i, gott om arbetsytor, inbyggda ugnar och två spisar: de hade inte gjort samma misstag som på Bitirí med dess lilla och trånga kök. Vi drack ett glas spansk sherry i köket och önskade pizzerian lycka och välgång. När jag gick tillbaka till mitt bord tittade jag på den samling av unga män som satt där och undrade varför Bermúdez hade varit så besviken över det sällskap jag hade

valt på denna för revolutionen i Mayarí så betydelsefulla kväll. Där satt Jorge och Eider Cesar — idrottsinstruktören — El Chino, elektriker och den unge barberaren Hugo Ramirez, alla med skiftande grader av hängivenhet för revolutionen men ingen av dem kontrarevolutionär.

Det fanns en där som jag inte kände och som jag inte hade sett på Leyte Vidal förrän den kvällen. De andra verkade inte att känna honom särskilt väl men han presenterade sig själv och sa att jag kunde kalla honom El Rubio. När vi bröt upp omkring midnatt sa han att han bodde i Reforma Urbana och att han hade samma väg som jag. Den smala trottoaren längs Maceo gjorde att vi måste gå tätt intill varandra och jag kände doften av hans eau-de-cologne. Jag hade inte sett honom i Mayarí därför att han hade varit tillfälligt placerad som manlig sjuksköterska på ett sjukhus i Havanna ända tills för några dagar sedan. ”Men det jobbet kunde jag inte ha kvar”, sa han. Jag svarade att jag visste att regeringen nu placerade enbart kvinnor på de fysiskt mindre ansträngande jobben. Han nickade motvilligt. ”Jag har en månad att göra ingenting på innan jag måste börja mitt nya arbete i jordbruksproduktionen uppe i Las Villas. Ett hårt arbete.”

När vi kom fram till Bitirí kom jag på att han hade gått förbi den gata där han skulle ha tagit av. Han hade på min begäran berättat hur de bar sig åt för att få vatten upp till tredje våningen i hyreshusen i Reforma Urbana — en långdragen procedur med en spann i ett rep — och jag trodde att han var för artig för att tala om för mig att jag hade dragit iväg för långt med honom. Hans ansikte lyste emellertid upp när orkestern i matsalen började spela för kvällens sista framträdande och han sa: ”Om ni inte har tänkt att gå och lägga er skulle jag gärna vilja hålla er sällskap en stund.” Jag sa att jag bara hade tänkt sätta mig utanför mitt rum och röka en cigarrett. Han tog det som en inbjudan och följde med in. Jag skulle komma att röka många cigaretter innan han slutligen gick.

”Aaah, hör på musiken”, sa han. ”Jag har suttit på mitt rum de tre sista dagarna utan att gå ut och bara hört på radion. Jag har en radio men jag skulle vilja ha en transistorapparat. Jag tycker om att ligga i sängen och dämpa ljuset i rummet och lyssna på musik. Vad finns det för nåt annat att göra? Förr hade jag en massa saker på mitt rum. Jag hade röda damastdraperier på väggen bakom sängen men det är sånt som man måste sälja för att få annat. Annars tillbringar jag dan med att preparera insekter, det är också nåt som jag tycker om att göra. Jag gör det åt skolorna här för deras naturkunnighetsundervisning. Jag sprutar in formaldehyd och efter ett par dar är de konserverade. En dag i den här veckan gjorde jag inte nåt annat.

Jag har satt lås på dörren till mitt rum för jag tycker om att få vara i fred. Jag bor tillsammans med min mor och min syster och hennes lilla flicka och de går aldrig in i mitt rum. Jag har varit med om en massa äventyr men nu kan jag sitta i timtal på mitt rum och bara höra på radio. Jag försöker ta mig själv i kragen. Jag har en fästmö i Havanna och jag har massor att tänka på. Jag gick ut i kväll för att det var söndag och det är jag glad för att jag gjorde eftersom jag fick träffa er. Det är intressant med människor från andra länder. I Havanna fanns det gott om dom. Å, vad jag skulle vilja resa! Det är nåt som jag tror att jag skulle vilja göra nu — ta hyra på ett handelsfartyg och resa. Jag vill gärna resa till Förenta staterna. Inte för att stanna där utan för att fortsätta till platser i Europa som jag har hört talas om. Som Grekland.

En av mina systrar bor i ert land. Hon reste dit strax efter revolutionen för att bo tillsammans med min far. Han har bott där länge. De bor i Brooklyn i New Jersey. Vet ni var det ligger? Jag har bett dom skicka mig en grammofon. Jag har skivor med stämningsmusik men jag kan inte spela dom. Och rock-and-roll. Beatles. Känner ni till dom? De är väldigt svåra att få tag på här. Precis som allting annat. I två år ska jag ha *cara al campo* — ansiktet mot landsbygden, det är så man brukar kalla arbete i lantbruket. Jag tycker inte om det men jag måste göra det.

Jag kan göra allt möjligt. Jag var fjorton när jag for ensam till Havanna första gången. Nu är jag tjugotvå. Det var inte första gången jag var där. Första gången reste jag dit tillsammans

med mamma och min syster för att hon behövde komma på sjukhus. Jag var tolv då men jag fick smak för Havanna och när vi kom hem och jag kom i gräl med familjen reste jag dit ensam. Jag hade redan vänner där. Jag skaffade mig ett jobb på förmiddagarna och ett annat på eftermiddagen och kvällen. Och ett på lördagarna. Och jag gick på partyn. Tycker ni om partyn? Jag vill göra allt för jag tycker inte om när andra berättar saker för mig — jag vill att det ska vara jag som kan berätta saker. Ah, va härligt jag hade det i Havanna!

Jag tycker om äventyr. Det är därför som jag vill ta hyra på en båt som kan ta mig med till såna ställen som jag vill se. 1958 när rebellerna började rycka fram längre och längre försökte jag ta mig hem till Mayarí men i Camagüey lät de inga bussar fortsätta till Oriente. Jag satt fast där i en hel månad. Första natten sov jag på busstationen. Andra nätter sov jag hemma hos nån eller på hotell eller på en bänk. Jag träffade en massa folk i Camagüey och var med om en massa äventyr. Aldrig i hela mitt liv har jag varit så lycklig; det var så fritt och lätt och alla var så snälla. Fast man måste vara noga när man väljer sina vänner. Det är ett gott råd som mamma har gett mig.”

”Är han god vän med er?”, frågade El Rubio med låg röst och tittade bort mot matsalen. El Sapito kom kilande över gräsmattan mot oss. El Rubio såg misslynt ut.

”Ah, José, jag har fått en inköpsrekvisition på ett par sandaler!”, ropade El Sapito. Sedan kände han igen El Rubio. ”José och jag är goda vänner. Jag visste inte att du kände honom.”

El Rubio log overseende.

”Var fick du tag på dina sandaler”, frågade El Sapito honom.

”Köpte dom av en grek för fem dollar.” Så vände han sig till mig. ”De kostar inte mer än en och en halv dollar i hans land. Jag fick dom så billigt av honom därför att han var full, annars hade de kostat mera.”

”Jag tänker köpa mina i Holguín”, sa El Sapito och tog fram sina två papper. ”Samtidigt som solglasögonen. Har du en cigarrett?”

El Sapito satt på armstödet till den andres stol utan att märka hur förargad denne var. ”Jag har varit uppe och dansat igen. Nära. Den här passade in sig direkt.” Han reste sig och började svänga runt till den eldiga musiken från matsalen. ”Jag måste lära mig fler steg.”

El Rubio reste sig också. ”Jag dansar bäst när jag håller avståndet. Om jag trycker med en flicka är det bara en sak som rör sig. Häromdan dansade jag med en som var för kort och tryckte den rakt i magen på henne. Sen när det blev bolero fick jag en anledning att böja på knäna och passa in den på rätt ställe.”

El Sapito samlade sig. ”Jag måste tillbaka med det samma. Det är snart slut och jag måste få henne med upp på dansgolvet en gång till.” Han började gå men vände sig om. ”Vi ses, José. El Rubio är en god vän till mig.”

”Han är bara en granne”, sa El Rubio. ”Jag berättar inte mycket för honom. Han pratar för mycket. Inte som mina vänner som jag hade i Havanna när jag var lika gammal som han. Vi gjorde vad vi ville och våra mammor fick aldrig reda på det. Han är som jag var innan jag rymde till Havanna, försöker få tag på flickor och ger sig ut på landet efter djur när det inte går att få tag på nån. Jag brukade ta ett rep med mig och gå till fots ut. Jag hade repet gömt under skjortan så att ingen skulle kunna gissa nåt. Jag knöt repet om halsen på dom — getter eller kalvar — och drog omkull dom. Huvudena böjdes framåt när jag drog och de sårade på bakbenen och sen spände jag på dom. Vad man kunde hitta på när man var pojke!

Tycker inte ni också att det är fel att det inte finns nåra glädjeflickor längre. Nu måste männen onanera och det är försvagande. Man måste anstränga hjärnan så. Och förresten får vi sån dålig mat så vi inte orkar reagera på rätt sätt. Det gäller inte när man är så ung som min

granne förstås. Men han vet inte vad han går miste om genom den här revolutionen.

I Havanna brukade jag gå till *fiestas de percheros* — klädhängarpartyn — redan när jag var yngre än han. En vän tog mig med. Han hade varit på såna förut och bjöd mig. Nej, man behövde inte betala nåt. Det var ett party hemma hos nån där man samlades bara för att roa sig. Vi gick in och alla hälsade på varandra om de inte kände varandra sen förut. Sen fick vi en drink och satt och pratade och skojade ett tag. Sen fick man en klädhängare. Alla fick var sin och det var meningen att man skulle hänga sina kläder på den. Jag viskade till min vän och frågade vad jag skulle göra och han sa: 'Ta av dig kläderna och häng upp dom'.

Ljuset var på för fullt och jag sa att jag tänkte behålla kalsongerna på. Min vän sa: 'Var inte dum, ta av dig alltihopa'. Jag gjorde det men jag var så fruktansvärt generad att jag inte kunde få stånd. Jag höll händerna framför mig och satt i en stol lite för mig själv. Då kom en flicka fram och skrattade och tog bort mina händer och rörde vid den med sina. Hon lutade sig lite framåt och stack ena bröstvårtan i munnen på mig. Det tyckte jag om, det måste jag säga. Medan jag höll på med det kom en böge och la sig på knä på golvet och sög av mig. Jag hade munnen på hennes ena bröst och händerna på det andra. Jag blev så full den natten att jag var tvungen att äta en massa tjockla så att inte mamma skulle misstänka nåt när jag kom hem. Men jag måste upp och kräkas och mamma misstänkte nog till hälften att det inte var vanligt illamående.

Jag gick på en massa klädhängarpartyn efter det. Ibland låg två lotusar med varandra på en madrass och vi andra stod och tittade på dom. Sen släckte nån ljuset och vi högg varsin flicka och hade det underbart hela natten. Om vi var pankar gick vi till Parque Central eller Prado-parken och promenerade omkring där tills nån homosexuell antastade oss. De brukade betala fem eller tio dollar för att få leka med mig utan att det blev något bråk efteråt. Jag tycker inte om den där typen av bögar som bär sig åt som flickor på gatan och som pratar med en som om man var deras fästman. Det fanns en gammal amerikan som brukade be mig komma upp på deras hotellrum och som satt och onanerade medan han tittade på hur jag låg med hans fru. Sen gick de ut precis som om ingenting hade hänt. Honom respekterade jag verkligen.

Sånt kan inte hända längre för UMAP tog alla såna om de inte redan hade hunnit ge sig iväg. I alla fall tänker jag rycka upp mig. Jag har en fästmo och hennes föräldrar tycker bra om mig. Det enda jag skulle vilja göra nu är att resa för där i Havanna var jag med om allt som går att vara med om. Utom en sak. Jag gick aldrig på den där teatern i Havanna där de visade filmer och hade framträdanden. Jag kunde inte komma in för jag var för ung. Jag var fjorton och jag ville bli som El Chocolate som brukade uppträda där. Han var föreställningens höjdpunkt. Jag lånade en pistol och gick fram till biljettluckan och bad om en biljett och mannen där inne tittade på mig och sa att jag var för ung. Jag sa till honom att jag var polis och att jag hade en pistol som bevis på den saken. Vad jag inte visste var att det fanns en riktig polis där förrän han började gå fram mot mig. Jag sprang och sprang och sprang och lyckades klara mig undan dom.

Jag fick aldrig se El Chocolate men jag visste vad han gjorde under föreställningen. Han var berömd. Han hade kvinnor — och män — väntande på sig varenda natt. Gräddan av societeten ville ha honom. De betalade vad som helst för att han skulle gå ut med dom och jag såg honom flera gånger när han kom ut från teatern. Han var vackert chokladbrun. Precis samma färg över hela kroppen så man, för han uppträdde alldeles naken. Ridån gick upp och där satt han mitt på scenen. Han var halft vänd mot publiken så att hans långa lem syntes tydligt. Folk använde kikare för att kunna se den riktigt bra.

Så här satt han, med vänstra benet utsträckt så att det inte skymde sikten. Högra benet var uppdraget så att han kunde stödja höger armbåge mot det så här. Han satt med hakan i höger hand och tittade ner på sin insekt hela tiden. Han rörde inte en muskel — det var hans nummer i föreställningen. Han bytte inte ställning. Varenda gång ridån gick upp satt han på

scen i samma ställning. Så här.

”Ni menar som Tänkaren”, sa jag.

”Ja, man skulle kunna säga att han såg ut som en man som sitter och tänker. Han fick tänka en hel del. Eller vad det nu var han gjorde. Det var hans hemlighet och jag ville se det och fundera ut hur han bar sig åt. Han satt där och tänkte och utan att han rörde sig, utan att nån flicka visade sig på scenen eller nånting — kanske bara nån kvinna bland publiken som tjöt: 'Å, Chocolate, kom och ta mig!' — blev hans lem långsamt större och började stå. Långsamt — det var det som var det fina. Mycket långsamt och med perfekt kontroll reste den sig och stod i givakt. Den stod så medan publiken tjöt och utan att röra en muskel fyrade han sen av. Zing, zing, fyrade den av. Sen la den sig långsamt, långsamt ner på hans ben och blev lika mjuk och liten som den var när han började. Så gick ridån. Varenda kväll gjorde han samma sak och jag fick aldrig se det.”

”Nu kommer han tillbaka”, sa El Rubio.

Musiken hade slutat och folket började ge sig iväg. El Sapito var mycket upphetsad. Han hade fått höra att en engelsk båt skulle komma till Nicaro nästa dag och han hade glömt vad de engelska ord han hade frågat mig om hette. När de gick sin väg tillsammans upprepade de båda: ”I want to buy some socks” gång på gång och stakade sig varje gång på ordet ”socks”; ”esaxs” var det närmaste de lyckades komma.

Vid öppnandet av pizzerian hade regionschefen för INIT sagt till vår servitris att inte komma med någon räkning till vårt bord, och en extra omgång öl hade också serverats på husets bekostnad. Det fick mig att känna att jag borde fortsätta att frekventera stället, och jag gick dit igen vid lunchdags nästa dag. Den här gången satte jag mig vid den långa svängda disken, bara några steg från den öppna matsalen och den underbara utsikten. En smärt, ljushyllt neger i busschaufförsuniform kom fram till mig med ett igenkännande leende och när han satte sig på stolen bredvid mig sa jag att jag hade träffat så mycket folk föregående kväll att jag nästan hade glömt bort om det var där vi hade setts.

Han log. ”Det var i går kväll som ni inte kom ihåg var ni hade träffat mig. Ni kom med bussen från Viearo som jag kör, kommer ni inte ihåg det?”

Jag sa jovisst, men jag mindes inte den korta turen. Jag hade åkt med Soní till Viearo och farit tillbaka med bussen två dagar senare.

Pizzerian började fyllas av lunchgäster. Alla platser vid disken var snart upptagna och folk stod i en klunga vid ena änden av den; borden i matsalen blev också tagna. Folk från Kubanska kvinnoförbundet och Kommittén för revolutionens bevarande satt vid ett långbord och de vinkade till mig och frågade om jag ville slå mig ner vid deras bord, men jag hade redan pratat med busschauffören en stund och tyckte inte att det skulle vara artig att överge honom. Servitriserna sprang ut och in i köket och de som arbetade bakom disken öppnade och stängde kylskåpsdörrarna där men det var sällan någon blev serverad något och busschauffören började retas med dem. Det visade sig att den han retades mest med — en förtjusande flicka med gröna ögon — var hans kusin. Hon var vit men det förvånade mig inte längre, lika litet som det skulle ha fallit chaffören in att komma med någon förklaring.

Han talade inte orientedialekt och var i trettioårsåldern och detta förklarade det faktum att han förstod att serveringspersonalen var oerfaren. Jag tog inte hans kritik för annat än skämt och ett sätt att hålla samtalet igång för tonen var lättsam och han log hela tiden. Inte heller var jag särskilt intresserad av honom eftersom han inte hade kommit till Mayarí förrän efter revolutionen. Inte ens när han sa att han hette Bill och tog fram sitt trafik kort och visade mig att han verkligen var döpt till det.

”Det är ett amerikanskt namn, eller hur?”, frågade han. ”Ja”, sa jag.

Han såg belåten ut och log mot mig som om vi nu verkligen hade någonting gemensamt.

”Jag tycker om lugn och ro — det är därför som jag har slagit mig ner i Mayarí. Dessutom är jag gift med en flicka härifrån.”

Tämligen likgiltigt frågade jag om han hade varit med bland rebellerna i andra fronten. ”Nej”, svarade han, ”i Escambray.” ”I Revolutionsdirektoratet?”

Han nickade och log ett försiktigt leende och blev intressant. ”Och ni bor här för att få lugn och ro?”

Han ryckte på axlarna. ”Jag är neutral.”

Trots namnet bestod Revolutionsdirektoratet av liberala motståndare till Batista, huvudsakligen studenter från Havanna som hade sin operationsbas i Escambraybergen i provinsen Las Villas. Fidelanhängare påstår att de levde på bönderna och aldrig inlät sig i någon strid med Batistas armé förrän Camilo Cienfuegos och Che nådde fram till Escambray under de sista månaderna och tvingade dem att ansluta sig till 26-julirörelsens styrkor. Hade det inte varit för dem, säger revolutionärerna, skulle det inte ha funnits några kontrarevolutionära grupper i Escambray, för bönderna hade haft så dåliga erfarenheter av dem att de inte litade på revolutionsregeringen. Med undantag av Faure Chomón följde inte direktoratets ledare Castros direktiv och den mest kände av de tidiga avfallingarna var Hubert Matos som hade kastats i fängelse 1959.

När jag sa att han måste känna Chomón som nu var medlem av Centralkommittén och kommunikationsminister nickade han och log men lyckades samtidigt se ironisk ut för att visa att han inte hyste några höga tankar om Chomón. ”Jag hade löjnants rang”, sa han och sänkte rösten för att tillägga, ”och jag tjänstgjorde under Hubert Matos.”

”Hurdan var han?”, frågade jag.

”En lysande man med enorma kunskaper”, sa han med vanlig röst eftersom han inte nämnde namnet. ”En äkta revolutionär.” Jag nickade.

”Camilo var också sån — en äkta revolutionär.”

”Men det var ju Camilo som lät arrestera Matos”, sa jag. Varje gång under den stund vi var tillsammans som jag frågade om något som fordrade mer än en enkel deklaration av hans egen åsikt ryckte han liksom nu på axlarna och sa: ”Det är en lång historia, alldeles för lång för att förklara nu.” Den här gången såg han sig omkring för att antyda att vi var på ett offentligt ställe. ”Snälla ni, fortsätt att le och prata som om vi inte talade om nåt särskilt”, la han till.

”För all del”, sa jag och drog munnen till ett konstlat leende. ”Men tror ni att nån är intresserad?”

”Det var säkert nån som såg att jag stod och pratade med er på trottoaren i går och som rapporterade den saken. I dag träffades vi av en slump, men här finns folk från säkerhetspolisen. De ger akt på varenda min i våra ansikten. De där som hälsade på er vid bordet där borta förstås ... den där karlen i röd basker ger sig ut för att vara reparatör av ångpannor men i själva verket arbetar han åt Inrikesdepartementet. Jag har räknat till fem stycken redan. Flickorna som arbetar här är naturligtvis också med i det hela — de rapporterar alla samtal de råkar få höra.”

”Än er unga kusin då?”

”Nej, hon vet ingenting. Hon är en bra flicka. Men de andra har fått arbete här därför att de är inkopplade på saken.” ”Riskerar ni att mista jobbet?”

Han skakade på huvudet. ”De har försökt ett par tre gånger att peta mig från det. Det är bra, 300 dollar i månaden, men jag håller mig neutral. Jag går till arbetet, sen hem, håller mig

utanför politiska diskussioner och sköter mitt. Därför låter de mig vara i fred.”

Jag tittade över axeln på honom och fick syn på en av medlemmarna i Kommittén som log brett mot mig från bordet där de satt. När som helst annars skulle hans leende inte ha verkat olycksbådande men nu gjorde det det. Jag vinkade åt honom och vände mig mot Bill igen och log som om han just hade berättat en rolig historia för mig.

Bill höll just på att säga: ”Jag har alltid älskat friheten, jag har alltid trott på Gud och jag har alltid varit revolutionär så det är säkrast att jag håller mig lugn för man kan aldrig veta ... Jag sa att min kusin är en bra flicka. Det är hon. Men nu för tiden kan man inte lita ens på sin egen bror. Söner har vänt sig mot sina fäder!”

Jorge kom och slog mig på axeln och Bill log mot honom. När han hade gått vidare sa Bill: ”Det där är också en som är med i alla organisationer. Förmodligen arbetar han åt Inrikesministeriet.”

Jag brydde mig inte om att säga att Jorge var på vippen att bli smittad av La Enfermedad. Hans misstag fick mig emellertid att ta hans konspiratoriska sätt mindre allvarligt. Naturligtvis försökte jag inte slå sönder hans argument men de förlorade sin kraft och fick mig att känna mig mindre orolig för honom. Vi blev avbrutna flera gånger där vi satt vid disken av folk vi kände och Bill skämtade med alla som kom och fortsatte att le och gestikulera på samma sätt som när vi pratade så att en iakttagare inte skulle kunna märka någon förändring i samtalet i och med ankomsten av en tredje person.

Jag föreslog att vi skulle gå när vi hade ätit upp våra pizzor och han sa att han skulle följa med mig till slutet av Leyte Vidal. Jag vinkade till bordet med ledarna för Kommittén och Kvinnoförbundet och Bill varnade mig för att se mig om när vi kom ut på trottoaren. En jeep som kördes av en man från Stadsförvaltningen saktade in och föraren hälsade på honom. Bill svarade glatt och gick över gatan för att prata med honom. En kvinnoförbundskvinna som jag kände satt bredvid föraren så jag gick också över gatan och kom i tid för att se att Bill stod och höll handen på hennes knä medan han pratade med den andre. Hon såg förargad ut och slog till den, men han tappade inte humöret för det.

När vi gick längs Leyte Vidal frågade jag om han hade kunnat förutse den riktning som revolutionen skulle ta. ”Aldrig i livet”, sa han. ”Den är inte alls som vi tänkte oss den. Inte vad Camilo tänkte sig heller. Det fanns inte ett uns kommunism i Camilo.”

Jag påminde honom om att Camilos föräldrar hade deltagit i Spanska inbördeskriget på republikanernas sida och hade blivit revolutionen trogna efter Camilos död och att hans bror Osmany var en av ledarna för partiet. Han ryckte på axlarna och antydde än en gång att det var för invecklat att reda ut. Han sa att Osmany var ”nån sorts kapten” utan att veta att han var chef för Organisationen för solidaritet med andra länder, en viktig post i Havanna.

Egendomligt nog beundrade han Che Guevara enormt. ”En fantastisk människa. En kämpe. Han är en verklig revolutionär!” Han log, nästan skrattade när han sa det, medveten om att det var en orimlighet för honom att känna på det viset för Che. Han tyckte också att de offentliga arbetena var underbara saker som revolutionen hade gjort och fortfarande gjorde. Mycket av det han sa var ungefär det samma som disgustados i Mayarí och Guatemala hade dragit fram när de pratade med mig: ransoneringens besvärligheter, den orättfärdiga behandlingen av sådana som ansökte om utresetillstånd, påtryckningarna att bli medlem i revolutionsorganisationer, tvånget att verka anpassad om man ville ha något arbete, studera eller överhuvudtaget få någon hjälp eller omvårdnad. Han hetsade till och med upp sig på att han sa sådant som jag visste inte var sant.

Hans klagovisor rymde emellertid aldrig några undertoner av girighet. Han var en politisk liberal och en sofistikerad man och dessutom var han helt enkelt trevligare som människa än de flesta disgustados. Han talade om landets tillstånd, inte om personliga oförrätter. ”Jag

trodde aldrig att det var hit revolutionen skulle föra oss”, sa han. ”Om man tänker efter så var felet med Batistas regering egentligen alla morderna. Det förekom alldeles för mycket dödande. Ta bort det, och livet då var mycket bättre än nu.”

”Det vet folk om också”, fortsatte Bill. ”Just nu är det inte mer än fyrtio procent av armén som stöder revolutionen.”

Han trodde däremot inte att ytterligare en revolution var möjlig. ”Det är det kubanska folkets eget fel. De låter sig bindas av hänsyn till futtiga materiella ting. Ting som aldrig betydde nåt för de verkliga revolutionärerna. Om de gör nåt, om de säger nåt dras stipendiet in för deras barn och de får sluta skolan, eller de går själva miste om det hus de står i tur till eller förlorar sitt arbete. Det är sånt de tänker på. När tretton av oss blev fast på en teater i Havanna och kastades i fängelse — en del fick sitta sex månader i fängelsehållorna — så tänkte vi bara på liv eller död. Så snart de släppte ut oss på fängelsegården hittade vi på ett sätt att rymma. Sex av oss blev skjutna under försöket ... Vad är det för nytta med att ha arbete, var är det för nytta med att ha pengar — de duger inte till att köpa nåt för; mat och kläder och skor står inte att få och inte sinnesfrid heller.”

Vi hade svängt av från Leyte Vidal och stannat i hörnet av Céspedes för Bill var på hemväg till Naranjal. Det han sa gjorde honom nerslagen och han stannade till ett ögonblick och vi stod båda tysta på den soliga gatan som vilade i siestans lugn. Jag undrade vad som hade hindrat honom från att ge sig av från Kuba? Hans genomtänkt realistiska uppfattning om det möjliga? Eftersom jag var amerikan hade jag lagt märke till att han var neger — eller rättare sagt uppmärksammat det — när han sa att den grönögda flickan var hans kusin, trots att jag nu hade varit så länge på Kuba att jag i annat fall inte skulle ha tänkt på den saken. Det måste ha varit det som var orsaken, tänkte jag, till att han inte var i Förenta staterna utan i denna avlägsna del av Oriente, nöjd med att leva ett stilla och lugnt liv hemma hos sig.

Bill suckade. ”Ser ni den där mannen där på hörnet som står och väntar på bussen till El Cocal? Han har väntat ett år på att lämna landet. Varken han eller hans fru har nåt arbete. Han sitter hemma och gör skor nu av allt möjligt han kan få tag på — gamla innerslangar, rep, segelduk. De är illa gjorda. De är gjorda i desperation. Men vi köper dom — vi vet inte om det är lagligt, om det är ett brott att köpa dom, och inte bryr vi oss om det heller — för han är en god människa och han behöver hjälp.”

Mannen gjorde en liten rörelse och förde ihop klackarna som om han ställde sig i givakt för att låta sig inspekteras av oss. Framför fötterna hade han två knyten liggande. Han var fet och kraftigt byggd men samtidigt blek och sliten och hans blick rymde fruktan och en vädjan. Jag kände på mig att det bara var Bills närvaro vid min sida som gjorde att han inte sprang sin väg.

Just då kom en jeep runt hörnet och bromsade in. Son' satt ensam i den och han stannade för att fråga om jag ville ha skjuts till Bitirí. Jag sa att jag kunde gå och att om jag kände honom rätt gjorde han sig extra besvär bara för att göra mig en tjänst. Bill kom och ställde sig bakom mig och sa: ”Följ med ni bara, det är alldeles för hett för att gå.”

När jag gick runt framför jeepen för att kliva in bredvid Soní kastade jag en snabb blick åt sidan för att kunna iaktta mötet mellan dem. Soní sa goddag med halvt bortvänt ansikte. Det fanns ingen vänlighet i hans röst, han behandlade Bill som luft och leendet på dennes ansikte dröjde kvar där genom en viljeanssträngning.

Vi körde till Bitirí utan att säga någonting om Bill. Soní och jag var gamla vänner vid det här laget så han gav mig bara en blick som sa att jag är säker på att du vet vad det är för en figur du har slagit dig i slang med så vänta dig inte att jag ska tala om det för dig. Karlarna på Regionalstyret hade bett honom påminna mig om att jag skulle fara med till Tirso om en vecka, där de tänkte skära rör under de två Playa Girónveckorna; det var ett löfte som jag

hade givit. ”Vet du vem som kommer att vara i Biran fem minuters väg därifrån och skära rör samtidigt?” sa Soní. Jag visste det men han berättade det i alla fall bara för att han var så glad över det: ”Fidel och hela Centralkommittén!”

Jag träffade inte Bill någon mer gång — utom när han vid ett tillfälle tutade åt mig från sin buss — men El Sapito och El Rubio gick inte att bli av med. Det var ett symptom på deras sjuka att de måste be mig att beskriva — detalj för detalj — vilka kläder ungdomen i New York brukade ha på sig, hur det kändes att lyssna till Beatles på Shea Stadium, hur mycket en begagnad bil kostade. Bara att få vara tillsammans med mig gjorde det lättare att dagdrömma.

”Åh, José, vilken feeling det är att prata med dig”, brukade El Sapito ofta säga och El Rubio höll med.

När de inte utbreddes sig om allt som fanns i Amerika klankade de på Kuba. El Sapito var mycket öppenhyrtig och brydde sig inte om vem jag hade i sällskap. El Rubio däremot kritiserade bara revolutionen när ingen annan än El Sapito var tillsammans med oss och inte ens med El Sapito talade han om sig själv. Så småningom kröp hans planer fram. Att ge sig iväg när han hade fyllt tjugosju. Han hade redan gjort två försök.

Det första var under Camarioca, som kubanerna kallar det. Camarioca var den lilla fiskehamn dit Castro inbjöd de landsflyktiga att komma och hämta sina släktingar. Under en kort period kom båtar av alla storlekar dit från Förenta staterna och låg där och väntade på sin last tills dagens flyktingar hade fått klartecken från det amerikanska utrikesdepartementet. En del kubaner gav sig iväg till Camarioca och väntade där på de släktingar som de visste skulle komma och hämta dem men de flesta stannade hemma tills det kom bud om att det låg en båt i Camarioca som hade frågat efter dem. De kubanska myndigheterna skyndade på deras avfärd, höll dem med mat i Camarioca och fraktade till och med dit dem när någon hade frågat efter dem.

El Rubio hade inga släktingar som kunde fråga efter honom och inte heller kände han någon i Amerika. Ändå hoppades han att om han bara kom till Camarioca han skulle kunna muta eller tigga sig till att få följa med någon. Han sålde madrassen och de röda damastdraperierna. ”Jag fick vara mycket försiktig. Ordföranden i Kommittén i Reforma Urbana hade mage att komma med goda råd. Han sa att jag inte skulle ha sålt madrassen för om jag hoppades på att kunna komma iväg från Kuba skulle jag inte få nåt utresetillstånd om jag inte lämnade kvar alla mina saker och madrassen var en av dem. Jag sa att jag bara hade gett madrassen till min syster. 'Varför tror du att jag tänker resa från Kuba?', sa jag. Jag sålde en del kläder också — det är därför jag inte har nåra nu — men när jag hade fått ihop pengarna stängde de Camarioca.”

”Men hur skulle du ha kommit iväg?”, frågade jag.

”Det finns alltid sätt. En gick fram till en man som kom med en båt och låtsades omfamna honom som om han var en släkting men under tiden höll han en kniv mot revbenen på honom och sa: 'Jag heter så-och-så, fråga efter mig annars sticker jag ihjäl dig!' Han klarade sig undan på det sättet. Om jag hade kommit dit skulle jag ha sett mig om. Jag hade nog hittat nån från tiden i Havanna.”

För några månader sedan, bekände El Rubio en dag när han var mycket nerslagen, hade han skickat in en ansökan om att få resa ut över Varadero. Hans far och syster i Brooklyn hade inte frågat efter honom men han hoppades kunna förmå dem att göra det. Det kom inget svar från Havanna och en dag när han arbetade på sjukhuset där ringde han upp. ”Jag väntade och väntade medan de letade rätt på min ansökan. Till slut kom flickan tillbaka i telefon och sa att jag måste vänta tills jag hade fyllt tjugosju år!”

El Rubio trodde att jag också skulle känna mig indignerad och glömde bort att han hade berättat för mig att han blivit frikallad från militärtjänstgöringen därför att han var sin mors

enda stöd. I själva verket bodde hon hos hans syster och inte nog med att han inte försörjde henne, han levde på dem i stället. Allt eftersom den tidpunkt närmade sig när han måste anmäla sig på sitt jobb i Las Villas blev hans fördömanden av revolutionen allt mindre verklighetsförankrade och hans depression tilltog så att han inte visade sig så ofta på Bitirí.

Sista gången han och El Sapito var hos mig tillsammans hade jag redan hört deras litanior många gånger. Den här gången berättade de för mig om orättvisor som hade drabbat andra. ”Ser ni den där doktorn där borta?”, sa El Rubio och visade på en av läkarna på sjukhuset. ”Han blev förskräckligt arg här om dan så att alla hörde det för att de måste ta så många patienter varje dag. Jag tror att han har blivit rapporterad.” Han visste inte att jag kände läkaren, en brinnande revolutionär, och jag berättade det inte för honom. Jag nickade bara som jag gjorde åt alla deras historier.

Sen började El Sapito med en annan om två unga män som hade gett sig iväg mot Miami i en amfibiecadillac.

Det fick mig att lystra. ”En amfibiecadillac?”

”Ja, jag har också hört nånting om det”, sa El Rubio men han såg osäker ut.

”De hade en Cadillac och på kvällarna brukade de ta ner den till stranden och träna med den. Folk trodde de var tokiga — att köra en bil ut i vattnet! Men hela tiden höll de på och grejade med den och varje gång de körde ner den i vattnet tittade de efter läckor som måste tätas. Till slut en kväll var den bra och de stack iväg. Kustvakten sköt och sköt efter dom men de träffade dom inte. Vet ni vad som hände när de kom till Staterna? Cadillacbolaget gav dom varsin ny Cadillac!”

”En ny Cadillac — åh!”, sa El Rubio. ”Jag kan se mig själv i New York när jag kör omkring i en ny Cadillac ...”

Jag började skratta och El Sapito sa: ”Vad är det, José, tror du inte att det går att göra så?”

Jag skakade på huvudet.

”Men jag hörde när de berättade hela historien på Miamiradion och båda två var med”, förklarade han.

Jag skakade på huvudet igen. El Rubio tittade från El Sapito till mig, ovillig att släppa sin dröm om en ny Cadillac. Sen sa han: ”Kanske att det inte går ...”

Vi var i mitten av april och de två Playa Girónveckorna skulle börja. När man firar årsdagen av segern i Grisbukten är det mycket som stänger — skolorna också — och man försöker få alla att gå ut och arbeta i lantbruket; nu är nämligen den bästa tiden att skörda sockerrör för i maj kommer regnen. I den tystnad som följde på El Sapitos misslyckade historia hördes plötsligt ett väldigt oväsen från den gata som leder ut ur Mayarí. En rad öppna lastbilar fyllda med ungdomar körde förbi. De hade halmhattar på sig och vinkade med dem åt vem som hade lust att titta på och de sjöng sånger. På några sekunder var de förbi och lämnade oss åt tystnaden igen.

Nästa dag kom El Sapito ut till Bitirí på en lånad cykel. ”Jag ska ge mig iväg, José”, sa han. ”En från min skola har kommit för att hämta mig. Allesammans är på ett kollektivjordbruk och sprider ut konstgödsel på såna sockerrörsfält som redan är skurna.” Han var upprörd och halvt bedövd. ”Han säger att de har det alla tiders där. De arbetar och läser och sjunger varenda kväll ... du förstår.”

Jag stod och pratade med Marta och såg att hon log när han berättade vad som hade hänt. ”Fint”, sa jag, och gick in i rummet och hämtade ut ett par elastiska ankelsockor i hans storlek och gav honom.

Han blev mycket glad för dem och hans uttryck av osäkerhet inför sitt framtida öde försvann.

Medan han satt kvar på cykeln sträckte han fram handen och sa: ”Jag vet inte när vi träffas igen.”

Så snart han var tillräckligt långt borta sa Marta: ”Jag kan garantera att han kommer tillbaka som en helt annan människa.”

El Rubio kom inte längre till Bitirí och jag såg inte till honom på Leyte Vidal. En dag när jag trodde att han redan hade gett sig iväg till sitt jordbruksarbete kom han till mitt rum igen. Han hade räknat ut att jag skulle ge mig iväg om ett par dagar och det stämde. ”Tror du att du skulle kunna skicka mig en grammofon när du kommer hem?”, frågade han.

Jag talade om för honom att läkemedel var det enda man kunde skicka från Förenta staterna. ”När ska du fara till Las Villas?”, frågade jag.

Han verkade obestämd. ”Det är ingen brådska”, sa han. ”Nån dag framöver.” Han strök sig över skägget för han hade inte rakat sig på flera dagar. ”Jag kan inte få tag på nåra rakblad. Jag är ledsen för att jag kommer och hälsar på dig och ser ut på det här sättet.”

Jag gick och hämtade ett rakblad åt honom.

”Det måste du låta mig betala”, sa han men gjorde ingen min av att göra det.

”Jaha, lycka till”, sa jag för jag hade redan sagt till honom att jag väntade besök.

”Hör du, om du stannar till i Madrid kanske du kunde skicka en grammofon därifrån . . .”

En liten historia om Hortencio

En morgon under min första månad i Hayarí stod jag i en av de breda dörrarna till El Parque Cafeteria, rökte en cigarrett, avnjöt det nysilade kaffet och lyssnade på förmiddagspjäsen på Radio Rebelde. Högtalarna på det lilla trekantiga torget var högt uppskruvade den dagen och jag hade inga svårigheter att höra de två sonora manliga stämmorna som inledde dagens avsnitt. En man diskuterade slavinnor med sin brorson som just hade kommit tillbaka till plantagen efter några år i huvudstaden. Farbrodern gav honom med en av cynism bräddad stämma goda råd som han uppenbarligen inte var i behov av.

De där svarta snärtorna är värdelösa så fort de har gått över femton -

Naturligtvis, då går de ur hand i hand.

Båda skrockade åt detta men farbroderns skratt var fyllt av vällustig ondska; man förstod att det fortfarande fanns hopp om brorsonen.

Förlusta dig med flickan, roa dig ett slag men akta dig för att bli fästad vid ...

Min far lämnade mig två vagnar ... hundra slavar att uppfylla min minsta önskan ...

Farbrodern skrockade ånyo.

Jag är ännu ung ...

Jag märkte att jag stod och flinade när jag fick syn på en ung man vid bordet närmast dörren som log tillbaka. Han hade halmhatt med uppåtvikta brätten, lågskaftade kängor, arbetsbyxor och en bomullsskjorta: en prydlig ung cowboy. Han hade just fått in ägg och pommes frites och en flaska öl och han bad mig slå mig ner hos honom och höll kvar kyparen så att jag också skulle kunna beställa. Jag sade nej tack men han envisades med att bjuda mig på en öl. Han bad om ursäkt för att han började äta innan min öl kom och samtidigt tog han sönder en äggula med en brödbit, lutade sig framåt en smula och stoppade in alltsammans i munnen; fingrarna slickade han av på samma gång. Han svalde, tog en klunk öl och berättade att han var *economista* revisor — i Los Pinares.

Jag blev förvånad för jag hade tagit honom för en campesino — kanske en mästarskärare av sockerrör som hade en fridag i stan — och han märkte det och höll upp handen och svalde igen. ”Det är inte det jag egentligen är. Det är inte mitt kall. Jag vill ägna mig åt litteraturen ... åt dramatik.” Han gjorde en gest mot högtalarna som dundrade fram förmiddagspjäsen. ”Inte sån där. Det är lite för romantiskt. Det är sånt som faktiskt händer men det låter inte som om det var hämtat ur verkligheten. Så skulle jag vilja skriva. Det är det slags poesi som jag skriver. Livet sånt som det levs — livet här, i det här landet. Till och med den första dikt jag skrev — när jag var tretton år — var av det slaget. Ändå visste jag ingenting om poetisk teknik på den tiden.”

Han hette Pepe Delgado och var tjugotre år gammal. Han blev lätt ivrig, han gestikulerade mycket och talade med samma ljusa röst och på samma mjuka dialekt som lantbefolkningen i Oriente: han var inte alls den westerncowboy som han hade sett ut för vid första ögonkastet. ”Nästa månad ska jag resa till Santiago och bli intervjuad. Killarna på Kulturbedöm har ordnat med den saken för jag har legat efter dom länge om det. Jag har skrivit pjäser åt dom. En av dom satte vi upp i Los Pinares. Jag måste studera litteratur. Jag måste till Havanna.

Ni förstår mig, eller hur? Ni som är från Havanna.” När jag sa vem jag var kunde han inte dölja sin upphetsning. Han hade torkat ren tallriken med en brödbit och den la han nu ner, tog upp den igen och la sen ner den ännu en gång: han ville inte stoppa mun full när han hade så mycket som han ville säga. ”Ni är författare!” utbrast han slutligen. ”Det är första gången jag träffar en författare. Dansare och skådespelare har jag träffat i Nicaro men aldrig nån författare.

Ni kan hjälpa mig. Tala om för mig hur jag ska göra. Ni skriver poesi förstås. Jag skriver inte prosa för det intresserar mig inte och jag tycker inte om romaner. Jag vill skriva om livet som det levs. Men det har jag redan sagt. Kan man tänka sig!”

Han lutade sig bakåt på stolen och betraktade mig ett ögonblick. ”Tänka sig att jag råkade komma ner från Los Pinares just i dag och att jag inte gick hem utan hit till El Parque. Jag kom med buss, det är därför jag äter här. Inte en buss, en taxi. Jag skulle vilja att ni läste nåra av mina dikter. Jag har sparat dom allesammans. Dikterna, pjäserna, sångerna också och, ja visst, pensamientos — tankar som kommer för mig. Alltsammans har jag sparat utom såna dikter som jag skrev åt flickorna i skolan på deras födelsedag eller deras skyddshelgons dag. De behöll dom för sig själva så dom har jag inte. Och till de flickor jag blev förälskad i — jag förälskade mig många gånger!

När baletten kom till Nicaro pratade jag med Alicia Alonso. Jag är inte rädd av mig så jag gick och pratade med henne. När hon hade hört nåra av mina dikter sa hon: 'Ni måste få komma till Havanna och studera.' Det är det intervjun gäller, om de ska ge mig ett stipendium så att jag kan resa till Havanna och studera litteratur. Tror ni att jag behöver studera? I alla fall kommer jag att träffa folk i Havanna som förstår vad det är jag håller på med och sen kan jag få saker publicerade. Samma sak med en annan — han var inte härifrån — som hörde en sång som jag hade skrivit orden till — jag hade hjälpt till med melodin också förresten. Han sa: 'Ni måste fara till Havanna.'

En gång visade jag mina dikter nere på Kulturbedöm och de sa att om man hade en akademisk examen kunde man få såna dikter publicerade. 'Lämna kvar dom här så får vi se.' Men jag sa att jag ville ha dom själv för jag vill läsa igenom dom och ändra i dom. Är det så man ska göra? Jag vill skriva en dikt och sen lägga den åt sidan och låta den mogna. Är det rätt?”

Jag nickade.

”Är det så författare brukar göra?” sa han och hoppade i stolen av upphetsning. ”Då gör jag som andra författare? Å, va skönt att höra!”

Jag frågade honom om han kom ihåg den första dikt han skrev.

Han nickade entusiastiskt. ”Jag var tretton men jag kommer aldrig att glömma det för det var min första dikt och jag var våldsamt upprörd när jag skrev den. Den handlade om Hortencio, min far. Min far har haft stort inflytande på mig. Jag var alltid orolig för hur han mådde och jag brukade vänta på honom när han kom hem från arbetet. I synnerhet på avlöningsdagarna. Han arbetade i Nicaro och vi bodde i Felton och han drack ganska mycket. Jag var orolig för att han skulle göra slut på alla pengarna. Vill ni höra dikten?”

Jag sa ja, och plötsligt blev han generad för att någon kanske skulle tjuvlyssna. Han såg sig omkring och sänkte rösten. ”Dikten heter Hortencio”, sa han och läste upp den. Mot slutet blev rösten starkare och när han hade slutat skrev han ner den åt mig.

Det var en kort dikt:

Hortencio
sale desde Nicaro
como un disparo
que sale
de una manigua
rodeada de Tibisí,
y yo esperandolo
aquí
con el corazón
en la mano —
temiendo que le
meta
al Bacardí
Sano
Sabroso
y Cubano.

(Hortencio
lämnar Nicaro
som ett skott
skjutet
från ett ogräsbevuxet fält
omhändert av Tibisíträd,
och jag väntar på honom
här
med mitt hjärta
i handen
fruktande att han skall
9AR
hämta
Bacardi.
Nyttig
God
och Kubansk.)

De sista tre raderna var en reklamslogan som Bacardi hade använt sig av för många år sedan och Pepe drog på munnen när han läste dem, förtjust vid tanken på vilken duktig pojke han hade varit. Medveten, tänkte jag, om det ironiska i att han genom att använda denna reklam-slogan redan som ängslig liten pojke hade visat att han förstod att det fanns en glädje i rommen hans fars förbannelse. När han hade skrivit ner dikten la han till nedanför den: ”Dikt av José Delgado Gomez. Skriven vid tretton års ålder då han bodde vid Feltons sumpiga

strand i Oriente.”

Han sa: ”Märker ni att den nästan är metriskt skriven? Nu tycker jag inte längre om versmått. Det är nånting som jag har lagt av för det passar inte för såna tankar och intryck som mina. Förstår ni hur jag menar? Jag vet inte om jag kan tolka dom — jag använder ordet tolka i betydelsen rycka ut ur mitt inre, nå djupt ner i mig själv.”

Jag nickade och önskade att han ville berätta om sin far. ”Om man ska skriva en dikt på ett särskilt versmått måste man ändra och skära bort i det man har tänkt, och det slutar med att inspirationen dör. Jag föredrar fri vers. Vad tycker ni?” Jag sa att det lät mycket förnuftigt.

”En annan sak som jag inte tycker om är att skriva direkt till en hjälte. Om Apostol Martí till exempel. Eller om nån som lever. Att nämna honom vid namn eller skriva direkt om honom. Jag vill visst skriva om människor som revolutionens hjältar, men utan att nämna dem vid namn så att folk ändå känner vad jag menar. Som om de plötsligt, oförmodat skymtade en av dom genom ögonvrån.”

Efter det att han hade skrivit den första dikten började han fästa alla sina tankar på papperet. Han älskade anteckningsböcker, i synnerhet linjerade anteckningsböcker, för han kände det som om han genom att fylla dem kunde göra egna böcker. ”En anteckningsbok tyckte jag särskilt mycket om och jag brukade gå ut på ängen bakom vårt hus och bre ut en stor pappskiva och lägga mig på magen på den och skriva. Min syster hittade boken och hon visade den för allesammans och skrek: 'Titta vad han ljuger och säger att mamma har gjort och pappa har gjort!' Jag skämdes och stod inte ut med att alla hade läst den och missförstått den.”

Jag frågade honom hur han hade blivit revisor — menade att det var överraskande med tanke på hans litterära intressen och han förklarade att han hade haft väldig tur för hans föräldrar var mycket fattiga. Han hade fyra mostrar i Santiago och när han var pojke hade han fått bo hos dem och på så sätt kunnat gå i skola och följa en kurs i handelsteknik. ”Jag bodde hos dom när min far dog men jag kom tillbaka hit efter det att jag hade skilt mig.”

”Har ni varit gift?”, frågade jag, för han såg så ung ut.

”Jag är tjugotre”, sa han, ”och jag har en pojke på sex år.” ”Vad var det som hände?”

”Å, en annan kvinna.”

”Vad hände med henne?”

”Det är slut för länge sen.” Sedan log han. ”Kvinnor ...” Han skakade på huvudet. ”Men jag låter dom inte distrahera mig. När jag steg av bussen från Los Pinares träffade jag en flicka, en som jag vet skulle göra det. Hon ville att vi skulle träffas i kväll men jag sa nej. Det ärende jag har ska jag klara av nu mitt på dan, men jag ville inte träffa henne. Jag kan behärska mig. Jag vill använda resten av eftermiddagen och kvällen till att skriva. Det är det enda jag vill göra — tolka alla känslorna som finns inne i mig.”

Det dröjde två månader innan jag såg Pepe Delgado igen. Han stod på Leyte Vidal och pratade med soldaten Robertico Silvera. Åtminstone trodde jag att det var Pepe, fast han såg mindre ut och inte så stilig, tills jag kom fram till dem och såg att det inte var han. När Robertico presenterade oss för varandra sa han: ”Osvaldo Delgado, en vän till mig.” De var otvivelaktigt bröder men jag sa ingenting. Det var Robertico jag var intresserad av för ögonblicket.

”Nå?”, sa jag till honom.

”Senast i går tittade jag in på Bitirí men ni var inte där”, sa han.

Jag skrattade.

”Jag svär!” sa han och sedan skrattade han också.

”Hur var det med det där sammanträffandet förra veckan då?”

Robertico slog sig för pannan. ”Du måste förlåta mig José, men jag var söderut och arbetade.”

”Vad då med, Robertico”, sa Osvaldo intresserat.

”Jag kan tala om för er vad det var han gjorde”, sa jag till Osvaldo. ”Han rusade runt från plats till plats i jeepar och lastbilar — körde dom i diket, välte med dom, körde rätt in i —”

”José, José, du har varit för länge i Mayarí”, protesterade Robertico.

”Hur är det med Teresita?”, retades jag. ”Tänker hennes far ge sitt medgivande?”

Robertico hoppade upp och ner och slog sig på låren några gånger. ”Å nej, nej, hur i herrans namn har du fått reda på det?”

Första veckan jag var i Mayarí tyckte jag att jag hade haft tur som råkade på Robertico eftersom jag hade fått veta att han fanns med på ett fotografi — mycket populärt på Kuba 1960 — som visade nationaliseringen av United Fruits Central Preston (det som nu heter Central Guatemala). Det är ett fantastiskt kort: en rad med män, de flesta till häst, avancerar jublande längs vägen som löper jämsides med järnvägsspåret in i Guatemala. De har cowboyhattar av halm på sig, håller bössorna högt upp i luften och svänger den kubanska flaggan och de är alla vilda och lyckliga. I mitten rider överste Núñez Jimenez, en geolog som nu är chef för den naturvetenskapliga utbildningen men som då hade hand om INRA (Institutet för jordreformen). Till vänster om honom rider Robertico som inte kan ha varit mer än tretton fjorton år då. Ett historiskt tillfälle. Jag hoppades att Robertico skulle kunna komma ut till mig och berätta om det.

Det gjorde han aldrig. Vi stötte ständigt ihop, åt lunch och middag tillsammans, pratade, skvallrade, filosoferade, men det blev aldrig av med någon riktig intervju. Det enda jag inte ville göra tillsammans med honom var att följa med i en bil han körde eller sätta mig på bönpallen till hans motorcykel. Han var fullständigt hänsynslös. Just nu hade han ett bandage på höger ben under uniformen därför att han hade skrapat det mot en parkerad bil när han gjorde en snäv sväng med sin motorcykel. Eller rättare sagt arméns motorcykel. Han hade kört sönder två av sin fars bilar och Hugo Ramirez berättade för mig att Robertico hade sagt när Hugo frågade honom varför han inte var mera aktsam om faderns bilar: ”Det är rätt åt gubben — han är kontrarevolutionär!”

Robertico hade redan förklarat för mig att de enda han tyckte om bland sina anhöriga var en faster som var gift med Chanda, chefen för cafeterian i Guatemala, och Chanda själv. ”De är de enda som håller på revolutionen”, sa han. ”Jag har varit för den ända sen jag var tio år och det brukade gubben ge mig för.” Under revolutionens första år när man inte brydde sig så mycket om hur gamla rekryterna var hade han tagit värvning i armén och där hade han varit allt sedan dess. När han var sjutton gifte han sig med en flicka från Cueto och en gång när jag träffade honom på Leyte Vidal hade han sin tvååriga dotter med sig, ett vackert barn med samma stora ögon som han. Han verkade som om han inte visste vad han skulle ta sig till med henne: han kunde ju inte skvallra med henne eller berätta roliga historier för henne.

”Det är kanske säkrast att du får skilsmässan klar innan du går och anhåller om Teresitas hand”, sa jag.

”Det är den, det är den”, sa han och kastade armarna upp över huvudet som om någon siktade på honom med ett gevär. ”Vi var och skrev på papperen i dag.”

”Vad bråkar hennes pappa om då då?”, frågade jag.

”Det tänker jag minsann inte diskutera med dig”, sa Robertico och vek sig dubbel av skratt åt den vändning samtalet hade tagit. ”Du kanske inte är nån riktig författare som du säger utan

berättar allting om mig för imperialisterna.”

Osvaldo vände sig mot mig. ”Är ni författare?”

”Titta på honom bara”, sa Robertico. ”Varför tror du han är så intresserad av skvaller?”

”Jag skulle vilja prata med er, om ni inte har nånting emot det”, sa Osvaldo. ”Jag har intressen åt det hållet ...”

”Det är rätt, prata på du bara”, sa Robertico. ”Jag ska träffa en person och jag är redan försenad.”

”Inte vet jag om du ska träffa nån”, sa jag, ”men jag är säker på att du är försenad.”

”Vi ska nog träffas, vänta bara ska du få se”, svarade Robertico. ”Jag kommer över till Bitirí i den här veckan. Det kan du räkna med.”

Osvaldo var glad när han gick för han ville gärna prata med mig om sitt författarskap. Han började göra korta, nervösa gester som påminde om hans bror Pepes och berättade att han hade hållit på att skriva i många år. Han arbetade som lödare på en maskinverkstad i Mayarí och hade anmält sig som sockerrörs-skördare under båda Playa Girónveckorna; han skulle ge sig iväg nästa eftermiddag. Det var därför han hade med sig en anteckningsbok som han i vanliga fall förvarade på arbetsplatsen för sådana småstunder, under lunchrasten eller annars, när han inte var upptagen av arbete. Den innehöll andra delen av en roman som han höll på att skriva. ”Jag har redan skrivit fjorton romaner på det sättet”, sa han.

”Fantastiskt!” sa jag.

”Jag skulle gärna vilja att ni rådde mig. Här är till exempel ett ord på sista sidan i anteckningsboken som jag vill veta vad ni anser om ...”

Jag frågade om han ville att jag läste hela historien.

”Vill ni göra det!” Han la genast anteckningsboken i min hand. ”Om ni tillåter kommer jag hem till er i kväll. Ni förstår vi ska fara i morron ...”

Jag sa att det passade mig fint och han blev så upphetsad att han gång på gång började säga någonting men sedan avbröt sig med ett ”Men vi ses ju i kväll. Det får vara till dess.” När jag började gå hejdade han mig för att påminna om sista sidan i boken. ”Det är ett ord där som jag inte är nöjd med. Jag vill gärna höra vad ni tycker. Det är ordet 'egoist', vill ni vara snäll och komma ihåg det.”

Anteckningsboken han gav mig var nött och kladdig av användning. Den innehöll algebraiska problem och anteckningar om diverse metaller och på baksidan av sidorna hans roman. Fastän det avsnitt det gällde var fyllt av dramatiska händelser och många år förflöt mellan första och sista scenen var det kort och fyllde inte hela anteckningsboken. I den första scenen tar den unge hjälten en flicka från sin egen stad med sig till ett hotell och övertalar henne, trots att hon är oskuld, att låta honom få sin vilja fram med henne. I sista ögonblicket måste han tvinga sig in i henne och upplevelsen skadar henne. Hon ser honom aldrig mera men några år senare när han har blivit en framgångsrik konstnär får han besök av hennes far och denne har med sig en liten flicka som är hans dotter. Den äldre mannen placerar flickan på en schäslong där hjälten för bara en kort stund sedan har legat med en vacker modell och säger: ”Ni är en egoist som inte tänker på andra, men nu måste ni ta hand om det här barnet.”

När Osvaldo kom till Bitirí på kvällen frågade jag honom hur gammal han var och han svarade att han var tjugo. ”Ni förstår det beror på er ålder att er historia är både bra och dålig”, sa jag. ”Den första scenen där flickan blir förförd och våldtagen på en gång är bra, mycket, skulle jag våga påstå, beroende på att det rör sig om känslor som ni känner till” — jag gick fram mycket försiktigt — ”och som ni har kunnat projicera in i en romanfigur som är ungefär i er egen ålder. Inte sant? Sista hälften är en annan sak — här rör det sig om en man som

plötsligt ställs inför ett barn som är hans. Dessutom får han veta det på ett rätt ovanligt sätt, nämligen av flickans upprörde fader. Om ni själv hade varit med om nåt sånt hade ni kunnat göra den scenen levande på samma sätt som den erotiska.”

Osvaldo var så lycklig över att få diskutera sitt arbete att han nickade och nickade för att uppmuntra mig att fortsätta. ”Jag förstår hur ni menar. Jag skulle med andra ord ha skrivit båda scenerna så som de hände. Ja, ja, det är alldeles riktigt.”

”Jag menade att ni inte alls skulle ha försökt er på den andra scenen”, förklarade jag. ”I varje fall inte än.”

”Jag förstår, jag förstår”, sa han.

”Det är en rätt komplicerad situation”, fortsatte jag. ”Tänk på hur en man måste känna det som plötsligt ställs inför ett barn som är hans. Att man ställer det kravet på honom, utan att han är förberedd på vad det innebär, att han ska vara far. Allt det där ligger utanför er erfarenhet ...”

Osvaldo log skamset och jag skyndade mig att trösta honom. ”Jag menar inte att ni inte ska vara djärv när ni skriver. En författare får inte förlora den egenskapen, att våga driva en situation till trovärdighetens yttersta gränser och inte bara tamt hålla sig till det alla känner till.”

Jag avbröt mig för Osvaldo såg fortfarande skamsen ut.

”Det är delvis självbiografiskt”, sa han. Han ryckte på axlarna. ”Det är klart att jag inte blev nån berömd konstnär med ateljé och modell och allt det där. Men det har hänt. Får jag berätta historien för er. När jag var arton år arbetade jag som lärare i Banes och hade sällskap med en trevlig flicka. Hon var en bra flicka men jag var desperat för en lärare får inte visa sig med alla möjliga slags flickor. Så jag övertalade henne att följa med mig till ett hotell och när hon ångrade sig måste jag använda ja inte precis våld men hela min övertalningsförmåga. Hon var oskuld, precis som i boken, så hon både njöt och inte njöt av det.”

”Ja”, sa jag.

”Sen för nåra månader sen var jag i Banes ett par dar. Jag hade knappast sett flickan efter den dan för hon ångrade att hon hade gett sig in i en förbindelse med mig och sanningen att säga skämdes jag också lite grann. Jag satt ensam på ett kafé och drack kaffe och jag tyckte att en äldre man tittade på mig hela tiden. Hur det var gav han sig iväg och jag minns att jag tänkte att han nog hade trott att jag var nån annan för jag visste verkligen inte vem han var. När jag gick kom han fram och presenterade sig utanför på trottoaren. Han sa att jag hade förstört hans familj, en bra familj, och han krävde att jag skulle följa med honom hem.”

”Och det gjorde ni?”

”Han var en bra karl. Flickan hade varit oskuld. Han sa inte varför han ville att jag skulle följa med honom hem. Jag trodde att han ville att jag skulle träffa flickan och jag tyckte att det var det minsta jag kunde göra. Men när vi kom fram till huset sa han att hans dotter inte var kvar i Banes utan var borta för att studera till lärare. Det första jag såg när jag kom in i huset var en liten flicka som lekte med nåra leksaker och mannen sa: 'Det är ditt barn.' Jag lyfte upp henne. Hon hade sin mors ljusa hår men annars liknade hon mig. Mitt hjärta blev fullt av en massa olika, våldsamma känslor.

Sen blev mannen vänligare mot mig och hans fru kom ut och bjöd på kaffe och de satt och pratade med mig. Själv sa jag ingenting till att börja med. Jag tänkte för mig själv att de var snälla mot mig för att de ville att jag skulle gifta mig med deras flicka. Jag satt och tänkte på allt det här och tittade på den lilla flickan när hon lekte. Till slut sa jag att jag måste tillbaka till Mayarí men att jag skulle tänka på det de hade sagt.”

När han hade berättat färdigt lutade han sig tillbaka i stolen och suckade. ”Det var en hemsk

upplevelse”, fortsatte han lättad. ”Jag stod inte ut med att tänka på den. Det var därför jag inte kunde skriva om den. Men nu ska jag skriva om historien och berätta den som den var.”

Jag var ett rov för stridiga känslor och kom inte med några fler råd.

”Det där ordet — egoist”, sa Osvaldo, ”hur tolkar ni det?” Jag förklarade att en egoist är en som alltid tänker på sig själv i första hand.

”Men är inte alla såna?”

Jag skrattade.

”På arbetet när jag tar fram min anteckningsbok på en rast och sätter mig för mig själv för att skriva säger de: 'Titta vilken egoist!'”

Han tänkte efter en stund. ”Jag tycker om att skriva om samtal jag har haft och folk jag har träffat, att ta fram det dramatiska i dom och få det att framträda i relief. Ibland skriver jag en sån historia åt nån flicka och då blir hon glad, det blir de alltid. Det gör mig lycklig — att jag har kunnat ge uttryck åt det jag har inne i mig och att andra kan dela min upplevelse.

Ibland när jag sätter mig ner och ska skriva kan jag till och med känna inspiration och då händer det ingenting eller också blir det dåligt. Det går så långt, om jag ska vara ärlig, att jag får tårar i ögonen. Jag måste resa nånstans och lära mig mycket mera. Jag gick till Kulturbyrån och bad att de skulle skicka mig till en litteraturskola som Pepe —”

”Som Pepe?”, sa jag.

”Javisst, han fick ett sjuårigt stipendium. Om ett par månader ska han resa till Santiago och sen till Havanna. Men de sa att jag måste vänta. Just nu går det inte. Det gör inte mig nåt för ju längre jag lever desto mera får jag att skriva om. Nu när vi ger oss ut för att skära rör ska vi läsa högt för varandra på kvällarna, dikter och sånger och sånt. Fast jag kan inte uppleva dikt. Det är därför som jag inte pratar med Pepe om vårt författande — jag kan helt enkelt inte uppleva poesi och vad tjänar det till att göra honom nedslagen.”

”Om jag är en egoist hur kommer det sig då att jag tycker så mycket om att vara tillsammans med andra, som nu under skörden? Vet ni vilka de lyckligaste åren i mitt liv var? De tre år jag gick i skola i Matanzas. Jag hade två underbara vänner. Jag skrev

en historia om det som hette Vi tre oskiljaktiga och det är den enda av mina historier som jag inte har kvar. Alla de andra har jag sparat.”

”Var det före eller efter det att er far Hortencio dog?”, frågade jag.

”Efter”, sa han och gav mig en granskande blick. ”Vet ni att Hortencio inte dog en naturlig död?”

Han såg att jag inte visste det och jag märkte hur han satt och funderade på om han skulle tala om historien för mig eller inte. Jag bad sällan någon i Mayarí att berätta något för mig, det fick komma frivilligt eller inte alls för jag hade den teorin att det var på det sättet viktiga saker blev sagda. Till Osvaldo sa jag emellertid: ”Berätta.”

Osvaldo placerade armbågarna på stolskarmarna, knäppte händerna, lutade sig framåt och började: ”Det var i maj 1959. Revolutionen hade segrat och vi bodde fortfarande i huset nära stranden i Felton. På kvällarna tyckte Hortencio om att sitta i dörröppningen och titta ut över vattnet nedanför det höga gräset medan han såg solen gå ner. Det fanns inget annat hus i närheten av vårt, det låg ute på landet, och han kunde se rätt in i solen. En kväll satt han så, alldeles ensam för han var ond på mig och dessutom hade han andra saker som bekymrade honom.

Vi var bara fyra hemma den dan. Mamma var i Santiago för att en av hennes systrar låg sjuk och Pepe var där och gick i sin skola. Jag var tolv år och skulle börja i en ny skola och min

lillebror var bara en liten pojke. Jag vet inte var nånstans i huset han höll till. Min syster Margarita hade sträckt ut sig i sängkammaren för hon hade legat på sjukhus och var inte riktigt bra än. Jag var tolv, som jag sa, och visste inte vad det hade varit med henne. Det fick jag inte reda på förrän senare när jag hörde några vuxna prata om det. Ingen sa det direkt till mig.

Jag visste att Margarita var gift, så mycket visste jag. Hon var gift med en rebell, en karl från våra trakter som hade varit med uppe i bergen, och hon hade blivit med barn. Det visste jag inte — att hon hade blivit med barn. Rebellens ville inte att hon skulle bli havande, han ville inte ha nåra barn, och han blev rasande på henne medan hon fortfarande gick med fostret i magen. Han klådde upp henne så våldsamt att fostret dog och hon måste åka till sjukhus där de gjorde ett kejsarsnitt på henne. Rebellens varnade Hortencio för att ställa till med bråk om saken. 'Om du säger nåt så dödar jag dig', sa han till honom.

Hortencio gick i alla fall till polisen och berättade vad rebellens hade gjort med Margarita och de häktade honom och förhörde honom i tre dar. Sen lät de honom gå. Den kvällen var det tre dar sen Margarita hade kommit hem och hon var fortfarande inte bra. Såret hade inte läkts än. Hortencio satt där i dörröppningen och tittade på solen som jag sa och ruvade på vad rebellens hade gjort med hans dotter. Han tittade på vattnet. Man kunde se hur det sträckte sig spegelblankt från vårt hus och bort till inloppet och näset.

Bakom sig hade han vardagsrummet och på andra sidan av ett draperi som mamma hade satt upp låg matsalen. Jag satt där inne och arbetade med min räkeläxa och trots att det gjorde rummet mörkare hade jag dragit för draperiet och tänt lampan ovanför bordet därför att jag var arg på pappa. Han hade sagt till mig: 'Du ska göra färdigt det där talet och jag tänker sitta här till dess du har gjort det om jag så ska bli sittande till morronen.' Hortencio var alltid mycket intresserad av våra studier. Det var därför som han gick med på att skicka Pepe till mammas systrar i Santiago — för att han skulle få chansen till en högre utbildning.

Nu efteråt, när jag vet vad som hände mellan Margarita och rebellens, har jag försökt tänka mig in i vad Hortencio satt där i dörren och grubblade på den där kvällen. Kanske hade rebellens förälskat sig i en annan och det var därför han inte ville ha nåt barn med Margarita. Kanske var det motivet, för han var en bra karl — han kom från våra trakter, vi kände honom och han hade slagits för revolutionen. Kanske ville han inte ha nåt barn därför att ett sånt blir till ett band mellan en man och kvinna och gör det svårare att ordna en skilsmässa.

Solen hade just gått ner när jag hörde nåra skott. De följde så tätt på varandra att jag trodde de kom från ett maskingevär. Först trodde jag att det var nåt kringströvande band från Batistas armé för i början av 1959 fanns det fortfarande nåra såna som gömde sig i skogarna och vi hade hjälpt rebellerna och gömt en del av dom så ett sånt band skulle säkert veta att vi inte var vänskapligt sinnade. I samma ögonblick som tanken flög genom huvudet på mig släckte jag ljuset och väntade. Jag hörde fler skott och då drog jag undan draperiet. Där på golvet låg Hortencio. Han sa till mig: 'Fly min son, de tänker döda dig!'

Jag visste inte vad jag skulle tro men sen skrek Margarita, som hade sett rebellens genom sovrumsfönstret: 'Spring, spring!' Jag vände och sprang genom vardagsrummet och rebellens sköt och träffade skänken där mamma brukade ha porslin uppsatt så att det skulle se fint ut. Jag hörde hur porslinet gick i kras och fortsatte ut på baksidan av huset. Under hela tiden hade jag inte sett en skymt av rebellens och jag sprang mot en stolpgård som Hortencio hade satt upp för att få en inhägnad åt våra två kor. Jag hörde min syster skrika och så sköt han igen. Jag hade lagt händerna på en stolpe för att slinka igenom och jag kände hur kulan slog in i stolpen strax ovanför handen.

Senare måste jag ta med mig poliserna dit och visa dom var kulan hade träffat så att de skulle veta att rebellens hade skjutit på mig också. Det är konstigt vad man minns allting tydligt som händer en sån där gång. På andra sidan staketet tog jag en genväg genom gräset och mellan

träden som rebellen inte gärna kunde känna till. Min syster gjorde likadant. Där nere låg en liten båt med en utombordare som hörde till oss. Jag och Hortencio brukade fara ut med den och fiska eller bara för nöjes skull.

Motorn fungerade dåligt. Hortencio hade faktiskt sagt att när jag var klar med talet skulle vi gå ner till båten och se om vi kunde fixa den. Problemet var att få igång den. Den brukade hosta till att dö när man drog i startsnöret. Det visste jag och jag visste också att oväsendet den ställde till med skulle förråda för rebellen var vi var så därför gick vi i vattnet, där det växte fullt med vass, och sköt ut båten en liten bit innan jag klättrade upp i den och försökte starta motorn. Tre av stygnen i Margaritas operationssår hade gått upp men hon stod till midjan i vattnet och höll båten.

Jag bad en bön att motorn skulle starta första gången jag drog i snöret. Jag vred upp gasen för den brukade starta lättare då och drog. Den spottade till utan att tända. Jag drog en gång till och den tände inte nu heller. När jag lindade på snöret för tredje gången tror jag att jag grät men nu tände den. De två misslyckade försöken hade i alla fall förrått oss och rebellen kom ner till stranden. Solen var nere och det mörknade snabbt men det var fortfarande tillräckligt ljus för att han skulle kunna se våra silhuetter och han sköt och sköt. Han träffade inte Margarita eller mig men han träffade båten och medan vi körde över den lilla viken för att komma till Felton började vattnet läcka in. Vi hoppade ur så fort det gick, tog oss över fälten i mörkret och knackade på dörrar tills vi hittade nån som kunde tala om för oss var telefonstationen i Felton låg. Den var stängd men nån gick och hämtade en som kunde öppna och vi ringde till polisen.

När en polis hade kommit började vi gå ner mot båten och när vi hade gått ett kvarter fick vi syn på rebellen. Han var på väg till telefonstationen för att ange sig själv. Jag ska aldrig glömma den där hemska kvällen och inte heller hur fruktansvärt rädd jag var när vi for med båten över viken. Det var när vi satt i båten som jag kom ihåg min lillebror. Innan hade jag inte tänkt på honom och nu fanns det ingenting vi kunde göra. När vi kom tillbaka till huset senare på kvällen låg Hortencio död på golvet i vardagsrummet och min lillebror var under huset där han hade legat gömd hela tiden. Ingenting hade hänt honom.

Vi gjorde femton resor till Holguín för rättegångens skull. Jag var aldrig med om den och fick inte höra vad de andra vittnena sa. Inte såg jag rebellen nån mer gång heller. De tog in mig i ett rum och där berättade jag min historia. Till slut var rättegången över och rebellen fick trettiosex år för det han hade gjort.”

”Tror ni att han var sinnessjuk?”, frågade jag.

Han skakade på huvudet. ”Domaren sa att han inte var det. Det var därför de satte honom i fängelse. Ni förstår, det var en bra karl. Vi kände hans familj — det gör vi fortfarande förresten och vi har inte låtit det han gjorde ändra våra känslor för dom.”

Några dagar senare träffade jag Pepe, poeten, i Los Pinares. Det var lunchdags och han hade tagit med sig sin bricka ut ur matsalen och satt under ett träd. Där satt en massa flickor också och han flödade och skämtade med dem. När han fick syn på mig reste han sig upp och gick ifrån dem.

”Jag fick stipendiet!”, sa han och berättade för mig ungefär detsamma som Osvaldo hade sagt. ”En månad till så lämnar jag det här.”

Jag gratulerade honom och han skakade hand med mig.

”Jag har gått och tänkt på vårt sammanträffande”, sa han. ”Om ni nu tänker skriva en bok om Mayarí, kan ni inte skriva om mig då och kanske till och med publicera dikten som jag skrev ner åt er?”

”Kanske det”, sa jag.

”Jag har tänkt på det flera gånger och ibland har jag trott att ni nog gör det. Varför inte? Det är ju i alla fall en sak ur levande livet.”

Machismo

Under min första vecka i Mayarí var jag, med kubanska mått mätt, outtröttlig i mina försök att arrangera sammanträffanden med ledare för diverse organisationer, gamla stadsbor, yrkesmän — sådana människor som skulle kunna ge mig en uppfattning om hur stan fungerade och också litet av dess historia — och jag larvade utan hänsyn till hettan uppför Maceo, över Leyte Vidal, nerför Céspedes flera gånger om dagen. De upplysningar om vägen som jag fick verkade vaga för ingen använde någonsin gatunamnet, och resultaten av mina ansträngningar hade ofta ganska litet att göra med den ursprungliga avsikten eller var helt oväntade. Det var på det sättet jag träffade Mella Vaillant. Jag hade fått veta att hans far, Mario Vaillant, hade varit lärare åt ett par generationer mayaríbor och förmodligen var den ende som verkligen visste något om stans historia. När jag för tredje gången var på väg mot hans stora gamla trähus bredvid Frank Pais-skolan ett kvarter från Céspedes kom Mella ut med bestämda steg som om han var stadd i ett alldeles bestämt ärende. Han var en kort, satt och viril mulatt på omkring trettio år. Han hade ett ärende några saker som han måste ordna med i sista minuten innan han tog eftermiddagsbussen till Santiago — men han sköt allt det åt sidan så snart jag talade om vem jag var.

Inte så att han kunde föra mig till sin far — denne var i Santiago och undervisade i historia på *pre-universitas* (gymnasiet) men han trodde att han skulle kunna sammanföra mig med en annan mayaríbo, en advokat som hade forskat lika mycket som hans far i stadens hävder. Vi gick till hans hus, sedan till Regionalstyret där hans fru trodde att han kanske var, till ett par ställen på Leyte Vidal och slutligen till Kulturbedriften vid det trekantiga torget. I bottenvåningen där fanns en utställning över hur en klass i aftonskolan för bönder och arbetare fungerade och jag fick syn på en grammatik, uppslagen på en sida med exempel på användningen av konjunktiv, där ett av exemplen var hämtat från Steinbecks Vredens druvor. Inom en ram på samma sida fanns biografiska upplysningar om Steinbeck, skrivna innan det blev känt att han stödde kriget i Vietnam. En av de unga männen på Kulturbedriften som jag hade träffat på trappan utanför första dagen kom fram, tittade på texten tillsammans med mig och sa: ”Vore det bara så väl att Steinbeck inte hade blivit gammal och konservativ!”

Mella och jag var törstiga och vi kunde inte hitta den vi letade efter så vi gick tvärs över torget och in på El Parque för att ta en öl. Vi satte oss så att vi åt ena hållet hade utsikt över gatan där taxibilarna och deras förare gav liv åt scenen och åt det andra — genom de stora fönstren i bakre väggen — över den fridfulla dalen och Mayarífloden. För ett år sedan hade det varit ont om öl ett tag men det var det inte längre och vi satt där och drack ett par flaskor var under de två timmar som Mella hade på sig innan han måste gå till bussen. Han var faktiskt på väg till sin far i Santiago med dennes anteckningar om de vedergällningsaktioner som kraven på ökad frihet gav upphov till i Mayaríområdet i slutet av förra århundradet. Man höll på med forskning om hela öns historia under denna period och Mellas far ville bidra med det han hade om ämnet. I december hade Vaillant vunnit ett pris för sitt bidrag till Granmas tävling (Granma är det kubanska kommunistpartiets officiella tidning), en studie över negrernas roll i befrielsekriget. Han hade kommit fram till att åtminstone sextio procent av soldaterna hade varit negrer.

När vi hade fått in vår första öl tyckte jag att jag kunde fråga honom hur det kom sig att han hade blivit döpt till Mella. (Julio Antonio Mella var en av grundarna av det kubanska kommunistpartiet. Han flydde till Mexiko när Machado, en president lika hatad som Batista, blev diktator på tjugotalet men mördades där, enligt uppgift av Machados agenter.) Var hans far kommunist?

Mella skakade på huvudet men frågan gjorde honom förtjust. ”Det där namnet har gett upphov till många historier — det gjorde det länge besvärligt för mig men så är det inte nu”, sa han och fyllde sitt glas med stor precision. ”Far var inte kommunist men han var vänsterorienterad och eftersom han beundrade Mella försökte han uppkalla mig efter honom. Myndigheterna vägrade och skyllde på att Mella var ett efternamn och inte något riktigt förnamn. Det var bara undanflykter för ni har säkert märkt att vi kubaner jämt hittar på nya förnamn. Hur som helst har jag alltid kallats för det, trots att det inte är mitt legala namn. En gång när jag var pojke bröt sig två män in i vårt hus och efter ett tag åkte de fast. Eftersom jag hade sett dom blev jag inkallad till rättegången för att identifiera dom. Under förhöret talade far om mig som Mella och domaren sa: 'Vad sa ni att han hette?' Far upprepade det och domaren sa: 'Då är ni alltså kommunist. Varför har ni gett honom ett sånt namn?' För att jag hade lust', sa far. Domaren blev väldigt arg och sa till honom att komma ihåg att det var rätten han talade till. Från den stunden var jag mycket bekymrad för mitt namn.”

Till skillnad från Despaigne, trädgårdsmästaren på Bitirí, visste Mella att hans efternamn var franskt. Hans farmorsmor hade varit älskarinna åt en fransman som ägde en kaffeplantage, förklarade han. ”Han gav alla bastarderna sitt eget namn”, sa han och log som om han mycket väl kunde förstå sin vällustige farmorsfar.

”Som alla andra var jag med i motståndsrörelsen under upproret. Det var sista året i Santiago där jag gick i skolan. Jag var bara med om en ovanlig sak — och sånt kunde förresten hända vem som helst så man skulle kunna kalla det typiskt —” Han nickade för att visa att han var medveten om att han talade med en författare som, naturligtvis, bara var intresserad av det typiska och inte av det personliga. ”Jag kom ihop mig med en av poliserna här — vi kallade dom *casquitos* för att skilja dom från arméns rekryter — för att han och jag alltid hade varit ovänner, mest på grund av hans politiska inställning. En kväll på ett kafé på Leyte Vidal drog han fram sin pistol och siktade med den mot mitt adamsäpple och sa att han tänkte skjuta mig. Jag visste att han var feg och sa: 'Inte dödar du mig.' Han pratade och pratade — medan jag satt tyst — men gjorde ingenting. Far gick till polisstationen när han fick höra om saken av en granne och trodde att han hade klarat upp det hela.

Klockan två på morronen samma natt började det bulta på porten och jag smet ut bakvägen. Jag fick åka till Santiago i en god väns bil och därifrån tog jag mig till Havanna där jag sökte skydd hos en farbror som var överste inom den militära sjukvården. Jag fick en passersedel av honom så att jag kunde vända tillbaka till Santiago och så var det inte mer med den saken. När revolutionen segrade gick jag till fots till Mayarí och så fort jag kom hit gick jag till polisstationen och vi fortsatte för att ta *casquitos* till fånga. Han hade inte försökt fly tillsammans med de andra när de gav sig av mot Guatemala och vi hittade honom hemma. Han fick trettio år, inte för att han hade spelat översittare utan för att man kom på att han hade mördat en campesino.”

Efter revolutionen ansåg Mella att han kunde göra mest nytta genom att utbilda sig till ingenjör. Han ansökte om att få studera utomlands och blev skickad till Ungern där han tillbringade nästan tre år. När han kom tillbaka hade han med sig en ungersk fru som redan var havande.

”Bor hon här i Mayarí?”, frågade jag.

Han nickade stolt. ”Hon älskar maten här och klimatet. Det har inte alls varit svårt för henne att vänja sig.”

När han kom till Kuba fick han arbete på en bildäcksfabrik i Havanna. De hade inte trivts särskilt bra där, i synnerhet inte efter barnets ankomst, eftersom de inte kunde hitta något bra ställe att bo på och dessutom knappheten på råmaterial gjorde att han inte kunde vara till någon större nytta på fabriken. Till sist bad han att få sluta sitt arbete för att fara till Mayarí och bli lärare i stället. Till en början undervisade han i första klass men nu hade han historia

på högstadiet och på aftonskolan för vuxna. Han kunde lyckligt och väl ha slagit sig till ro med undantag av att han — liksom hans tre systrar — kände det som ”en imitation” av faderns karriär att han hade börjat undervisa i historia. ”Jag skulle nog helst vilja fortsätta att läsa.”

De här upplysningarna om honom själv kröp fram så småningom under vårt långa samtal. Det Mella helst pratade om var revolutionens politik och här la han fram sina åsikter med kraft och elegans. Till slut frågade jag honom om han var partimedlem.

”Nej”, sa han och skakade på huvudet. Han drog glaset fram och tillbaka över de våta ringarna på bordet för att ge eftertryck åt det han sa. ”Jag tror inte heller att jag bör vara det.”

Egendomligt nog verkade det på mig som om det här var första gången han verkligen kom in på personliga frågor för rösten var spänd och han höll huvudet högt som om han hade gjort en djärv bekännelse.

”Enligt min åsikt bör jag inte vara aktiv medlem och om de frågar mig tänker jag avböja. Det har funnits en del tecken ni vet, om jag hade lust att åta mig det och det för att förbereda mig för medlemskap — men jag slingrade mig undan. Ni förstår, när revolutionen segrade var jag redan formad av ett slags småborgerligt liv. Jag har många laster.”

”Laster?”, sa jag.

Han nickade. ”För det första tycker jag om att sitta och prata och låta tiden gå precis som vi gör nu”, sa han och tog det som var lättast att bekänna först. Han satt och tittade ner i bordet utan att säga något på en stund. ”Jag tycker om öl.” Ännu en paus. ”Jag tycker om att gå i säng med andra kvinnor än min fru — och jag anser att en kommunist bör vara felfri.”

”Felfri?”, sa jag.

”Just det. Den som är medlem i partiet går inte i säng med en annan kvinna bara därför att det erbjuder sig ett tillfälle till det. Om de gör det, gör de det så i hemlighet, är de så försiktiga — alltså på ett sånt sätt att man inte kan kalla det lösaktigt. Kanske lyckas jag också befria mig från alla mina laster nån gång, men just nu bör jag inte komma i fråga som medlemskandidat.”

Jag sa att fastän jag bara hade varit här en vecka hade jag en känsla av att flickorna numera hade en friare inställning till sex. Han slutade le och jag förklarade att jag menade att när det var kärlek med i spelet kanske de inte längre väntade tills de blev gifta.

Under hela senare delen av mitt anförande satt han och skakade på huvudet. ”Har ni pratat med flickorna på Bitirí?”, sa han och log åter. ”De är inte typiska, inte alls. Ingen anständig flicka ligger med en man innan hon är gift. Flickorna på Bitirí passar upp på män hela dagarna — vad kan man då vänta sig? Rum finns där ju och männen är inte härifrån och därför blir flickorna till slut lättfärdiga när det gäller sex.

Naturligtvis beror det på att vi karlar är såna vi är här på Kuba att flickorna måste vara försiktiga. Jag säger det för att jag är sån själv. När jag far till Cueto så hindrar inte det att jag är gift mig från att ha en annan kvinna som är villig. Det där gör min fru vild och galen medan de kubanska kvinnorna är vana vid att finna sig i att deras män bär sig åt på det sättet. De tycker inte om det men de finner sig i det. Men inte min fru, hon är fruktansvärt svartsjuk. Jag brukar säga till henne: 'Du är ju från Europa där man är mycket friare av sig.' Tala inte till mig om Europa', säger hon, 'jag vill inte höra mer om det.'”

Mella visste att det inte var rätt att anse, som han gjorde, att mannen ska få gå i säng med vilken kvinna han vill medan hustrun ska vara trogen, men han tyckte att han hade gjort ett viktigt medgivande när han bestämt förklarade att den äkta mannen måste visa respekt för sitt hem genom att inte tillåta att det fläckades av någon skandal på grund av hans handlande.

”Jag vet att de är mer avancerade i Europa. Kvinnorna är mer frigjorda. När de får större ekonomiskt oberoende här på Kuba också kommer de att fordra större trohet från mannens sida. Men det tjänar ingenting till att diskutera sånt här i abstrakta termer. Det kvinnorna måste göra är att skapa de nödvändiga förutsättningarna: skaffa sig arbete och bli självständiga. Min fru är lärare och just nu är hon i Havanna och går på en kort specialkurs för gymnastiklärare och det är på det sättet det kommer att gå till.”

Förmodligen beroende på den vändning som samtalet med Mella hade tagit gick jag, sedan jag skilts från honom, in på Kubanska kvinnoförbundets kontor. Fyra regionledare satt och hade en överläggning men avbröt den för att prata med mig. Elvira Prieto, en söt mulattska, förde klubban och hon verkade att vara ett exempel på den nya kvinna som Mella hade sagt skulle skapa oberoende åt kvinnorna. ”Kan vi hjälpa till med nåt?”, frågade hon ivrigt.

”Ge mig er självbiografi”, svarade jag och de skrattade eftersom de inte trodde att jag menade allvar. Elviras skratt var hjärtligare än de andras. ”Jag menar det”, sa jag.

”För all del”, sa Elvira. ”Mina föräldrar var lantarbetare. Jag arbetade som tjänsteflicka för sex dollar i månaden och skötte allt som skulle skötas i huset där jag hade tjänst från sex på morgonen till nio på kvällen. Nåra i den familjen lämnade landet — de andra har kanske gjort det vid det här laget. Jag vet inte för jag är inte intresserad av dom. Jag hade bara två klasser i skolan bakom mig när revolutionen segrade men jag satte genast igång med att organisera hembiträderna så att den nya lagen som gav oss tjugofem dollar i månaden skulle bli genomförd i praktiken. Sen, 1960, slutade jag med det — jag hade bestämt mig för att aldrig mer ta plats som hembiträde — och for hem till Victoria de las Tunas och började organisera lokalavdelningen av Kvinnoförbundet utan någon ekonomisk ersättning.

Förbundet skickade mig till Havanna för att gå i skola och efter ett halvår hade jag läst in till och med årskurs fyra. Jag fortsatte mitt obetalda organisationsarbete åt förbundet. Jag fick ett mål mat här och ett där och drog mig fram på det viset, för det enda jag kunde var hushållsarbete och det tänkte jag inte gå tillbaka till. 1963 blev jag heltidsanställd i förbundet och här har jag varit allt sen dess. Jag är med i milisen också.

I januari förra året blev jag skickad till partiets skola i Santiago och där läste jag så att jag klarade sjätte klassens kurs. Vi läste statskunskap, historia, modersmål och litteraturhistoria. Direkt efteråt blev jag inkallad i samband med den mobilisering av hela landet som vi gjorde när en av våra soldater blev dödad i Guantanamobasen och vi ville visa att vi var beredda att möta vad som än var tänkt följa ovanpå den provokationen. Vi hade stridsövningar varje dag och vanlig skolundervisning när vi inte stod på post. Jag fick chansen att tentera och lyckades klara fordringarna för årskurs åtta.

Jag är gift sen två år tillbaka. Min man arbetade på Guantanamobasen under krisen och eftersom jag hade gått i skola i Santiago alldeles innan såg vi inte varandra på fyra månader. Nu bor han i Banes och vi träffas en gång i veckan. Så måste det vara och det är ingen uppoffring. När jag kom hem till Tunas efter mobiliseringen skickade förbundet mig till den här regionen. Det jag helst av allt vill är att vi ska lyckas med vårt arbete, att jag ska få se socialismen efterträdas av kommunismen.”

”En sak har hon inte sagt nåt om”, sa en av de andra kvinnorna.

”Ja, ja”, sa Elvira och bestämde sig för att tala om det trots att hon inte kände mig särskilt väl. ”Nåt som jag verkligen skulle vilja är att bli medlem i partiet. Nåt finare än det finns inte. Men för att bli det måste jag arbeta mycket, uträtta många saker.”

Jag frågade de andra tre i tur och ordning och kom underfund med att de alla var partimedlemmar, men det kom samtidigt fram att Elvira var den som var regionens partisekreterare. Jag bad inte om någon förklaring men en av kvinnorna sa utan att jag hade frågat: ”Partiet tar den som är bäst vilket arbete det än gäller och Elvira är bäst.”

”Jag antar att förbundet arbetar för kvinnornas likställighet”, sa jag.

Ett par av dem började svara jakande men hejdade sig och såg förvånade ut. ”Inte alls”, sa Elvira, ”det finns ingenting att göra på det området. Den likställigheten har vi redan uppnått.”

”Förbundet arbetar på att få kvinnorna att bidra till landets utveckling”, sa delegaten från El Cocal.

Förbundets första problem hade varit att få kvinnorna att alls ansluta sig. Kvinnorna på Kuba hade aldrig haft några egna föreningar med undantag av de kyrkliga välgörenhetsföreningarna. Att gå med i en förening var en ny idé, i varje fall för kvinnorna inom arbetarklassen och lantbefolkningen. Förbundet har arbetat med att lära kvinnorna läsa, utbilda dem för nya arbeten och rekrytera kvinnlig arbetskraft till särskilda projekt.

”Det är vi som sköter rekryteringen av kvinnor till Los Pinares”, sa Elvira.

Jag visste att man inom två månader skulle behöva tolv tusen och frågade om det hade varit mycket svårt att ordna. De brast i skratt. ”Jo minsann”, sa en av dem, ”men inte på det sättet som ni tror. Vi har varit tvungna att granska aspiranterna väldigt noga — det finns många fler än som behövs — eftersom många compañeras har arbeten där de skulle bli svåra att ersätta. Vilken entusiasm! Vi måste förklara anledningen mycket noga för dom som inte blir antagna så att de inte blir lessna.”

När jag samma kväll berättade för doktor Morales och doktor Padrón om Mellas åsikter gjorde Morales en misslynt grimas. ”Han är en av dinosaurerna”, sa han.

”Rena barbaren”, sa doktor Padrón och spärrade upp ögonen. ”Jag vet vem hon är. Det är hon som är flickan med nätstrumporna — där finns åtskilligt under kläderna!”

Morales la av sin sura min och sa med sitt allra mest menande tonfall: ”Ahaa! Var det din patient hon var, sa du?”

”Jag har sett henne på Leyte Vidal, min gode herr doktor”, svarade Padrón; men hon skulle faktiskt komma att bli hans patient och det under ganska ovanliga omständigheter.

Jag träffade Suzy Vaillant ungefär en månad senare, vid mitt andra besök på Frank Pais-skolan bredvid huset där hon bodde, och hon var mycket stilig, men den dagen hade alla lärarinnorna klätt upp sig för en uppvisning som barnen skulle ha. Hon hade på sig sina nätstrumpor och de andra lärarinnorna, som tyckte bra om henne, skojade hela tiden med henne om dem och hotade med att resa till Havanna och också skaffa sig var sitt par. De var sju stycken i olika åldrar — ett par var i likhet med Suzy mellan tjugo och trettio, några var medelålders och i varje fall en var över sextio år — men när det gällde nätstrumporna förvandlades de allesammans till fnittrande skolflickor.

Sin pedagogiska uppgift tog de emellertid på djupt allvar. Jag hade gått in därför att jag varje gång jag passerade förbi och såg namnet på skolan målat med stora bokstäver på framsidans rappning hade undrat vad förstavelsen ”experiment-” innebar. Jag fick nu veta att skolan också hade fått utmärkelsen att bli utnämnd till mönsterskola tack vare sina utmärkta resultat och att den förra året hade valts till ”mest avancerade skola” bland alla mönsterskolorna i norra Oriente. Eleverna var inte handplockade från skolans hela upptagningsområde — den enda skillnaden i fråga om elevintagningen i förhållande till andra skolor var att det i en och samma klass bara fanns barn i samma ålder — men lärarna fick gå på speciella kurser och fick förmodligen också bättre handledning. Av de två månader på sommaren som skolorna är stängda använder lärarna en till fortbildningskurser.

Skolans rektor, en medelålders negerkvinna, var så säker på sina lärare att hon tog mig med in i klassrummen utan föregående varning. Eftersom alla klassrummen vette ut mot en öppen pelargång var vårt uppdykande ingen överraskning efter de två första besöken. Varje besök

åstadkom i alla fall ett avbrott: vi stod framför klassen och hörde på medan en lektion — en som bjöd något att lyssna på, det vill säga inte tyst läsning eller skrivning genomfördes. Varje gång vi kom in i ett nytt klassrum reste sig eleverna upp och hälsade oss unisont.

”Vi är en mönsterskola”, reciterade förskolebarnen, ”och vi arbetar hårt för att Frank Pais ska förbli en mönsterskola i främsta ledet också under detta Det heroiska Vietnams år.”

Så gott som samtliga klasshälsningar innehöll någonting om Vietnam och femte klassen prisade vänskapen mellan Kuba och Sovjet. Jag frågade rektorn om slagorden var centralt beslutade för alla skolor och hon utbrast: ”O nej, vad skulle det vara för mening med det? De arbetas fram av läraren och eleverna gemensamt.”

Trots att Frank Pais hade byggts efter revolutionen var man tvungen att börja om från grunden efter orkanen Flora. Alla böcker och allt undervisningsmaterial förstördes och man led fortfarande brist på många saker. ”Därför förtjänar lärarna allt beröm”, sa rektorn. ”De framställer själva sitt undervisningsmaterial.” Hon visade på de pappskivor som lärarinnan för tredje klassen just delade ut till en lektion i division och som hon hade gjort alldeles själv: på ena sidan fanns talet, på den andra lösningen.

Skolan hade sju klasser och tvåhundraelva elever. Undervisningen började klockan åtta och höll på fram till frukostrasten klockan tolv och eleverna kom sedan tillbaka klockan två och stannade till halv fem. Stödlektioner i små grupper gavs under de tidiga kvällstimmar. I varje klassrum fanns en ”naturvetenskaplig hörna”, arbetsprov hängde på väggarna och allt verkade prydligt och välordnat. Alla nya undervisningsmetoder som visade sig fungera i mönsterskolorna delgavs alla skolor i landet. Man trodde mycket på planering och ansåg inte att läraren över huvud taget skulle improvisera i klassrummet utan ha varje dags arbete planerat i förväg. ”Fast utantillrabblandet anser vi förlegat”, sa rektorn.

Den nyhet som lärarna här kanske tyckte allra bäst om var sättet att lära barnen läsa och skriva. Detta görs i första klassen med hjälp av ordmetoden, en metod som inte slagit så väl ut i Förenta staterna. Barnen använder en skickligt uppbyggd läsebok där de går igenom grupper av ljud som ensamma eller i kombination med varandra bildar ord, och vid årets slut har de lärt sig att läsa och skriva med tryckbokstäver. Man försöker inte få dem att lära sig listor på ord utantill eller att stava rätt. Kanske beror framgången på att uttalet i spanskan alltid följer stavningen.

Lärarinnorna önskade mig välkommen tillbaka till de ”ceremonier” som skulle gå av stapeln i april, strax före de två lovveckorna under Playa Girón. Skolbarnen arbetar naturligtvis inte i lantbruket under de veckorna utan skolan ordnar i samarbete med Kulturbyrån *el plan de la calle* — gatuprojektet — med underhållning och lekar för barnen. I Mayarí brukade man stänga av gatorna på andra sidan om Kulturbyrån med rep och låta dem hålla till där. De fick också besöka sockerrörsfälten och sockerfabrikerna: sedan revolutionsregeringen nu har kommit till insikt om att rollen som sockerproducent är den för Kuba mest naturliga och lönande och inte någonting som påtvingats det av de imperialistiska stormakterna — presenteras bearbetningsprocessen detaljerat och förälskat i tidningar, i böcker och på film.

Det gick inte att komma undan ett andra besök på Frank Pais, för barnen hejdade mig ofta på gatan när dagen närmade sig för att ge mig en påminnelse, och det var vid det tillfället jag träffade Suzy Vaillant. Hon hade mörkt hår lagt i pagefrisyr, mycket ljus hy och stora, runda, gröna ögon och hon hade en sådan naturlig älsklighet, att barnen och de andra lärarna fick ett mjukt tonfall när de pratade med henne. Vi kunde inte prata med varandra för skolan saknade samlingssal — ”Vi är verkligen i behov av en, i stort behov av en”, sa rektorn — och alla trängdes på gårdsplanen framför skolan där uppvisningen skulle äga rum i den breda pelargången framför rektorsexpeditionen. Suzy hade redan hört talas om mig och hade diskuterat med Mella om hon skulle ge mig adressen till sin bror i Cleveland. Mella hade inte tyckt det men hon gav mig den när jag försäkrade att det inte var något besvär för mig att

skriva till honom när jag kom tillbaka och skicka med ett kort av henne.

”Det är min ende bror och vi får aldrig mer träffas”, sa hon och ögonen fylldes av tårar. ”Han vågar inte skriva till mig för att det kanske skulle göra det besvärligt för honom i ert land. Förra året när jag var i Ungern och hälsade på mina föräldrar ringde han till mig. Det var första gången på många år som jag pratade med honom men nånting hände så att samtalet blev brutet.”

Hennes bror hade flytt från Ungern i samband med upproret 1956 och hade bott i Förenta staterna ända sedan dess. Suzy sa att han längtade hem väldigt mycket men att han inte kunde resa tillbaka. Jag sa att det var många som hade gjort det och att de ungerska myndigheterna efter vad jag visste tog emot dem utan förutfattade meningar. Hon nickade men skakade sedan på huvudet. ”Inte han”, sa hon. ”Han kan inte fara tillbaka. Han var soldat och de som var soldater blir inte förlåtna.”

Jag visste inte vad jag skulle säga för att trösta henne.

”Han var ändå bara sjutton när han flydde — han visste inte vad han gjorde. Nu ångrar han sig, men det är för sent.”

Hon måste gå och ta rätt på sin lille pojke Mellita, som hade ramlat omkull på cementgången; en stadig treåring som inte tänkte ta till lipen. Hur som helst var alla så förtjusta i honom att flera andra hade kommit fram före Suzy och börjat trösta honom. Långt om länge började uppvisningen. Det var en vanlig skoluppvisning — segdragen, utan slut, fylld av oförutsedda tillbud och ett oblandat nöje för eleverna, föräldrarna och de lärare vars elever klarade sig bra. Där var en sketch om gerillan i Sierra Maestre och en dockteaterföreställning som visade hur vietnamesiska gerillasoldater drev ett amerikanskt kompani på flykten men för övrigt var det sånger, en scen ur en gammal operett och diktuppläsning. Suzys elever gymnastiserade till musik och uppförde en kort gymnastikbalett.

I fråga om denna var hon mycket urskuldande för den måste äga rum ute på cementgången och grammfonen stod för långt bort för att höras ordentligt. Eleverna berömde hon däremot. Eleverna å sin sida lovordade *henne* och det gjorde föräldrarna och de andra lärarna också. Det hela slutade i allmän välvilja runt ett bord som dukats för de vuxna och där de fick läsk och kakor. Jag fick ingen mer chans att prata med Suzy men innan jag avlägsnade mig gick jag fram till henne och sa att jag gärna skulle vilja komma och hälsa på någon kväll och prata med både henne och Mella. Hon blev förtjust men ropade mig tillbaka och sa: ”Ni kanske inte ska tala om för Mella att jag gav er min brors adress.” Det var det enda tecknet på att det fanns misshälligheter emellan dem, men det misstänkte jag inte då.

Det dröjde två veckor innan jag råkade Mella och gjorde upp om ett sammanträffande. Jag skulle åka om en vecka och jag tyckte fortfarande att det var en bra idé att få med en bild av ett internationellt ungt par vars äktenskap och tillvaro i Mayarí var en lycklig produkt av socialismen. På eftermiddagen samma dag som jag skulle träffa dem gick jag förbi Frank Pais-skolan just som det ringde ut, och en av lärarinnorna ropade på mig. De skulle ha en liten fest för förskollärarinnan för att fira hennes fyrtio år som lärare i Mayarí. Vi satt på rektors-expeditionen och åt kakor och drack sött spanskt vin. Där fanns en ung soldat också, för alla skolor har dels en representant från var och en av de stora massorganisationerna i styrelsen, dels en sorts ambulerande gudfar från krigsmakten som följer skolans liv. Suzy kom in med Mellita och sa att hon bara kunde stanna ett ögonblick. Hon skulle lämna Mellita till en god vän och sedan gå och lägga in sig på sjukhuset.

”Han kan vara hos mig”, sa en av de unga lärarinnorna.

Suzy förklarade att hennes svärföräldrar skulle komma till Mayarí från Santiago samma kväll och ta hand om honom under de dagar hon låg på sjukhuset. Hon hade tårar i ögonen och när Mellita var ute ur rummet ett ögonblick medgav hon att hon var litet rädd. ”Nej, det är

ingenting, ingenting alls”, sa hon när vi frågade henne, och till mig sa hon att Mella fick träffa mig ensam eller tillsammans med henne när hon hade kommit ut från sjukhuset.

Det blev tyst en stund när hon hade gått. ”Man kan förstå hur hon känner sig”, sa en lärarinna. ”Hennes mamma är så långt borta. Det är inte som för oss när vi blir sjuka.”

De pratade om den saken en stund och gjorde upp planer på att gå och hälsa på henne och att ta hand om Mellita så ofta som möjligt. ”Hennes svärföräldrar är förstås här”, sa någon och en av de andra svarade med neutral röst: ”Ja, det är dom.” ”Och Mella”, la någon annan till och den här gången svarade hon bara med en grimas.

”Nej hör ni, nu måste vi gratulera Hilda!”, utropade en äldre lärarinna för att skingra den dystra stämning som hade lägrat sig över sällskapet. ”Jag tycker inte att karlar i rummet ska behöva hindra oss från att göra som vi brukar vid såna här fester.”

”Vad är det då?”, frågade jag.

”Vi brukar sitta så här efter kakorna och vinet och berätta historier för varandra”, förklarade hon. ”Inte lika vågade historier som ni karlar berättar när ni är tillsammans, men tillräckligt för att roa oss.” En efter en berättade de sedan var sin milt oanständig historia som fick Hilda, den gamla förskollärarinnan, att vrida sig av skratt. De fortsatte tills den som hade börjat det hela plötsligt satte handen för munnen och utbrast: ”Kära nån då! Jag glömde ju att compañeron är författare och nu kommer han förstås att skriva om hur hemska vi är.”

Jag lovade att aldrig berätta något och Hilda sa med lugn övertygelse: ”Naturligtvis inte, naturligtvis inte.” Hon var i sextioårsåldern och hade erfarenhet av äldre tiders galanteri.

När doktor Padrón kom till Bitirí för att duscha senare på eftermiddagen frågade jag honom om Suzy Vaillant. Han kände inte till någonting om saken; det måste ha varit en annan läkare som hade tagit in henne. Jag visste att han skulle gå rond på alla avdelningarna samma kväll eller senast nästa morgon, men vi träffades inte följande dag och Suzy hade legat på sjukhuset i två dagar innan jag fick veta vad det var med henne. Hon hade en smula feber, led av smärtor och frossbrytningar och var dessutom mycket deprimerad. Doktor Padrón var tyst en liten stund när han hade sagt så mycket och sedan la han till: ”Hon är i andra månaden och har försökt göra abort.”

”Hon är olycklig”, sa jag.

Padrón nickade. ”Hon är mycket orolig för att hennes man ska få veta vad hon har gjort. En vän har hjälpt henne med injektioner påstår hon, men enda resultatet är att hon har fått en infektion. Hon är förtvivlat angelägen om att bli av med fostret, just för att hon — som ni säger — är olycklig. Det är inte vår sak att ge henne en abort. Ni vet att vi är ganska liberala när det gäller sånt. Vi måste underrätta polisen och de kommer och förhör kvinnan men bara för att ta reda på om det finns någon som arbetar som illegal abortör. Men i hennes fall — tja, det enda vi kan göra är att behandla infektionen.”

Andra gången han gick rond efter det att Suzy hade lagts in försökte hon vädja till honom. ”Jag måste låtsas som om jag inte förstod vad hon menade för hon ville få mig till att göra en abort. Jag sa bara till henne om och om igen att inte oro sig, att vi skulle göra henne frisk och att det inte rörde sig om nåt annat än en banal infektion och så vidare. Jag uppförde mig som om jag trodde att det var sjukdomen hon var orolig för. Ni förstår, jag tror egentligen att infektionen är ett tecken på att någonting har gått galet med graviditeten och att hon kommer att tappa fostret, men jag kan inte veta det säkert och vill inte säga det till henne.”

Jag berättade för Padrón att min plan att få intervjuva henne hade gått i stöpet genom att hon hade blivit sjuk och att jag hoppades att han inte hade någonting emot om jag besökte henne på sjukhuset.

”Vill ni träffa henne tillsammans med hennes man som ni hade tänkt från början?”, sa Padrón och blev plötsligt ytterst formell.

”Naturligtvis inte! Kan jag titta upp när som helst?”

”Hennes man är där varje gång jag går genom hallen och frågar hur snart han kan få ta henne med hem. Han verkar mycket angelägen.”

Efter ytterligare en del retsamheter av samma slag lovade Padrón att fråga om hon ville träffa mig och att ge henne tillåtelse att prata med mig utanför avdelningen. ”Nå?”, sa jag nästa dag när jag träffade honom för jag hade bara ett par dagar kvar i Mayarí.

Padrón log och sa: ”Hon verkade mycket angelägen om att få prata med er. Hon blev överförtjust när hon hörde att ni hade frågat. Febern är borta i dag så hon bör kunna lämna oss snart.”

Jag kunde inte få träffa henne samma kväll — Padrón ville inte att hon skulle gå ut på de öppna balkongerna som förband sjukhusets flyglar: det enda ställe där vi kunde prata ostört - och nästa dag skulle bli min sista hela dag i Mayarí. Ett ögonblick funderade jag på att inte fullfölja idén att träffa Suzy en gång till för jag hade just fått veta att metodistpastorn kommit tillbaka från ett UMAP-läger och jag ville absolut träffa honom sista dagen jag var kvar. Padrón lovade emellertid att om jag kom klockan tio på morgonen skulle hon komma ut med det samma och vi skulle ha en hel timme på oss innan besökarna började anlända.

Klockan tio nästa morgon släpade Padrón ut ett par stolar på första våningens balkong och satte dem i en liten alkov där vi kunde få vara i fred. Därifrån hade man utsikt över den del av sjukhusparken som Padrón under mina två och en halv månader i Mayarí hade låtit utvidga och plantera om och på avstånd syntes kungspalmerna och det gröna, rullande landskapet. Suzy kom ut i en lång morgonrock av siden, sträckte fram handen och gav mig ett ömkligt leende.

”Ah, compañero”, sa hon, ”det var så snällt av er att komma, så snällt. Ingen vet det, men jag ringde er på Bitirí första dan jag var här. Ni var inte inne och jag kunde inte lämna nåt meddelande — det kunde ha verkat egendomligt. Jag har varit länge nog på Kuba för att veta att sånt kan sätta igång skvallret. Ni förstår hur lycklig jag blev när doktor Padrón berättade för mig i går att ni ville prata med mig. Jag vill nämligen prata med er, be er hjälpa mig. Jag vet ingen annan som skulle kunna göra det. Och nu är det kanske för sent ...

Jag blir utskriven i dag. Klockan ett när min man kommer och hämtar mig. Jag vill att ni ska hjälpa mig innan han kommer. Jag vet att ni är god vän med doktor Padrón. Han är så sträng ... Jag har försökt prata med honom. Jag ser att ni inte vet vad det är fråga om så han förstod nog inte vad jag menade. Jag är med barn och jag vill ha abort — så enkelt är det och ändå skäms jag för att säga det till er.

Men i dag ska de skriva ut mig. Titta, handen blir alldeles våt när jag lägger den på pannan. Jag har nog feber igen. En abort är enda sättet för mig att klara mitt äktenskap. Om jag får ett barn till nu finns det ingen chans att få ett bättre förhållande mellan Mella och mig, ingen utom att resa hem till mitt land. Mella vill att jag ska ha barnet. Han vill det därför att då skulle jag vara fastkedjad för gott hemma och det är så mycket arbete där redan så jag vet inte hur jag skulle kunna överleva en sån sak. Jag vill inte ge upp, inte bryta sönder vårt äktenskap. Han säger att om jag går ifrån honom ska han döda mig. Om jag reser till Ungern ska han följa efter dit och döda mig. Om jag inte får barnet nu finns det en chans att det kan bli bättre mellan oss, att han kan ändra sig. Men inte om jag får barnet.

När jag var i Havanna på kurs gick jag upp till ambassaden och berättade om mina problem. 'Lämna honom', sa de. 'Många andra flickor som gifte sig med kubaner och levde tillsammans med dom i Ungern har rest tillbaka — och det för en sån struntsak som att de inte tyckte om maten eller att de längtade hem, inte alls för nåt så allvarligt som era problem.' När jag kom

till Kuba var jag redan med Mellita och ända sen dess har jag bara haft en massa bekymmer.

Så fort vi hade gift oss hemma i Ungern blev han en annan. Det var bara innan vi var gifta som han var rar och öm mot mig. Sen började han — trots att sederna i Ungern är så helt annorlunda — tvinga mig att acceptera hans åsikt om hurudan en hustru borde vara. Jag får inte gå utanför dörren — annat än när jag går till skolan i huset bredvid och undervisar — om jag inte har en väninna med mig. Jag har bott i Mayarí i två år och jag har varit på bio tre gånger, på Bitirí två och på Club Praga en. Alltid med Mella förstås. Ingen annan stans. Vet ni hur starkt vi ungrare känner för havet? Vi har ingen kust och vi älskar att bada vid en badstrand. Här är jag nu på Kuba och jag har aldrig fått bada i havet därför att han inte låter mig ha baddräkt. Andra män skulle titta på mig!

Jag har inte bara mitt arbete i skolan, jag gör allt arbete hemma också. Jag städar och tvättar och lagar mat och sköter pojken. Jag fasar för de gånger mina svärföräldrar är där för då måste jag passa upp på dom också. Ni förstår jag är inte fina — inte ömtålig — och jag tycker om att arbeta. Jag fick lära mig hemma att alltid ta rätt på mina egna saker, att hjälpa till att städa, allt sånt där — jag behöver inget tjänstefolk. Men Mella gör ingenting och min lärarlön tar han för egen del och super upp alltsammans.

Vet ni vad det är för fel med honom? Han är lat. Han tjänstgör som lärare men det är också allt. Han blev sparkad ur milisen och han tillbringar all sin tid med att dricka eller vara med andra kvinnor. Om jag inte gör precis som han vill slår han mig eller behandlar han mig så illa att jag föredrar att göra som han säger. Jag har ingen — bara min pojke och han är för liten - och jag måste ha ömhet; jag står inte ut med att leva i ett hem med en arg karl som inte talar till mig därför att jag har gjort nån struntsak som han inte tycker om. Därför bryr jag mig inte om att kämpa emot.

Kommer ni ihåg uppvisningen som mina elever gjorde i skolan? En förmiddag under Playa Girónveckorna hade Kulturbyrån ordnat ett program där alla skolor deltog och vår dans hade blivit placerad i sista avdelningen. När jag märkte att det skulle dra ut över lunchen skyndade jag mig hem och gjorde i ordning mat åt honom, bytte kläder på Mellita, lämnade ett meddelande till honom och gick tillbaka till Kulturbyrån. Han kom hem och sen till Kulturbyrån. Han högg mig i armen och tvingade mig att följa med hem och servera honom maten. Jag skämdes så för alla som stod och tittade på. Jag hade gjort maten helt klar, det enda han behövde göra var att värma på den, men det passar sig inte för en man!

Han säger att han är revolutionär men jag tror inte att man kan känna igen revolutionärer på det de säger utan på det de gör. Jag ville gå med i milisen med det tillät han inte — 'Ska du vara med i milisen och stå på vakt med en bössa och låta alla karlarna titta på dig!' Jag får inte gå med i Kubanska kvinnoförbundet eller nån annan förening för jag måste jämt vara hemma. Kommer det nån väninna och hälsar på bär han sig så illa åt mot henne att hon aldrig kommer tillbaka.

Jag vet inte hur jag ska kunna få det här barnet för där hemma lever jag i ständig skräck. Jag mår illa fast jag aldrig gjorde det när jag väntade mitt första, och om han fick veta att jag har fått en spruta av en god vän skulle han slå ihjäl mig. Precis som han säger att han ska döda mig om jag reser till Ungern. Han kommer aldrig hem förrän klockan två på morronen och jag är vettskrämd för rättorna. Två gånger har de bitit Mellita så att jag har fått ta honom till sjukhuset.

Jag vet att jag är gift med ett ytterlighetsfall men hans åsikter är mycket kubanska. Kvinnans ställning på Kuba är fruktansvärd — om ni bara visste vilken skillnad det är mot hemma! Där är män och kvinnor jämlikar. De kan vara vänner. Det är klart att det finns en del saker som männen kan göra bättre och på de arbetena tjänar de mera, men det är inte det jag menar. Jag arbetade på en kemisk-teknisk fabrik och jag hade ett hårt arbete, också fysiskt. Sånt tycker jag om, jag är inte ömtålig. Jag gick och dansade balett i sex år och jag läste språk också. Jag

hoppades att jag skulle kunna studera franska och engelska på kvällarna men här i Mayarí finns ingen sån undervisning. Jag gick en kurs i Kubas historia där jag inte behövde vara med på slutprovet eftersom jag inte försökte kvalificera mig för nån viss årskurs-standard som kubanerna gör för att få ett skolbetyg. Fastän min spanska inte är särskilt bra gick jag ut som etta i klassen.

Jag tror att männen på Kuba är som de är på grund av gammal sedvana. Det kommer att bli annorlunda i och med revolutionen. Ni förstår jag tycker inte illa om revolutionen. Tvärtom, jag är fullkomligt med på den. Men fast jag hoppas mycket av de ungdomar som nu reser bort för att bo inackorderade på sina skolor tror jag att det kanske blir först deras barn som verkligen blir annorlunda. Det kommer att ta femtio år.

Jag vet att Mella har psykologiska problem. Han är *un abusador*, som kubanerna säger — en översittare. Fast de inte bär sig åt som han har de flesta kubanska män ändå samma åsikter. Ni kan aldrig tänka er vilka föreställningar de har om vad som gör en man till en man. En man som hjälper till hemma — han måste vara på det sättet! Feminin. Nåt som aldrig skulle falla oss in hemma i Ungern. Jag har funderat mycket över vad det är som gör Mella sån — och jag vet att han faktiskt redan är bättre för trots att han behandlar mig som han gör så har han förändrats en liten smula — och jag har kommit fram till att alltsammans beror på hans hudfärg. Kan ni förstå det, en sak som jag inte bryr mig ett dugg om! Ibland tror jag att han vill visa alla att det inte är nåt märkvärdigt med att hans fru är vit. Som om han försökte säga: "Titta bara, jag kan behandla henne hur som helst och ändå ha så många andra kvinnor jag vill."

"Åh, klockan är elva", utbrast Suzy. "Nej visst nej, det gör ingenting. I dag kommer han klockan ett när han ska hämta mig. Det är så lite tid kvar. Jag skulle kunna sitta och prata med er i evighet men jag måste låta er gå nu. Jag ber er — vill ni inte tala med doktor Padrón?"

Det var hemskt att först intresserat lyssna till hennes historia och sedan känna sig besvårad av hennes vädjan. Jag nickade.

"Jag menar nu med det samma", sa hon. "Så att han kan göra nåt innan Mella kommer. Så att han inte kan ta mig med hem, för min egen doktor har redan skrivit ut mig." Hon la handen på pannan igen och också den här gången var den våt när hon tog bort den. "Jag tror att jag har feber igen."

Vi reste oss och hon blev plötsligt mera formell, som om hon skämdes för att ha trängt sig på. Hennes ögon blev sorgsna vid tanken på att jag var en främling och att jag antingen inte alls tänkte prata med Padrón eller skulle misslyckas med mitt uppdrag.

Jag sa att jag reste nästa dag och att vi förmodligen inte skulle träffas någon mer gång. Just då kom jag att tänka på att en ungersk jordbrukstekniker nyligen hade slagit sig ner på Bitirí och talade om för henne att hon kunde se fram emot att få träffa en landsman.

"Är han ung?", frågade hon.

"Å så synd!", sa hon och förlorade intresset. "Varför kunde det inte ha varit en gammal man? Då kanske jag hade haft en chans att få träffa honom. Men en ung man — Mella kommer aldrig att släppa honom över tröskeln."

Jag gick nerför trappan och funderade på hur jag skulle lägga fram saken för Padrón och när jag passerade receptionsdisken på väg till hans kontor fick jag syn på Mella. Han hejade på mig och flyttade över Mellita till andra armen för att kunna skaka hand med mig.

"Vad gör ni här?", frågade jag. "Jag hoppas ingenting är på tok."

Han var tacksam för mitt intresse. "Min fru har haft lite feber", sa han. "Ingenting allvarligt — eller hur Mellita? Vi är här för att hämta hem henne." Han log. "Allt är som det ska, men

vi har saknat henne.”

Inne på Padróns kontor berättade jag snabbt vad hon ville att han skulle göra för henne. Padrón sa bara: ”Såg ni honom där ute?”

Jag nickade.

Padrón slöt ögonen till hälften och betraktade mig ett ögonblick. Sedan kom Oquendo, intendenten, in på kontoret och han reste sig för att följa med honom. Till mig sa Padrón: ”Jag ska se vad jag kan göra.”

Klockan sex samma eftermiddag träffade jag Padrón igen på Bitirí. Jag satt utanför mitt rum och väntade för att säkert få tag på honom när han kom hem för att duscha. Margarita hade ropat för minst en halvtimme sedan att vattnet var påsläppt och jag ville absolut inte hindra honom.

”Jag håller på att bli er assistent”, sa Padrón. ”Jag gick upp på avdelningen för att titta till henne och sa att det hon hade velat prata med mig om var en sak som hon hade kunnat diskutera på mitt kontor. Jag såg att hon blev besviken men jag sa att hon kunde komma till mig när som helst. Jag sa också till hennes man att hon fortfarande hade en smula feber och att det kanske var lika bra att hon stannade en dag till. Men han var mycket envis och tog henne med sig.”

”Är det allt?”, frågade jag.

”Nejdå”, sa han med en smula ansträngd tålmodighet. ”Jag sa när han hörde på att jag var orolig för hennes hälsotillstånd och bad henne komma till min mottagning i övermorgon. Jag gav henne en bestämd tid och de var med på att hon skulle komma.”

Jag kände mig lättad och Padrón märkte det. ”Gå nu inte och tro att det blir nån abort”, sa han. ”För en sån sak måste båda ge sitt samtycke. Om det bara är hon som begär det jag vet inte så noga, men förmodligen skulle man få lov att koppla in hennes lands ambassad på saken. Men jag kan tala om för er att det är nåt galet här.” Padrón pekade på sin mage. ”Hon kommer att tappa det.”

”Ingenting är alltså avgjort”, sa jag.

Padrón suckade. ”Min käre José, visst tusan kan hon göra nåt åt det!”, sa han nästan ilsket. ”Hon kan skilja sig från honom och det kommer han att få finna sig i. Det där om att han ska döda henne är bara dumheter. Hon står ut med honom därför att hon vill det. Kärlek, om ni så vill. Ifall ni inte har lagt märke till det så kan jag tala om för er att vi har haft en revolution här, och kvinnorna behöver inte finna sig i sån behandling.”

Han lugnade sig genast och sa med sitt vanliga lugna tonfall: ”Men nu tänker jag gå och duscha.”

... som en öppen bok

På bussen från Havanna till Mayarí hörde jag för första gången — förvånad och kanske en smula skrämmd — den åsikt som de flesta vanliga kubaner har om UMAP, arbetslägren som har funnits i ungefär ett och ett halvt år. ”Det är nyttigt för dom att få lära sig arbeta”, hade en man i den mörka bussen sagt om internerna där och sedan somnat om. Alla de andra sa samma sak: så snabbt var ämnet uttömt och det var bara jag — en besviken tjuvlyssnare — som satt vaken och försökte komma underfund med vad de korta yttrandena och det belåtna fnittret egentligen innebar som följde sedan en kvinna som varit och hälsat på sin son i ett UMAP-läger i Santa Clara hade stigit av bussen. Hur kunde dessa människor som jag hade lärt mig att tycka om under dagens långa färd vara så okänsliga inför UMAP:s oförrätter?

Intellektuella som jag träffade i Havanna fördömde dem. Konstnärs- och författarföreningen

kämpade för den grupp av artister som man planerade att sända till ett läger. Castro själv hade fördömt de läger han hade sett som koncentrationsläger och en del intellektuella lovade mig — som om de vidarebefordrade ett löfte de hade fått av honom själv — att UMAP-lägren skulle avvecklas under året. Tjänstemännen på Utrikesdepartementet hade försett mig med kopior av Graham Greenes två tidningsartiklar som han hade skrivit för engelska tidningar under sin resa på Kuba föregående höst, och en av dessa handlade om UMAP. (Utskrifterna som departementet gav mig var översatta till spanska men man hade inte strukit Greenes negativa kommentarer.) Han var förtjust över att Konstnärs- och författarföreningen hade lyckats hindra att deras kolleger blev arresterade men han var bestört över UMAP-lägren: Revolutionen kan överleva nästan vilka ekonomiska och politiska misstag som helst, sa han, men inte ett moraliskt, och UMAP var ett moraliskt misstag som måste rättas till.

Jag var ute tillsammans med en UD-tjänsteman på kvällen samma dag jag hade läst Greenes artiklar och i den avspända stämning som vårt gemensamma festande frammanade frågade jag honom vad han tyckte om Greenes fördömande av UMAP. Han blev besvårad. ”Jag tror inte att Greene hade riktigt klart för sig vad UMAP är”, sa han. ”Men jag är villig att erkänna att lägren inte sköttes som de skulle, att de i själva verket sköttes på ett sånt sätt att de inte kunde ha rehabiliterat eller reformerat någon. En del av dom som skötte dom behövde själva reformeras och det är just vad som har hänt — de har hamnat i UMAP!”

Dessa Militärförband för produktionshjälp hade till en början tagit hand om sådana unga män i värnpliktsåldern som ansågs omöjliga att inlemma i krigsmaktens militära utbildningsprogram. De som var kända för att undvika arbete och studier var kandidater liksom sådana som man visste var kontrarevolutionärer; till dessa kom så omoraliska personer, en grupp som bland annat omfattade de homosexuella. Hur rekryteringen gick till var svårt att få någon klarhet i: somliga togs utan föregående varning och forslades till ett läger, andra fick meddelande om att de skulle inställa sig och åter andra fick en varning och en chans att försvara sig. Vem angav dem? Hemliga polisen, kamraterna på skolan eller arbetet och, huvudsakligen, de lokala kommittéerna för revolutionens bevarande.

Man borde ha kunnat förutse att rekryteringen i praktiken inte skulle bli begränsad till unga män i värnpliktsåldern, att gränserna skulle komma att suddas ut och att interneringen inte skulle bli en uppfostran utan ett brutalt straff. Detta var allt jag visste om UMAP. Jag hade inte forskat närmare i saken — lusten fattades. Till en början tog jag inte upp ämnet i Mayarí för det verkade inte att ha någon direkt betydelse för stans liv: närmaste läger låg mitt på ön och högst tio tolv män från stan hade blivit tagna och ytterligare ett halvdussin från Guatemala.

Den första som nämnde lägren var Nelson Consuegra, en ung campesino som under min andra dag i Mayarí korsade gatan och med ett vänligt leende kom fram och hälsade på mig. Inte för att jag var utlänning — det visste han inte — utan för att jag hade nickat åt honom. Han var förunderligt öppen och tillitsfull och vi satt en stund och pratade. Han hade tagit avsked ur armén några månader tidigare fast han bara var arton år: han hade fått ta värvning när han var tretton eftersom han kände överste Pancho Gonzalez. Jag stötte ihop men Nelson var och varannan dag i fortsättningen och det blev ett stående skämt mellan oss att han alltid höll på med att byta jobb eller försökte skaffa sig en möjlighet att vara borta från det han hade. Ändå älskade han revolutionen, talade han om för mig, och skulle ha stannat i armén om det inte hade varit för det att han inte tyckte om livet i det militära; det var alldeles för mycket regler.

”Jag hade chansen att bli sergeant strax innan jag tog avsked”, sa han. ”Lönen skulle ha gått upp från 20 till 110 dollar i månaden men jag hade inte lust att tjänstgöra i UMAP-lägre bortan i Camagüey. Fullt med marijuanarökare och karlar som vill bli behandlade som fruntimmer. Kan ni tänka er att de klagar om de blir behandlade som män och att de till och med sminkar

sig som flickor!” Nelson skakade på huvudet. ”Sånt är ingenting för mig.”

Jag frågade honom om det hade varit någon från Mayarí som blivit skickad till ett UMAP-läger.

”Jag tror inte det”, sa han. ”Jo förresten, det var en kille som arbetade på begravningsbyrån. De kom på honom när han blev påsatt och vet ni vad han sa? Han sa: 'Sluta inte nu när jag i alla fall har åkt fast!' Det var den ende.”

”Han som satte på honom då?”, frågade jag.

”Nejdå”, sa Nelson. Nelson var inte den som tänkte alltför invecklade tankegångar till slut men de flesta kubaner skulle liksom han ha tagit för givet att partnern inte var homosexuell.

Några dagar senare redogjorde Mella Vaillant för det enorma rehabiliteringsarbetet som revolutionen måste utföra, nämnde UMAP-lägren och lät mig få veta att det hade förekommit flera fall i Mayarí. Han kände en fyrtioårig man som inte tyckte om att arbeta och som hade en mängd älskarinnor, men han hade blivit hemskickad igen eftersom hans hustru och barn led svår nöd när han inte var hemma. ”Han hade alltid lyckats hitta mat åt dom — inte mycket men så pass att man kunde säga att han underhöll dom”, sa Mella. ”De gav honom en chans och skickade hem honom med ett brev till Micons att de skulle ge honom arbete. Den mannen har blivit som en omvänd hand.”

Jag frågade honom om det inte var en meningslös dumhet att försöka reformera homosexuella.

”Jag är nog helt omedgörlig på den punkten är jag rädd”, sa Mella, inte ilsket utan med ett leende — allt som rörde homosexuella föreföll honom komiskt. ”Biologiskt sett är en man född till man och varför skulle han då inte fungera som en man? Vad är det som hindrar honom från det annat än lastbarhet?

Konstnärer, speciellt dansare, måste nästan vara homosexuella, det kan jag förstå, men varför kan de inte låta det vara en ren privatsak? En kväll på Bitirí satt det två dansare från Havanna vid mitt bord och innan jag vet ordet av säger den ene: 'Åh, jag har fått ögonen på en ung frisör på Leyte Vidal.' Vad gör förresten de homosexuella för produktionen? De blir bara dekoratörer och heminredningsarkitekter.”

De enda andra i Mayarí som själva förde UMAP-lägren på tal var de unga männen med La Enfermedad. En dag när El Rubio och El Sapito drog sin vanliga klagolåt kom de in på dem och El Rubio sa med mer medlidande än jag hade trott att han kunde känna för någon annan än sig själv: ”Hör på, en gång i Las Villas nära El Ciego de Avila såg jag nåt hemskt som hade med UMAP att göra och som ingen kan säga att det är lögn för jag såg det med egna ögon; det skulle jag säga till dom. Mitt framför oss på vägen körde en lastbil med UMAP-män i sina blå uniformer. En del satt inne i bilen med ryggen mot lastlämmarna, andra längst bak med benen dinglande utanför. De var homosexuella. De hade hamnat i ett läger för att de var såna att de inte kunde göra saker och ting i enrum som andra människor. För har folk bara vett att hålla sig i enrum kan de göra vad de vill, ta emot vem de vill — män eller kvinnor — men så fort de ger sig ut på gatan är det klippt. Men det finns såna som måste göra det offentligt — som skulle göra det till och med mitt på gatan. Såna var de där stackarna i UMAP-bilen —”

”Åh, det där UMAP är *de alma*”, sa El Sapito. ”De får slita från det solen går opp tills den går ner och *jame* — käk — är det snålt med.” Han gjorde en ring genom att sätta ihop pekfingeret och tummen. ”Så här lite!”

El Rubio fortsatte: ”Nå, en av dom som satt där bak hoppade av rätt som det var och sprang förbi lastbilen som körde dom och kastade sig framför den. Han ville ta livet av sig. Så för-
tvivlad var han och ingen kan säga att det är båg för jag var med och körde honom till sjukhuset i El Ciego de Avila. Han hade tur — han slog upp ett ögonbryn och skrapade sig i

ansiktet och slog ut en tandbrygga över fyra tänder. Han var tokig av förtvivlan.”

På lördag kväll kom El Sapito ut till Bitirí med tre vänner, pojkar som gick på gymnasiet, och mellan föreställningarna kom de till mitt rum och hälsade på. Doktor Padrón satt utanför tillsammans med mig och lyssnade tyst till deras historia om hur en av deras vänner i Mayarí hade blivit skickad till ett läger fast han skötte sig bra i skolan och rektorn la sig ut för honom. De hade suttit på andra sidan parken den kvällen polisen tog honom och de hade alla sprungit hem. ”Det var bara det att han tyckte om fester och alltid ordnade partyn och att om nån sa till honom att ge sig ut och skära rör så svarade han rent ut att det tänkte han inte göra för han gillade inte revolutionen. En del sa att han var sån där, men det var han inte för jag var hans vän och jag vet att han inte var det.”

”Inte som Badin på El Parque som de också tog”, sa El Sapito. ”Det var ingen tvekan om Badin — hela Mayarí hade varit på honom. Men Badin var rolig. Han kunde inte prata med en utan att tafs på en men han var rolig, fick en att skratta.”

När pojkarna hade gått kom jag i dispyt med Padrón om UMAP. Det var första gången och han blev sårad när jag kritiserade lägren. Han visste att folk som skickades till dem i bästa fall var likgiltiga och politiskt ointresserade och han kunde inte tycka synd om dem. I synnerhet inte när kritiken kom från ungdomar som stod så främmande för revolutionen. ”Förstår du inte att den där unge mannen som går i skola i Holguín är en blivande landsflykting?”, sa han till mig. ”Han skulle kunna vara där på ett stipendium säger han men han föredrar att bo på pensionat och betala alltsammans själv därför att han inte vill bo tillsammans med de andra eleverna och vara tvungen att underkasta sig samma disciplin som de. Han är inte med i nån elevförening, han gör inget frivilligt arbete — han är värdelös. Om han inte kommer till universitetet för att hans kamrater bestämmer sig för att han är en kontrarevolutionär som tänker ge sig iväg så fort han får en chans så är det rätt åt honom!”

”Lägg märke till att de medger att deras vän i UMAP-lägre säger att det har blivit bättre”, fortsatte Padrón. ”Tro inte på dom när de påstår att folk blir tagna så där utan vidare. Jag är säker på att varje fall undersöks mycket noga. Det är klart att de som har hand om UMAP är obildade och inte kan skilja på olika sorters människor — det är skillnad på en konstnär och en vanlig människa. Författare till exempel verkar att slösa bort tiden men de måste få göra som de vill om de ska kunna skriva. En man från Havanna är inte en campesino och det förstår inte de här obildade människorna.”

Jag blev arg, förmodligen för att jag inte hade fått sjunga ut på länge. ”Padrón, varje människa är okränkbar. Hon måste lämnas i fred om hon vill vara på det ena eller det andra sättet. Har hon inte brutit mot lagen har ni inte rätt att arrestera henne och skicka henne i fängelse — för det är det, vad ni än kallar det — och omvända henne till det ni tycker är riktigt.

Padrón slog med handen mot knät för att ge eftertryck åt sina ord. ”José, du måste tala med Fidel. Han kan förklara för dig.”

Jag sa att jag hade hört att Fidel inte tyckte om UMAP-lägren.

Padrón spärrade upp ögonen för att visa att han var sårad. ”Fidel kanske inte tycker om UMAP men han har inte satt stopp för dom. Kom ihåg det, han har inte satt stopp för dom. De som vill ha dom är kanske obildade men de kämpade uppe i bergen, nåt som varken du eller jag har gjort — löjtnanter och överstar och hela hierarkin av hjältar som är höjda över varje form av kritik och som har gjort sig värdiga den rätten. Det är därför som Fidel inte har satt stopp för lägren!”

Det var bedrövligt: vår första allvarliga dispyt. Jag tyckte inte att jag hade rätt att förlänga den och vi satt tysta en stund. Padrón var emellertid en generös man och efter ett tag sa han: ”Jag tycker inte heller om UMAP.” Han sa det bara för att jag skulle känna mig bättre till mods.

Det här grälet skulle jag egentligen ha haft med Kommittén för revolutionens bevarande men eftersom jag misstänkte att de spelade en så stor roll vid rekryteringen till UMAP-lägren och eftersom en organisation som sysslade med propaganda på kvartersplanet bara fick mig att associera till en mängd ruskiga föregångare i andra länder sköt jag upp besöket hos ledarna för den. Två månader gick och jag hade fortfarande inte besökt kommittéernas högkvarter på Leyte Vidal. Mina farhågor att jag skulle bli belägrad av guider och ivriga propagandister om jag lät ministeriet i Havanna avisera min ankomst hade visat sig ogrundade. När jag hade varit i Mayarí i två veckor visste varenda människa vem jag var men det hände aldrig att någon tjänsteman sökte upp mig. Inte heller någon från KFRB.

Jag visste att regionchefen för KFRB var bror till Armin Vasquez, nattvakten på Bitirí som, mitt i natten, hade varit den förste som hälsade mig välkommen till Mayarí och detta gjorde det lättare för mig att slutligen gå nerför trappan till KFRB:s källarkontor. Argelio Vasquez hade samma grågröna ögon som sin bror och verkade lika sveklös, men som Armin hade sagt var han fylld av en energi som trots hans ungdom hade gjort det möjligt för honom att inspirera fler än Armin. Han var upptagen men lovade att komma och hälsa på mig på Bitirí och ett par dagar senare kom han till lunch tillsammans med en ung man, Adonis Gorra, som var chef för alla KFRB i Mayarí.

Vid ett tillfälle när vi satt utanför mitt rum avbröt Adonis Argelio för att peka på en blondin som gick förbi och fråga om inte hon skulle kunna få honom att falla. Adonis var inte medlem av partiet men Argelio var det.

”Jag vet en hel del om er genom Armin”, sa jag till Argelio, ”men jag vet inte vad det var som fick er att ge er upp i bergen.”

”Jag ska berätta det för er”, sa Argelio. ”Jag har aldrig berättat det förut. Det här är första gången jag säger det men inte första gången jag tänker på det. Jag hade upprorsandan i mig. Jag tror att jag alltid har lagt märke till andras olycka, de arbetslösa, min far som inte hade haft ett fast arbete sen 1952, och det fick mig att reagera. Min far hade alltid varit intresserad av internationell politik. Han berättade för mig om den franska och den ryska revolutionen. Såna saker skapade den där upprorsandan i mig. Det var inte ilska mot polisen — jag hade aldrig varit i delo med casquitos, inte på minsta sätt.

1960, kanske så sent som 1961 sa jag i alla fall fortfarande att jag inte var intresserad av politik. Det var sant, politiken var ingenting för mig. 1959 var jag soldat, sen var jag polis och sen började jag arbeta på sågverket med produktivt arbete. Det var där jag började förändras. Jag började se saker och ting som en arbetare, började förstå revolutionsprocessen. Tidigare kunde jag ha gett mitt liv för revolutionen men nu började jag förändras tillsammans med den.

Ni förstår att jag inte var intresserad av politik till att börja med eftersom jag inte var med i ORI eller PURS (två utvecklingsstadier som det officiella partiet genomgick innan det blev Kommunistpartiet) och inte blev medlem av partiet förrän efter det att reorganiseringen av det var helt genomförd. Jag var ledare för fackföreningen på sågverket och det var arbetarna där som föreslog mig till partiet och partiet som placerade mig på arbetet med kommittéerna. Och här är jag nu.”

”Blev ni förvånad när revolutionen kom att bli så nära lierad med Sovjetunionen?”

”Nej, ni förstår att fastän min far tillhörde Självständighetspartiet hade han alltid beundrat Sovjet och den känslan överförde han till mig. Han hade en del vänner som var kommunister men jag tänkte aldrig på kommunismen, eller rättare sagt jag tänkte på den på ett mycket oklart sätt. Jag såg en och annan kommunist i Mayarí, män som hade trasiga kläder och slitna skor, som alltid var arbetslösa och i svår penningknipa. 'Om det är kommunism', sa jag till mig själv, 'så är den inte mycket att skryta med.' Jag kom aldrig på tanken att de var arbetslösa därför att de var kommunister och diskriminerade av den anledningen.

Det var nåt annat med kommunisterna på den tiden också. Man blev medlem av kommunistpartiet därför att man själv ville det. Somliga var opportunist, somliga gick med för att en god vän hade övertalat dom att göra det — fast det fanns och finns fortfarande gamla kommunister som har förblivit trogna. Nu är det annorlunda — och det är inte för att Fidel sa det häromkvällen som jag säger det — det är ens inställning som avgör om man ska bli invald i partiet. Det man uträttar. Varje sann revolutionär, som Fidel sa, blir kommunist, men det är genom det de gör som de är kommunister, inte genom det de säger.

Kommittéerna för revolutionens bevarande organiserades när Fidel kom tillbaka från Förenta Nationerna i New York och ett par sprängladdningar exploderade under en överläggning. 'Vi ska rensa ut dom, kvarter för kvarter', sa Fidel, för det var tydligt vad kontrarevolutionärerna hade i kikaren. Det blev KFRB:s uppgift att hålla ögonen öppna och rapportera alla misstänkta aktiviteter i sitt kvarter. Folk var entusiastiska. Dagen efter det att Fidel la fram förslaget i sitt tal samlades människorna i hela kvarter spontant för att sätta igång med arbetet. Se inte så skeptisk ut — det var spontant. Det är det fantastiska med hela revolutionen.

Vaksamhet blev alltså KFRB:s första uppgift och medlemmarna sattes att vakta på vad folk i deras kvarter sysslade med, i synnerhet såna som man visste inte sympatiserade med revolutionen. Upplysningarna vidarebefordrades till högkvarteret i kommunen och de lät dom gå vidare till säkerhetspolisen. En KFRB gjorde och gör aldrig undersökningar på egen hand. Om polisen genom rapporter från mer än en källa får anledning att intressera sig för en revolutionsmotståndare som kommer hem vid ovanliga tider på natten bärande på egendomliga paket är det de som gör en undersökning. På den tiden var riskerna för invasion och kontrarevolution mycket stora och uppdraget att hålla vakt gavs till folket och de tog emot det med stor entusiasm.

Numera är vaksamheten bara ett av de sjutton områden där kommittéerna är verksamma — utbildning, hälsovård, medborgarfostran, kultur, bostäder, politisk utbildning, statsegendom —"

"Statsegendom, vad är det?", frågade jag.

"Jo, när nån ansöker om utresetillstånd till Förenta staterna kommer en emigrationstjänsteman hem till honom tillsammans med en kommittémedlem från hans kvarter. De gör upp en lista på allt som finns i huset och det ska sen staten överta när han lämnar landet; han får varken sälja eller ge bort nåt av det han äger så när som på en viss mängd kläder och smycken för högst 200 dollar. Varför skulle vi tillåta dom att lägga ut en rökridå av förvirring när de ger sig av? Varför ska de plötsligt kunna uppträda som generösa välgörare? Så att folk ska säga: 'Å, där åkte en bra karl!' När han varken var bra eller generös.

Låt oss säga att den som har sökt utresetillstånd har sålt nån större sak under de sista tolv månaderna. Då frågar kommittémedlemmen var den där radion är som han hade förut. Eller den där TV-apparaten. Såna saker. Det är inte alltid som vi tvingar honom att skaffa tillbaka saken. Vi säger till honom: 'Hör på, vi vill gärna att du ger dig iväg så fort som möjligt så om du ger oss pengarna du fick för saken ska vi ge dig ett kvitto och så är saken ur världen.' När han ger sig iväg tar kommittén hand om alla elektriska apparater utom kylskåpet och delar ut dom till såna som har ansökt om dom och som behöver dom bäst. Andra organisationer tar sen hand om huset och möblerna och när den arbetare som har blivit tilldelad huset flyttar in får han överta så mycket av möblerna som han behöver och göra avbetalningar på dom i förhållande till hur mycket han tjänar. Men priserna är alltid låga — en sån här stol för en dollar eller nåt sånt. De möbler som han inte vill ha forslas till varuhuset och kommittén ransonerar ut dom till den som frågar efter dom."

"Jag anser att vi här i Mayarí har varit med om nåt som jag brukar kalla *communismo analfabeto* — analfabetisk kommunism", sa Adonis Gorra. "Det var under orkanen Flora som kommittéerna visade hur de kunde fungera i ett sånt samhälle. Man säger att verklig

kommunism fordrar överflöd på varor och hög levnadsstandard, men i så fall var tiden i samband med orkanen, när kommittéerna delade ut allting som kom in gratis allt efter hur många personer det fanns i kvarteren och familjerna, när folk härifrån och från grannstäderna kom och arbetade utan lön — de där dagarna när pengarna förlorade sitt värde därför att till och med cigaretterna var gratis och inte kunde köpas och arbetet gavs fritt och frivilligt — i så fall var det en tid av analfabetisk kommunism.”

Argelio log ett förklarat och eftertänksamt leende och han tittade på mig för att se vad jag tyckte om Gorras anförande.

Jag frågade dem om de var kritiska mot något i revolutionen och Argelio lutade sig framåt och knäppte händerna. ”Berätta vad det är som ni själv inte tycker om i revolutionen. För mig är frågan ett tecken på att ni har nåt ni vill kritisera. Eller hur?”

Jag sa att det var deras åsikter som intresserade mig. ”Dessutom försöker ni kubaner jämt intervjua mig när det borde vara tvärt om.”

”Det är inte mer än rätt att vi får göra det till en dialog”, sa Argelio. ”Vad är det ni vill kritisera?”

”All right, jag tycker inte om UMAP-lägren”, sa jag och Argelio blev genast mycket allvarlig och lutade sig bakåt i stolen. Jag berättade vad Graham Greene hade skrivit i sin artikel och tillade att jag förstod att motiven för upprättandet av lägren hade varit de allra bästa och till och med av moralisk art. Ändå var själva upprättandet av straffarbetsläger en orätt och denna kunde lätt förvärras ytterligare genom det tillfälle det gav alla landets medborgare att vädra sin intolerans.

”Är ni klar över vad det gamla samhället lämnade efter sig?” sa Argelio. ”Nog vet ni väl att Havanna var en av de lastbaraste städerna i världen. Om man tillåter somliga att göra sig pengar på lastbarhet, att sitta sysslösa medan andra producerar åt dem —”

”Jag vet, jag vet”, avbröt jag. ”Visst är parasiter omoraliska och visst ska man försöka reformera dom, men ni kan inte göra det på rätt sätt, ni kan inte göra det över huvud taget om ni ska använda våld.”

”Vad vill ni att vi ska göra då?” frågade Argelio.

”Ni har ju en strafflag”, sa jag. ”Om nån bryter mot lagen har ni rätt att sätta honom i fängelse och försöka rehabilitera honom. Men ni ska inte bara ta nån, utan vidare, bara för att ni eller hans grannar inte tycker om hans sätt att vara och tvinga honom att anpassa sig till det som ni tycker är riktigt.”

Argelio betraktade mig ett ögonblick. ”Ni säger att vi inte ska göra nånting, att vi ska låta människor ruttna. Det är omoraliskt. Är det nånting som revolutionen inte kan göra så är det att inte göra nåt. Ni vet att de här människorna så småningom kommer att bli rånare, våldsvarkare, till och med kontrarevolutionärer om de får fortsätta — allt för att tillfredsställa sina begär: efter marijuana, efter hasardspel, efter män. Är det då inte bättre att ta dom nu och rehabilitera dom än att behöva skjuta dom sen? Jag överdriver, men bara för att visa er att revolutionen inte kan låta bli att handla.”

Det var här som Gorra avbröt honom för att peka på blondinen som gick förbi, både för att han uppskattade hennes sätt att gå och för att hindra meningsutbytet från att bli allt för hetsigt. Argelio fortsatte emellertid: ”Ni skulle bara veta vilka resultat UMAP har uppnått, hur många de har kunnat skicka tillbaka till produktionen och sina familjer efter ett kort tag.”

En smula överlägset sa jag: ”Homosexuella också?”

”Både ja och nej”, sa Argelio utan att bry sig om piken. ”Man kan förändra dom. Som till exempel han som arbetade på El Parque. Han tog med sig män upp på sitt rum, och han gjorde

det med dom till och med bakom disken. Han var en skam för Mayarí. Det hände att han rusade fram till en man som var ute och gick arm i arm med sin fästmö och ropade: 'Älskling, lilla pappa, du ska vara min, bara min!' Ni skulle ha sett honom när han kom hem till jul, vilken helt annan stil det var på honom. Det är klart att han kommer att ha kvar sin böjelse hela livet men förändrat sig har han. Nu är han en anständig man.

Det var inte mer än tio tolv stycken från Mayarí som skickades till UMAP-lägren. Med somliga diskuterade man först deras inställning. En del ångrade sig och gick med på att börja arbeta men så småningom halkade de tillbaka i det gamla igen och började ta lätt på arbetet på sin arbetsplats. De som man inte pratade med innan fick order att inställa sig först efter synnerligen grundliga undersökningar. Det rädde aldrig nån tvekan om att de var lumpna typer.”

”Jag vet vad det är Yglesias hänger upp sig på”, sa Gorra. ”Han tror att vi uppmuntrar angivare, att kommittéerna är spionorganisationer. Eller hur? Det är sant att en del kommittéer anser att de har rätt att lägga sig i nästan allting. Man kan få höra hur de anmärker på nån för att han eller hon inte håller snyggt på gården eller på trottoaren. Eller hur en kvinna frågar en annan på ett möte varför hon inte är en god och vänlig granne. Jag för min del tycker att det är bra.”

Sedan log Gorra. ”Ni vet väl att jag är Mayarís angivare nummer ett — det har de sagt på Miamiradion. Jag hörde det inte själv men en av flickorna på kontoret gjorde det. Vet ni vad — kan ni inte komma med på en liten fiesta som en av kommit-téerna i Naranjal ska ha i kväll. Den ingår i en kampanj för att vitalisera kommittéerna, öka medlemsantalet och sånt. Kom med i kväll!”

El Naranjal är den sista stadsdelen längs vägen till Guatemala och den nya landsvägen till Nicaro och den börjar på andra sidan bron i slutet av Céspedes; ett föga elegant bostadsområde som jag hade passerat igenom den gången jag tog mig nerför bortre sidan av Loma Rebelde. Det kvarter som hade ställt till med fiestan låg precis på andra sidan bron och de flesta av husen vände fasaderna mot en liten bäckfåra där det rann en smula vatten och över vilken bron tornade upp sig. Precis som det står i ramsan om Mayarí har El Naranjal inga apelsinlundar och det var bara fem kvarter att gå från KFRB-högkvarteret på Leyte Vidal. Argelio måste vara i Moa så Gorra och jag och en man som hette Zayas och som var ledare för KFRB i provinsen promenerade dit i mörkret.

”Ni förstår, det här är ingenting särskilt”, varnade Gorra mig, ”och vi vet inte ens riktigt vad de har tänkt hitta på. De hade en värvningskampanj och fick nästan varenda en att bli medlem och då bestämde de sig alldeles på egen hand för att ställa till med en fiesta. De bjöd in folk från ett kvarter i Guaro som de brukar tävla med och bad att nån från provinshögkvarteret skulle komma — det är därför som Zayas är med. De vet inte heller att ni kommer. Fast naturligtvis blir ni välkommen och de förtjusta.”

Till och med i mörkret kunde man märka att den obelagda gatan hade jämnats till och sopats. De staket som fanns var vit-strukna och på en höjd ovanför bäckfåran hade man lagt vitmå-lade stenar på marken så att de bildade orden ”Länge leve Det heroiska Vietnam!” Det fanns också plakat på staketen som hyllade den sjunde folkskörden och, också här, Vietnam. Gården mellan två brädklädda hus var dekorerad för fiestan. Man hade spänt snören mellan husen från vilka vita pappersserpentinerna hängde ner och för att skapa ett slutet rum hade man satt fast massor av stora palmblad på staketen och husen. Rader av glödlampor lyste upp gården. Längst bort fanns ett köksbord för talarna och ovanpå segelduken och palmbladen bakom bordet hängde ett plakat med texten *El Comité Manuel Ascunce Domenech*. Domenech var en ung lärare som dödades av kontrarevolutionärer under läskunnighetskampanjen 1961.

Klockan var nio men mötet hade ännu inte börjat. Det fanns ungefär hundra människor inne på gården, vilka för det mesta hade tagit med sig stolar hemifrån, och ännu fler ute på gatan.

Vi trängde oss fram mot bordet och det var på mig alla tittade inte med vördnad utan med kubanernas oförställda nyfikenhet. Miriam från Bitirí var där och hon ropade till mig — ”José!” — och jag kastade en slängkyss åt hennes håll vilket fick hennes väninnor att explodera av skratt och henne själv att gömma ansiktet i händerna. Alla såg lyckliga ut medan de väntade på det trevliga som skulle komma och man måste skrika för att kunna göra sig hörd av den som stod bredvid en. Alla väntade på folket från Guaro.

När de kom tjöt någon åt dem: ”Ni har förlorat — ni kommer för sent!” Det skulle bli åtskilligt av munhuggande, utmaningar och skryt mellan Guarogrupperna och folket från El Naranjal. En av männen från Guaro skulle medverka i programmet och kritisera naranjal-kommitténs rapport och skryta med arbetet i deras eget kvarter. Adonis Gorra förklarade: ”Allting i kväll är och förblir sånt som folket här i Naranjal har hittat på och satt i verket, alldeles själva och utan någon som helst hjälp från oss. Det enda som man kan säga är arrangerat är den här tävlingen med Guaro. Men det vet alla — det ger arbetet en extra liten krydda.”

Alla reste sig när nationalsången spelades — ett bompeti-bombom-stycke som alla national-sånger — men en sång som hos mig frammanade sentimentala minnen eftersom min kubanske farfar ofta brukade sjunga den för mig. Den spelades av en rumbaorkester — trumpet, trummor och maracas — där maracas var tysta eftersom det skulle ha visat brist på respekt att ackompanjera nationalsången med sådana, men den smäktande trumpeteten och trummorna kunde inte låta bli att falla in i rumbarytmen. Ingen sjöng texten och natten hade sitt enda stilla ögonblick medan trumpeteten spelade. En gammal vithårig neger i första ledet höll ena handen mot hjärtat.

Ordföranden var en medelålders man från kvarteret som jag bara hade hunnit skaka hand med som hastigast eftersom han var upptagen av att försöka trassla ut dagordningen. Liksom de flesta kubaner var han i talarstolen en det retoriska blomsterspråkets mästare, men han hängav sig bara åt retoriken i inledningen av talet när han talade om anledningen till kvällens begivenhet och hälsade publiken och talarna välkomna. Till min förvåning presenterade han mig för publiken. ”Han är en författare från Förenta staterna som har kommit hit för att berätta sanningen om det socialistiska Kuba”, la han till och det blev så mycket applåder att Zayas som satt bredvid mig föreslog att jag skulle resa mig upp. Det gjorde jag och jag tyckte det verkade som om varenda en hurrade.

Härifrån och fram till Zayas tal sysslade mötet bara med sakligt arbete. Rapporten pekade på de framsteg som gjorts och delegaten från Guaro avbröt då och då med gliringar. När ordföranden kom till den del som handlade om utbildning och sa att detta var ”en svag front” ropade mannen från Guaro att det som behövdes var en kunskapsprövning. Ordföranden och flera andra svarade att de redan hade ordnat en kunskapsprövning för alla vuxna i samband med kampanjen för att få alla upp på sjätte klassens nivå. ”Vad säger du om det?” ropade någon till delegaten från Guaro. Han ryckte på axlarna och sa: ”Det var inte jag som sa nåt, det var den där negern där borta.” Alla skrattade åt honom för att han helt fegt flyttade över ansvaret för sin pik på någon annan. Detta var förklaringen till skrattet, inte ordet neger: som Soni hade förklarat är neger på Kuba ett rent beskrivande ord när det inte är ett smeknamn.

Före det avslutande talet fick de nya medlemmarna sina medlemsböcker och eftersom Playa Girón skulle börja om några dagar efterlyste man frivilliga till de två veckorna på sockerrörsfälten. Till en början var det bara en ung man som reste sig upp. Folket från Guaro förklarade att de hade rekryterat fem stycken.

Man skrattade litet generat medan den unge mannen stod där ensam. Så reste sig två till och stod upp tillsammans med honom och guarofolket skrattade och en av dem sa: ”Vi skickar stora, starka karlar vi!” En efter en reste sig tills de var åtta stycken och kvinnorna tjöt och trumpetaren tutade så mycket han orkade. Klockan var nästan elva när Zayas reste sig för att

hålla det sista talet. Det var ett långt tal och märkligt av två anledningar:

dels för att han talade lugnt, på ett kamratligt sätt, och dels för att den nu totalt fullpackade gården inte visade någon otålighet att få sätta igång med sången och dansen. Zayas gick igenom punkt för punkt vad en kommittékan uträtta och fick åhörarna att känna att det stod i deras makt att förbättra och försköna sitt kvarter och sin stad. ”Visst har vi svårt att genomföra allt det här på grund av blockaden”, sa han mot slutet av talet och gav sig för första gången in på politikens fält, ”men tänk på våra kamrater i Vietnam under bombregnet!”

Någon skrek: ”*Viva Vietnam!*”

Zayas sa: ”Låt oss inte glömma det amerikanska folket. I synnerhet de unga män som under vapenhot skickas till Vietnam. Det amerikanska folket kan inte lastas för vad dess regering gör. Världen står i stor skuld till det. Om Amerika är en stor nation beror det på att folket har kämpat för att göra den stor. Tänk i synnerhet på de amerikanska negrerna som lider under förtryck och övervåld. Med dom har vi ingenting otalt.”

Han andades in djupt och lutade sig framåt för att tala med hela sin styrka: ”Men tänk på det vietnamesiska folket! Tänk på vad yankees gör med det. De inte bara lider — de slåss och de håller på att segra. De slåss för sitt land och de gör det inte under vapenhot —”

Jag såg hur Gorra vid andra änden av bordet höjde en knuten näve och skrek: ”Ner med yankees!”

Från hela gården kom svaret: ”Ner med yankees!”

Blodet rusade mig åt huvudet så att jag varken kunde se eller höra. Det var ett fruktansvärt ögonblick. Ingen tittade på mig, ingen tänkte på mig, jag var inte utpekad men jag kände mig illa behandlad och arg. Jag tänker alltid i ord och i mitt huvud formade sig repliken: ”Vet ni inte att yankee är en hedersbenämning? Vet ni inte att yankee är en hedersbenämning?” Om och om igen utan att någonsin komma längre. Jag kunde inte komma med några invändningar mot den jämförelsen Zayas hade gjort mellan vietnameserna och mina landsmän och till slut koncentrerade jag alla mina tankar på att sätta upp en oberörd min; jag märkte inte när Zayas slutade annat än på den orkan av bifall som bröt lös och på ropen ”*Viva Viet Nam!*”

Zayas kom tillbaka och satte sig i stolen bredvid mig. Han var svettig och blossande röd i ansiktet och han log belåtet över att kamraterna i El Naranjal hade nåtts av hans tal. Han kastade en blick på mig, kom ihåg vem jag var och slog mig två gånger på låret. ”Kom ihåg att vi är bröder”, sa han.

Genom köksfönstret i huset närmast oss langades den första omgången drickbara varor ut: rom och kokosnötsmjölk med bitar av kokosköttet i. Mikrofonen flyttades ut mitt på gården och orkestern började ackompanjera en rad lokala förmågor. Ordföranden kom fram för att säga adjö; han arbetade nattsift i Nicaro och måste rusa för att hinna dit i tid. När han försvann sa jag till Gorra: ”Menar ni att han bara är en vanlig arbetare, inte en funktionär?”

Gorra förstod inte riktigt min fråga. ”Han arbetar på fabrik men han är en av ledarna för den här kommittén. Han är också fackföreningsledare. Han är med i milisen. Jag kan tala om nåt annat för er också, hans far var sergeant i Batistas polis och en brutal man och nu sitter han i fängelse.”

”Och ändå blev den här mannen vald till sin post i kommittén?”, frågade jag. ”Känner grannarna till det där med hans far?”

Gorra slog mig på axeln och trodde att jag skämtade. ”Vi vet allting om varandra.”

De lät oss inte prata längre: orkestern hade börjat spela dansmusik och Gorra och Zayas snappades bort. Inte bort förresten, för de började dansa precis där de stod; hela gården var ett dansgolv. ”Kom”, sa en ung kvinna till mig. Jag sa att jag inte dansade rumba. ”Han nobbar

mig!”, skrek hon till de andra och jag reste mig och försökte så gott jag kunde. Jag höll händerna knutna framför mig som om jag hanterade ett par maracas. ”Så där ja!”, sa kvinnan och vi skrattade mot varandra. Jag kunde se hur hela gården var en enda skuttande, hoppande, slingrande massa. Barn och gamla, alla dansade. Till och med Pachucha, den efterblivne tidningspojken som brukade hålla till på Leyte Vidal hade hittat en flicka. Någon av flickorna i närheten av mig puffade mig i sidan och sa: ”Mer med höfterna nu!” och sjöng till musiken från den djärvt stigande trumpeteten ”*Amor, amor, amor!*”

Nästa dag vid lunchen på Bitirí sa Victoria: ”Jag hörde att du inte var så dålig på rumba för att vara nybörjare.”

”Nybörjare?” sa jag. ”Jag är expert!”

”Oj, oj, oj”, sa Victoria. ”Du håller på att bli värre än en kuban.” Alicia som stod i närheten ropade: ”Har José dansat rumba?” Victoria svarade: ”Med Claras mamma borta i El Naranjal.”

”Herre gud”, sa jag, ”mitt liv är som en öppen bok.”

”Du har väl ingenting att skämmas för?”, svarade Victoria. ”Claras mamma är en vacker kvinna.”

Under Playa Girón måste jag fara till Havanna ett par dagar. Det var tomt, men jag träffade en del av mina vänner som antingen var sjuka eller spelade med i en pjäs eller höll på med att repetera in en. Jag berättade att vanligt folk borta i Mayarí gillade UMAP-lägren som de själva var så mycket emot. ”Det är bara rätt och riktigt att de gör det”, sa en och nickade flera gånger. ”Det är som det ska vara, men jag ska säga dig ...” han gjorde en paus som för att antyda att han hade det från Fidel själv — ”... att när det är slut på den här skörden så är det slut med UMAP också.” Han gjorde en åtbörd som om han torkade händerna rena. ”Alla som är under tjugosju får göra resten av värnplikten i armén.”

Mot slutet av Playa Girónveckorna öppnades idrottslokalen vid Leyte Vidal igen och där stötte jag på Alcides Salazar från Guatemala som kom dit varje kväll för att träna för nationsmästerskapet som skulle börja i maj. ”Alla från Guatemala som satt i UMAP-lägren och som är över tjugosju har kommit tillbaka”, sa han. ”De som hade arbeten är tillbaka på dom.”

”Anser man att de är färdigreformerade?”, frågade jag.

”De säger att alla över tjugosju skickades hem antingen de var reformerade eller inte. Man sa till dom att de hade nåt fel på karaktären och att det var det som hade gjort att de hamnade i UMAP men att revolutionen hade gjort ett misstag när den försökte reformera dom på det här sättet.” Alcides gjorde en tvivlande grimas och log föraktfullt. ”Tror ni på det? Jag tror det inte; inte att det var på det sättet de säger. Revolutionen kan inte göra nåra misstag med såna där typer!”

Två dagar senare fick jag nästan — men inte riktigt — av en slump veta att metodistpastorn också hade blivit hemskickad från ett UMAP-läger. Jag hade inte kommit mig för med att besöka metodistkyrkan, en av de bättre byggnaderna på Leyte Vidal, och blev påmind om detta faktum när jag satt i Stadsdomstolen och hörde på ett mål mot två jehovavittnen. Jag nämnde för någon som arbetade vid domstolen att jag hade försummat att träffa metodisterna och han sa att det kanske var en god idé att gå dit nu eftersom deras pastor hade kommit tillbaka från UMAP. ”Det är en bra karl”, la han till.

Vi kom överens om att verkligt religiösa nästan alltid var bra människor. Som de tre jehovavittnena som hade inställt sig inför domstolen. En campesino hade anklagat en av dem för att denne, som han sa, hade kommit till hans hus för att missionera trots att han redan en gång tidigare hade sagt till honom att försvinna. Domaren tittade på de andra två och frågade vilka de var. ”Bröder”, sa den ene och domaren sa: ”Men ni har ju olika efternamn?” Den unge

mannen svarade: ”Vi är bröder i tron.”

Lugnt och mycket allvarligt förklarade den åtalade att han hade varit i sin grannes hus men inte för att missionera. Mannens hustru och en del andra hade varit där men inte mannen själv, och denne kunde därför knappast vara vittnesgill i fråga om huruvida han hade predikat eller inte.

”Ni är lantbrukare?”, frågade domaren. Den åtalade nickade.

”Försörjer ni er på religiös verksamhet?”

”Det gör jag inte. Aldrig har jag tagit emot pengar för att predika. Det är nåt som kommer från hjärtat.” Han var tyst ett tag och sa sedan högtidligt: ”Den som säger att jag får betalt är Djävulens utsände.”

”Djävulen?”, sa domaren och jag tyckte det verkade som om han blev förargad eftersom han insåg att de var ärliga människor och fann det motbjudande att tänka sig att de samtidigt skulle vara så vidskepliga. ”De verkliga djävlarne finns i den här världen. Tror ni att det är Djävulen som för krig och släpper ner bomber i Vietnam?”

Svaranden lyssnade mycket uppmärksam och försökte utifrån sin tro förstå vad domaren menade, sedan nickade han tveksam, som en som är rädd att hans trossatser har vulgariserats.

”Det är inget fel att ha en religiös tro”, sa domaren. ”Inte alls, så länge man bara inte stör eller skadar sina grannar. Jag vill i alla fall att ni ska förstå att det finns religiösa ledare också såna av er tro — som får pengar och får dom från CIA. Det finns människor här i världen som är utsända inte av Djävulen utan av CIA.”

Den åtalade som var en gammal man lyssnade med uppspärade, fuktiga ögon och sa ingenting.

”Satans värste representant här på jorden”, sa domaren, ”är Förenta staternas president.”

Den gamle förklarade ännu en gång att han hade kommit till tro på egen hand. ”Jag fick den genom den stora boken — Bibeln.”

Domaren nickade och höll med om att det var en stor bok. ”Man har sagt att ni får andra böcker från utlandet och att ni delar ut dom?” Gubben skakade på huvudet. ”Får ni nåra kontrarevolutionära böcker?”

Den unge man som hade kallat den äldre sin broder sa: ”Den som delar ut kontrarevolutionära böcker är inte min broder.” ”Det är fåfänglighet”, sa den gamle mannen, ”att tvinga någon att dela min tro — det måste komma frivilligt och från hjärtat. Tycker inte ni det också?”

Domaren nickade och campesinon som hade stämt de andra inför domstolen nickade också. ”Ni är lantbrukare och arbetare”, fortsatte domaren. ”Det ligger i ert intresse att se Kuba gå framåt. Då måste ni också ha klart för er att Förenta staternas president — Djävulen som ni kallar honom — faktiskt har många i sin sold.”

Campesinon harklade sig och fångade domarens uppmärksamhet. ”Jag vill inte ha dom predikande hemma hos mig”, sa han, ”men de är hårt arbetande människor. De är lantbrukare som jag och jag har aldrig hört att de har tagit emot nåra pengar för sitt religiösa arbete eller att de har exploaterat nån.”

”Ni är lantbrukare, ni är arbetare, ni har inget intresse av djävlar eller CIA”, sa domaren. ”Målet avskrivs.”

Inte förrän på eftermiddagen samma dag som jag hade mitt samtal med Suzy Vaillant uppe på sjukhuset — min sista hela dag i Mayarí — kom jag iväg till metodistpastorn. Ett inre motstånd hos mig mot företaget berodde kanske på att jag som ung hade varit medlem av en metodistkyrka och ännu så här långt efteråt betraktade erfarenheten med ganska blandade

känslor. Inte det religiösa — det var ingenting för mig — men de vänliga pastorer och diakonissor som föredrog att gå ut som missionärer i ett latinamerikanskt land — eller på någon avlägsen plats i Kina — medan runt omkring dem negrerna levde i halvt slaveri. Den rappade kyrkan och det stora rappade pastorsbostället vilka såg så mycket finare ut än alla de omkringliggande husen på Leyte Vidal påminde mig om det vackra Missionshuset i tegel hemma i min egen sjabbiga födelsestad.

Pastorns fru kom och öppnade och bad mig stiga in. Hon var slank och såg bra ut, hennes stillsamma sätt var präglad av medelklassens vanor och värderingar och hon bad om ursäkt för leksakerna som hennes lilla flicka hade strött ut över vardagsrums-golvet. Jag förklarade vem jag var och hon var hela tiden vänlig och artig men hade något reserverat i sitt sätt som jag aldrig hade stött på hos kvinnor ur bonde- eller arbetarklassen eller hos dem som var hängivna revolutionen. Så snart pastorn kom drog hon sig tillbaka. Han var ungefär trettio år gammal och hade ett energiskt och rättrådigt ansikte med stora, ärliga blå ögon. Han log ofta ett sådant leende som tappra människor ler i en besvärlig situation och han var både öppen och på sin vakt mot mig; han tänkte inte som andra disgustados släppa loss alla sina klagomål bara för att jag var amerikan.

Först följde han med mig för att visa mig kyrkan. Den var ren, välmålad och ordentligt underhållen invändigt men han pekade upp i taket och sa att en del vattenfläckar fortfarande trängde igenom färgen, ett bevis på den skada orkanen Flora hade åstadkommit. ”Efter orkanen rekvirerade myndigheterna kyrkan och kvarterade in folk här. De lagade mat här inne och när vi fick den tillbaka för ett år sen var den illa medfaren.” Bakom kyrkan låg längs en gång ett par låsta rum. En minnestavla på väggen berättade om två läkare som hade behandlat folk gratis här.

”Det var hundratals människor som blev behandlade här”, sa han, och när jag berättade att barberaren Columbie hade lovordat metodistkyrkan och satt den framför den katolska kyrkan när det gällde sådana saker la han till: ”Vår kyrka har alltid varit särskilt intresserad av socialt arbete.”

När vi hade slagit oss ner inomhus sa jag: ”Vilka chanser tror ni att er kyrka har att överleva den här 'våldsamma' revolutionen — på vilket sätt tänker ni er en samexistens med den och en utveckling av kyrkan under så radikalt förändrade förhållanden?”

Han bara stirrade på mig och när jag upprepade frågan i något andra ordalag sa han: ”Det är den sortens politiska frågor som jag helst inte vill diskutera.” Han hade redan förklarat att han inte tänkte tala politik men så småningom deklarerade han sin ståndpunkt både i denna och andra politiska frågor. ”Låt mig säga att jag sympatiserar starkt med revolutionen”, sa jag. ”Det innebär inte att jag är okritisk mot den. Det finns sånt jag inte tycker om, som till exempel UMAP-lägren. Jag vet att ni just har kommit tillbaka från ett.”

Han studerade mig noga medan jag talade, med all säkerhet för att försöka upptäcka om jag dolde något, men långsamt tinade han upp. Likväl hade han hela tiden i minnet att jag hade sagt att jag sympatiserade med revolutionen och hans svar lät oftast som debattinlägg.

Tre år tidigare hade ledningen för hans kyrka skickat honom till Mayarí. Han var född och uppväxt i Holguín så trakten var inte okänd för honom. När kyrkan rekvirerades av myndigheterna för att härbärgera orkanens offer hade han hållit gudstjänster i prästgården. ”För det blev jag arresterad av polisen. Jag hölls helt isolerad i tre dagar och satt i arrest sju dagar till innan rättegången började. Hur det nu var blev jag frikänd och fortsatte att hålla gudstjänster här hemma, just i det här rummet.”

Han stod i kontakt med sina överordnade i Havanna och Santiago och ungefär en vecka efter det att en av kyrkans dignitärer i Havanna per telefon hade försäkrat honom att det inte skulle bli fler tråkigheter (enligt förhandlingar som denne hade fört med representanter för

regeringen) blev han tagen och skickad till ett UMAP-läger utan föregående varning. ”Jag fick aldrig nåt annat skäl för arresteringen än min religiösa tro”, sa han som om han ville utmana mig. ”Den saken är jag villig att gå ed på, skriftligen om så ska vara.”

Jag frågade om det var Victor Bermúdez som hade låtit arrestera honom; han var den nuvarande polischefen och en man som jag beundrade mycket. ”Det var en annan som gav orden”, svarade han. Jag undrade om han ville låta mig ta upp saken med Bermúdez — jag tyckte nämligen att en orättvisa hade blivit begången som jag gärna skulle vilja be Bermúdez förklara eller helst gottgöra på något sätt — men pastorn bad mig att låta bli. ”Jag har varit sexton månader i UMAP, ända från det de började och till nu”, sa han, inte för att tigga medlidande utan bara som ett faktum för min bok.

Rehabiliteringen av internerna hade bara bestått av en timmes politisk orientering om dagen. Resten av tiden arbetade de ute på fälten. Alla sorter — narkotikamissbrukare, homosexuella, stjärtgossar och predikanter — föstes ihop i samma läger. ”I min grupp såg jag en bisexuell man bli ohjälpligt homosexuell genom samvaron med en som redan var det. Jag brydde mig inte om att vi blev placerade tillsammans med alla de andra för jag tror att vi snarare påverkade dom än de oss.”

Just i det ögonblicket steg en typisk campesino in i rummet. Han talade den mjuka, sjungande orientedialekten och kom överens med pastorn om ett sammanträffande på kvällen. ”Får jag presentera er för en medlem av vår kyrka — han är lekmannapredikant i El Guayabo. Han var i lägret tillsammans med mig och har också just blivit frigiven.”

Jag reste mig upp för att skaka hand med honom och både lekmannapredikanten och pastorn log mot mig för att visa att de var vid gott mod. Någon värme fanns det inte i leendena. Predikanten bara nickade vid den andres ord och tog dem inte som en förevändning — något som vilken annan kuban som helst skulle ha gjort — att berätta sin historia, filosofera över den, skaffa sig en ny vän. Han gav sig hastigt iväg och pastorn följde honom välvilligt och beundrande med blicken. Jag kom att tänka på en annan metodistpastor som när jag hade slutat ett anförande sa: ”Tänk ändå vad José är duktig”, och jag — men inte han — var medveten om att slutet på det smickrande omdömet var ”för att vara latinamerikan”.

Jag berättade vad jag hade fått höra i Havanna om UMAP-lägrens framtid och hur detta delvis bekräftades av de frigivna i Guatemala. Han medgav att alla över tjugosju hade blivit släpp-ta i det läger där han var, men sa att han inte hade fått veta skälet. ”Men det blev inte upplöst. Res till Camagüey, ingenting går upp mot att själv se en sak. Kanske formerna har ändrats men företeelsen finns kvar. Om den kommer att försvinna efter skörden — nå, det får framtiden utvisa.”

På min fråga räknade han upp det han tyckte om hos revolutionen. ”Intresset för skolor och undervisning, sjukhusen, de offentliga arbetena, som till exempel vägar ...” Vad ville han för övrigt att revolutionen skulle lägga sig vinn om? ”Större personlig frihet”, sa han och skakade på huvudet som om detta bara var en akademisk fråga.

”Kanske bristen på sån är en del av själva systemet”, sa han, tacksam över att få en möjlighet att formulera det på det sättet när jag sa att somliga revolutionärer (partimedlemmar) helt framtida beskriver systemet som en arbetarnas och böndernas diktatur. ”Men vi får se, framtiden får utvisa det.”

Jag sa att många ansåg att den fientliga inställningen hos och trycket från det närbelägna Förenta staterna förklarade en del av vaksamheten och de stränga reglerna. ”Kanske det, men hur förklarar ni då att det inte finns någon personlig frihet i Tjeckoslovakien och de andra länderna som ligger så långt från Förenta staterna?” Jag svarade att jag trodde att det var ett arv från Stalins tid. ”Kanske ligger det i själva systemet ... vi får se.”

För första gången la han ut texten en smula. Kyrkan, sa han, frågar inte efter en människas

politiska åskådning. Det fanns revolutionärer i församlingen i Mayarí och han fann ingenting egendomligt i detta eller ens att det var något som angick honom som pastor. ”Vi hoppas och predikar att människan ska leva på *las alturas de Jesus Cristo* — på Jesu Kristi höjder. Om kyrkan officiellt tog ställning till revolutionen skulle det ju strida mot det vi lär, det måste ni medge.”

Jag brydde mig inte om att säga att hans kyrka, liksom alla andra kyrkor, har tagit politisk ståndpunkt otaliga gånger och att det han menade med att ta ställning var att uttala sig för socialismen. I stället frågade jag: ”När ni nu säger att det inte är nåt konstigt med att en metodist är revolutionär, tror ni då att ni skulle ha blivit skickad till UMAP-lägre om ni öppet hade visat er som en anhängare av revolutionen — blivit medlem i revolutionsorganisationer, utfört frivilligt arbete, varit, som det heter, integrerad?”

Han tyckte inte om att jag plockade hem den poängen — genom sitt leende erkände han till och med att det var fråga om en sådan — men han var ärlig och sa att han nog i så fall inte hade blivit häktad.

Jag berättade att medan jag satt på kubanska konsulatet i Mexico City och väntade på mitt visum hade jag pratat med tre amerikanska predikanter som väntade på sina. De tyckte inte om revolutionen men sa att regeringen inte hade konfiskerat deras kyrkor eller ägodelar och att den alltid lämnade tillbaka sådant som den tillfälligt tagit i anspråk så snart man bad om det. De tre predikanterna hoppades hinna till Havanna i tid för att vara med på ett möte för protestantiska prästmän, och fastän jag inte undersökte saken närmare när jag kom dit kom jag ihåg att jag hade sett något om det i tidningarna, bland annat att en ung kvinna hade prästvigts efter att just ha gått ut det protestantiska prästseminariet i Las Villas. Han lyssnade intresserat till allt detta och sa att i El Naranjal fanns en liten möteslokal som de inte hade fått tillbaka utan där det nu bodde en familj.

Vi hade suttit och pratat i nästan två timmar och till slut frågade jag om han hade några planer på att lämna landet. ”Det är ännu en sak som framtiden får utvisa”, sa han. ”Vi får se.”

”Har ni ansökt om utresetillstånd?”

Han skakade på huvudet. Han betraktade det som en personlig sak som fordrade ett personligt ställningstagande. Jag sa att även om man lämnade ur räkningen den ekonomiska och politiska sidan av ett sådant beslut återstod ändå den etiska — ”Måste ni inte också tänka på att ni överger er församling?”

Han nickade oberört. ”Det är ett av de personliga övervägandena”, sa han. ”Det är därför jag menar att det är ett personligt beslut.”

Just då tyckte jag att resonemanget verkade förvirrat; senare tyckte jag det inte. Emellertid betraktade han detta som en avskedsreplik och jag reste mig upp. När vi stod ute vid den gardin-försedda verandadörren sa jag att det föreföll mig som om varken han eller kommunisterna var särskilt realistiska om de trodde att en människa kunde hålla isär sin religiösa och politiska tro, att båda dessa representerade ideologier som gjorde anspråk på hela människan. ”Den ena eller den andra kommer att få övertaget”, sa jag. ”Era utsikter verkar inte särskilt ljusa.”

Han ryckte till men tog sedan på sig sin tappra min. ”*Eso es el fin — que se gogre!*”, sa han. ”Det är slutet — må det komma!”

”Lycka till”, sa jag och sträckte fram handen, och han tog den motvilligt.

Ute på Leyte Vidal blev jag arg på mig själv för att jag hade önskat honom lycka till. Metodistpastorn var den ende jag hade träffat i Mayarí som revolutionen hade behandlat godtyckligt och orättvist, på ett sätt som inte kunde varken förklaras av eller rättfärdigas med den revolutionära situationens krav, och han hade tillbringat sexton månader i ett UMAP-

läger utan att få se sin förstfödda ... Tanken blev aldrig tänkt till slut för jag svängde in på Maximo Gomez och fick syn på Sarmiento, borgmästaren, som stod och lutade sig mot en stolpe utanför Regionalstyret. Längs den tidigare dammiga trottoaren hade man grävt upp marken och planterat rader av buskar: ett av de förbättringsarbeten som Regionalstyret och massorganisationerna hade gått samman om inför förstamajfirandet.

”Vad står du här och hänger för när det finns så mycket att göra?”, frågade jag och förstod av den gest han gjorde att han lyssnade till radiomusiken som strömmade fram ur en liten högtalare i toppen på stolpen. Man spelade en schlager där de första raderna lød: ”Om mina fingrar var pennor skulle jag skriva ”Jag Älskar Dig” med blod ...”

”Jag sprang bara ut ett ögonblick för att få höra den här vackra sången”, sa han när den var slut. ”Vad tycker du om kubansk musik, José? Är den inte vacker?”

Jag skrattade.

”Vi kubaner är passionerade och romantiska, det går inte att komma ifrån”, sa Sarmiento och tog mig under armen och förde mig in på Regionalstyret. Jag sa att jag hade kommit för att säga adjö ifall jag inte träffade honom nästa dag. ”Hörde du vad Fidel sa om er amerikaner?” sa han och syftade på ett tal som Castro hade hållit i veckan och där han prisade fredsrörelsen och demonstrationerna i New York och på västkusten.

”Jag har haft min betydelse för Kuba, det går inte att komma ifrån”, sa jag och härmade Sarmiento. ”Vad tycker du om oss amerikaner nu?”

”Att ni inte har varit och fyllt våra plastpåsar utanför Regionalstyret”, svarade han. ”Du har slösat din gunst på annat håll!” Han menade att han hade sett mig på vägen bakom Bitirí när jag tillsammans med flickorna där fyllde matjord i små svarta plastpåsar.

Nu när Playa Girónveckorna var över hade massorganisationerna åtagit sig en rad nya frivilligarbeten. I år skulle kaffeodlingen ökas ännu mer än i fjol och bergen där andra fronten hade hållit till och som var ett kaffedistrikt behövde miljontals nya sticklingar. Bara att få igång plantodlingarna krävde en enorm arbetsstyrka för att fylla de plastpåsar där sticklingarna skulle sättas, så partiet föreslog att arbetet skulle flyttas in i städerna. Lastbilar körde lass på lass med matjord in till städerna och tippade av den utanför de arbetsplatser som hade begärt att få den och med jorden följde små plastpåsar i vilka den skulle packas. Hela veckan kunde man se hur folk på lediga stunder satt hukade framför berg av matjord och fyllde påsarna för hand och tre fyra timmar senare var jordhögen borta och en lastbil hade hämtat raderna av plastpåsar och kört upp dem till plantskolorna i bergen.

Under Playa Girón hade det regnat så mycket att skördarbetet hade blivit fördröjt och många av de frivilliga skördarbetarna stannade kvar ytterligare en månad. Vid sidan av detta var där förstamajprojektet för förbättringar av stan — Regionalstyret hade blivit lovat färg så att det skulle räcka till fem hundra hus och att få låna schaktmaskiner att jämna till några av de obelagda gatorna i stan med (de oframkomliga gatorna runt Reforma Urbana hade redan fått sina djupa hjulspår utjämnade och ett lager med grus inbäddat i den leriga vägbanan) och man planterade buskar längs trottoarerna. Dessutom fanns problemet med vattenledningen där arbetet hade legat nere sedan början av skörden. Partiet hade föreslagit att kommittéerna för revolutionens bevarande skulle åta sig detta arbete och även om jag inte hade sett det hade en del kvarter redan grävt diken och lagt ner rören på sin sträcka under ledning av en tekniker från Micons.

På trottoaren framför Regionalstyret låg hundratals fyllda plastpåsar och en gammal man som bodde i kvarteret höll på med att sopa ner den smula jord som låg kvar i rännstenen. ”Vi får snart två lass till”, sa Sarmiento, ”så du slipper inte undan.” Jag lovade att komma så fort jag hade ätit middag. När jag kom tillbaka var påsarna borta och en pyramid av svart, fuktig mylla låg på trottoaren. Jag ställde mig mellan den gamle mannen och advokaten som bodde

mitt över gatan. Det var fortfarande ljus och allt efter som man blev färdiga med att äta middag började jordhögen krylla som en myrstack av folk. Det var nästan natt när jag hade fyllt fem hundra påsar. Jag reste mig upp, sträckte på mig och fick syn på Sarmiento, som hade varit där och gått igen, just som han kom tillbaka till Regionalstyret. ”Jaså!”, sa jag förebrående.

”Titta på mina händer!”, sa han och visade att de var svarta av jord. ”Jag måste visa mig på ett par ställen till. Följ med om du har lust.”

Vi satte oss i hans jeep. Först åkte vi och hämtade Pepe, en av Regionalstyrets män som hade hand om *areas verdes* — grönområdena — och som ville följa med oss till El Cocal i andra änden av stan där folket i stadsdelen hade börjat anlägga en park. ”Alla är ute och gör nåt i kväll”, sa Sarmiento som var glad över att jag hade följt med. ”Och likadant kommer det att bli många kvällar framåt. Vet du hur det gick när Fidel var i New York 1960 och blev utkastad från sitt hotell? Det fanns knappast plats för en människa till i stadsparken för alla som kom dit för att sova där därför att Fidel hade sagt att han skulle sova i er Central Park om det behövdes. Du skulle ha sett hur många som sov på gatan för att visa Fidel att de var med honom.”

På en sidogata i närheten av domstolsbyggnaden arbetade man på vattenledningen. En stor rysk grävska hade grävt ett ojämnt dike längs kvarteret och det var nu fyllt av män med hackor och spadar som gjorde det djupare och jämnare och planare. ”Först grus, sen fin sand, sen rören”, sa Sarmiento. Rader av lampor hängde ovanför diket och jag kände igen en taxichaufför, kamreren på Bitirí och en elektriker som alla bodde i kvarteret. Någon kastade en tom rombutelj till Sarmiento. ”Har ni redan gjort slut på den!”, utbrast Sarmiento.

När vi var tillbaka i jeepen sa han: ”Det är ett problem med det här — vartenda kvarter vill börja arbeta på sin vattenledning nu genast, men man måste ta ett i taget så att ledningen är färdig att kopplas ihop med den man lägger i nästa kvarter. Du vet hur man törstar efter vatten här i Mayarí.”

El Cocal är den stadsdel som ligger längst österut och bortom den börjar stigningen upp mot Los Pinares. Alla gatorna är obelagda — även om de större är grusade — och så gropiga på sina ställen att jag brukade kalla området för Tandlossaren. På ett ställe där ett par gator korsade varandra hade folket i Cocal bestämt sig för att anlägga en park. Den fanns inte upptagen i budgeten men Regionalstyret veknade och lovade att stå för materialet om de själva gjorde arbetet. En ingenjör från Stadsplanekontoret gjorde upp en ritning och nu markerades de blivande trottoarkanterna med vita linjer och män och pojkar arbetade med hackor — det var första kvällen man arbetade på parken — för att gräva upp ett fotsdjupt dike för kantstenarna. Jag tog en hacka och efter tio minuter var jag alldeles andfådd för marken var hård och omedgörlig.

En fet man som stod bredvid mig skrattade. ”Ta det lugnt”, sa han, och en pojke med en stor hink med vatten doppade ner en skopa i den och räckte denna till mig.

Jag sa till den fete mannen: ”Ni är inte från Oriente?”

Sarmiento hörde vad jag sa och förklarade att Roman, som den fete mannen hette, var El Cocal kommunala delegat. Han var i femtioårsåldern och arbetade i sitt vanliga arbete på dagarna.

”Det är sant att jag inte är från Oriente”, sa Roman. ”Jag kom hit från Camagüey. Det var 1933. Jag var med i en olaglig strejk och polisen här kände inte till mig. Efter ett tag öppnade jag en livsmedelsaffär här i El Cocal och levde *la dulce vida*. Han pekade uppåt och neråt gatan. ”Det enda som fanns här var barer och tuffäktningar. Kvinnor, ett lättjefullt liv ... Sen fick Fidel mig att vakna upp igen. Nu ser ni mig här ... vårt liv är en öppen bok.”

Ovanför hans huvud kunde jag se ett stort plakat om Los Pina-res. Där räknades upp hur många tunnland med tomater, sallad, jordgubbar och meloner som skulle odlas där uppe. Jag funderade på att skriva upp siffrorna men ångrade mig: det var min sista kväll och det fanns inte tid att ta igen all den statistik jag inte hade noterat. Sarmiento såg att jag stod och tittade på plakatet och ropade: ”José, när du kommer tillbaka till Mayarí kommer du bara att hitta parker och trädgårdar — en paradisdal.”

Soní och El Moro kom förbi i sin jeep för att titta på arbetet och jag klev upp i den för att följa med dem tillbaka. När vi åkte förbi banken berättade jag att jag hade varit där inne och pratat med den tjugofyraårige bankdirektören och att han hade sagt att han hoppades bli befriad från sitt arbete och få börja med något inom produktionen i stället. ”Soní, vad skulle kunna få dig att lämna ditt arbete?”, frågade jag.

”Kommer du ihåg att jag sa en gång att man inte får förälska sig i sitt arbete?”, sa han. ”Jag vet inte vad som skulle kunna få mig att lämna det. Det är inte ett personligt beslut. Jag skulle diskutera saken med partiet och mina compañeros.”

”Jag förstår”, sa jag och mindes pastorn och hans personliga beslut. Jag visste nu varför jag inte hade tyckt om honom och varför jag bara kunde känna ett formellt medlidande med honom för den oförrätt han hade lidit: om han skulle överge sitt land och sin församling var ett personligt beslut. Hemma i Förenta staterna skulle hans inställning ha förefallit helt naturlig - till och med som en helig rättighet — för rätten till ett privatliv, individens okränkbarhet, den individuella ångestens förbannelse och storhet baserar sig alla på ett till synes oomkullrunkeligt faktum: människan dör ensam.

Kanske människan i alla fall varken lever eller dör ensam, kanske är den föreställningen bara en kulturbetingad attityd? Jag skrattade till och Soní tittade på mig för att få veta vad jag hade så roligt åt. Han hade just stannat utanför Bitirí och det var för sent på natten för att berätta för honom att jag hade fått en exalterad nattlig idé, en som jag inte skulle ha vågat tala om där hemma men som jag här i Mayarí mycket väl kunde tänka mig att ge uttryck åt utan att känna mig generad. Arbetarna och bönderna i kommittéerna för revolutionens bevarande hade tagit första steget mot en ny kulturattityd — oavsiktligt, föreföll det mig, eftersom de hade tvingats till det av sin tidigare nöd. De gav åt sina organisationers framfusighet när det gällde människors privatliv en underbar friskhet och sundhet: det bestämda hävdandet av att det öppna livet — öppet för grannarnas insyn — är människans naturliga livsform. Jag tänkte för mig själv att det var mycket möjligt att det var just detta som skulle förvandla Mayarí till en paradisdal.

Jag var svettig och smutsig och det fanns inget vatten på rummet. Jag gick ut igen och fick syn på Amelia som stod borta vid receptionsdisken och skvallrade. Jag tvekade inte att be henne om hjälp. ”Amelia, Amelia! Kom hit med en spann vatten är du snäll”, ropade jag. ”Vill du att jag ska ta med mig all smuts i hela Mayarí när jag reser till Havanna!”